

Mədəniyyət.AZ

ISSN 2413-2365

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət Nazirliyi

Noyabr – Dekabr (322) 2018

TAHİR SALAHOV - 90

KONSTITUSIYAMIZ
BİZİ QORUYUR

12 NOYABR
KONSTITUSIYA GÜNÜ

Turana qılıncdan daha kəskin ulu qüvvət,
Yalnız mədəniyyət, mədəniyyət, mədəniyyət!

Hüseyn Cavid

**9 NOYABR – AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
DÖVLƏT BAYRAĞI GÜNÜDÜR**

**17 NOYABR –
MİLLİ DİRÇƏLİŞ GÜNÜ**

Mədəniyyət.AZ

Təsisçi:
Mədəniyyət Nazirliyi

Baş redaktor:
Zöhra Əliyeva

Redaksiya şurası:
Əbülfas Qarayev
Vaqif Əliyev
Sevda Məmmədaliyeva
Rəfiq Bayramov
Lala Kazımova
İlham Rəhimli

Redaksiya:
Qurban Məmmədov
Səmirə Behbudqızı
İlham Fətəliyev

Dizayn:
Azər Əlihüseynov

Jurnal Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Ali Attestasiya Komissiyası Rəyasət Heyətinin
30 aprel 2010-cu il tarixli (protokol №10-R) qərarı ilə
sənətsünaslıq, memarlıq, kulturologiya və pedaqogika üzrə
"Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların
əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən
dövri elmi nəşrlərin siyahısı"na daxil edilmişdir.

Ünvan:
AZ1073, Bakı şəhəri,
Moskva prospekti – 1D,
Dövlət Film Fondu, 5-ci mərtəbə

Telefonlar:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyet.info
Veb-sayt: medeniyyet.info

Jurnala təqdim olunan əlyazmalar geri qaytarılmır,
dərc olunan materiallar yalnız redaksiyanın
icazəsi ilə istifadə oluna bilər.
Jurnal "CBS" mətbəəsində nəşr olunur.
Sifariş №
Tirajı: 1000
Noyabr – Dekabr (322), 2018

Elmi, metodiki, publisistik
"Mədəni-maarif işi" jurnalı 1967-ci ildən çıxır.
Şəhadətnamə №R-122.
2012-ci ilin yanvarından "Mədəni həyat",
2015-ci ilin mart ayında
"Mədəniyyət.AZ" adı ilə nəşr olunur.

Founder:
Ministry of Culture

Editor:
Zöhra Aliyeva

Editorial board:
Abulfas Karayev
Vaqif Aliyev
Sevda Məmmədaliyeva
Rəfiq Bayramov
Lala Kazımova
İlham Rəhimli

Editorial:
Qurban Məmmədov
Səmirə Behbudqızı
İlham Fətəliyev

Design:
Azər Alihüseynov

The journal was included in the "Register of scientific publication recommended for publishing the main results of dissertation in the Republic of Azerbaijan" by the decision of Presidium of the Supreme Attestation Commission under the President of the Republic of Azerbaijan (decision dated April 30, 2010: protocol №10): on the Study of Art, on the Study of Architecture, on the Study of Culture and on the Study of Pedagogy

Address:
AZ1073, Baku,
Moscow Avenue – 1D,
State Film Fond, 5th floor

Telephones:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyet.info
Website: medeniyyet.info

Submitted manuscripts
are not returned back and publishing materials
can be used only by permission of editorial staff.
The journal is published in printing house "CBS".
Order №
Circulation: 1000
November – December (322), 2018

The journal "Cultural and educational" covering
scientific, methodical and publicistic areas have been
publishing since 1967.
Certificate №R-122.

In 2012, January journal was renamed "Medeni heyat",
but since 2015 March have been publishing
with the name of "Medeniyyet.AZ".

Учредитель:
Министерство Культуры

Главный редактор:
Зохра Алиева

Редакционный совет:
Абульфас Караев
Вагиф Алиев
Севда Мамедалиева
Рафиг Байрамов
Лала Кязимова
Ильгам Рагимли

Редакция:
Гурбан Мамедов
Самира Бехбудкызы
Ильхам Фаталиев

Дизайн:
Азер Алигусейнов

Журнал внесен в "Список научных периодических изданий, рекомендованных для публикации основных результатов диссертаций в Азербайджанской Республике", решением Президиума Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Азербайджанской Республики от 30 апреля 2010-го года (протокол №10-R).

Адрес:
AZ1073, город Баку,
Московский проспект – 1Д,
Государственный Фильмфонд, 5-й этаж

Телефоны:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyet.info
Вэб-сайт: medeniyyet.info

Рукописи, представленные в редакцию журнала,
не возвращаются.
Материалы, опубликованные в журнале, могут быть
использованы только с разрешения редакции.
Журнал печатается в издательстве "CBS".
Заказ №
Тираж: 1000
Ноябрь – Декабрь (322), 2018

Научно-методический, публицистический журнал
"Культурно-просветительская работа"
издается с 1967-го года.
Свидетельство №R-122.
С января 2012-го года издавался под названием
"Медени хаят", с марта 2015-го выходит под
названием "Маданият.АЗ".

AZƏRBAYCAN CÜMHURİYYƏTİ – 100

- 6 100 il öncə çıxılan yolda fəth etdiyimiz zirvə
- 8 “Mədəniyyət.AZ” – Xüsusi buraxılışın təqdimatı
- 12 Vətən uzaqda deyil!
- 14 Qoridən gələn qatar...

NİSGİLİMİZ – QARABAĞ

- 18 Xatirə kitabı – xüsusi buraxılış

FORUM

- 20 VI Humanitar Forum: Dünyanın xilasında daha bir addım

ƏDƏBİYYAT

- 26 Simadan – asimana
- 26 İsa meracı – Hüseynovdan Muğannaya...

MUSİQİ

- 34 Peşəkarlıq – bu, muğam ifaçılığının ən əsas şərtidir...

TEATR

- 38 V Bakı Beynəlxalq Teatr Konfransı
 - Emil Səlimov: “Teatr əyləncə vasitələrindən biridir, amma...”
 - M.A.P. – Yaradıcılığın sərhədsizlik məqamı

PORTRET

- 56 Тебе, человечество...

FOLKLOR

- 64 Rəqslər milli sərvətimizdir

ELM

- 68 Z.Hacıbəyovun opera yaradıcılığı –
Naməlum “Üç aşiq və ya Məlikməmməd” operası
- 72 Azərbaycan teatrının aktual problemləri
- 76 Müasir Azərbaycanın yenilikçi rəssamı
Sakit Məmmədov və Opalizm
- 80 Qarabağın işğal altındakı arxeoloji
abidələrinin erməniləşdirilməsi
- 82 Muzeylərin mədəni turizmin inkişafındakı roluna dair
- 86 Şah İsmayıl Xətai və Azərbaycan mədəniyyəti
- 89 Gəncə mozaikaları
- 92 Etnomusiqişünas-alim Bayram Hüseynlinin
elmi yaradıcılığında Azərbaycan xalq rəqsi mövzusu
- 94 Tağı Tağıyev yaradıcılığına Avropa ənənələrinin təsiri
- 96 Sənədlərin dəyər ekspertizasının vəzifə, prinsip və meyarları
- 99 Azərbaycan ədəbi dilinin qorunmasında televiziyanın rolu
- 101 Sənətkar və Zaman
- 104 Tikmə sənəti və onun özəllikləri
- 108 Musiqinin müalicəvi əhəmiyyəti
- 110 Keçmiş Yuqoslaviyada milli bibliografiyanın
yaranması tarixinə dair
- 112 Патриотическая тематика в творчестве Адили Гусейнзаде
- 115 Цикл “Азизиём (Əziziyəm)” для смешанного хора
а capella С.Ибрагимовой

MƏDƏNİ İRSİMİZ

- 118 Turizmin inkişafında mədəni irsin rolu

26

28

38

56

Xoş gördük, əziz oxucularımız!

Yenə də ömrümüzün daha bir ilini başa vurduq. Hər dəfə də zaman nə tez gəlib keçdi, deyirik. Mürəkkəb, məsuliyyətli bir il yaşadığ, amma ən əsası bu mürəkkəbliklərin içindən alnıaçıq-üzüağ çıxma bildik! Zaman hadisələrin qiymətini verə biləcək ən mükəmməl bir meyardır, odur ki, bu günün olaylarını məhz bu prizmadan qəbul edib işimizə səbrlə, əzmlə, dövlətə, millətə, xalqa sədaqətlə davam etmək boynumuzun borcudur. Təkcə cəmiyyətə deyil, həm də özümüdə bir vəfa borcumuz var ki, şəxsiyyəti hər zaman ayaqda tutar, onu insanlar arasında başı uca gəzdirər! Şükür ki, həyat prinsiplərimizə -doğruluğa, düzgünlüyə, etibarlılığa sadıq qaldıq!

Bəli, bu il mədəniyyət sahəsində çox məhsuldar il oldu: yubileylər, forumlar, konfranslar, müsabiqələr, yeni tamaşalar. Şəhərin qonaqları,sərgilər... gülümsəyərək deyirəm ki, hamısından yazsaq, gərək oxucuların görüşünə bir azca da gecikək...amma yox, mədəniyyət sahəsinin söhbətlərinin hər zaman yeri və zamanıdır!

2018 ci ilin son sayının məzmunu yenə də bizi Cümhuriyyət sevdalılarının ardınca aparıb zirvələrin fəthinə sövq edir, Mədəniyyət.AZ jurnalının Xüsusi buraxılışının təqdimatından danışır, cümhuriyyət varislərinin övladlarını soraqlayır, ziyalı fədailərimizi xatırlayır...üzümüdə gələn kədərlə, eyni zamanda, tariximizin yenə də şərəfli səhifələrini məzmununda yaşadan Xatirə Kitabından boylanma nisgilimizdən yazır.

Humanitar Forum ənənələri davam edir və biz də hər zamankı kimi bu hadisələrin mərkəzindəyik...

Bu ilin ən parlaq mədəniyyət hadisələrindən biri də Nəsimi Festivalı oldu ki, elə onun müəllifləri öz imzaları ilə bizə müəlliflik edirlər...

Bu ilin Yubileylər silsiləsi elə nəhəng adlarla yadda qalır ki, təkcə elə Tahir Salahov və İsa Muğanna desək...sözə ehtiyac qalmır...

V Bakı Beynəlxalq teatr konfransı da ənənəvi mədəniyyət hadisələrinin bir-birinə integrasiyası ilə teatralların yadında qalacaq...

YUNESKO-nun qərarları ilə əzəldən xalqımıza məxsus olan dəyərlərimizi-millə rəqslərimiz və musiqimiz, gözəl ifaçılarımız, mədəni irsimiz, qoruqlarımız və tarixi məkanlarımız haqqında hər zaman yazmaq və tirajlamaq da ən şərəfli vəzifəmizdir ki, tarixə həkk olunsun, kitabların yaddaşı bu həqiqətləri yaşatsın!...

O ki, qaldı elmimizin mücahidlərinin zəhməti - yenə də biz onlara, onlar bizə sadıqdır və jurnalımızın ən maraqlı səhifələri həm də gənc və müqtədir alimlərimizin elm xəzinəsinə töhfələri ilə zəngindir!

Əziz oxucularımız, Sizə 2019-cu il üçün ən gözəl diləklərimizi çatdırır, cansağlığı, gözəl, xeyirxah, mədəni insanların arasında olmanızı və "Mədəniyyət.AZ" jurnalına sadıq qalmanızı arzu edirik! Yeni iliniz mübarək!

Sevgilərlə,

Zöhrə Əliyeva,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Əməkdar mədəniyyət işçisi

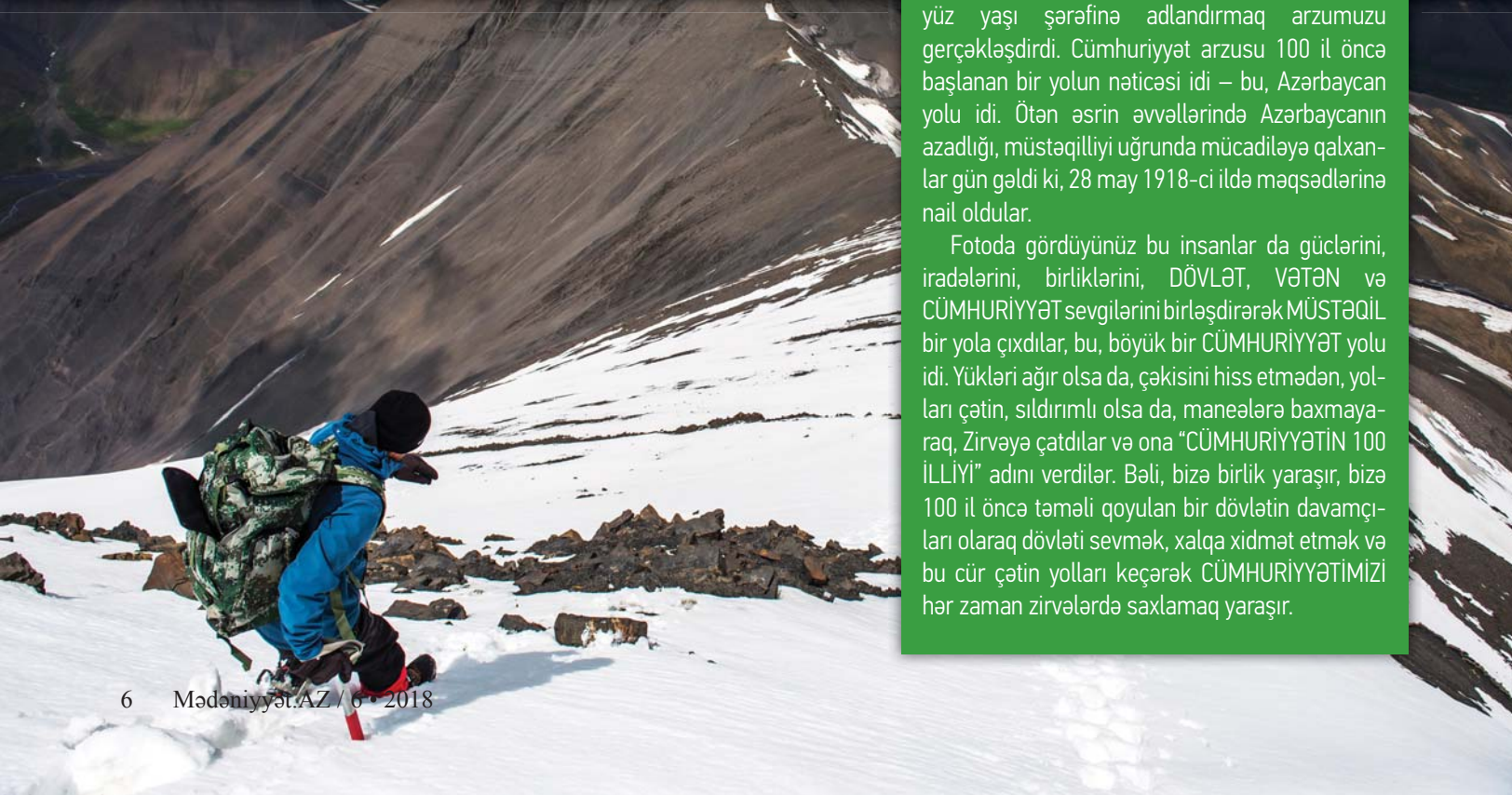

100 İL ÖNCƏ ÇIXILAN YOLDA FƏTH ETDİYİMİZ ZİRVƏ

O zirvənin adı qoyulmamışdı, bu günə qədər o məkana yol yox idi. Bizi həmin yüksəkliyin fəthinə sövq edən güc və iradə onu Cümhuriyyətimizin yüz yaşı şərəfinə adlandırmaq arzumuzu gerçəkləşdirdi. Cümhuriyyət arzusu 100 il öncə başlanan bir yolun nəticəsi idi – bu, Azərbaycan yolu idi. Ötən əsrin əvvəllərində Azərbaycanın azadlığı, müstəqilliyi uğrunda mücadiləyə qalxanlar gün gəldi ki, 28 may 1918-ci ildə məqsədlərinə nail oldular.

Fotoda gördüyünüz bu insanlar da güclərini, iradələrini, birliklərini, DÖVLƏT, VƏTƏN və CÜMHURİYYƏT sevgilərini birləşdirərək MÜSTƏQİL bir yola çıxdılar, bu, böyük bir CÜMHURİYYƏT yolu idi. Yükləri ağır olsa da, çəkisini hiss etmədən, yolları çətin, sıldırımlı olsa da, maneələrə baxmayaraq, Zirvəyə çatdılar və ona “CÜMHURİYYƏTİN 100 İLLİYİ” adını verdilər. Bəli, bizə birlik yaraşır, bizə 100 il öncə təməli qoyulan bir dövlətin davamçıları olaraq dövləti sevmək, xalqa xidmət etmək və bu cür çətin yolları keçərək CÜMHURİYYƏTİMİZİ hər zaman zirvələrdə saxlamaq yaraşır.

Bu zirvə Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin dəstəyi ilə Azərbaycan alpinistləri İlqar İsrailov, Babək Orbanlı, İlqar Məmmədov, Sima Qasimova, Xınalıq sakinləri və yürüş iştirakçıları Nərgiz Qurbani (RİİB), Nərmən Cəfəlova, Zaur Mirzəyev, Elman Məmmədov (BMM) tərəfindən fəth olunmuşdur.

*İdeya və layihə rəhbərləri: Sirxan Məmmədov, Elçin Quliyev
Büstü hazırlayan: Əməkdar rəssam Azad Əliyev
28 may 2018-ci il, Quba, Tufandağ silsiləsi, 37 ❖*

Elçin Quliyev
İlham Fətəliyev

“MƏDƏNİYYƏT.AZ” – XÜSUSİ BURAXILIŞIN TƏQDİMATI

2018-ci il dekabrın 24-də paytaxtın Yasamal rayonu Heydər Əliyev Mərkəzində “Mədəniyyət.AZ” jurnalının Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (AXC) 100 illiyinə həsr olunmuş Xüsusi buraxılışının təqdimat mərasimi keçirilib.

Tədbir Azərbaycan Dövlət Himni ilə başlandı.

Azərbaycan

Xalq Cümhuriyyəti ilinin son həftəsinin ilk günündə görkəmli ictimai xadimlər, alimlər, yazıçılar, xarici qonaqlar və çoxsaylı media nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən tədbiri Mətbuat Şurasının sədri, Milli Məclisin üzvü Əflatun Amaşov açdı.

Millət vəkili giriş sözündə təqdimatın reallaşdığı gündən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin doğum günü ilə üst-üstə düşdüyünü xatırladaraq, toplantı iştirakçıları adından ölkə başçısına gələcək fəaliyyətində böyük uğurlar arzuladı.

Mətbuat Şurasının sədri “Mədəniyyət.AZ” jurnalının son illərdə orijinal dəstxətti, özünəməxsus siması, yüksək peşəkarlığı, dərin elmi-nəzəri səviyyəsi, aydın ideoloji konsepti və fəal ictimai mövqeyi ilə Azərbaycan mediasının sayılıb-seçilən nümunələrindən biri olduğunu qeyd edərək, jurnalın baş redaktoru, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi Zöhrə Əliyevanın başçılıq etdi-

yi kiçik, amma fədakar – Qurban Məmmədov, Samirə Behbudqızı, Azər Əlihüseynov, Rasim Abdurahmanov, İlham Fətəliyevdən ibarət kollektivin zəhmətini qədirbilənliliklə vurğuladı.

Baş redaktor hər şeydən əvvəl, Əflatun Amaşovun ölkə başçısının doğum günü ilə bağlı xoş sözlərinə və səmimi diləklərinə ürəkdən qoşulduğunu bildirərək dedi: “Əslində jurnalımızın Xüsusi buraxılışının təqdimat mərasimi üçün məhz bu günün – 24 dekabrın seçilməsi əsla təsadüfi deyil. Məlumdur ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə Müstəqil Azərbaycan Respublikasını birləşdirən ən böyük milli-mənəvi dəyər istiqlaldır. AXC-nin süqutundan 70 il sonra üçrəngli bayrağımızı Naxçıvanda yenidən dalğalandıran Ulu Öndər Heydər Əliyevin məşhur kəlamına istinadən desək, müstəqilliyi qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək onu qazanmaqdan daha çətin və daha mühüm vəzifədir. Qürurverici haldır ki, bu vəzifəni Ümummilli liderin ardınca 15 ildən bəri İlham Əliyev ləyaqətlə və mətanətlə həyata keçirir.”

Zöhrə Əliyeva AXC-nin 100 illik yubileyi haqqında ölkə Prezidentinin Sərəncamı (16.05.2017) əsasında Nazirlər Kabinetinin qərarındakı tədbirlər sırasında ...“Mədəniyyət.AZ” jurnalının ... “AXC-nin 100 illiyinə həsr olunan Xüsusi buraxılışı hazırlansın (16.01.2018)” bəndini xatırladaraq, bu yüksək ehtimadı doğrultmaq üçün AXC ideallarını və dəyərlərini, cümhuriyyət liderlərinin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini, müsəlman Şərqinin ilk parlamentli cümhuriyyəti ilə çağdaş Azərbaycan Respublikasını birləşdirən ortaq mənəvi bağları işıqlandırmaq yolunda redaksiya kollektivinin əlindən gələni əsirgəmədiyini qeyd etdi. Baş redaktor “Mədəniyyət.AZ” jurnalının, eyni zamanda, Ali Attestasiya Komissiyasının dövr-elmi nəşrləri siyahısında yer aldığını vurğulamaqla, diqqəti Xüsusi buraxılışdakı bir sıra məqalələrin elmi-tədqiqi mahiyyətinə yönəltdi.

AYB-nin katibi, “525-ci qəzet”in baş redaktoru Rəşad Məcid “Mədəniyyət.AZ” jurnalını çox illərdən bəri izlədiyini vurğulayaraq, Xüsusi buraxılışı öz rəngbərəng və maraqlı materialları ilə oxucular

üçün dəyərli bir töhfə kimi qiymətləndirdi.

Görkəmli teatrşünas, professor İlham Rəhimli jurnalın orijinal yazı manerasından ayrı-ayrı məqalələrinin elmi səviyyəsinə qədər, materialların məzmununa uyğun şəkillərin necə yerləşdirilməsindən korrekturasının səliqə-sahmanına qədər, doğrudan da, mədəniyyət adına layiq bir nəşr kimi gözəl təəssürat yaratdığını parlaq misallarla ətraflı təhlil etdi.

Türkiyə Cümhuriyyəti səfirliyinin Mədəniyyət məsələləri üzrə müşaviri İrfan Çiftçi Xüsusi buraxılışın bir sıra məqalələri ilə, eyni zamanda, Azərbaycan-Türkiyə dostluğu və qardaşlığının şərəfli səhifələrini işıqlandırdığını bildirdi. O, internet media ilə müqayisədə kağız mətbuatın uzunömürlülüynə diqqət yönəldərək, “Mədəniyyət.AZ” jurnalını bunun ən gözəl nümunəsi hesab etdiyini söylədi.

Xüsusi buraxılışın elmi redaktoru və müəlliflərindən biri, professor Asif Rüstəmli bu buraxılışın 100 il bundan sonra da gələcək nəsillərə bu günün ətrini çatdıracağını qeyd etdi.

Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri, professor Məhərrəm Qasımlı jurnalın əksər materiallarının çağdaşlığına, aktuallığına və bir sıra cəhətləri ilə yeniliyinə diqqəti yönəltdi.

Bütün elmi fəaliyyətini AXC tarixini tədqiq etməyə sərf edən dəyərli alimlərimizdən tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru Nəsiman Yaqublu, jurnalda rus dilində dərc olunan məqalənin müəllifi tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru Lətifə Məmmədova, sənətşünaslıq doktoru Ziyadxan Əliyev və başqaları çıxışlarında Xüsusi buraxılışdakı maraqlı məqamları vurğuladılar.

Cümhuriyyət qurucusu Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin nəvəsi, tanınmış rəssam Rais Rəsulzadə Cümhuriyyət tarixini ləyaqətlə yaşadan dövlət başçımız cənab İlham Əliyevə dərin minnətdarlığını bildirdi. Tariximizdə önəmli yer tutan bir dövrə bağlı qiymətli faktları işıqlandırdığına görə "Mədəniyyət.AZ" jurnalının kollektivinə təşəkkür etdi.

Filiologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru şair və ədəbiyyatşünas Akif Azalpin "İstiqlal" şeiri hərarətlə qarşılandı. "Mədəniyyət.AZ" jurnalı Mətbuat Şurasının sədri, Millət vəkili Əflatun Amaşovun təklifi ilə şeiri bütövlükdə oxucularımıza təqdim edir:

İstiqlal

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və müstəqil Azərbaycan Respublikasını birləşdirən əbədi İdeal eşqinə!..

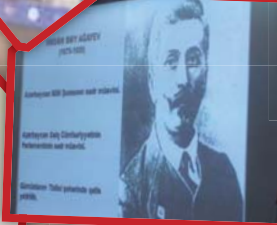
Nurlu yaşın mübarək, yaş tanımaz məlikəm!
Nəhayət, bunca sitəm, qan-qadalardan sonra,
Bu qədər sınaqlardan, qasırgılardan sonra,
Çox şükür, vüsəlinə yetişdi yenə ölkəm!
Bu gün artıq çar-naçar gülümsəyir qarşında
Səni iki yaşımda oğurlayan namərdlər.
Bu gün artıq arşəddir çoxu igid yaşımda,
Sənin dalınca gedən adı dağ boyda mərdlər!
Yalnız sən göylərə xas ecəzkar qüdrətinlə
Zülmətlərə sığmadan zindanları dağıtdın.
Yetmiş illik qeybindən səməndər xislətinlə
Sən yenidən doğuldun, sən yenidən qayıtdın!
Qutsal medalyon kimi köksündə yanır tuğran,
İçində bir şəkillə bir ad var – Azərbaycan!
Sağ olsun gül-çiçəklə ərsəyə gətirənlər,
Var olsun qoruyaraq bu həddə yetirənlər!

Bu gün artıq vətəndə sənənlə nəfəs alan
Doqquz milyon uğrunda can verməyə hazırdır,
Bu gün artıq dünyada sənənin hüsünə heyran
Əlli milyon növbədə qan verməyə hazırdır!
Hökm elə bir cə dəfə, ey qəlbimin səməsi,
Son arzusun yolunda birinci qurban olum!
Hökm elə bir cə kərə, ey şeirimizin siməsi,
Hüsünə kəc baxanı gözündən vuran olum!
Füsunkarsən, illah da, can aləmdə varlığın,
Elə ki, başın üstə ay-ulduzun sayrıdır!
Məftunkarsən, illah da, yellənəndə yaylığın,
Elə ki, al yaşıl, yaşıl göyə qarışır!
Şanlı yaşın mübarək, yaşıdan uca bakirəm,
Dik tut başını artıq sən əbədi mənimsən!
Bir də əl uzadanın əllərini kəsməsəm,
Qanım halaldır sənə, eşqimə and içirəm!

Akif Azalp

Təqdimat mərasimi gənc muğam ifaçısının mələhətli ifasından sonra Heydər Əliyev guşəsində iştirakçıların xatirə şəkilləri çəkdirmələri ilə sona çatdı. ♦

Mədəniyyət.AZ

VƏTƏN UZAQDA DEYİL!..

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bir çox millətlərin diaspor anlayışına yanaşması olduqca fərqlidir. Bəziləri uzun illərdir ki, dünyanın müxtəlif yerlərində doğulan və sonradan çeşidli ölkələrə köçənləri, xüsusilə gənc insanları heç olmasa ildə bir dəfə ana vətəninə dəvət edir və onlara milli köklərini xatırladır. Başqa bir nümunə də olduqca maraqlıdır. Diaspor nümayəndələrinə "Aidiyyət sertifikatı" verilir və bu, onlara, demək olar ki, hər gün hansı millətə, hansı torpaqlara aid olduqlarını xatırladır. Bu nümunədən bütün dünyada diaspor hərəkətinin və lobbiciliyin ən yaxşı nümunəsini yaradan yəhudilər də yararlanırlar.

Məsələ burasındadır ki, artıq dünya xalqları diaspora acı, ağlamalı həyat hekayələri prizmasından yanaşmır, xalqlar və millətlər beynəlxalq uğur hekayələrinin "qəhrəmanı" olmaq yolundadır.

Və gələk Azərbaycanda yürüdülməli diaspor siyasətinə... Azərbaycan diasporu, şəksiz ki, dünyadakı Azərbaycandır və ölkəmizin inkişafının mühüm qollarından biridir. Dünyadakı Azərbaycanın uğurları artıq yeni trendlərlə, qlobal bacarıqlarla ölçülür.

Hazırda diaspor quruculuğu Azərbaycanın dövlət siyasətinin prioritet istiqaməti sayılır. Əsasını ümummilli lider Heydər Əliyevin qoyduğu bu siyasətin mahiyyəti azərbaycanlıların tarixi vətənləri ilə əlaqələrini inkişaf etdirmək, diasporun potensialından milli maraqlarımızın qorunması istiqamətində faydalanmaq, eyni zamanda, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların da mədəni-siyasi hüquqlarını müdafiə etməkdən ibarətdir. Diasporun mövcud olduğu ölkələrin insanları bu gün Azərbaycanı daha çox məhz diaspor üzərindən, onun vasitəçiliyi ilə tanıyırlar.

Hacıbəylilər Azərbaycanda

Bir həqiqətdir ki, istənilən işdəki uğur sistemlilik və ardıcılıqla birbaşa bağlıdır. Bu mənada, Diaspora İş üzrə Dövlət Komitəsinin Cümhuriyyətin 100 illiyi ilə əlaqədar həyata keçirdiyi bir sıra tədbirlər, doğrudan da, yaddaqalan oldu. Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi tanınmasında böyük xidmətləri olmuş

şəxsiyyətlərdən biri, Ceyhun Hacıbəylinin Parisdə yaşayan varisləri – oğlu Timuçinin həyat yoldaşı Paskal Hacıbəyli Buşe və oğlu Benjamin Hacıbəylinin komitənin dəvəti ilə Azərbaycana bir həftəlik səfərə gəlməsini ölkə ictimaiyyəti böyük maraqla qarşıladı. Onları müəyyən mənada fəxri qonaq da adlandırmaq olar. Bakıya gələn qonaqlar Şəhidlər Xiyabanını, Fəxri Xiyabanı ziyarət edib, muzeylərdə olub, Dövlət Komitəsində, Mədəniyyət Nazirliyində, ADA Universitetində və digər qurumlarda görüşlər keçirib, tarixi keçmişimizin güzgüsü olan əfsanəvi Qobustanla tanış olublar.

Əslən Fransadan olan C.Hacıbəylinin gəlini Paskal Buşe Sarbonna Universitetinin məzunudur, Avropa Sosial Fondunda inzibati və maliyyə administratoru işləyir, ixtisasca riyaziyyatçı olan Benjamin Hacıbəyli isə Fransa İqtisadiyyat Nazirliyinin əməkdaşdır.

1993-cü ildə həyat yoldaşı vəfat etdikdən sonra Paskal Hacıbəyli Buşə Hacıbəyililər ailəsi və Azərbaycanla əlaqələrini davam etdirib. O və oğlu Benjamin axırncı dəfə 2006-cı ildə Bakıda olublar.

Xatırladaq ki, vətəni və milləti üçün böyük işlər görmüş Ceyhun Hacıbəyli Xalq Cümhuriyyəti dövründə "Azərbaycan" qəzetinin redaktoru idi, sonradan isə Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibində Parisə gedib. 1920-ci il aprelin 27-də ölkəmizin bolşeviklər tərəfindən işğalından sonra bir daha geri qayıtmayıb, Fransada mühacirət həyatı yaşayıb. 1962-ci ildə vəfat edən C.Hacıbəyli Parisin Sen-Klu məzarlığında torpağa tapşırılıb.

Azərbaycana səfərləri zamanı Hacıbəyililər ölkə mediasının diqqətində olublar. Şəhidlər Xiyabanına ziyarət zamanı Paskal Hacıbəyli Buşə Qarabağda baş verən hadisələrlə, işğal faktı ilə dərinlən maraqlanıb, Şuşa şəhərindəki tarixi abidələrin, azərbaycanlılara məxsus

milli-mədəni sərvətlərin, mülklərin tamamilə dağıdılmasını, yer üzündən silinməsinə böyük təəssüf hissi ilə qarşılayıb.

Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi Azərbaycan Cümhuriyyətinin 100 illiyi ilə bağlı silsilə tədbirlər çərçivəsində bu ilin avqust ayında Azərbaycan da daxil olmaqla 38 ölkədən 170 gəncin iştirakı ilə "Diaspor Gənclərinin I Yay Düşərgəsi"ni də təşkil etmişdi. Düşərgədə iştirak edən onlarla diaspor nümayəndəsi ilk dəfəydi ki, Ana Vətənə

daha yaxından tanış olurdular. Bu cür tədbirlərin ardıcıl və sistemliliyi diaspor hərəkətinin uğurlarını daha da genişləndirəcək.

Bir çox ölkələrin təcrübəsinə baxdıqda görünən odur ki, diasporu ilə sarsılmaz bağlar qura bilən ölkələr qlobal dəyər zəncirində yerini möhkəmləndirir, rəqəbat meydanında daha güclü tərəfə çevrilirlər. Təhlilçilər Çin, Hindistan, İsrail kimi ölkələri diaspordakı güclü halqalarıyla dünyanın innovasiya mərkəzləri, start-up işləri ilə örnək hesab edirlər. Mövzuya bu aspektdən yanaşanda Azərbaycan diasporu öz iş adamları dərnəklərini, dini və mədəni dərnəklərini, siyasi və təhsil birliklərini, idman klublarını, yerli media orqanları kimi sosial-psixoloji ehtiyaclara cavab verən bir çox toplum təşkilatlarını qurub irəlilətdikcə vətəndaşla, ölkə ilə əlaqə möhkəmlənəcək və dayanıqlıq qüvvətlənəcək.

Modern diasporların son önəmli parametri məhz təşkilati mobillikdir. Hər şeydən önəmlisi işçi köçü dövrünün bitib sahibkarlıq hərəkətiliyi dövrünün başlaması xaricdə yaşayan soydaşlarımızın acı qurbət hekayələrini dinləmək zamanının da bitdiyini göstərir. İndi zaman qlobal bacarıqların inkişaf etdirilməsi,

möhtəşəm uğur hekayələrinin yaradılması və dinlənilməsi zamanıdır. Bu yolda təkcə beynəlxalq arenada söz, iş sahibi olmaq azdır, Azərbaycandakı markaların, brendlərin dünyaya çıxma imkanlarını daha da genişləndirmək, yeni platformalarda irəliləmək, Diaspor Araşdırma Mərkəzlərini yaradaraq analiz çərçivəsi ortaya qoymaq şərtidir. Bunun üçün bizə təkcə könül birliyimizi möhkəmləndirmək deyil, həm də ağıl ortaqlığımızı qurmaq lazımdır. ❖

Vəsilə Vahidqızı

Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin mətbuat xidmətinin rəhbəri

QORIDƏN GƏLƏN QATAR...

Müəllim hazırlamaq üçün hökumət tərəfindən açılmış məktəb Qori seminariyası ilə İrəvan seminariyalarıdır. Bu seminariyalardan çıxan müəllimlər, bəxşus Qori seminariyasından, müəllimlik sənətini yaxşıca bilirlər. Tədris və tərbiyə işlərini də müəllimlik nizamlarına müvafiq icra edir. Lakin bu seminariyaların müsəlman mərkəzlərinə yaxın olmaması burdan çıxan müəllimlərin əvvəl dəfələrlə camaata biganə görünmələrinə səbəb verir. Çox danışdırlar ki, Qori seminariyasının müsəlman şöbəsi Bakıya və ya Tiflisə, yaxud Şamaxıya köçürüləcəkdir. Lakin bu danışqdan hələ ki, bir şey çıxmadı, görünür ki, məsələnin də dalına düşən olmayıbdır.

Firidun bəy və həyat yoldaşı
Badisəbə xanım

Vaqonda ikicə nəfər idilər – Firidun bəy Köçərli və arvadı Badisəbə xanım. Qatar Tiflisə çatana qədər Firidun bəy gözünü belə qırmadı. Naftunluğu ötəndə isə oturduğu yerdəcə yatdı. Badisəbə xanım onun əzgin və yorğun üzünə baxa-baxa qalmışdı. Sarışın sifətində çoxdan ötüb keçmiş gəncliyin, gümrahlığın hələ də tərəvəti vardı.

Bir azdan qatar taqqataraqla Böyük Kəsiyi keçib, Salahliyə tərəf şütüyəndə Badisəbənin kəndi yadına düşdü, sağ səmtə baxa-baxa qaldı. Kürün o biri sahilində onun uşaqlığı, ilk gəncliyi qalmışdı. Doğma Salahlının yastı-yapalaq damları qaralırdı. Avey dağı, bir az aşağıda Narlı qaj, bu yanda isə Ceyrançöl düzü, məşhur Qarayazı meşəsinin ətəyindən qıvrıla-qıvrıla axıb gedən Kürün qıraqları nə füsunkar, nə gözəl idi.

Kənddə daşdan çox az tikili var idi. Məscid, mədrəsə, bir də Ab-basağa Qayıbovun imarəti uzaqdan diqqəti cəlb edirdi. Yoxsul kəndli damları Kür qırağı boyunca sıralanmışdı. Yaşıl bir lent kimi Kürün yaxasına biçilən Qarayazıda, Sədəfli biçənəyində heç nə dəyişməmişdi. Talalarda təkəmsəyrək mal-qara, qoyun sürüləri otlayırdı...

Qatar fit verib köhlən at kimi kişnədi. Təpəsindəki hisli-paslı qara şiş borudan iki-üç dəfə dümağ buğ buraxdı. Elə bil kimisə köməyə çağırır, kiməsə deyirdi ki, dünyanın Petroqrad adlı şəhərində əməkçi insan al bayraq qaldırıb, zülmkar çarı taxtdan saldı. Oyanın, yığışın "ey, əhli-müsəlman", mən maarif, işiq gətirəm sizə.

Üzeyir bəy Hacıbəyli,
əsərləri 4-cü cild, səh. 168-də.
Məqalə 1909-cu ildə "Tərəqqi"
qəzetinin 187-ci sayında dərc olunub

Qori, Tiflis uzaqlarda qaldı, Sədəfli, Ağalı, Şəmmədli məhəlləri isə Kürün o tayında. Yaxınlaşan Tamaşa körpüsü, bir də Poylu stansiyası idi.

Körpüyə xeyli qalmış sürətini azaldan qatar birdən lap yavaş-yavaş dayandı. Badisəbə əvvəlcə sağ, sonra sol pəncərədən təəccüblə çölə baxdı. Elə bu vaxt pəncərənin yanından sürətlə üç-dörd atlı keçdi. Badisəbə xanım yarıaçıq pəncərədən kiminsə qışqıra-qışqıra maşinisti söydüyünü eşitdi. Dönüb ərinə baxdı. Firidun bəy elə şirin mürgüləyirdi ki, Badisəbə qıymadı onu oyatmağa. Lakin irəlində qalmaqalın, hay-küyün daha da gücləndiyini görüb, Firidun bəyi bir-iki ağız ehtiyatla səslədi. Onun yorğun, yuxulu başı əyilib sinəsinə düşmüşdü. Əlini dizinə qoyub:

- Firidun, ay Firidun, qatar nəsə dayandı, - dedi.

Firidun bəy diksinib oyandı. İkiəlli üz-gözünü, alnını övkələyib, yuxusunu dağıtdı. Dağılmış seyrək saçlarını, nazik saqqalını tumarladı. Biğini qurdalaya-qurdalaya pəncərədən çölə boylandı. Bələdçi pilləkəndə içəri soxulmaq istəyən adamları döşündən geri itələyirdi.

- Nə olub, qatar niyə dayanıb? - deyə Firidun bəy həyəcanla soruşdu.

Səsə geri dönan bələdçi:

- Ağa, - dedi, - bunların kim olduğunu bilmirəm. İçəri soxulurlar. Deyəsən, sizi görmək istəyirlər. Qatarı da bunlar saxlatdırıb.

- İcazə ver, keçim, - deyib, Firidun bəy ehtiyatlı addımlarla yerə düşdü. Bu üç-dörd addımlıq məsafədə ürayinə şübhə toxumu səpildi. Üz-gözündən gürcüyə oxşayan zabitlər onu lal-dinməz, qaş-qabaqla süzürdülər. Firidun bəy onlarla üzbəüz durub: - Nə olub? Kimi istəyirsiniz? - deyə soruşdu.

Əynində gödəkçə, başında kubanka olan ucaboylu, ortayaşlı zabit iri gözlərini bərəldib, Firidun bəyə təəccüblə baxırdı. Gürcü dilində yanındakına nəsə deyib, əlindəki matrağı titrədə-titrədə qəzəblə soruşdu:

- Siz aparırsınız seminariyanı?

...Firidun bəy işin nə yerdə olduğunu dərhal anladı. İki addımlıqda kürən ayğırın yəhərinə yatan, elə ilk baxışdan qaçaq-quldura oxşa-

yan bu atılardan gözü su içmədi. İki saat əvvəl Tiflisdən sorğu-sualsız keçəndə ona elə gəldi ki, daha qara-qorxudan qurtardı. Özündə xeyli arxayınlıq hiss edən, ürəyi toxtayan Fəridun bəy ana südü qədər şirin olan mürgüyə də elə onda təslim olmuşdu. Yolboyu "bircə Yevlaxa tez çataydıq" - deyib dururdu.

- Bəli, mən aparıram, - deyə zərli poqonunun kənarında akselbantları titrəşən zabitə üz tutdu: - Nə olub məgər?..

- Sizə kim icazə verib dövlətin əmlakını şəxsi mal kimi vaqona doldurub apararsınız? - Əsəbi zabit artıq ucadan qışqırırdı. Ağır təbiətli Fəridun bəy təmkinini pozmadan:

- Cənab zabit, siz niyə belə əsəbisiniz? - dedi. - Özünüə gəlin, toxtayın. Mən xalqın malını xalqın balaları üçün aparıram. İstəyirəm ki, onlar danabuzov otarmağa, küçələrdə, bazarlarda xırım-xırda alver eləməyə son qoysunlar. İcazəyə gəldikdə isə, əlbəttə, hökumətin icazəsi ilə aparıram.

- Nə hökumət, hansı hökumət?..

Fəridun bəy istədi desin ki, Gürcüstan menşevik hökumətinin icazəsi ilə. Bunun ağ yalan olacağını duyub, ani olaraq fikrə getdi. Axı bunlar elə menşevik hökumətinin nümayəndələri idilər.

Odur ki, - Gəncə qubernatorunun sərəncamına əsasən, - dedi.

Zabit hirsli-hirsli bir addım irəliləyib Fəridun bəylə nəfəs-nəfəsə durdu.

- Nə vaxtdan Gəncə qubernatoru Gürcüstanə rəhbərlik edir?! Bu saat seminariyanın bütün əmlakını qaytarın geriyyə! Biz Gürcüstan menşevik hökuməti adından sizə əmr edirik!

- Cənab zabit, əsəbiləşməyin, yəqin ki, iki hökumət arasında danışıq və razılıq olub. Ona görə də mənə icazə verdilər ki, seminariyanın Azərbaycan şöbəsini Qoridən Ağdama köçürüm. Mən özbaşına bu işə qol qoya bilməzdim.

Fəridun bəy Gəncə qubernatoru məsələsini də yalan deyirdi. Özlüyündə fikirləşirdi ki, məsafənin uzaqlığına nəzərə alıb, bəlkə, qayıdıb gedərlər. Həm də bu boyda qatardan bir vaqonu ayırıb necə, nəylə aparacaqlar. Bu çölün düzündə vaqonu ayırmaq da mümkün deyildi. Bir də o, az da olsa, Gəncə qubernatoruna bel bağlayırdı. Axı oranın general-qubernatoru Badişəbanın əmisi oğlu İbrahim ağa Vəkilov idi. Bu qarışıq zamanda özgə bir hökumətdən, bir səlahiyyətli adamdan kömək gözləmək də mümkün deyildi. 1918-ci ilin yayında türk ordusu Qarsı, Ərdəhanı aldıqdan sonra Gəncəyə gəlib çıxmışdı. Bakıya dili bir, dini bir qan qardaşlarının köməyinə gəldirdi. Müsavat hökumətinin baş naziri Fətəli xan Xoyski Gəncədə hökumət qurmaqla məşğul idi. Zaqafqaziyanın varlıları qüvvə toplayıb, Qafqazi

Qazax müəllimlər seminariyasının 100 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

2018-ci ilin noyabr ayında Qazax müəllimlər seminariyasının yaradılmasının 100 illiyi tamam olur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin qərarına əsasən, Qazax müəllimlər seminariyasının təşkili Azərbaycanın maarif salnaməsinin ən parlaq səhifələrindəndir.

Görkəmli ədəbiyyatşünas, tanınmış maarifpərvər və ictimai xadim Fəridun bəy Köçərlinin rəhbərliyi ilə fəaliyyətə başlayan Qazax müəllimlər seminariyası bütün fənlərin tədrisinin ana dilində müntəzəm üsullarla aparıldığı yeni təhsil ocağı kimi Azərbaycanda elmin, maarifin və mədəniyyətin inkişafına misilsiz töhfələr vermişdir. Respublikanın bölgələri ilə yanaşı, qonşu ölkələr üçün də uzun illər boyu yüksək ixtisaslı pedaqoji kadrlar hazırlamış seminariyanın yetirmələri sırasında adları təhsil, elm və mədəniyyət tarixinə həkk olunmuş çox sayda tanınmış simalar vardır.

Qazax müəllimlər seminariyası müstəqil Azərbaycan Respublikasının təhsil işçilərinə gənc nəslin azərbaycançılıq məfkurəsi ruhunda yetişdirilməsi üçün zəngin irs qoymuşdur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq və Azərbaycan təhsil sisteminin inkişafında müstəsna xidmətlərini nəzərə alaraq, Qazax müəllimlər seminariyasının yaradılmasının 100-cü ildönümünün layiqincə qeyd olunmasını təmin etmək məqsədi ilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi, Qazax Rayon İcra Hakimiyyətinin təklifləri nəzərə alınmaqla, Qazax müəllimlər seminariyasının 100 illik yubileyi ilə bağlı tədbirlər planı hazırlayıb həyata keçirsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 3 noyabr 2018-ci il.*

şura Rusiyasından ayırmışdılar. Onların Tiflisdə təşkil etdikləri "Seym" üç respublikanı birləşdirirdi.

Əslində Fəridun bəy seminariyanın Azərbaycana köçürülməsini çoxdan planlaşdırırdı. Bu mühüm iş Azərbaycan maarifçiləri hələ 1884-cü ildə təşəbbüs göstərmişdilər. Seminariyanın müəllimi Səfəralibəy Vəlibəyov həmin il aprelin 24-də çağırılmış pedaqoji şu-

Qazax Müəllimlər Seminariyasının yerləşdiyi bina

rada Azərbaycan şöbəsinin vəziyyəti haqqında fikrini yazılı surətdə bildirmişdi. O tələb edirdi ki, Azərbaycan şöbəsi müstəqil olsun və Azərbaycanın hər hansı bir rayonuna köçürülsün. Səfəralibəy çox doğru əsaslandırır ki, məsafənin uzaqlığı, Qoridə azərbaycanlıların yaşamaması, şagirdlərin azlığı müəllim kadrlarının istənilən səviyyədə hazırlanmasına maneçilik törədir.

Lakin Azərbaycan şöbəsinin ayrılmasının tərəfdarları pedaqoji şüurda çox az olduğundan Səfəralibəy Vəlibəyovun təklifini rədd etdilər.

1906-cı ildə Nəriman Nərimanov "Həyat" qəzetində "Qori seminariyası neredə olmalı" adlı məqalə ilə çıxış etdi. O yazırdı ki, Qori seminariyasına 60 şagirddən artıq qəbul olunmur. Qoridə həmişəlik məskunlaşan müsəlman yoxdur. Qori Darül-müəllimin Bakıda, ya da Gəncədə və ya qeyri müsəlman şəhərində fəaliyyət göstərsə, padşahlıq xəncinə oxuyan 60 nəfərdən savayı, 60 nəfər müsəlman uşağı da daha ziyadə öz evlərindəyken seminariyada elm, təhsil etməyə mümkünləri olacaqdır. Yəni gündüzlər padşahlıq xəncinə oxuyan uşaqlarla bərabər dərs oxuyub, axşamlar öz evlərinə gedərlər...

Firidun bəyin özü də həmin il avqustan 19-da Bakıda "Nəşri-maarif" cəmiyyətinin iclasında böyük bir nitqlə çıxış edərək, Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsinə vəziyyətin ağırlığını söyləmiş və şöbənin Azərbaycan şəhərlərindən birinə köçürülməsi məsələsini qaldırmışdı. Lakin nə rus çarlığı, nə də gürcü knyazları seminariyanın Azərbaycan şöbəsinə köçürməyə icazə vermirdilər.

İndi seminariya rəhbərliyinin yay məzuniyyətinə getməsindən, rus çarının yıxılmasından və gürcü knyazlarının hökumət qurmağa başlarının qarışmasından fürsət tapan Firidun bəy Azərbaycan şöbəsinə məxsus bütün əmlakı – mebel, kitabxana və başqa tədris ləvazimatını, müxtəlif avadanlığı vaqona doldurtdurub, öz xərci ilə Ağdama aparırdı. Ağdam, – deyirdi, – hər halda Azərbaycanın rayonlarına Qoridən qat-qat yaxındır. Bir də ki, bu, bizim müsəlmanların: "xristian içinə uşaq vermirem" bəhanəsini də kəsərdi.

– Sür, Poyluda saxla. Orada Gəncə qubernatoru ilə əlaqə saxlayıb öyrənərik, görək hansı qanuna əsasən seminariyanı aparırlar, – deyib gürcü zabiti maşinistə tapıdı.

Qatar tərpendi. Firidun bəy on dəqiqəlik yolda az qala on il qocal-

dı. Badisəbə xanım ona toxtaqlıq versə də, narahatçılıqdan yer tapa bilmirdi. Xalqına maarif işığı aparan insanın arzularının puça çıxdığını görmək nə dəhşətməmiş?!

– Bəlkə, qohumlara xəbər verək, yoxsa qaytararlar geriye, lap bəbir olarıq, nə qədər zəhmətimiz...

– Onda belə eləyək, – deyib Firidun bəy oturduğu yerdən durdu. – Qatar Poyluda dayanan kimi sən bir minik tapıb özünü Qazağa yetir, əhvalatı Mənsur ağaya danış. Mən inanmıram, düşən kimi Gəncə ilə əlaqə saxlaya bilək. Deyirlər Şəmxorda türk əsgərləri ilə möhkəm vuruşma gedir. Hətta dəmiryolu belə dağılıb, yaqın ki, telefon xətti də sıradan çıxıb. Mən də çalışaram bunlarla çox mübahisə edib, başlarını qatım.

Qatar fısıldayıb Poyluda dayandı. Firidun bəy perrona çıxanda gürcü zabitlərinin vağzal rəisini axtardığını gördü. Sağ tərəfdə meşin qapıya vurulmuş "Vağzal rəisi" yazısının yanında dayandı. Zabitin göndərdiyi kəndli ucaboy, enlikürək bir cavanla gəlirdi. Bu, vağzal rəisi idi. Hələ uzaqdan Firidun bəyə təfərrüclə baxa-baxa gələn rəis yaxınlaşanda addımlarını yeyinlətdi. Xoş və utancaq bir təbəssümlə:

– Salam, xoş gəlmisiniz, Firidun bəy, – dedi, – bizim obaya. – Bir-bir qonaqlarla da görüşüb yenidən üzünü Firidun bəyə tutdu. – Deyəsən, tanımadınız. Salahlı Şərif ağanın oğluyam. Ötən il atamla Tiflisdə olanda sizi Müfti Mirzə Hüseyn əfəndinin evində görmüşdüm.

Fikri dağınıq Firidun bəy yarısevinc, yarıkədərli:

– Aha, xoş gördük, oğul, bağışla, bir az vəziyyət... Qatarımız gecikdi. – O, gürcü zabiti və əsgərləri göstərdi. – Bunlar saxlamışdılar. Mən Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsinə Yevlaxa, oradan da Ağdama aparmalıyam. Bunlar icazə vermirlər ki, Gürcüstan menşevik hökumətinin rəsmi icazəsi yoxdur. Əslində, oğul, – deyə o, bir az duruxdu, pencəyinin yaxalığını düzəldib, – onu soruşurdum, telefonun işləyirmi?.. Gəlmişik sənin telefonunla zəng vurub Gəncə qubernatoru ilə Gürcüstan menşevik hökumətinin rəsmi danışığı olduğunu bunlara deyək. Yoxsa...

Rəis üzünü gürcü zabitinə tutub:

– Siz hansı ixtiyarla dövlətin bu boyda qatarını saxlamısınız? Bilirsinizmi, hər vaqonun bir neçə dəqiqə dayanması nə qədər xərcə başa gəlir? Ən başlıcası, yollarda cədvəl pozulur, bütün qəzalar da bundan törəyir. Yaqın ki, bizim dəmiryolunun nizam-intizamının sizin hərbi qayda-qanundan heç də geri qalmadığını yaxşı bilirsiniz?

– Naçalnik, bizim ixtiyarımız var. Özü də o vaqonu geri aparacağıq, – deyib zabit ortadakı vaqonlardan birinə tərəf əl uzatdı.

– Qatar geri qayıda bilməz, onu qaytarmağa heç kəs cəsarət edə bilməz, – deyə zabitə mülayimliklə bildirdi. Yanında dayanan stansiya növbətçisinə: – Qatari yola salın getsin, – dedi. – O mübahisəli vaqonu isə açıb kənardə saxlayın. Məsələ həll olunandan sonra yola salarıq.

– Yaxşı, biz zəng eləməyə gəlmişik. Əgər Gəncə qubernatoru desə ki, rəsmi icazəsi var, onda qoy teleqram göndərsin. Biz də çıxıb gedək. Mən – Gürcüstan menşevik hökumətinin nümayəndəsi ştabs-kapitan Xelaşvili bu məsələni həll eləməmiş qayıdan deyiləm. Özbaşım gəlməmişəm ki, məni hökumət göndərib. Seminariya ləvazimatı ilə dolu oğurluq vaqonu geri qaytarmalıyam...

Bu zaman qapı ədəb-ərkanla döyüldü. Kandarda şux geyimli, sərt baxışlı bir bəy dayanmışdı. O, qalın biğinə öteri əl gəzdərilib, yarıaçıq qapını zər naxışlı əsası ilə ehmallica geri itələdi. Rəis dərhal yerindən

durdu. Qabağa yeriib, hörmət və izzətlə dedi:

- Buyurun, ağa, keçin içəri, xoş gəlmisiniz.

Əvvəlcə Mənsur ağa, Süleyman ağa, Annaq bəy, Daşsalahlı Məmməd kovxa, Mehdi ağa, Salahlıdakı Rus-Azərbaycan məktəbinin müəllimi Əhməd ağa Mustafayev, Qocaoğlu və Qazağın bir neçə adlı-sanlı bəyləri içəri keçdilər.

Mənsur ağa irəli yeriib gürcü zabitinə əl verdi. Ani olaraq üzbəüz durdular. Birdən qucaqlaşib öpüşdülər. Zabit geri çəkilib şaşkasını düzəldə-düzəldə:

- Qamarçoba, genasvale, - deyib, Mənsur ağanı yenidən qucaqladı. Hal-əhval tutdular.

Mənsur ağa "Tato necədir, uşaqlar sağ-salamatdırlarmı? Bu yay bizim tərəflərə yaylağa gəlmədiniz. Yəqin, Məngilisə getmisiniz", - deyə soruşdu.

- Yox, Qocordadı uşaqlar, atam inad elədi ki, bu il uşaqları Qocora aparıb özümün cavanlığım keçən yerləri göstərəcəm. Birdən nə bilmək olar, ölüm-itim dünyasıdır...

Rus dilində səlis danışan və gözəl savadı olan Mənsur ağa Peterburqda, Kiyevdə ali təhsil almışdı. Onun gürcü zabiti ilə söhbəti uzun olsa da, oturanlar üçün darıxdırıcı deyildi.

Firidun bəy onların belə səmimi dost çıxmalarına hamıdan çox seviniirdi. Eyni zamanda, narahatlıq keçirirdi ki, Mənsur ağa niyə əsas mətləbə keçmir. O isə arxayınlıqla çay içə-içə zabitlə keçmişlərdən söhbəti söhbətə, əhvalatı əhvalata calayırdı.

Nəhayət, zabit üzünü rəisə tutub soruşdu:

- Nə oldu bizim qubernatorla söhbətimiz, biz geriye nə xəbərlə qayıdacağıq?

Rəis əlini dəstəyə atmaq istəyəndə Mənsur ağa işarə elədi ki, lazım deyil.

- Teymuraz, - dedi, - məsələ mənə məlumdur. Heç bir Gəncə qubernatoru-zad lazım deyil, keçmiş Qazax qubernatoru olsaq da, yəni indi bizim vəzifəmiz yoxdu, hörmətimiz, sözümüz də alındı?.. - Firidun bəyi göstərib, - bunun xalqımıza elədiyi misilsiz xidmətin heç kəs əvəzini verə bilməz. Sizin Mixail Kipianinin, Yakob Qoqebaşvilinin, Nikolay Lomourinin maarif işığından qığılcımı götürüb bizim xalqın qəlbində, ürəyində yandırmağa aparır. Gəl bu işi hər şeydən qabaq Firidun bəyə bağışla, - əlini ərklə onun çiyinə qoydu. - O həm də bizim kürəkəndi, - deyib gülümsündü. - Mənim əmim qızı Badisəbanın həyat yoldaşıdır.

Zabit başını aşağı salıb düşünürdü. Xeyli sükutdan sonra şəstlə Mənsur ağanın üzünə baxdı.

- Ağa, - dedi, - biz gürcülərdə bir məsələ var, insan paltarını dəyişər, ürəyini yox. Nə olsun ki, vəzifəniz yoxdu, kişiliyiniz, mərdliyiniz bizim kimi dostların ürəyindən silinməz. Mən hər şeyi sizə bağışladım, - deyib dostlarına müraciət etdi. - İndi mənim əvəzimdə siz olun, lütfən deyin görüm, nə edərdiniz?

Hər üçü əvvəlcə çiyinlərini çəkdi. Mənsur ağa ilə yanaşı oturan gənc poruçik isə:

- Əlbəttə, - dedi, - dostluğa bağışladım.

İçəri ortaboylu, şişpapaqlı bir kəndli girdi. Mənsur ağa dərhal:

- Nə olub, - dedi, - orada boş fayton qaldımı, qonaqları bizə aparmağa?

Kəndli yazıq-yazıq:

- Yox, - dedi, - ağa, hamısını yüklədik, boşu qalmadı. İcazə versəniz...

Rəis:

- Lazım deyil, - dedi, - axtarma, Mənsur ağa, bizim faytonumuzla gedərsiniz.

Gürcü zabiti papirosunu sümürüb külləqabında söndürdü.

- Ağalar, - dedi, - onda belə danışmaq, nə biz sizin qatara çata bildik, nə də vaqonunuzu gördük. Əgər qayıdıb desək ki, dostluğa bağışladım, onda Noy Cordaniya bizi Orta Calada dar ağacından asdırar.

Kəndli əlini övkaləyə-övkaləyə:

- Mənsur ağa, - dedi, - avadanlıqları hara boşaldacağıq?

Mənsur ağa ani olaraq fikrə getdi.

- Hələlik, - dedi, - Məşədi İbrahim Mirabın həyatına boşaldın, ora genişdi.

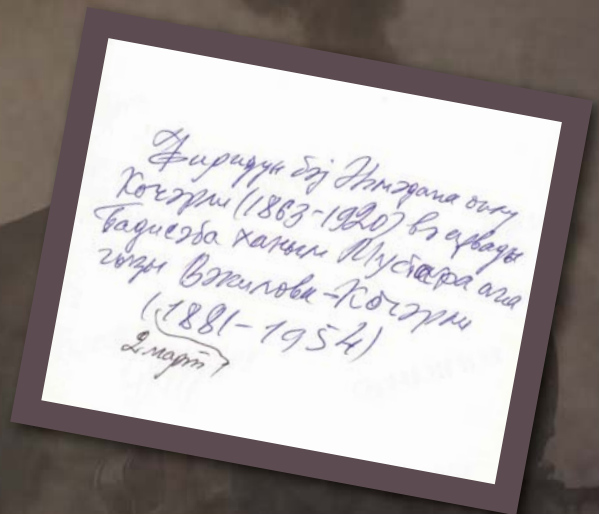
Hamı durub birgə perrona çıxdı. Gürcü zabiti vağzala göz gəzdirib:

- Onda rüsxət verin, qatar getsin, - dedi.

Rəis gülümsünüb:

- Cənab zabit, qatar çoxdan gedib, onu bu qədər saxlamağa bizim ixtiyarımız yoxdur.

- Bəs seminariya ləvazimatı? - Firidun bəyi göstərib, - bu kişi qaldı, - dedi.

- Seminariya üçün narahat olmayın, artıq Qazağa çatmaqdadır.

Firidun bəy irəli yeriib:

- Ağalar, bəylər, - dedi, qəhərdən boğazı qurumuşdu, bir neçə dəfə öskürüb, - siz ki, mənə bu təmənnasız yaxşılığı etdiniz, mən də əvəzində sizə hörmət əlaməti olaraq onu edə bilərəm ki, Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsini Qazaxda açım. Görünür, qismət belə imiş... - əlavə etdi.

Bəli, bu il 100 yaşını qeyd elədiyimiz Qazax Müəllimlər Seminariyası belə yarandı və vətəni, xalqını canından da artıq sevən maarifpərvər tələbələri, məzunları ilə XX əsrin avamlıq, cəhalət, qaranlıq çökmüş başlanğıcında bir mayaka çevrildi... ♦

Şəmişan Nəzirli
istefada olan polkovnik-leytenant,
hərbi publisist

XATİRƏ KİTABI – XÜSUSİ BURAXILIŞ

Azərbaycan Respublikası Xatirə Kitabı Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1997-ci ildə birbaşa tövsiyəsi və sərəncamı ilə Böyük Vətən müharibəsi, məhəlli münaqişələr və Dağlıq Qarabağ savaşı zamanı Vətən uğrunda canından keçən və itkin düşən soydaşlarımızın şanlı xatirəsini əbədləşdirmək məqsədilə yaradılmışdır.

Ötən müddətdə İkinci Dünya müharibəsində həlak olmuş azərbaycanlılar, 20 Yanvar və Xocalı faciəsində, Qarabağ müharibəsi zamanı torpaqlarımızın azadlığı uğrunda gedən döyüşlərdə həlak olmuş, itkin düşmüş, əsir götürülmüş vətəndaşlarımız, Milli qəhrəmanlarımız haqqında çoxcildlik ensiklopediya hazırlanıb. Kitabın 16 cildi artıq hazırdır, 17-ci cild üzərində iş gedir.

2017-ci ildə Respublika Xatirə Kitabı daha bir məsuliyyətli araşdırmaya başlamışdır. Azərbaycan Respublikası Dövlət Təhlükəsizlik Xidməti, Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası və Dövlət Komissiyasının İşçi Qrupu ilə birgə aparılan araşdırmanın məqsədi əzəli və əbədi torpaqlarımız olan Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonlara Ermənistan Respublikasının xain hücumu zamanı əsir və girov götürülmüş, eyni zamanda, naməlum şəraitdə itkin düşmüş hərbiçi və mülki şəxslərin sonrakı talelərinin araşdırılmasıdır. Kifayət qədər çətin və mənəvi yük daşıyan bu araşdırmalar zamanı erməni terrorçu-quldur dəstələri tərəfindən əsir və girov götürülmüş, eyni zamanda, naməlum şəraitdə itkin düşmüş 3888 nəfər Azərbaycan Respublikası vətəndaşı barədə toplanmış məlumatlar yenidən analiz edilmiş və Respublika Xatirə Kitabının 4 cildə nəşri nəzərdə tutulan xüsusi buraxılışının 1-ci cildində ilkin olaraq 922 nəfərin taleyi barədə məlumatlar nəşr olunmuş və ingilis dilinə tərcümə ilə də verilmişdir.

Nəşr Mədəniyyət Nazirliyi, Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyasının birgə layihəsi kimi nəzərdə tutulub və M.F.Axundov adına kitabxanada təqdimatı keçirilib. Təqdimatda Mədəniyyət nazirinin birinci müavini Vaqif Əliyev, Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyasının İşçi Qrupu rəhbərinin müavini Eldar Səmədov, Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının ictimai-siyasi məsələlər şöbəsinin müdir müavini Ərəstun Mehdiyev, Mətbuat Şurasının sədri Əflatun Amaşov, Prezident yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası Tarix kafedrasının müdiri Firdovsiyyə Əhmədova, Əməkdar elm xadimi Qəzənfər Paşayev və digərləri kitabın əhəmiyyətini vurğulamışlar.

Bütün çıxışçılar və kitabın baş redaktoru Nəzakət Məmmədova Xatirə Kitabının nəşrinə göstərdiyi böyük diqqət və qayğıya görə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevə dərin minnətdarlıqlarını bildiriblər. ♦

VI HUMANİTAR FORUM: DÜNYANIN XİLASINDA DAHA BİR ADDIM

Yeni dünya və yeni insan formalaşdı-
raq: yaradıcılıq və insan inkişafı. VI Bakı
Beynəlxalq Humanitar Forumunun de-
vizi belə bir işıqlı məramı köklənmişdi.
Və bu deviz XXI yüzilliyin, belə demək
mümkünsə, portretini cizmaqda ən optimal ifadə
vasitəsi təsiri bağışlayır. Məişətindən başlamış ən
yüksək elmi istiqamətlərinə qədər içində yaşa-
dığımız əsr yeni və fərqli bir dövrdür. Və belə bir
qərində İnsan amili (Maksim Qorkinin təbirincə
desək, "İnsan!... Qürurlu səslənir!...") daha artıq
əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Xüsusilə bir qövmlər
içərində bir-birilə dil tapmağı bacaran, eyni soya
mənsubluğunu unutmayan insanlarımız nə qədər
çoxalarsa, multikultural ənənələrimiz bir o qədər
dayanıqlı olar. Bu cür şərait isə yaradıcı bacarıqların,
kreativ düşüncənin meydanını geniş və anlaşılan edir.

Yeni dünyanın yaradıcılığı və elmi

Oktyabrın 25-26-sı tarixlərində paytaxtımızda baş tutan VI
Beynəlxalq Humanitar Forumun məhsuldar işi məhz bu amallara
yeni bir xidmət kimi tarixə yazıldı. Bakı Beynəlxalq Humanitar Fo-
rumu – bəşəriyyətdə maraq doğuran global xarakterli məsələlərə
dair geniş spektrli dialoqlar, fikir mübadilələri və müzakirələr apar-
maq məqsədilə tanınmış dövlət xadimlərini, elmin müxtəlif sahələri
üzrə Nobel mükafatı laureatlarını və nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların
rəhbərlərini, o cümlədən dünyanın siyasi, elmi və mədəni elitasının
görməli nümayəndələrini bir araya toplayan tədbirdir.

VI BAKI BEYNƏLXALQ HUMANİTAR FORUM

Bakı, 25-26 oktyabr, 2018

“ Forum təşkilatçıları və iştirakçılarının, təbiət, sosial və
humanitar elmlərin, o cümlədən dünya mədəni elitası-
nın nümayəndələrinin qarşıya qoyduqları iddialı məsələ
– gələcəkdə beynəlxalq səviyyədə baxılması məqsədi ilə
yeni humanitar proqramın formalaşdırılmasıdır. Forum-
larda sosial və humanitar fəaliyyətin bütün sahələrində
çalışan mütəxəssislər bir araya gələrək bəşəriyyəti na-
rahat edən aktual məsələlərin həlli yollarını araşdırırlar.

Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu 2010-cu ildən etibarən
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və Rusiya Federasiyası Pre-
zidentinin təşəbbüsü ilə keçirilir.

Oktyabrın 25-də Heydər Əliyev Mərkəzində VI Bakı Beynəlxalq
Humanitar Forumu işə başladı.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, birinci xə-
nim Mehriban Əliyeva və Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti

Leyla Əliyeva Forumun rəsmi açılış mərasimində iştirak etdilər.

"Yeni dünya və yeni insan formalaşdıraq: yaradıcılıq və insan inkişafı" mövzusunda keçirilən VI Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunun açılışında dövlətimizin başçısı nitq söylədi.

Forumun iştirakçılarını və qonaqlarını salamlayan və builki forumda 90-dan artıq ölkədən 400-dən çox qonağın iştirak etdiyini deyən Prezident İlham Əliyev Forumu marağın çox böyük olduğunu, Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunun qısa müddət ərzində dünyada çox önəmli beynəlxalq tədbirə çevrildiyini dedi.

Ölkə başçısı qeyd etdi ki, humanitar məsələlərin müzakirəsi çox önəmlidir. Çünki biz müasir dünyada bu sahədə həm nailiyyətləri, həm də problemləri görürük. Azərbaycan bu sahəyə çox böyük önəm verən ölkələrdən biridir. Prezident ölkəmizdə humanitar əməkdaşlığa dair BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının Qlobal Forumu, dünya dirləri liderlərinin Zirvə görüşü, Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu kimi mötəbər və önəmli tədbirlərin baş tutduğunu söylədi.

Prezident öz çıxışında "Bakı Prosesi"nə və ölkəmizin həm Şərqi, həm də Qərbi eyni dərəcədə açıq ölkə olması məqamına xüsusi yer ayıraraq dedi: "...Azərbaycan həm İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına, həm Avropa Şurasına üzv dövlətdir. Əlbəttə ki, biz bu imkanlardan istifadə edib çalışırıq və çalışırıq ki, sivilizasiyalararası dialoqa öz töhfəmizi verək. "Bakı Prosesi" artıq beynəlxalq müstəvidə çox önəmli bir təşəbbüs kimi qiymətləndirilir. Bu təşəbbüs nəticəsində müxtəlif görüşlər, tədbirlər keçirilmişdir ki, bütün bunların bir məqsədi var - sivilizasiyalararası, dirlərarası dialoq dərinləşsin, güclənsin, dünyada risklər azalsın, ayrı-seçkilik, ksenofobiya hallarına düzgün qiymət verilsin və bu təhlükəli meyillərin qarşısı alınsın..."

İlham Əliyev bu mənada ötən ilin Azərbaycanda "İslam həmrəyliyi ili" elan edilməsinin, birinci Avropa Oyunları və İslam Həmrəylik Oyunlarının çəkisini xüsusi qeyd etdi. Daha sonra Prezident ölkəmizin tarixən çoxdinli, çoxmillətli və deməli, çoxmədəniyyətli diyar olmasının hər bir ölkəyə nümunə ola biləcək özəlliklərindən bəhs etdi, ölkəmizin humanitar əməkdaşlıqla, multikulturalizmlə bağlı bir çox tədbirlərə ev sahibliyi etməsinin yaşam tərzindən doğaraq dövlət siyasətinə çevrilməsi kimi möhkəm dayağı olduğunu vurğuladı.

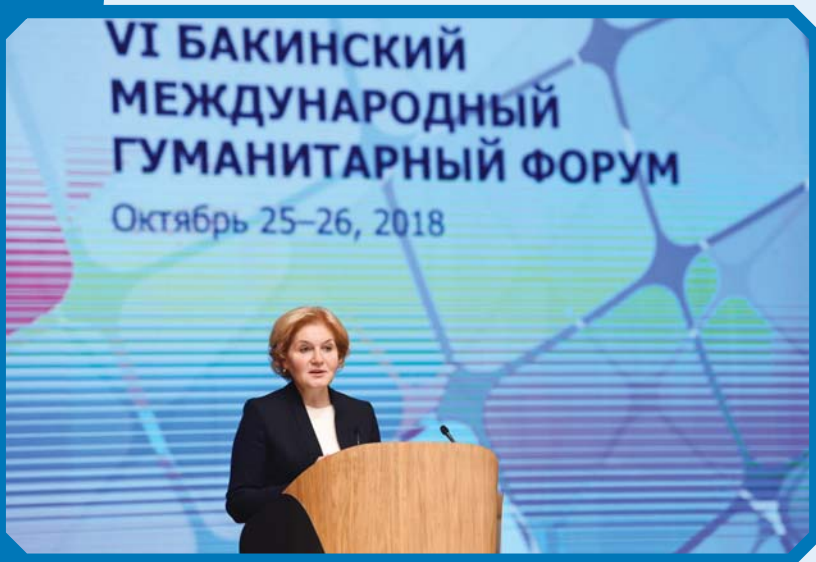
İlham Əliyev çıxışında Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin fəsadlarına ayrıca yer ayıraraq dünya ictimaiyyətinin Bakıda toplaşmış dairəsini bir daha bu problemin süniliyini diqqətdən qaçırmamağa çağırdı.

İ.Əliyev: "...Ermənistanın işğalçılıq siyasəti nəticəsində torpaqla-

rımızın 20 faizi işğal altındadır, xalqımıza qarşı Ermənistan tərəfindən etnik təmizləmə siyasəti aparılmışdır, 1 milyondan çox azərbaycanlı öz doğma torpağında köçkün vəziyyətinə düşmüşdür. Bütün aparıcı beynəlxalq təşkilatlar bu münaqişə ilə bağlı qərar və qətnamələr qəbul etmişlər, o cümlədən BMT Təhlükəsizlik Şurası dörd qətnamə qəbul etmişdir. Bu qətnamələrdə açıq-aydın göstərilir ki, erməni silahlı qüvvələri işğal edilmiş torpaqlardan dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılmalıdır. Bu qətnamələrin qəbul olunmasından 25 il keçir. Ermənistan bu qətnamələri icra etmir və əfsuslar olsun, hələ də beynəlxalq mexanizm işlənilməyib ki, təcavüzkarı beynəlxalq aparıcı qurum tərəfindən qəbul edilmiş qətnamələrin icrasına məcbur etsin. BMT-nin Baş Assambleyası oxşar qətnamə qəbul edib, digər beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən Qoşulmama Hərəkatı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası Parlament Assambleyası, Avropa Parlamenti və digər təşkilatların qəbul etdikləri qərar və qətnamələrdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə dəstək göstərilir və münaqişənin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll edilməsi tələb olunur. Münaqişənin həlli üçün yeganə yol məhz budur, ölkəmizin beynəlxalq birlik tərəfindən tanınan ərazi bütövlüyü bərpa edilməlidir, işğalçı qüvvələr torpaqlarımızdan dərhal, qeyd-şərtsiz çıxarılmalıdır, - necə ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrində göstərilir, - və Azərbaycan vətəndaşları öz doğma, tarixi, əzəli torpaqlarına qayıtmalıdırlar..."

Bu humanitar fəlakətə baxmayaraq, müstəqillik dövründə Azərbaycanın çox uğurlu inkişafa nail olduğunu, ölkəmizdə sabitliyin, təhlükəsizliyin hökm sürdüyünü və bunun mənbəyinin

Azərbaycan xalqının iradəsi olduğunu deyən ölkə başçısı xarici siyasətdə qazanılmış nailiyyətlərdən biri kimi 2011-ci ilin oktyabrında 155 ölkənin səs çoxluğu ilə respublikamızın ilk dəfə olaraq BMT Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi üzvü seçilməsini qeyd etdi.

İlham Əliyev Azərbaycanın son 15 il ərzində iqtisadi sahədə ən sürətli inkişaf templərini nümayiş etdirdiyini, təhsil, tibb, nəqliyyat sahələrinin daim dövlətin diqqət mərkəzində olduğunu, eyni zamanda, artıq mövcud olan 3 peykimizin nümunəsində yüksək texnologiyalara çox böyük diqqət göstərildiyini söylədi.

Dövlətimizin başçısı Forum boyunca aparılacaq diskussiyaların, müzakirələrin ümumi işimizə gözəl töhfə verəcəyinə ümid etdiyini deyərək Forumu uğurlar arzuladı.

Rusiya Federasiyası Baş nazirinin müavini xanım Olqa Qolodets Prezident Vladimir Putinin Forum iştirakçılmasına təbrik məktubunu oxudu və çıxış etdi:

“Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu- nun açılışı münasibətilə sizi səmimi qəlbədən salamlayıram. Artıq altıncı dəfədir ki, Azərbaycan paytaxtı onlarla ölkədən dövlət qurumlarının və qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrinin, parlamentarilərin və alimlərin, mədəniyyət xadimlərinin, jurnalistlərin və publisistlərin iştirak etdiyi bu nüfuzlu Forumu qəbul edir.

Bu il sizin görüşünüz müasir cəmiyyət üçün çox əhəmiyyətli olan “Yeni dünya və yeni insan formalaşdırmaq: yaradıcılıq və insan inkişafı” mövzusunda həsr edilib. Mövcud təhsil və maarif sistemlərinin təkmilləşdirilməsinə, mədəniyyətin və incəsənətin dəstəklənməsinə, informasiya təhlükəsizliyinin təminatına, intellektual mülkiyyətin müdafiəsinə və digər aktual məsələlərə

dair ətraflı diskussiyalar nəzərdə tutulub. Əminəm ki, siz qiymətli peşəkar təcrübənizi və mütərəqqi praktiki yeniliklərinizi mübadilə edəcək, həmçinin qarşılıqlı faydalı beynəlxalq əməkdaşlığın yeni perspektivli forma və istiqamətlərini müəyyənləşdirə biləcəksiniz. Forumun iştirakçılmasına səmimi qəlbədən uğurlar diləyir və ən xoş arzularımı çatdırıram”.

O.Qolodets çıxışına davam etdi:

– Bu gün Forumda 90-dan çox ölkənin nümayəndələrinin toplaşması və onun sivilizasiya, mədəniyyətlərə, millətlərə və dinlərə münasibətlərin inkişafına dair dünya miqyasında dialoqun tərəqqisi üçün ən əhəmiyyətli məkanlardan birinə çevrilməsi, əlbəttə, ölkə rəhbərliyinin xidmətidir. Forumu dəstəkləmək, onu bu səviyyədə inkişaf etdirmək üçün gündəlik iş aparmaq və cənab Prezidentin indicə dediyi dəyərlərə sadıq olmaq la-

zımdır.

BMT baş katibinin müavini Rəşid Xalikov dedi:

– VI Beynəlxalq Bakı Humanitar Forumuna olduqca mühüm məsələləri müzakirə etmək üçün toplaşmışıq. Hesab edirəm ki, BMT-nin baş katibi həmin missiyanı öz üzərinə götürərək bunun tam yekun nəticəyə qədər aparılmasının təminatına çalışacaq.

Sonra İSESKO-nun baş direktoru Əbdüləziz bin Osman əl-Tuveycri söz aldı:

– Forumun uğurlu olması onu göstərir ki, bu ölkə problemlərə, ərazi bütövlüyü ilə bağlı çətinliklərə baxmayaraq, – mən Dağlıq Qarabağ məsələsini nəzərdə tuturam, – irəliyə doğru gedir, inkişaf edir və bütün dünyaya örnək göstərir.

Bir insan digər insanın ərazisini işğal etdiyi halda siz dünyada sülhə, təhlükəsizliyə nail ola bilməzsiz. Bu, beynəlxalq hüquqa

ziddir, ümumiyyətlə, dinlərə qarşı olan bir addımdır, bütün etikadan və mənəviyyatdan uzaq bir addımdır. Biz buna dözümlülük göstərməli deyilik.

Forumun məqsədi hamımızı bir araya gətirməkdən ibarətdir. Bakı mədəniyyətlərarası, sivilizasiyalararası, dinlərarası dialoqun mərkəzinə çevrilib.

YUNESKO-nun baş direktorunun müavini Çu Sin vurğulayıb:

- Yaradıcılıq həqiqi bəşəriyyətlə təkrar əlaqə yaratmağımız üçün güclü vasitədir. Yaradıcılıq, eyni zamanda, əsas iqtisadi qüvvədir. Bu gün mədəni və yaradıcı sənayelər böyük iqtisadi faydalar gətirir, 30 milyon insanı işlə təmin edir və bəzi ölkələrdə ÜDM-in 10 faizini təşkil edir.

Parlamentlərarası İttifaqın prezidenti xanım Gabriela BARON çıxışında dedi:

- Biz bu gün buraya beynəlxalq aləmin, eləcə də bəşəriyyətin bir sıra global çağırışlarla üzləşdiyi vaxtda toplaşmışıq. Oslo Sülh Tədqiqatları Mərkəzinin rəyinə görə, 2017-ci il soyuq müharibə bitdikdən sonra ən zorakı illərdən biri olub.

Mən hamınıza müraciət edərək demək istəyirəm ki, Forumun əsas məqsədlərindən biri məhz çoxtərəfliliyə nail olmaqdır. Biz humanist prinsiplərə əsaslanan icmanı qurmalıyıq, o, insan həyatlarını xilas edə bilər, insanların əzab-əziyyətlərini aradan qaldıra, insan ləyaqətini saxlaya və dəyişən dünyanın insana təsirini azalda bilər.

Açılış çıxışlarından sonra Forumun işi plenar və işçi sessiyalarla davam etdirildi. **İlk plenar sessiya "Təhsil və elm insan kapitalının inkişafı kontekstində" mövzusunda həsr olundu.**

Moderatorları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru Urxan Ələkbərov və Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun rektoru Anatoli Tor-kunov olan sessiyada yeni dövrümüzdə tələb olunan pedaqogikada dəyişiklikləri necə sürətləndirə, əmək bazarında özünə iş tapmaq məqsədi ilə daha hazırlıqlı olmağa kömək edə biləcək gələcək işləri necə proqnozlaşdırıla bilər, təhsilin sülh naminə səfərbərliyi necə mümkündür, nə üçün müstəqil öyrənmə və həyat boyu öyrənmə hələ də az müraciət olunan fəaliyyət sayılır kimi suallara cavab axtarıldı.

Forumun ilk gününün ikinci plenar sessiyası "İnnovasiyalar yaradıcı iqtisadiyyatın yeni mənbəyi kimi" mövzusunda əhatə etdi. Moderatorları Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat nazirinin müavini Rüşad Məmmədov və Rusiya Federasiyası Dünya İqtisadiyyatı və Beynəlxalq Əlaqələr İnstitutunun prezidenti Aleksandr Dinkin olan

sessiyada özü ilə təlatümlər gətirən innovasiyalar və dəyişikliklərdən çəkinməliyikmi, ən yaxşı halda əsasən təsadüfən ortaya çıxan innovasiyalar üçün nə cür planlaşdırma və hazırlıq aparmalıyıq, dövlət və icmalar arasında sosial tərəfdaşlıq münasibətlərində sosial səmərələr gətirən innovasiyalardan nə cür yararlana və onları stimullaşdırıla bilər, sosial səmərəsiz innovasiyalara necə mane ola bilər, yaradıcı sənayelərdəki innovasiyalar DİM-lərə nail olmaqda necə kömək edə bilər kimi məsələlər çözüldü. **Forumun işçi sessiyası "Multikulturalizm siyasəti cəmiyyətdə sabitliyin təminatı amili kimi" fabulasını əhatə etdi.**

Azərbaycan Prezidenti Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin müdiri Etibar Nəcəfovun moderatorluğu ilə keçən ikihissəli işçi sessiyada müxtəlif dinlərin təmsilçiləri və tədqiqatçıları müvafiq məsələləri müzakirə etdilər.

Forumun birinci günü paralel tədbir olaraq Fairmont Bakı mehmanxanasında "Dayanıqlı inkişafa dair Bakı konfransı" ("Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin həyata keçirilməsində regional tərəfdaşlığın gücləndirilməsi") toplantısı da baş tutdu.

İşgüzar gün Musiqili Teatrda YUNESKO-nun sülh artisti Firəngiz Əlizadənin müəllifliyində "IN MEMORIAM NASIMI" adlı musiqili səhnə əsərinin nümayişi ilə yekunlaşdı.

İkinci gün: Gələcəyə sərmayə, Yanlış məlumatlandırmadan qurtulma, Bakı Prosesi - 10

Forumun ikinci günü Azərbaycanda təhsil almış məzunların ilk görüşü ilə başlaması ilə əlamətdar oldu. ADA Universitetində baş tutan tədbir "Gələcəyə sərmayə: davamlı və inklüziv inkişafa doğru" şüarı altında keçdi. **Növbəti işçi sessiya isə "Yanlış məlumatlandırma siyasəti – müasir dünyada sabitliyə təhdid" mövzusunda həsr olundu.** Yanlış məlumatlardan necə qorunuruq və insanların hüquqlarını necə müdafiə edirik, informasiya əsrində beynəlxalq təşkilatların rolu nədən ibarətdir, rəqəmsal dünyada yanlış məlumatlandırma və dezinformasiya hansısa mənə kəsb edirmi, təhsil bizi "saxta xəbərlərdən" qoruya

bilərmə kimi məsələlər AZƏRTAC-ın İdarə Heyətinin sədri, Dünya Xəbər Agentlikləri Konqresi və OANA-nın prezidenti Aslan Aslanovun və Rusiyanın TASS agentliyinin baş direktorunun birinci müavini, Dünya Xəbər Agentlikləri Konqresi Şurasının vitse-prezidenti Mixail Qusmanın moderatorluğu ilə baş tutan sessiyada təhlil olundu.

İşçi sessiyanın ikinci hissəsinin moderatorları AZƏRTAC-ın Almaniya üzrə müxbiri, Asiya və Sakit Okean Ölkələri İnformasiya Agentlikləri Təşkilatının baş katibi Vüqar Seyidov və Mixail Qusman idi.

Forumun üçüncü plenar sessiyası "Bakı Prosesi – İnsan təhlükəsizliyi, sülh və davamlı inkişaf nəminə mədəniyyətlərarası dialoq: 10 ilin dərsləri və perspektivlər" mövzusunda reallaşdı. Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət naziri Əbülfəs Qarayevin moderatorluğu ilə keçən müzakirələr nazirliyin aparat rəhbərinin müavini, şöbə müdiri Vasif Eyvazadə tərəfindən "Bakı Prosesi – 10 ilin tarixi"nin təqdimatı ilə başladı. Çıxışçılar "Bakı Prosesi"nin əhəmiyyətindən danışdılar.

"Bakı Prosesi" mədəniyyətlərarası dialoqun təşviq edilməsi üçün Avropa və ona qonşu regionların ölkələrinin mədəniyyət nazirlərinin Avropa Şurası ilə tərəfdaşlıq çərçivəsində 2008-ci il dekabrın 2-3-də Bakıda keçirilmiş konfransı zamanı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Zəti-aliləri cənab İlham Əliyev tərəfindən irəli sürülmüşdür.

"Bakı Prosesi" kimi tanınan bu beynəlxalq təşəbbüs

göstərdi ki, güclü iradə mədəniyyətlərarası dialoqu daha mənalı edir, bu cür görüşlər bütün insanları bir araya gətirir və bizi bir-birimizə daha çox bağlayır.

Bağlanış mərasimində Forumun Bəyannaməsi qəbul edildi. Forumu yekun vuran mədəniyyət naziri Əbülfəs Qarayev dedi ki, iki gün davam edən beynəlxalq tədbirdə 90-dan çox ölkədən və 24 beynəlxalq təşkilatdan

580-dən artıq nümayəndə iştirak etdi. Prezident İlham Əliyevin Forumun açılışında söylədiyi nitqin çox böyük maraq doğurduğunu söyləyən nazir bildirdi ki, iştirakçılar xüsusilə Azərbaycandakı iqtisadi inkişaf, tolerantlıq barədə geniş məlumatlar əldə edəblər. Forum gələcək dünyamızı formalaşdıracaq kreativ ideyalar və onların həyata keçirilməsi yollarının axtarılmasını diqqətdə saxlayıb. İki gün ərzində bəşəriyyəti narahat edən aktual məsələlərin həlli yolları araşdırılıb. Nazir vurğulayıb ki, Forumda Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ probleminə də toxunulub, bütün iştirakçılar birmənalı

şəkildə Azərbaycanın haqq işini dəstəkləyiblər. Ə.Qarayev dedi ki, bu il "Bakı Prosesi"nin 10 illiyidir. Bu proses müxtəlif mədəniyyətləri vahid bir platforma ətrafında birləşdirməyi bacarıb. Bütün qonaqlara minnətdarlığını bildirən nazir onları gələn il keçiriləcək V Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunda iştiraka dəvət etdi.

Forum çərçivəsində paralel tədbir olaraq "Fairmont Bakı" mehmanxanasında "Dayanıqlı inkişafa dair Bakı konfransı" ("Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin həyata keçirilməsində regional tərəfdaşlığın gücləndirilməsi") toplantısı da baş tutub.

VI Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu çərçivəsində Heydər Əliyev Mərkəzində açılan, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın da iştirak etdiyi Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin innovativ məhsul və xidmətlərinin, startapçı-

ların uğurlu tətbiqlərinin nümayiş olunduğu pavilyon da fəaliyyət göstərmiş.

Yüksək səviyyədə təşkil olunmuş VI Beynəlxalq Humanitar Forum sayəsində paytaxtımız növbəti dəfə elmi və yaradıcılığı həyat amalına çevirən mütərəqqi insanların görüş, fikir, təcrübə mübadiləsi meydanına çevrildi. Şübhə yoxdur ki, belə ünsiyyət silsiləsi ayrılıqda hər bir ölkənin və bütövlükdə planetimizin əmin-amanlığına və tərəqqisinə xidmət edəcək.

Budapeşt Universitetinin müəllimi Mariya Kenesey:

"Mən Bakıda Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fakültəsini bitirmişəm. Budapeşt Universitetində hazırda bu fənni tədris edirəm. İkinci dəfədir Forumda iştirak edirəm. Son dərəcə önəmli tədbirdir. Bakı hər zaman dünyaya açıq şəhərlərdən biri olub və indi bu cəhəti yeni həyatını yaşamaqdadır. Budapeşt universiteti ilə qarşılıqlı tələbə mübadiləmiz var. Belə mübadilələr çox önəmlidir. Yüz dəfə eşitməkdənsə, bir dəfə görmək yaxşıdır".

Fotoqraf, modelyer-rəssam, publisist, tərcüməçi Yekaterina Rojdestvenskaya:

"Bakıya birinci dəfə iki il əvvəl elə-belə gəzməyə gəlmişdim. Bakı ilə bağlı müəyyən layihələr etmək istəyirəm. Və hər səfərimdə təəssüratlarımı artırmağa çalışıram ki, bu yöndə gözəl bir ideya gerçəkləşsin. Hələlik isə onu deyə bilərəm ki, atamın Bakıda xatirə axşamını keçirmək niyyətindəyəm, bunu çox arzulayıram – onun Müslüm Maqomayevlə, Polad Bülbüloğlu ilə gözəl yaradıcılıq əməkdaşlıqları olub. Azərbaycan bütün cəhətlərdən özəlliyi ilə seçilən ölkələrdən biridir. Ölkəniz hər mənada gözəllik saçır, növbəti səfərlərimi səbirsizliklə gözləyəcəm. Bu Forumda iştirakımdan isə böyük məmnunluq və qürur duyuram – son dərəcə aktual tədbirdir".

Moskva Dövlət Humanitar-İqtisadi Universitetinin rektoru Vaqif Bayramov:

"Bizim universitet fiziki əngəlli insanlar üçün açıqlıb. Artıq 28 ildir fəaliyyət göstərir. Mən isə 13 ildir bu ali məktəbə rəhbərlik edirəm. Biz öz fəaliyyətimizlə sübut etdik ki, belə insanların da normal yaşamaq hüququ var. Bu, bizim ən böyük nailiyyətimizdir. Sadəcə, həmin insanların daha çox dayağa ehtiyacları var. Bu sahədə önəmli məqamlardan biri də odur ki, 2016-cı ildə Rusiyanın təhsil naziri ilə birgə Prezident İlham Əliyevlə görüşümüz zamanı prinsipial razılaşma əldə olunmuşdu ki, universitetin Bakı filialı da açılsın. Və məsələnin Azərbaycanla Rusiya arasında dövlətlərarası əməkdaşlıq müqaviləsinə salınması mənim üçün çox böyük hadisədir. Və bugünkü humanitar missiyanın global xarakter aldığı vaxtda belə addımlar daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hörmətli Prezident Forumun açılışında dedi ki, sülhsevər siyasət qarşılıqlı anlaşma və dostlaşmanı özündə ehtiva etmədən mümkün deyil. Forumun böyük miqyasda baş tutması da bu siyasətin gerçəkliyinə bariz nümunədir. Azərbaycanın məhz zorakılıq deyil, düşüncə-dərketmə yolunu tutması ən ümdə problemlərimizdən olan Dağlıq Qarabağ məsələsinin də çözülməsinə yol açacaq. Mən buna şübhə etmirəm". ♦

Samirə Behbudqızı
Azər Əlihüseynov

SİMADAN – ASİMANA...

27-30 sentyabr
Bakı, Azərbaycan

www.nasimifestival.live

Bu ilin payızı Bakıda keçirilən çeşidli mədəni tədbirlər sırasında Nəsimi Festivalı ilk növbədə öz qeyri-adi quruluşu və gözlənilməz dərəcədə geniş əhatə dairəsi ilə nəzəri cəlb etdi. Dahi şairə həsr olunmuş şeiriyyət, incəsənət, mədəniyyət törəni sanki onun dünyaya hüdudsuz baxışının bir təəcəssümü idi.

sonsuz, ehkam və əqidələrə sığmayan mədəniyyət, insan həyatına rəvac verən ən yüksək meyarlar öz təəcəssümünü rəngarəng, heyranedicə bir festival şəklində tapmalı idi.

“**Bu mürəkkəb və maraqlı məsələnin həlli proqramının bir neçə, getdikcə genişlənən mövzu dairəsi daxilində qurulmasında tapıldı. Beləliklə, festival təkcə memorial, anım xarakteri daşıyır – tədbir boyu iştirakçı hazır, həkk olunmuş bəyannamələr əvəzinə, duyub-düşünməyə çağıran suallarla qarşılaşır, Nəsiminin insanın kainatda yerini dərk etmək cəhdini yenidən, müasir dövrün problemləri və imkanları təmsalında sınayır, qədim mədəni irslə ünsiyyət dinamik və ikitərəfli baş tutur.**

Nəsiminin şeirlərinə yazılan nəzirələr, onun misralarından və hətta ayrı-ayrı kəlamlarından ilhamlanan konseptual təsviri sənət əsərləri İçərişəhər boyunca təxminən 30 məntəqədə “Şövq məqamları” başlığı altında nümayiş etdirilirdi. Bu nöqtələrdən Nəsiminin söz dünyasına səyahətə çıxanlar gah qalereya məkanında bir instalyasiya (qurğu), gah dolanbac dalanın divarında QR-kod nişanəsi ilə “canlanan” beyt, gah sərt pilləkənin hər bir pilləsində qəzəlin bir sətri, gah qədim məscidin içində tam sükutda şeirlərin videomonitora aramla bir-birini əvəzləməsinin şahidi olurdular.

Mədəniyyət Nazirliyinin dəstəyi ilə “Söz” layihəsi tərəfindən gənc şairlər arasında Nəsimiyə həsr edilmiş şeir müsabiqəsinə də onlarla

Festivalın ideyası və onun keçirilməsinin təşəbbüsü Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti xanım Leyla Əliyevaya məxsusdur. Və onun düşüncəsinə görə, İmadəddin Nəsiminin nəci və mərd şəxsiyyəti, qiymətsiz poetik dühası, eyni zamanda, şeirlərində sezilən

iştirakçı qoşulmuşdu.

Festivalın əsas meyarlarından biri də yüksək intellektual və bədii səviyyəni qorumaqla yanaşı, mümkün qədər açıqlıq, ən müxtəlif həyat tərzı, düşüncə və zövq daşıyıcısından ibarət auditoriyanın cəlbı idi. Festival daxilində müxtəlif əhali qruplarının bilavasitə iştirakı müşahidə olunurdu. Məşhur yoqa ustadı, “bədii yoqa” cərəyanının aparıcı nümayəndəsi Nandan Qautamın Heydər Əliyev Mərkəzində keçirdiyi məşğələsinə 200-dən çox iştirakçı qatılmışdı. Şamaxıda “Etik Dəb” sərgisi qarşısında quraşdırılmış sahəsi 75 kv. metrlik “qurama” alaçıq (çadır örtüyü) Şamaxı, İsmayilli, Qəbələ və başqa ətraf rayonlardan əhalinin topladığı parça qırıqlarından tikilmişdi. “Dance-Ability” adlı rəqs və hərəkət vasitəsilə özünüifadəyə, ruh yüksəkliyi qazanmağa yönləndirilmiş xüsusi proqram Nəsimi Festivalı ərəfəsində elan edilmiş və iştirakçıların, ərizə göndərənlərin sayı o qədər çox olmuşdu ki, bir qrup əvəzinə iki qrupla məşğələ keçirilmiş və daxilində müxtəlif məhdudiyyətli insanlar olan bu qrup müasir rəqs şousunu festival zamanı Milli Parkda göstərmişdir. Əhalinin cəlb edilməsinə daha bir misal – Qala qəsəbəsində sənaye anbarının üzərində “Açılan Divar” adlı sənət layihəsi reallaşdırılaraq, Cənubi Afrika, Braziliya, Fransa, Əlcəzair, İspaniya, Niderland və Azərbaycandan olan adlı-sanlı rəssamlarla bərabər, ətraf qəsəbələrdən olan məktəbli uşaqların rəsmləri divar pannosu şəklində yer almışdır.

Festival proqramında hətta gözlənilən ənənəvi tədbir növləri yeniliyə, eksperimentə yönəldilmişdi. Məsələn, məşhur Nəsimişünas, almaniyalı Michael Reinhard Hessin təqdimatında mühazirə mövzusu “Nəsimi dühası müasir kontekstlərdə” adlanırdı.

Təbii ki, muğam musiqisi belə bir mahiyyət daşıyan festivalda layiqincə təmsil edilməli idi və belə də oldu. Amma bu təqdimatlar arasında bənzərsizi ustad Alim Qasimovun Şamaxıda Nəsimi heykəli önündəki açılış mərasimində çıxışı idi. Tarzən Şəhriyar İmanov Türkiyə, Qvineya, ABŞ, Yaponiya, İtaliya, Avstriya və Azərbaycandan olan daha 7 musiqiçi ilə bərabər Şirvanşahlar Sarayının müxtəlif guşələrində yerləşərək (xəlvətiyyə müridləri təkı haqq-həqiqəti tənhalıqda dərk edərək), mikrofonlar və elektron cihazlar vasitəsilə Karlhayns Ştokxauzenin birgə improvizasiyasından ibarət əsərinin ifasına rəng qatdılar. Muğamla bağlı daha bir yaddaqalan hadisə

“Bahariyyə” adlı musiqi tamaşası oldu. Burada xanəndə Teyyub Aslanov və daha 5 musiqiçi səs dizayneri qismində çıxışı edən Fərhad Fərzəliyevin bir saat ərzində dinləyicinin sanki musiqi heyətinin həqiqət yoluna çıxması və ən müxtəlif maneə və tamah-təmənnaları dəf edərək asimana açılan yolu tapmalarını müşayiət etdi.

“Nəsimi yaratdığı ölməz şeirlərində insana ən yüksək rəğbəti, qəlbin başqalarına sevgi ilə açılmasını, irq, zümrə, məzhəb anlayışlarının şərti və ötürü olduğunu tərənnüm edirdi. Məhz buna görədir ki, Nəsimi festivalında ilk baxışdan tam fərqli bilik sahələri, mədəniyyətlər və inanc sistemlərinə mənsub təqdimatlar yer almışdır. Müasir iqtisadiyyatda paylaşım meyli barədə dünya şöhrətli ABŞ alimi Ceremi Rifkinin mühazirəsi, Paraqvaydan tullantılardan düzəldilmiş musiqi alətlərində ifa edən yeniyetmələrdən ibarət “Təkrar emal orkestri”, Himalay rahiblərinin od ayini, yaxud məşhur Vyetnam mənşəli fransız gitaraçı Nguyen Lenin “Ha Noi Duo” layihəsinin və başqa ölkələrdən musiqiçilərin meditatif, həzin musiqi ifaları – bunlar kimi Nəsimi ilə aşkar əlaqəsi olmayan müxtəlif tədbirlər vasitəsi ilə festivalın təşkilatçıları mütəfəkkir şair bu gün yaşasaydı, onu hansı problemlər duyğulandırardı, hansı təzahürlərdə insanı ali məxluq sanmaq çağırışı mümkündür suallarına cavab tapmağa çalışdılar.

“Simadan–asimana” – festivalın şüarı “Nəsimi” sözündən bir assonans olaraq sirayət edir və sadəcə, nəcib səs ahəngi deyil. Burada Nəsiminin məhdud insan cismindən çıxmaq, xüdpəsəndlikdən uzaq olmaq niyyəti özünü göstərir. Buna dəlil olaraq, şairin məşhur qəzəlindən çox qısa bir ifadə şüarı tamamlayır: “Zərrə mənəm, günəş mənəm...” Həmin şüarlar festival günləri tədbir reklamlarında, veb saytlarda, xəbərlərdə, hətta göydə pərvazlanan çərpələng üzərində görünürdü. Hər bir düşünən, həssas insan bunun mənasına vararkən, bəlkə də, həyat sevincini özü üçün açmağa imkan qazanıb. Seyid İmadəddin Nəsimi etdiyi və nail olduğu kimi... ❖

Cahangir Səlimxanov

İsa Muğanna

İSA MERACI – HÜSEYNOVDAN MUĞANNAYA...

*Dünya şöhrətli Çingiz Aytmatov onu özündən
daha qüdrətli və istedadlı hesab edirdi*

Azərbaycanda ötən əsrin altmışıncı illərində yaranmış möhtəşəm ədəbiyyatın ən görkəmli nümayəndələrindən biri də İsa Hüseynovdur (Muğanna). Həmin dövr ədəbi nəslinin bir çox məşhur nümayəndələri onu özlərinə müəllim, ustad sayırlar. Bədii irs xəzinəmizə “Teleqram”, “Doğma və yad adamlar”, “Tütək səsi”, “Kollu Koxa”, “Saz”, “Məhsər”, “İdeal”, “Qəbiristan”, “İsahəq-Musahəq” kimi maraqlı, oxunaqlı, daim aktuallığını saxlayacaq əsərlər bəxş etmiş dahi yazıcının 90 yaşı tamam oldu. O, artıq beşinci ildir, cismən aramızda yoxsa da – 2014-cü il aprel 1-də ömürboyu can atdığı mütləq HAQQA qovuşub – danılmaz HƏQİQƏTDİR ki, nə qədər insanlıq, dəyərlər, inanclar, kitablar yaşayır, Muğanna ruhu da bizimlədir. Müəllifə hər gün daha da artan oxucu məhəbbəti, doxsan illiyinin qeyd edilməsi ilə bağlı prezident sərəncamı, bütün ölkədə keçirilən yubiley tədbirləri bunun REAL təsdiqidir.

Yetmiş ilə yaxındır, xalqımızın genindən kollu koxalar, zəlimxanlar, səməd əmirilər, qılınc qurbanlar, isfəndiyarlar, sevrələr, qiyaslar, rəşidlər, nailələr, səlimlər boy göstərir; yaddaşda repressiya, müharibə, xəyanət, kütləvi aclıq sarsıntısı canlanır; canımızda çətinliklərə, məşəqqətlərə zəfər çalmaq təpəri yaranır; qulağımızda “Əsgər gəlir!..” müjdəsi səslənir...

Ədibin korifeylik möhürü həm də XX əsrin böyük yazıçılarından sayılan Çingiz Aytmatovla müqayisəsidir, dahi qırğız isə əsl şedevrlər yaratmış azərbaycanlı ürək genişliyi ilə özündən daha qüvvətli, daha istedadlı sayırdı...

İsa müəllimin həyat və yaradıcılığı, ruhi təkamülü, Hüseynovdan Muğannaya keçidi, onsuz ötən illər, xatirəsinə sayğı və təbliği barədə yazıcının qızı Sevinc Muğanna ilə söhbətləşdik.

**Uşaqlıq illərini sinəsindəki o quşcuğazların
dimdik yerinin xoş giziltisi ilə xatırlayırdı...**

– Sevinc xanım, lap əvvəldən oxuculardan ötrü həmişə maraqlı, eyni zamanda, sirr, müəmma kimi qalan insanın, qələm

adaminın – atanızın təvəllüdü, şəcərəsi, doğulub böyüdü mühtdən başlayaçaq...

– Həminin dahi yazıçı olaraq tanıdığı İsa Hüseynov Ağstafanın Muğanlı kəndində sadə bir ailədə dünyaya göz açıb. Nəslin ağsaqqalı Ömər koxa beş övlad dağı görmüşdü, faciələrin təkrarlanacağından ehtiyatlanıb tək qalan oğlu Mustafanı tez evləndirmək qərarına gəlir. Beləliklə, 18 yaşlı gənc sevib-seçdiyi Xədicə xanımla ailə qurur. Mustafa kişi bu izdivacdan doğulan oğluna əmisinin adını – İsa qoyur. Rəhmətlik atam danışırdı ki, adını daşdığı şəxs dövrünün tanınmış ziyalı, eyni zamanda, Nəriman Nərimanovun yaxın dostu, silahdaşı olub... İndi təsəvvür edin, dalbadal ağır itkilərlə üzlaşmış ailəyə növbəti Tanrı payı – yenidən oğlan uşağının gəlişi və ona İsa əfəndinin adının qoyulması necə böyük sevincə qarşılanı bilərdi?... Ona görə də Ömər koxa nəvəsini kimsəyə etibar etməyib, nəzarətində saxlayıb, özü ilə birgə yaylağa aparıb-gətirib, qayğısına qalıb... Atamın sözləri ilə desəm, beləcə, babasının əlindəki nəlbəkidən bal yalaya-yalaya böyüyüb məktəb yaşına çatıb.

İndi mən düşünürəm ki, istəkli baba-nəvənin dünyadan köçməsi də oxşar olub: Ömər kişigilin qonşuluğunda xeyir iş varmış, heç vaxt səhhətindən şikayətlənməyən 86 yaşlı ağsaqqal gəlini çağıraraq yerini açmağı, pal-paltarını və döşəkağıllarını dəyişməyi tapşırıb. Bildirib ki, artıq vədə tamamdır, mən gedirəm, ancaq heç kim ağlamasın, toy evində narahatlıq yaranar... İsa Muğanna da 86 yaşında – bir qədər zəifləmişdi, amma ciddi ağrıları yox idi – elə evdə birdən qalxıb ayağa, deyib, ay Füzura, bir yer var, ora dəyib qayıdram və 2-3 saatın içində canını tapşırdı, haqq dərgahına qovuşdu...

Atam danışırdı ki, babasının vəfatından sonra aləm başına dar olub, özünə yer tapa bilməyib, hər səhər heybəsinə dərsliklərini və

Sevinc Muğanna

çörək qoyub məktəbə, oradan da Qarayazı meşəsinə gedər, ta hava qaralana qədər evə dönməzmiş... El-obaya hay salıb “İsa yoxdur”, “Əfəndi gəlməyib” deyər uşağı axtararmışlar. Acanda anasının qoyduğu yuxa-çörəkdən, yavanlıqdan, meyvələrdən, giləmeyvələrdən yeyib, susuzluğunu sərin bulaq suyu ilə sirab edərək təbiətin qoynunda gəzib dolanardı. Evə də köynəyinin qoynu quşlarla dolu qayıdardı. İsa müəllim həmişə deyirdi ki, uşaqlıq illərini sinəsindəki həmin o quşcuğazların dimdik yerinin xoş giziltisi ilə xatırlayır...

- Beləcə, ağır bir kədər, üzücü qayğılar, amansız ehtiyac qara bulud kimi sevinc dolu günlərin üstünü kəsdirir... Acı xatirələri sizinlə də bölüşürdümü?

- Uşaqlığı, yeniyetməliyi ağır zamanlara – İkinci Dünya savaşının məhrumiyyətlərinə düşmüşdü. Atasını Mustafa kişi 416-cı Taqanroq diviziyası tərkibində faşizmə qarşı döyüşərək, yalnız 1945-ci ildə təxsis edilib. Ana babam isə, ümumiyyətlə, cəbhədən geri dönməyib. İsa müəllim o əzablı dövrlər barədə söhbət açmağa həvəs göstərməsə də, rastlaşdığı çətinliklər barədə anamdan eşitmişəm. Mühəribənin od-alovundan salamat qurtulan Mustafa babamın 1953-cü ildə vəfatı güzəranlarını xeyli ağırlaşdırıb. Təsəvvür edin, hər iki tərəfdə böyük külfət, çoxsaylı qayğılar; gənc ailənin öz problemlərindən başqa, qardaş-bacıları da böyütmək, maddi ehtiyaclarını ödəmək, oxutmaq, bir sənət vermək, həyat yoluna qoymaq... – bunların hamısı gərgin zəhmət və maliyyə tələb edirdi. Sədaqətli dostu qələm belə məşəqqətli məqamlarda onu tək buraxmayıb, atam gecə-gündüz çalışır, radio üçün oçerklər, hekayələr yazarmış... Həmin mətnlər gündəlik, günəşırı efirdə səsləndirilirdi aldığı qonorarla ailənin çörəkpulunu çıxarırdı. Bəzən müşküllərin öhdəsindən gələ bilməyəndə gözüne yuxu getməzdə, anamdan gizlin üzünü çevirib ağlayarmış, səhər görərdilər ki, yastığı tamamilə sudur.

Özü konkretləşdirməsə də, bizim sonradan apardığımız paralellərə görə, Muğannaya ilk qeybi ayanlar, onun səma ilə əlaqəsi, ün qəbulu da məhz ötən əsrin əllinci illərinə təsadüf edir. Yəni atasının qəfil vəfatını yuxuda görmüşdü, səhər oyanıb anama deyib ki, qırmızı şimşək çaxdı və kənddəki evimiz alışıb yanmağa başladı... Elə rəyasını danışmasından 3-4 saat sonra hüznü hadisə barədə rayondan teleqram gəlir.

**“Mir Cəlalın nuru, Mehdi Hüseynin rəmzi qılıncı
məni yazıçı elədi”**

- Eşitdiyimə görə, ali təhsil arzusu da dolanbac yollardan keçərək reallaşmış. Hansısa müəllimin qaba rəftarı tibbi təhsilini yarımçıq qoyması ilə nəticələnib...

- Məsələ bir az başqa cürdür, doğrudan da, mətbuatda belə məlumat gedib, amma Tibb Universitetindən çıxması müəllim kobudluğu yox, ölüyərme prosesi ilə bağlıdır. Əslində həkimlik peşəsinə dayısı Niyazinin arzusu ilə yönəlmiş, Nəriman Nərimanov adına Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinə qəbul olunmuşdu. Lakin autopsiya əməliyyatından sonra orada çox davam edə bilməyəcəyini anlayıb. Gəlir ozamankı ADU-nun filologiya fakültəsinə... Həmin

Zamanın sınağından çıxan həyat yolu

təhsil ocağında istər professor-müəllim heyəti, istərsə də tələbə kontingenti nöqtəyi-nəzərindən dövrün ən işıqlı şəxsiyyətləri ilə ünsiyyəti, dostluğu yaranıb. Həmişə deyirdi ki, məni Mir Cəlalın nuru, Mehdi Hüseynin rəmzi qılıncı yazıçı elədi...

Sonra isə Maksim Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutuna göndərilib. O illərdə çox çətinliklər çəkiblər – atam təhsil ardınca Moskvaya gedib, anam burada ailənin, uşaqların yanında qalıb, amma durmadan çalışıb, İsa müəllimi korluq çəkməyə qoymayıb. Bişirib-düşürüb qazanlarla həyat yoldaşına və onun tələbə yoldaşlarına yemək-icmək göndərirdi. Üç dost eyni vaxtda təhsil alırdı – Nəbi Xəzri və Salam Qədirzadə danışdı ki, Füzə xanımın sovgatı, pay-püşü gələndə Moskvada bayram olardı... Anamın çox yüksək kulinariya qabiliyyəti vardı, ləzzətli yeməklər hazırlayırdı – bunu müsahibə üçün evə gələn jurnalistlər də yaxşı bilirdilər, qapımızı açan kimsəni bir tikə çörək kəsməmiş, bişirdiyindən dadmamış buraxmazdı...

- Bas, İsa-Füzə dastanı necə yarandı? Deyilənə görə, bir-birini ülvə məhəbbətlə sevilər və çoxsaylı çətinliklərə, övlad həsrətinə tab gətirməyin əsas səbəbi də məhz bu bağlılıqdır...

- Valideynlərimin ailə qurmasının əsas səbəbkarı babamdır – atamın çoxdankı və dərin sevgisinə rəğmən, anam razılıq vermirmiş... Nəhayət, Mustafa kişi əhvalatı eşidib məsələyə müdaxilə edir və elçiliyə gedir. Füzə xanım gələcək qayınatasına hörmət müqabilində yox demir. Bununla da gənclər arasında dərin məhəbbətə söykənən elə bir yuvanın bünövrəsi qoyulur ki, nə sonrakı maddi sıxıntılar, nə də neçə illərin övlad intizarı onun istiliyinə soyuq qata bilmir. Bayaq gənclik illərində, yeni ailə qurduqları zaman qarşılaşdıqları əzab-əziyyətləri birgə, əl-ələ necə dəf etdikləri barədə danışdım. Anam çox qürurlu, hökmlü qadın idi, çətinliklərə sinə gərmək, həyat burulğanlarını yarıb keçmək – özü də bütün sadalananları səbrini, təmkinini qorumaqla bacarmaq yalnız və yalnız atama sonsuz məhəbbətindən qaynaqlanırdı. Məsələ bundadır ki, ailənin yeganə övladının, yəni mənim yolumu neçə illər gözləyiblər, həmin müddətdə qohum-əqrəbə atamın yenidən evlənməyini istəyib. O isə qətiyyətlə imtina edib, hətta yaxınları ilə söhbət düşəndə, necə deyərler, övladsızlığın səbəbini öz üzərinə götürüb.

Soldan sağa Fikrət Qoca, İsa Muğanna, Anar, Nazim İbrahimov

İsa Hüseynov ədəbiyyatımıza yeni nəfəs gətirdi, Bakının bürkülü yayına Qarayazı meşəsinin sərinliyi və xoş ətri doldu

**- 1949-cu ildə "İnqilab və Mədəniyyət" qəzetində işıq üzü
görən "Anadil oxuyan yerdə" adlı yazısının dövrü mətbuatda ilk
nəşri olduğu deyilir...**

- Bəli, vikipedik məlumatlarda İsa Hüseynovun 1948-ci ildən ədəbi fəaliyyətlə məşğulluğu, bir il sonra isə həmin əsərinin çapı barədə məlumat var. Sonrakı dəqiqləşdirmələrə əsasən, o, hələ 1947-ci ildə "Arx" hekayəsi ilə yaradıcılığa başlayıb. Təxmini məzmunu belədir ki, çox kök olduğuna görə "Nənəm-nəhrə" ləqəbli Güləndamin qarğıdalı sahəsi susuzluqdan yanır, rəsmi qurumlara müraciət eləsə də, bir tədbir görülmür. Dövlət idarələrinə get-gəldən bezən qadın gecəyən arxı döndərərək tarlanı sulayır. Səhər Güləndam arvadı həyat-bacada görməyən qonum-qonşu axtarışa başlayır və onu elə həmin arxın üstündə ölmüş vəziyyətdə tapırlar...

Hekayə o zaman çox ciddi sovet senzurası ilə üzləşmiş, kəsilib-doğranmışdı və təəssüf ki, heç arxivimizdə də nüsxəsi yoxdur.

**- Ümumiyyətlə, dövrün stereotipləri, qadağalar azadfikirli
şəxsiyyətləri, yaradıcı insanları sevmirdi, o ki belə ali məqamlı,
səmavi ruh adamı ola... Ədibə qarşı haqsız hücumlar da bura-
danmı qaynaqlanırdı?**

- Bildiyiniz kimi, İsa Muğanna ədəbiyyatımızda magik fəlsəfənin banisidir. Biz indi rahatlıqla həmin dəyərləndirməni edə bilirik və şükür Allaha, hər ötən gün müəllifə, onun yazıb-yaratdıqlarına marağı, sevgini, meyli gücləndirir, nə demək istədiyini anlayanlar çoxalır... Atam bunu yaxşı bilirdi və elə belə də söyləyirdi ki, ədəbi irsi zaman keçdikcə daha aydın dərk ediləcək, bəzi əsərləri ilə oxucular arasın-

dakı məsafə aradan qalxacaq.

Lakin axı o dövrdə sosializm realizmi yazıçı qarşısında tamam başqa – kolxozdan, tarladan, fabrikdən, zavoddan yazmaq vəzifələri qoymuşdu. Yaradıcı adamlar socialist ənənələrinin, kommunizm ideyalarının sovet cəmiyyətindəki zəfərini tərənnüm etməliydilər. Bu cür sərt tələblərdən yan keçməklə yazıb-yaratmaq, nəşr olunmaq çox çətin, hətta qeyri-mümkün sayılırdı. Yalnız vicdanının səsinə dinləyənlər və fitri istedadına güvənənlər nəyəsə nail ola bilirdilər. Düzdür, İsa Hüseynov da sözügedən mövzularda kifayət qədər işlədi; kənd həyatı, sadə insanların əmək fəaliyyəti və yaşayış tərz, müharibənin ucqarlara təsiri zəminində arxa cəbhədəki vəziyyət, kollektiv təsərrüfatlarda məhsul istehsalı və sair, yaradıcılığının əsas qayəsini təşkil edirdi. Amma "Tütək səsi", "Kollu Koxa", "Doğma və yad adamlar", "Bizim qızlar", "Dan ulduzu", onlarla digər əsərləri ilə ədəbiyyatımıza yeni nəfəs gətirdi. Bakının bürkülü yayına Qarayazı meşəsinin sərinliyi və xoş ətri doldu. Hansı ki, artıq o təbiət, o yaşıllıq, o bitki örtüyü heç əzəli məkanında da qalmayıb. Daha Qarayazı yoxdur və atam bu barədə neçə illər öncə qələmə aldığı "Telegram" povestində həyəcan təbili çalmışdı...

**Ulu öndərin vəfatını çox kövrək qarşıladı, əvəzsiz itki
ilə barışa bilmədiyindən kənara çəkilib ağlayırdı**

**- Sistem, quruluş istəyən, tələb edən kimi yazmamaq – bu,
aydındır; bir də var öz daxilindən gələnləri qələmə alanda da
dövrün yarıtmaz idarəçiliyini, sovet bürokratiyasını, antipodları
tənqid ataşına tutasan... Əsərlərinin, personajlarının doğurduğu
əks-səadəylə bağlı DTK belə, araşdırmalara başlayıb, hətta iş
partiya üzvlüyündən kənarlaşdırmaya qədər gedib çıxıb...**

- Təqiblərin şahə qalxdığı vaxtlarda ya hələ dünyaya gəlməmişdim,

ya da 4-5 yaşlarında olmuşam. Sonralar eşitmişəm ki, "Yanar ürəy"ə görə xeyli sorğu-suala çəkilib, çünki orada raykom katibini tənqid eləmişdi. Həmin rəngli məmurların ünvanına iradlar isə az qala kommunist partiyasının tənqid atəsinə tutulmasına bərabər sayılırdı. Deyilənlərə görə, bu səbəbdən xeyli vaxt təhlükəsizlik idarəsinə ayaq döyüb, müstəntiqlərin suallarını cavablandırıb. Özü danışdı ki, bir dəfə məsələ partiya iclasına qoyulub, kəmfürsətlər yenə də müxtəlif hədyanlar, böhtanlar yağdırıblar, Xalq yazıçısı, akademik Mirzə İbrahimovun əlini tribunaya vuraraq "nə istəyirsiniz bu adamdan?" səslənişi hücumları səngidib, sərt tədbirlərin qarşısını alıb. Ümumiyyətlə, müdafiəçiləri sırasında Mirzə müəllimin, Mir Cəlalın, Mehdi Hüseynin, Rəsul Rzanın adlarını həmişə hörmətlə çəkərdi.

- Ulu öndər mərhum Heydər Əliyevin Azərbaycan ədəbiyyatına, ədəbiyyat xadimlərinə qayğısından İsa Hüseynova da pay düşüb, bu istiqamətdə siz nələrə şahidlik etmisiz?

- Ümummilli liderimiz həm ədəbiyyatın, sənətin böyük hamisi, həm bilicisi, həm də yaradıcı insanları yeni ideyalarla ruhlandıran, təzə əsərlər yaratmağa sövq edən şəxsiyyət, bir növ ilham mənbəyi idi. Bir çox təltifləri şəxsən özü təqdim eləmişdi, "İstiqlal" ordeninin təqdimatı ilə bağlı görüşdən sonra atam elə sevinmişdi ki, sanki qanad açıb uçacaqdı...

...Heydər Əlirza oğlunun üzündə qələm əhlinə sonsuz məhəbbət gördüyünü deyirdi, gözündəki nur selindən gözlərinin qamaşdığını söyləyirdi... Ümumiyyətlə, həmişə əlamətdar günlərdə, xüsusən atamın yubileylərində mərhum pre-

zident evə telefon açaraq təbriklərini, xoş sözlərini çatdırırdı. Elə mehriban söhbətləşərdilər ki, elə bil doğma insanlardı, məhz həmin bağlılığa görə Ulu öndərin vəfatını da çox kövrək qarşıladı, əvəzsiz itki ilə barışa bilmədiyindən kənara çəkilib ağlayırdı... Əlbəttə, bu, səmimi hisslərin, daxili yanğının təzahürü sayılmalıdır, çünki hər hansı təmənnası, umacağı yox idi...

"Nəsimi" filminin ssenarisini də Heydər Əliyevin istəyi ilə yazmışdı. Rejissor Həsən Seyidbəyli ilə yaxın dost idilər. Anam deyirdi ki, "Nəsimi"nin çəkilişi zamanı bir yay atamın üzünə həsrət qalıb. O, öz ssenarisi əsasında çəkilən bütün filmlərdə əvvəldən sonadək iştirak edib, bircə "Nizami"dən başqa.

- Yeri gəlmişkən, şairlərin, yazıçıların əksəriyyəti yüksək kürsülərə, deputat mandatına can atarkən, ölkə rəhbərliyi tərəfindən xahişi yerə salınmayacaq Muğannada oxşar arzular müşahidə olunmayıb. Nə ilə əlaqədardır?

- Yalnız sözə, qələmə sədaqətlə; özünü, vaxtını, gücünü yaradıcılığa həsr eləməklə; daxili müstəqilliyi, azadlığı ilə... Vəzifə təklifləri də vardı, amma deyirdi ki, ya məmurluq, ya da ədəbi fəaliyyət. Məmur kimi ortabab məmur olacağı, bununsa onu zəif, eyni zamanda, qeyri-müstəqil yazıçıya çevirəcəyindən ehtiyatlıydı.

- Bas, özünüzün bir oxucu kimi İsa müəllimin əsərləri ilə tanışlığınız necə baş verdi? İlk dəfə hansı əsərini oxudunuz?

- Çox kiçik yaşlarımda atamın əsərləri ilə tanış olmuşam. İlk oxuduğum hekayəsi "Cığırılar" olub. İllər sonra bu hekayə haqqında söhbət açanda mənə irad tutar, "Cığırılar"ı yaddan çıxartmağımı istəyirdi. Bir də ilk oxuduqlarım arasında romantik hekayələri vardı. Mənə deyirdi, bu hekayələrin üstündən xətt çək, onlardan danışma. Səbəbini soruşduqda bildirdi ki, onlarda insan şəhvəti önə çəkilib,

bu da xarakterinə yaddır. “Mənim məhəbbətim Yunus Əmrə eşqidir”, – atam vurğulayırdı. Bəli, doğrudan da, İsa Muğanna məhəbbəti ilahi sevgi idi...

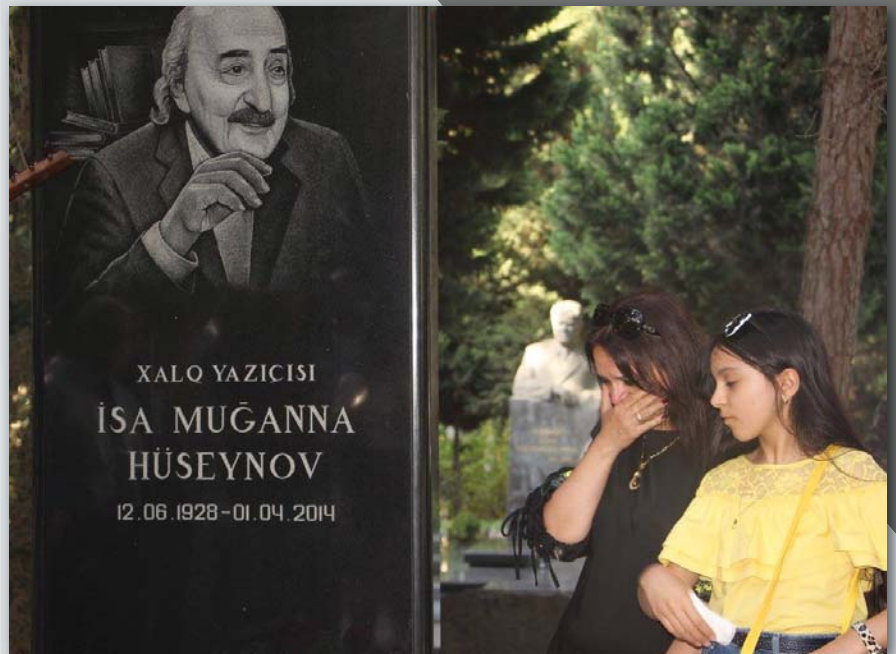
Muğanna fəlsəfəsinin də məqsədi insanı haram və günahlardan çəkəndirmək, kamil varlıq yetişdirməkdir

- Sevinc xanım, yeri gəlmişkən, bəzi əsərlərindən imtina, əksəriyyətini də dönə-dönə yenidən işləməsinin səbəbini təkcə şəhvani hisslərin qabarıqlığı və ömrün nisbətən ahıl çağında duyduğu utancla bağlamaq düzgün olmaz, mənəcə... Burada zamanın əngəlləri üzündən istədiyi şəkildə yazma bilməmək, müdriklikdə özünüdərək, yaxud da səmavi ünsiyyətin də böyük rolu var.

- Bilirsiz, imzadan, hansısa əsərdən, müəyyən dövrdəki irsdən imtina hallarının istər Azərbaycan, istər rus, istərsə də dünya ədəbiyyatında çoxsaylı nümunələri mövcuddur. Üzərində işləyən, inkişafda ayaqlaşmağa çalışan, özünə hesabat verən hər bir yaradıcı şəxsin belə cəhdləri təbiidir. Söhbət heç də gənclikdə isdedadının sönüklüyündən və ya əsərin zəifliyindən getmir. Oxucular İsalara hər ikisini – Hüseynovu da, Muğannanı da eyni səviyyədə qəbul edir və sevir. Mən belə xahişlə atama ünvanlanan yazılı və şifahi müraciətlərlə tanışam. Hətta görkəmli ədibimiz Anar müəllim də məktubunda bu məsələyə toxunub və milyonların məhəbbətini qazanmış şedevrləri çox ciddi dəyişdirməmək xahişində bulunub. Yəni, tutaq ki, “İdeal”ın, “Məhşər”in köhnə variantına müəyyən qeydlər müəllifin ədəbiyyat tarixi və oxucu qəlbindəki məqamına zərər qədər də təsir göstərmir. Bu, sadəcə, daxildən gələn bir istəkdir – zamanın sürətlə yenilənməsi, texnoloji proseslərin inkişafı, inqilabi kəşflərin açdığı səhifələr, postinsan barədə təxəyyüllərin güclü təsiri var, şübhəsiz...

- Muğanna yaradıcılığının təxminən yarısı – “İdeal”dan sonrakı 30 ili yeni inamlar toplusu ilə çulğalaşdı: “Saf ağ” elmini öyrənib “Odər” inancını hasil etməklə “Odagüz” planetinə nurlu səfər...

- İsa müəllim bu dünyada yaşadığı 86 il ərzində böyük bir yol – həm yaşca, xaraktercə müdrikləşmə, həm də ruhan təkmilləşmə, kamilləşmə dövrü keçdi. Nəhayətdə isə, özünün yeni idrak sistemini – “Odər” inancını ortaya qoydu. Mahiyyətcə bu, paralel dünya modeli – insan ölümsüzlüyünün təsdiqidir; yaranışın, xilqətin cismani sonundan sonra da yaşayacağı ömürdür... Muğanna təliminə görə, ölümsüzlük – başqa planetdə, sivilizasiyada həyatını davam etdirməkdir. Cənnət deyilən yer – “Odagüz” (Yupiterin odərcə adı) planeti mövcuddur, pak ruhlar işıq gəmilərində həmin məkana gedirlər... Kim ədəbiyyat qazanmaq istəyirsə, ruhunu saf saxlamalı, mənafeviyyətlə qidalandırmalıdır. Ona görə də sözügedən konsepsiya

“Saf ağ” elmi adlanır. Günahkar ruhlarsa – onlardan ötrü belə bir imkan, ilahi mükafat tanınmadığına görə – torpağa hopmağa, məhvə məhkumdurlar... – Cəhənnəm də elə budur.

Həmin fəlsəfənin də məqsədi insanı haram və günahlardan çəkəndirmək, kamil varlıq yetişdirməkdir.

Əslində, bu konsepsiyayı heç öz kəşfi də saymır, nə vaxtsa mövcud olduğunu, yunan sivilizasiyasının, müharibələrin, hərəslərlərin ortaya çıxması, tüğyan etməsi ilə unudulduğunu bildirirdi.

- Milyonların sevimlisi olan yazıcının bir ata kimi ailədə, qızının qəlbində yeri, məqamı çox maraqlıdır: bir qədər gec dünyaya gələn, özü də yeganə övladını çox əzizlədi, yoxsa mentalitetdən irəli gələn sərtlik göstərirdi..?

- Təbii ki, hər kəs üçün atası əzizdir, idealdır, ancaq tanıdığımız, qohum, dost, get-gəlmiş olan ailələrlə müqayisədə o, əvəzsiz ailə başçısı idi. Həqiqi ağsaqqal, müdrik, təmkinli, güclü xarakterə malik... Mənə tez-tez səbirli insan olduğumu deyirlər, bax həmin səbri atamdan əxz eləmişəm – düzdür, anamdan öyrəndiyim şeylər də çoxdur: qadınlıq, xanımlıq, mətbəx, kulinariya və sair – amma İsa müəllim əsl hikmət qaynağı, şəxsiyyət formalaşdırıcı məktəbiydi... Necə qeyri-adi yazıçıydısa, elə də insan, ata idi...

Mən valideynlərimin izdivacından 19 il sonra – 1969-cu ildə doğulmuşam və təvəllüdüm də bir möcüzə, qəribəliklərlə müşayiət olunub. Məlumdur ki, bu müddət ərzində tərəflərin öz taleləri ilə barışmaqdan başqa əlacları qalmayıb, hətta “eybi yox, kömək əli uzatdıqlarımız qocalanda bizə baxarlar, qayğımıza qalarlar”, deyə bir-birinə təsəlli verirlərmiş. 1968-in sonunda İsa Hüseynov, Süleyman Rüstəm, Qasım Qasımcadə, Məsud Əlioğlu daxil, bir qrup ədib həyat yoldaşları ilə birgə Türkiyəyə göndərilir. Tarixi yerləri, müqəddəs məkanları – Topqapı muzeyini, Sultan Əhməd cəməsinə gəzib xeyli dualar edirlər... Gecə mehmanxanada yatarkən atam nurani yuxu görüb: qaldıqları otağın küncündən topquş bir qız uşağı qəribə şəkildə iməkləyərək gəlib sinəsinin üstə çıxıb, burnunu qolunun altına soxub. Diksini oyanıb, rəyasını anama danışmış, övladdan

əlləri üzülmüş cütlüyün ürəyinə bir yüngüllük, rahatlıq, ümid dolub, nəse bir möcüzə baş verəcəyi, Allahın payı ilə müjdələnenəklərini duyublar. Düz 9 ay sonra – sentyabrın 8-də dünyaya gəlişim nəinki ailəmizi, bütün nəslə, şəcərəni, dostlarımızı sevindirib.

Onun mentalitetlə demokratiya arasındakı mövqeyi müəyyən hədlər, çəpərlərlə sərhədlənmiş azadlığımıza şərait yaradırdı. Bəzi məsələlərdə maneçilik törətməməyi, öz qərarına buraxmağı anama tapşırdı, məsələn, üzr istəyirəm, müxtəlif yerlərdən – qohumlardan, tələbə yoldaşlarımdan, tanımadığım ünvanlardan elçilər gələndə mənim seçimim həlledici rol oynadı... Yaxud da bunun tam əksi – ali təhsillə bağlı kino sahəsinə yönəlmək istəyirdim, gözəl planlarım, incəsənətə xüsusi töhfələr vermək imkanım vardı, lakin atama görə arzumu ürəyimdə boğdum. Doğrudur, onun konkret etirazı yox idi, amma bilirdim ki, xoşuna gəlməyəcək (gülür), daha çox qızlar üçün nəzərdə tutulmuş pedaqoji sahəyə meyilləndim – 1991-ci ildə BDU-nun filologiya fakültəsini bitirdim, hazırda orada çalışıram, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının müəllimiyəm, filologiya üzrə fəlsəfə doktoruyam...

**Ən böyük arzum ev-muzeyinin açılması,
əsərlərinin motivləri əsasında filmlər çəkilməsi
və xarici dillərə tərcüməsidir**

**- 2014-cü il aprelin 1-dən – dahi yazıcının cismən yoxluğa
çəkildiyi gündən bizi beş ilə yaxın bir zaman kəsiyi ayırır. Ötən
müddət ərzində heç olubmu ki, yuxularınıza gəlsin, yaxud evdə
onun aurasını hiss edəsiniz... Rəhmətlik Füzə xanım nəse danı-
şdırdı bu mövzuda?**

- Anam yox... Anam sanki onunla birgə köçmüşdü dünyadan...

Elə hökmlü bir qadın fağırlaşmışdı, tənhalashmışdı, səssizləşmişdi... Mən, əlbəttə, evdə daim atamın nəfəsini, hərərətini, hətta səsini duyuram, ruhən həmişə övladıyla, nəvələriylə – bizimlədir.

- Yarımçıq əlyazması, əsəri qaldımı?

- Bir A4 həcmli kağızda qeydlər ələmişdi, hər dəfə gəlib baxar, aralanıb gedərdi. Nəse yazmaq, hansısa əsərə başlamaq niyyətindəydi... Amma səhhəti ilə bağlı xeyli yavaşmış, ehtiyatlanmışdı...

- Sevinc xanım, atanızın son sözü, vəsiyyəti, yaxud İsa Muğanna ədəbi irsinin təbliği, əbədiləşdirilməsi istiqamətində arzularınız...

- Hər şeydən öncə dövlətimizə, şəxsən cənab Prezident İlham Əliyevə, AYB sədri Anara, görkəmli yazıcımız Elçinə, bütün dostlara sonsuz minnətdarlığımı bildirirəm. Qədirbilən rəsmilərimiz, ziyalılarımız çox sağ olsunlar ki, atamı, yaradıcılığını tez-tez xatırlayır, unudulmağa qoymurlar. 90 illik yubileyi ilə bağlı prezident sərəncamına uyğun tədbirlər də yüksək səviyyədə keçirildi. İsa Muğanna Azərbaycanın ən yüksək titullarına – Xalq yazıçısı, Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adlarına, İstiqlal ordeninə, Nəsimi mükafatına, digər təltiflərə layiq görüldü, əlbəttə, özü də məmnun idi, biz də çox razıyıq. Amma daha üç arzum da var ki, reallaşması onun vəfatından sonra daha da aktuallaşıb və ailəmizin imkanında deyil. Müvafiq qurumlardan xahiş edərdim ki, Ağstafada ev-muzeyinin açılmasına, roman, povest və hekayələrinin dünya dillərinə tərcüməsinə, eləcə də əsərləri əsasında ssenari hazırlayıb filmlər çəkilməsinə, tamaşa qoyulmasına köməklik göstərsinlər. Bu addımlar mərhum yazıcının ruhunu şad etməkə yanaşı, mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın da təbliği, qazancı ola bilər. ❖

Söhbətləşdi: Qurban Məmmədov

"Nəsimi" filminin çəkilişi zamanı

PEŞƏKARLIQ –

bu, muğam ifaçılığının ən əsas şərtidir...

Mövzuya belə bir daxili-duyğusal xitabla başlamaq istərdim; peşəkar muğam ifaçısı kimdir və zaman-zaman bizə çox şeylər (istər maddi, istər mənəvi) vermiş muğama biz (muğam əhli) nə vermişik?

Mətləbə keçid üçün bir qədər “dolangel”lik edək.

Muğam – insan təfəkkürünün, könül dünyasının bənzərsiz (əslində, izaholunmaz!) təzahür formasıdır. İfaçı isə, obrazlı desək, muğamla xalq arasında bu “rəngsiz şəkil” janrının tənzimləyicisi, onu sözün (mətnin) musiqi ilə vəhdətində çatdıran vasitəçidir.

Dünyamızın ən qədim və çox geniş areallarında yaşayan müsəlman xalqlarının danışq (əslində, bir-birini anlam, duyum, mənəvi ünsiyyət-integrasiya) dili məhz muğam dilidir. XX əsrin sonlarından (xüsusən həmin yüzilliyin əvvəllərindən) etibarən dünyanın müsəlman olmayan xalqları da bu əsrarəngiz dili ruhən qavrayıb-anlamağa, MUĞAMın bütün başər musiqisi “dillər”inin əlifbası, ümumortaq ünsiyyət vasitəsi, həmrəylik mənbə-mərkəzi olması qənaətinə gəlməyə başlamışlar.

55 illik ifaçılıq, 50 illik pedaqoji fəaliyyətim mənə bu illər ərzində görüb-eşitdiyim və müşayiət etdiyim xanəndələr, habelə instrumentalçılar haqda öz qənaət və mülahizələrimi muğamsevər oxucularla

paylaşmaq haqqı verir.

Öncə aydınlaşdırmağa çalışaq ki, “xanəndə”, “müğənni”, “oxuyan”, “musiqiçi” dediyimiz kimsələr kimdir, onlar nə kimi xüsusiyyət və keyfiyyətlərə malik olmalı, nələri mütləq şəkildə bilməli və nəhayət, hansıları bu adlardan hansına layiqdirlər?

“Xanəndə – təbii ki, geniş (və yüksək oktavalı) səs diapazonuna, dəqiq ritm xüsusiyyətlərinə, həssas musiqi duyumuna, elitar musiqi zövqünə, yüksək səs tembrinə və polifonikliyinə əşidib-qavrama, hər növ ədəbiyyat-incəsənət nümunələrini düzgün qiymətləndirmə qabiliyyətlərinə, estetik geyim-kecim, səhnə mədəniyyəti və nitq səlisliyinə, Vətəninə, xalqına, dilinə, dininə, dövlətinə rəğbət və hörmət hisslərinə malik olmalıdır.

Xalq arasında “vergili insan” kimi də çağırılan bu şəxslər muğam dəstgahlarını dərinləndirən bilməli, onların hər birini öz kökündə (tonallığında) oxumağı, qəzəlləri – hər muğamın məcaz-məramına uyğun – sərbəst şəkildə seçməyi bacarmalı, böyük MUĞAM küllündən əlavə, onun hər növ və parçalarının da fəlsəfəsini (bu, ifaçının əsasən 40 yaşdan sonra çata biləcəyi bir aləmdir) öyrənməlidir. Muğam ifaçısının tam yetkinliyi üçün həyat təcrübəsi, geniş musiqi dünyagörüşü də çox vacibdir (bunsuz ifaçı, sadəcə, icraçıdır). O, zəngülələri nitq ardıcılığı, danışq səlisliyi ilə vurmalı, boğazda səs “qaynatmalar”ı, ifa zamanı səsi (yeri gəldikcə) “burunasalma” (bunun ilki ustad S.Şuşinskiyə məxsusdur), qavalla özünümüşayiət elementlərini (Əbülfət Əliyev, Əlibaba Məmmədov, Nəriman Əliyev, Ağaxan Abdullayev kimi) bacarmalı, Azərbaycan muğamının ruhunu hiss edib-etdirməkdən əlavə, dünya xalqlarının musiqi mədəniyyəti nümunələrinə də bələd olmalıdır. Peşəkar ifaçı səsgücləndirici köməyinə arxayın olmamalı, akustik xüsusiyyətləri, tembr özəlliklərini fasiləsiz cəhdlərlə mənimsəməli, muğamın özəl xüsusiyyətlərinə uyğun səs dinamikasına yiyələnəlməlidir. O, enişli-yoxuşlu bu qədim sənət növünü mükəmməl ifa üçün yetərli nəfəsə, özünəməxsus qaltanlı səs tembrinə və xüsusən peşəkar muğam təhsilinə malik olmalıdır ki, obrazlı desək, çoxsaylı həmkarları içərisində “itib-batmasın”.

Yuxarıda toxunduğum məqamların məcmusu olaraq qeyd edim ki, ifaçı həmin keyfiyyətlərə malikdirsə, – XANƏNDƏ adı ona halaldır.

Bəs müğənni kimdir?

Bəli, bəli, xanəndəyə “müğənni”, müğənniyə “xanəndə” demək düzgün deyil.

Əsasən vokal ifaçılarına verilən “müğənni” (kökəncə ərəb sözüdür) adını kimə demək olar, kimə yox? Müğənni muğam dəstgahlarını mükəmməl ifa etməyi bacarırsa, ona “xanəndə” də demək olar. Amma xanəndə müğənni adına iddialıdırsa, o, mütləq xüsusi vokal təhsili almalıdır. Onlar vokal müəllimlərinin köməyi ilə səslərini spesifik çərçivəyə – məxsusi əndazəyə yönəldib (yaxud əksinə; həmin çərçivəni səs imkanlarına) uyğunlaşdırıb, cilalamalıdırlar. Nəticədə hər müğənninin özünəməxsus səs (diapazon) yüksəkliyi, fərdi səs tembri, səs xarakteri yaranar və beləliklə, müğənni yalnız özünəməxsus repertuara nail olar. Xanəndələrdə olduğu kimi, müğənnilər də xüsusi məşğələlər keçməlidirlər.

Son 100-150 ilin mənzərəsinə baxaq. XIX əsrin sonları, XX yüzilliyin əvvəllərindən qrammofon valı yazıları günümüzün tədqiqat-təbliğat cameəsinə maraqlı fikirlər söyləməyə əsas verir. Necə ki, həmin proseslər zamanı istər xanəndə, istər instrumentalçılar tərəfindən ifa olunan, lakin hansı səbəbdənsə (qrammofona və nota alınmadığına görə) bizə yetişməyən muğam nümunələri haqqında kamil bir fikir demək mümkün deyil, bu gün laqeyd yanaşdığımız məsələ-mətləbləri də belə bir “gələcək tale” gözləyir...

Bu məqamda hörmətli oxucuların diqqətinə bir neçə məlum faktı çatdırmaq istərdim.

Haqqında oxuduqlarıma və eşitdiklərimə görə, virtuos tarzən (“atası” adlandırıldığı Azərbaycan tarını “diz üstədən sinə” erasına qaldıran və sim sayını 11-ə qədər artıran) Sadıqcan muğamın fəlsəfəsini lazımi səviyyədə bilməsəydi, hələ tam detalləşdirməyə varmadığım bu rekonstruktiv sənət təkmilliklərinə nail ola bilməzdi. Yəni bütün uğurların “ekvator” xətti hər kəsin özünə (çağına) qədərkilərə yaxşı bələd olmasından keçir. Necə ki, bir çox muğam ifaçıları haqda yaranmış xalqı rəvayətlər sonralar tədqiqatçıların fundamental elmi əsərlərinə, monoqrafiyalara düşür, musiqi tariximizin yaddaşına həkk olunaraq, uzaq-uzaq keçmişlərimizi yaşadıb, bütün gələcək-gələnlərimizə qovuşdurur.

Mən ilk gəncliyimdən müxtəlif dövr peşəkarlarından eşitdiklərim, musiqi tədqiqatçılarımızın əsərlərindən oxuduqlarımla böyümüş, ustad tarzənlər – B.Mansurov, Ə.Quliyev, Ə.Dadaşov, S.İbrahimov, K.Əhmədov, məşhur kamançı F.Əlizadə, klarnet ifaçısı N.Axundov, ünlü xanəndə Y.Məmmədov, H.Hüseynov və başqalarından Seyid Şuşinskiyin sənətkarlığı barədə maraqlı faktlar eşitmişəm. Məsələn, Ağə 1908-ci ildə (19 yaşında) Şuşanın “Yay klubu”nda təşkil olunan böyük konsertdəki ilk iştirakında dövrün məşhur xanəndələri Cabbar, Qasım, Məşədi Məmməd, Həmid və Keçəçioğlunun çıxışlarından sonra “Mani” zərbi muğamını elə bir “fəhm-fəsahtlə oxuyur” ki, “hamı yerində quruyub qalır”. C.Qaryağdıoğlu necə huş-guşlanırsa,

əlindəki qaval döşəməyə düşür, Həmid Malıbəyli isə deyir: “Əgər sağ olsaydı, Həzrəti Davudun özü belə bu səsdən heyrətə gələrdi!...”

Bəhram dayıdan eşitdiklərimdən: “Bakı milyonçusu Ş.Əsədullayevin qızının toy məclisində 20 minə yaxın qonaq vardı. Orada S.Şuşinski elə nəfəslər vurdu ki, Cabbar əmi qavalını ona bağışladı, ardınca da sevinc hökmü ilə ağladı...”

1961-ci ilin yayı. Nəriman Əliyevin toy məclisi. S.Şuşinski, Y.Məmmədov, İ.Rzayev, B.Mansurov, T.Bakıxanov, N.Axundov və başqa məşhurların iştirak etdiyi həmin şənlikdə mən də vardım. Ustadlar möhtəşəm ifaları ilə qonaqları ovsunlamışdılar. 72 yaşlı Ağə isə bu toyda

“Çahargah” dəstgahını (xüsusən, “Mənsuriyyə”ni!) elə ifa etdi ki,

bütün toy əhli ayağa qalxdı, sürəkli alqışlar 15-20 dəqiqəyədək susmadı. Hələ bu günə kimi də nə o mükəmməllikdə ifa, nə o möhtəşəmlikdə alqış sədələri eşitmişəm. O mənzərə mənə

Azərbaycan muğam sənətinin fanatına çevirdi, bütün ömür-günümü xalq musiqisinə, muğam dünyasına bağladı...

Keçək “oxuyan” termininə. Bu adın kimlərə deyildiyinin “açması” üçün geniş bir haşiyyə çıxım.

Bəri başdan qeyd edim ki, “mən özfealiyyət kollektivində çalışıram!” deyib, xalq və “populyar” bəstəkar mahnılarını, kiçik muğam parça və təsniflərini əsasən efir-ekranlardan öyrənib ifa edən gənclər, sadəcə, icraçı rolunu oynayırlar. Bu boğazdanyuxarı (həm müstəqim, həm məcazi mənələrdə) “sənətkarlıq” prosesində bəzən fitri istedadlar da iflasa (müasir terminlə – deqradasiyaya) uğrayırlar. Çox nadir hallarda belə icraçı sıralarında (“fitri”lər istisna edilməklə) istedadlar yetişir. Bu istedadlar isə yalnız mükəmməl musiqi təhsilinə yiyələndikdən, muğamın sirlərini ustad peşəkarlardan lazımcınca mənimsədikdən sonra xanəndə ola bilərlər. Əks halda, onlar, sadəcə, “oxuyan” adını daşıyırlar. Tutaım, hər 100 ifaçıdan 2-3 xanəndə və ya müğənni, əgər mükəmməl musiqi təhsili alıbsa (həbələ bir və ya bir neçə çalğı alətində sərbəst ifa edə bilirsə), 3-5 nəfər musiqiçi yetişə bilər. Yerdə qalanları... özfealiyyətdir!

Ötən əsrin 60-cı illəri. Şəhər, rayon mərkəzi, qəsəbə və kəndlərdəki Mədəniyyət saraylarında, klublarda fəaliyyət göstərən (müəyyən fərqlərlə bu gün də mövcud olan) müxtəlif dərnəklərdə (musiqi, dram, ədəbiyyat, rəqs, tikış, bədən tərbiyəsi, idman oyunları və s.) xüsusi istedad və qabiliyyətə malik çoxsaylı gənclər iştirak edərdi. Mərdəkan Mədəniyyət sarayının “Bahar” xalq çalğı alətləri ansamblında (rəhbərləri gözəl qarmon ifaçısı Xanlar Məlikov, sonralarsa məşhur klarnet ifaçısı Əşrəf Əşrəfzadə olduğu dövrlərdə)

mən özüm də kamança ifaçısı kimi çalışmışam. Yeri gəlmişkən qeyd edirəm ki, Xalq artisti Məmmədbağır Bağırzadə də ilk sənət addımlarını həmin kollektivdə atıb. O dövrdə kamança ifaçılarının azlığı ilə əlaqədar mən bir neçə özfəaliyyət ansamblında çalışırdım; məşhur “Əbilov adına mədəniyyət evi”, “R.Axundov adına Buzovna qəsəbə mədəniyyət evi” və s. Diqqətəlayiq faktdır ki, dövrümüzün məşhur xanəndəsi, Xalq artisti, mərhum Ağaxan Abdullayev solisti olduğum Əmircan Mədəniyyət sarayı nəzdindəki “Vətən” (rəhbəri – peşəkar tarzən, böyük pedaqoq Elxan Mirzəfərov) xalq çalğı alətləri ansamblının yetirmələrindəndir.

Muğam dəstgahları adətən “üçlük”də – xanəndə və tar-kamança ifaçıları tərkibilə ifa olunur. Bu da bir tarixdir ki, XIX əsrin axırlarından instrumental muğamlar, daha sonralarsa duetlər, kvartet və ya kvintetlər şəklində ifalara başlanıb. Buna dair üç faktı xatırlatmaq istərdim: XX əsrin əvvəllərində C.Qaryağdıoğlu'nun kamança müşayiətilə ifa etdiyi “Mənsuriyyə” zərb-muğamı, 60-cı illərin əvvəllərində möhtəşəm ifaçılar Yaqub Məmmədovla Həbil Əliyevin bənzərsiz “Mənsuriyyə”si və 1986-cı ildə Xalq artisti Yalçın Rzazadə ilə Arif Əsədullayevin (bəndənizin) Reykyavikdə ifa etdikləri məşhur island mahnısı.

1930-cu illərdən başlayaraq artıq geniş tərkibli xalq çalğı alətləri ansamblı meydana gəlir. Dahi Üzeyir Hacıbəylinin təşəbbüs və dəstəyi, böyük pedaqoq və muğam bilicisi Əhməd Bakıxanovun rəhbərliyi ilə yaranan kollektiv (Xalq artisti, tarzən M.Müslümovun rəhbərliyi) indi də fəaliyyətdədir. Ansamblın tarixi şöhrətinə nümunə olaraq, bir neçə solistinin adını sadalamaq yerinə düşərdi: Bülbül, Z.Adıgözəlov, Ə.Əliyev, Y.Məmmədov, Ə.Məmmədov və b.

Onlarla peşəkar xanəndənin yetişməsində çox qiymətli rolu olan kollektivin mənəvi ab-hava təsiri ilə müxtəlif zaman kəsiklərində yaranan musiqi kollektivlərinin geniş repertuarlı özünəməxsus ifaçıları bu gün də fəaliyyətdə, geniş xalq kütlələrinin zövqünü oxşamaqdadır. Bunlardan; M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında Xalq artisti, ustad tarzən Ə.Quliyevin (solistlər – X.Şuşinski, Z.Adıgözəlov, Y.Məmmədov, Ə.Əliyev, Ə.Məmmədov, C.Əkbərov...), 1961-dən Dövlət Radio və Televiziya Verilişləri Komitəsi (o vaxt belə adlanırdı) nəzdində Ə.Dadaşovun rəhbərliyi ilə fəaliyyətə başlayan xalq çalğı alətləri (indiki “Xatirə”) ansamblı (solistlər – G.Məmmədov, Qulu Əsgərov, Q.Rüstəmov, İ.Rzayev, A.Babayev, S.Abdullayev, N.Musayev və b.),

Əməkdar incəsənət xadimi A.Məşədibəyovun (solistlər – filarmoniyanın bütün gənc ifaçıları), Xalq artisti Ə.Məmmədovun rəhbərliyi ilə

“Humayun” xalq çalğı alətləri ansamblı (solistlər – Ə.Məmmədov, M.Bağırzadə, T.Şirinov və b.), H.Məmmədovun rəhbəri olduğu xalq çalğı alətləri ansamblı (solistlər – S.Səid, A.Qasimov və b.) və F.Yarməmmədovun rəhbərlik etdiyi “Xəzər” xalq çalğı alətləri ansamblı çoxminli Azərbaycan dinləyicisinin böyük sevgisini qazanmışlar.

1968-ci ildə “Dan ulduzu” instrumental ansamblı (rəhbəri – Əməkdar incəsənət xadimi Gülarə Əliyeva, solistlər – Y.Rzazadə, A.İslamzadə, H.Hadiyev və b.), 1969-cu ildə yaranan xalq çalğı alətləri ansamblı (rəhbəri Əməkdar artist B.Salahov), indiki “Araz” xalq çalğı alətləri ansamblı (rəhbəri – Xalq artisti A.Abdullayev, solistlər – Xalq artisti A.Abdullayev, H.Hüseynov, T.Qasimov, Əməkdar artist M.Salmanov), daha sonralar Xalq artisti İ.Rzayevin rəhbərliyi ilə təşkil olunan xalq çalğı alətləri ansamblı (solistlər – İ.Rzayev, Qulu Əsgərov, Z.Rzayev və b.) çox geniş fəaliyyət dairəsinə malik oldular. Bunlardan əlavə, 60-cı illərdə gənclərdən ibarət “Təranə” xalq çalğı alətləri ansamblı (rəhbəri – Y.Heydərov, solistləri – o dövrün bütün gənc ifaçıları) və “Lalə” qızlar ansamblı (rəhbəri – Xalq artisti C.Haşımov, solistləri – gənc ifaçı qızlar), 80-ci illərdə yaranan “Dastan” (rəhbəri – B.Mahmudov) və “İrs” (rəhbəri – S.Mustafayev) xalq çalğı alətləri ansamblı yarandı.

Özünəməxsus, istedadlı solist və musiqiçilərin yetişdiyi bu kollektivlər zaman-zaman məhsuldar “yaradıcılıq laboratoriyası” missiyasını da yerinə yetirmiş, hər yeni dönməçün peşəkar ifaçıların meydana çıxmasında, ulu muğam və xalq mahnılarımızın, eləcə də peşəkar bəstəkarlarımızın (hələ yeni oranjimanda işlənmiş) xalq musiqisi nümunələrimizin yaşadılıb-inkişaf etdirilməsi və təbliğində böyük rol oynamışlar. Bu baxımdan, Xalq artisti, zəngin ifaçılıq təcrübəsinə malik peşəkar tarzən B.Mansurovun rəhbərlik etdiyi xalq çalğı alətləri ansamblının (solistlər – S.Şuşinski, N.Əliyev, M.Salmanov, A.Qasimov, A.Babayev, C.Əkbərov və b.) xidmətini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Bir vaxtların yeganə “səs-ifa saxlanıcı” olan qrammofon vallarına yazılan əksər muğam dəstgahları, xalq mahnıları və təsniflərin müşayiəti məhz bu kollektivin üzərinə düşürdü.

Nəticə olaraq onu qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan xalq musiqisinin, muğamlarımızın, aşıq musiqisinin və peşəkar ifaçılarımızın, xanəndə və aşıqlarımızın ali ifaçılıq zirvəsinə yüksəlməsində xalq çalğı alətləri ansambllarının, bu gün fəaliyyət göstərən S.Rüstəmov adına xalq çalğı alətləri orkestrinin (rəhbəri və baş dirijoru – Əməkdar incəsənət xadimi F.Sadiqov) və F.Əmirov adına xalq çalğı alətləri orkestrinin (rəhbəri və baş dirijoru – Xalq artisti A.Paşayev) hədsiz rolu və xidməti dənılmazdır.

Və... bir xalq deyimi var: –

“Hərənin çörəyi bir şeydən çıxar”...

Uzaq keçmişlərdən bəri muğam sənətinə yiyələnənlər bu ecazkar incəsənət janrı ifaçılığı ilə öz maddi yaşamlarını da təmin etmiş və etməkdədirlər. Bu nüansı obrazlı şəkildə “qarşılıqlı faydalıqlıq” da adlandırmaq olar; sənətkarlar tərəfindən yüksək peşəkarlıqla ifa edilib, sevgi ilə yaşadılan bu sənət onların özlərini də normal təminatla yaşadır.

Bu dəmdə məmnuniyyətlə xatırlanası bir həqiqət; uzun illərdir çörəyini yediyimiz (xüsusən, milli-mənəvi fəxarətini yaşadığımız!) Azərbaycanın universal fenomeni, Şərqi dahi bəstəkarı Üzeyir Hacıbəylinin muğam operası olan “Leyli və Məcnun”unun qəhrəmanları – neçə-neçə Leylilər, Məcnunlar “Xalq artisti” kimi fəxri adlara, müxtəlif dövlət mükafatlarına və son onilliklərdə prezident təqaüdünə layiq görülmüşlər.

Çox vacib bir amil də var ki, bu nəinki “həvəskar oxuyan”larda, hətta hər peşəkar xanəndədə belə, olmur. Söhbət “dünya malı”na hərislikdən gedir. Qeyd edim ki, xanəndə və instrumental muğam ifaçıları ayrı-ayrı həmkarlarına (yəni sənətkara) qarşı deyil, sənətə “qarşı” (yəni sözün müsbət anlamında) qısqanc olmalıdırlar. Sənətkara qarşı qısqancılıq sənəti uçuruma aparar. Muğam ifaçısı bütün yaş dövrlərində bilmədiklərini öyrənməli, bildiklərini öyrətməlidir. Mən bu aliliyi bir neçə sənətkarda müşahidə etmişəm: C.Qaryağdıoğlu, S.Şuşinski, N.Əliyev, Ə.Məmmədov, instrumental muğam ifaçılarından Ə.Bakıxanov, B.Mansurov, Ə.Dadaşov... Məsələn, bir vaxtlar C.Qaryağdıoğlunun ifasında 300-ə yaxın xalq mahnısı nota salınır və əvəzində ona zəhməthaqqı olaraq qonorar yazırlar. Cabbar əmi isə bu puldan imtina edərək: “Bu mahnılar xalqa məxsusdur, mən, sadəcə, xalqın malını xalqa qaytarmışam”, – deyir.

Belə məqamda böyük sənətkarlardan Ə.Bakıxanov və B.Mansurov haqda formalaşmış fikirləri də xatırlayaq: “Onlar çörək verəndirlər”, “Kim onların çörəyini yeyib, çayını içib, ondan mütləq sənətkar çıxacaq” və s.

...Seyid Şuşinski 1930-cu illərdə öz dəstəsilə Quba zonasına gedir və bir ay ərzində 3 toy şənliyində iştirak edib, Bakıya qayıdır. Qazanılmış 3 zənbil dolu pulu Ağanın mənzilinə qoyub (“sabah-birgün Ağ çağırib, nə verər-verər” ehtimalı ilə), xudahafizləşmək istəyən sazəndələr ondan bu sözləri eşidirlər: “Kiçik zənbili qoyun qalsın, böyük zənbilləri öz aranızda bölərsiniz”...

“Mən Əhsən Dadaşovun rəhbərlik etdiyi xalq çalğı alətləri ansamblının da üzvü olmuş və həmişə görmüşəm ki, daim gənc ifaçılara arxa durar, hər vasitə ilə gənclərə yardım edər, onları müdam irəliyə, sənət uğurlarına səslərdi. Böyük ustad ansamblın hər üzvünün uğuru-

na körpə uşaq kimi sevinərdi. Bu gün həmin kollektivin yetirdiyi gənclərin əksəriyyəti (Əhsən Dadaşov olmasalar da...) özünəməxsus sayılıb-seçilən sənətkarlardır.

Xatırladığım və şahidi olduğum bir faktı da hörmətli oxucularla bölüşmək istədim. 1963-cü ildən ömrünün sonuna kimi A.Zeynallı adına Bakı orta ixtisas musiqi məktəbində çalışan Nəriman Əliyev bu illər ərzində Bakı qeydiyyatı olmayan tələbələrini Buzovna qəsəbəsinə (öz xüsusi evinə) qeydiyyata saldırar və bununla da onların işlə təminatına və gələcəkdə mənzil növbəsinə dayanmalarına şərait yaradardı.

...Bir vaxtlar bütün sazəndə-xanəndələr Filarmoniya çevrəsindəki “Qubernator” (sonralar “Vahid bağı”) bağında toplaşar, xalq musiqisi, muğam ifaçılığı ilə bağlı müzakirə-mübahisələr orada “həll” edilərdi. Hünərli deyərdim o adama ki, burada içilən çayın pulunu ödəyə bilsin! Bu xərci daim Əmi (Əlibaba Məmmədov) çəkərdi.

Ulu muğam sənətinin öz ifaçı-tərənnümçülərinə verdiyi töhfələr həm mötəbər (faktiki) xatirələrdə, həm də göz qabağındadır. Bəs biz muğama nə vermişik?..

Məsələnin ən vacibindən başlayaq.

Bu günə kimi MUĞAM-la bağlı yüzrlə məqalə, elmi əsər, dissertasiya (keçmişlərdə risalələr) yazılıb. Lakin məsələyə daha diqqətlə (yuxarıda toxunduğumuz “adekvat”lıq baxımından) yanaşdıqda, “qarşılıqlı ödəşmə”də borclu qaldığımız qənaətinə gəlirik. Bəli, çox nadir tədqiqat

nümunələri (və qərribə səslənsə də, bəzi “şifahi” məclis, efir-ekran söhbətləri) istisna edilməklə, bu sənət FENOMENİ – istər sırf musiqişünaslar, istərsə də təcrübəli muğam ifaçıları tərəfindən hələ də kifayət dərəcə-dərinlikdə araşdırılmayıb. Nəzərə alsaq ki, illər keçdikcə xalqarası muğam xiridarlarının sayı azalır, – mövcud bilicilərin yazacaqlarını “sabah-sabah”a salmamaları daha da əhəmiyyətliləşir. İstənilən hər cəhd, hər bir fakir (təbii ki) mübahisəli-mübahisəsiz, müqayisəli-müqayisəsiz ola bilər, əsl HƏQİQƏT isə – MUĞAMın özüdür... ♦

Arif Əsədullayev,
Əməkdar incəsənət xadimi,
Sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor

V BAKI BEYNƏLXALQ TEATR KONFRANSI: XXI əsrin dünya teatr prosesi və fəlsəfəsinin varolma konsepsiyası

BAKU INTERNATIONAL THEATRE CONFERENCE

Bu ilk konfransın mövzusu XXI əsrdə dünya teatr prosesinin yaşadığımız yüzilliyin teatr fəlsəfələrindən birinə – mövcudluq konsepsiyasına toxulanmışdır. Azərbaycan da daxil olmaqla 45 ölkənin 110 nəfər teatr xadiminin, Beynəlxalq Teatr İnstitutu (BTİ), Beynəlxalq Teatr Təhqidçiləri Assosiasiyası (BTTA), Uşaq və Gənclər Teatrları Assosiasiyası (ASSİTEJ), Beynəlxalq Kukla Teatrları Assosiasiyası (UNİMA), Beynəlxalq Teatr Təhqidçiləri Federasiyası (İFTR), Musiqili Teatrların Beynəlxalq Assosiasiyası (MTBA) kimi nüfuzlu teatr təşkilatlarının təmsil olunduğu V Bakı Beynəlxalq Teatr Konfransı noyabrın 5-6-sı tarixlərində teatrın nəbzini tutmağa və bu nəbzi tutan əlləri hədəfdən yayınmamağa köklədi. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi, Azərbaycan Teatr Xadimləri İttifaqı (Az.TXİ) və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) təşkilatçılığı ilə gerçəkləşən konfransın əhəmiyyətinin böyüklüyünü Prezident İlham Əliyevin iştirakçılara ünvanlanan müraciəti (Prezident Administrasiyasının humanitar siyasət şöbəsinin müdiri Fərah Əliyevanın təqdimatında) bir daha təsdiq etdi:

"Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Sizi V Bakı Beynəlxalq Teatr Konfransının açılışı münasibətilə salamlayır və konfransın işinə müvəffəqiyyətlər arzu edirəm!

Mədəniyyət bütün dövrlərdə insanların ünsiyyətinin başlıca vasitəsi və sivilizasiyalar arasında qarşılıqlı əlaqələrin etibarlı körpüsü olmuşdur. Bununla əlaqədar teatr sənəti də mədəniyyət və mədəni tərəqqi tarixi ilə daim dərin bağlılıqda təşəkkül tapmış və bədii-estetik fikrin zənginləşməsində həmişə mühüm rol oynamışdır.

XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycanda cərayan edən və maarifçilik hərəkətini canlandıran ictimai-siyasi hadisələr ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənət sahələrində forma və məzmun dəyişikliklərinə yol açdı. Həmin dövr Azərbaycan teatrının inkişafı baxımından olduqca əlamətdardır. Böyük mütəfəkkir Mirzə Fətəli Axundzadə tərəfindən milli dramaturgiyanın təməlinin qoyulması ölkəmizdə xalq teatrının peşəkar teatr sənətinə çevrilməsi ilə nəticələndi. Ötən müddət ərzində dolğun fəaliyyət göstərmiş və əsl

milli sərvətə çevrilmiş Azərbaycan teatrı bu gün də xalqımızın sosial-mədəni həyatında özünəməxsus layiqli yer tutur.

Məmnunluq hissi ilə qeyd etmək istəyirəm ki, konfransın ölkəmizin paytaxtında "Azərbaycan teatrı 2009–2019-cu illərdə" Dövlət Proqramı çərçivəsində təşkili xoş bir ənənə halını almışdır. Dünyanın 40-dan çox ölkəsindən gəlmiş teatr xadimlərinin, mötəbar teatr qurumlarının rəhbərləri və təmsilçilərinin, teatr mütəxəssislərinin iştirakı bu konfransın artan nüfuzundan xəbər verir. Sürətli qloballaşma şəraitində müasir teatrın imkanları, qarşılaşdığı problemlər və gələcək inkişafının əsas istiqamətlərinə dair mövzularda səmərəli fikir mübadiləsi aparılacağına və birgə layihələr işlənib hazırlanacağına əminəm.

Ümidvaram ki, konfrans geniş müzakirələr yolu ilə yaradıcılıq məsələlərinin uğurlu həllinə müvəffəq olaraq ölkələrimiz və xalqlarımız arasında mədəni əməkdaşlığın dərinləşməsi və dostluq tellərinin möhkəmlənməsinə dəyərli töhfələr verəcəkdir.

Hər birinizə gələcək fəaliyyətinizdə nailiyyətlər diləyirəm.

*İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 5 noyabr 2018-ci il".*

Açılış mərasimində çıxış edən mədəniyyət naziri Əbülfəs Qarayev paytaxtımızda iki ildən bir gerçəkləşən konfransın

əhəmiyyətindən danışdı. Natiq bildirdi ki, konfrans Prezident İlham Əliyevin 2009-cu il 18 may tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan teatrları 2009-2019-cu illərdə Dövlət Proqramı"na əsasən keçirilir. Ə.Qarayev qeyd etdi ki, konfransın məqsədi dünyanın müxtəlif ölkələrindən gəlmiş teatr peşəkarları tərəfindən müasir teatrların imkanlarının və qarşılıqlı əlaqələrinin müzakirə edilməsi, yeniləşən dünyada teatr üçün platforma yaratmaqdır. Müxtəlif ölkələrdən teatr xadimlərinin yenidən bir araya gəlməsi və belə bir tədbirin Bakıda keçirilməsi bizdə qürur hissi doğurur. İki gün davam edəcək konfransda dünyanın məşhur teatr, incəsənət xadimləri – rejissorlar, aktyorlar, dramaturqlar, ssenaristlər, bəzi ölkələrin teatr xadimləri ittifaqlarının, teatrla bağlı tanınmış qurumların, eləcə də müxtəlif ölkələrin teatr rəhbərlərinin iştirakı ilə məruzələr dinlənəcək, ümumilikdə konfransın gündəliyində yer alan məsələlər teatr bilicilərinin canlı ünsiyyətini təmin etməklə yanaşı, uğurlu nəticəyə, qarşılıqlı yeni əlaqələrin qurulmasına zəmin yaradacaq.

"Bu gün Ağdam, Füzuli, Şuşa, İrəvan teatrları qaçqın taleyi yaşayır və öz mövcudluqlarını qoruyub saxlamaq üçün bütün çətinliklərə sinə gərir. Xalqımıza məxsus bütün mədəni dəyərləri qorumağa, ona sahib çıxmağa çalışmalıyıq", – deyə Ə.Qarayev söyləyib.

Bu ilki konfransın əvvəlkilərdən fərqləndiyini diqqətə çatdıran nəzir dedi ki, burada iştirak edən qonaqlar noyabrın 6-11-i tarixlərində "YARAT" Müasir İncəsənət Məkanının təşkilatçılığı ilə keçiriləcək "M.A.P" beynəlxalq teatr festivalında da iştirak edəcəklər.

Açılış mərasimində BTİ-nin prezidenti Məhəmməd Ələfxamın (Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri), UNESCO-nun Sülh Uğrunda Artisti, BTİ-nin baş katibi Əli Mahdinin, Az.TXİ-nin sədri Azər Paşa Nemətovun, UNİMA-nın kommunikasiya və ictimai əlaqələr üzrə komissiyasının sədri Katarina Klançuk-Kokutarın (Sloveniya), Rusiya Teatr Sənəti İnstitutunun rektoru Qriqori Zaslavskinin, ASSİTEJ-in prezidenti İvet Hardinin (Cənubi Afrika Respublikası) salamlama çıxışlarından sonra plenar iclaslar başladı. Və konfransın bu hissəsinin salamlama çıxışı hüququ fəxri qonaq, hər hansı təqdimata ehtiyacı olmayan Robert Sturuva verildi.

Metr bunları söylədi: "Dünya filosoflarla və fəlsəfə ilə doludur.

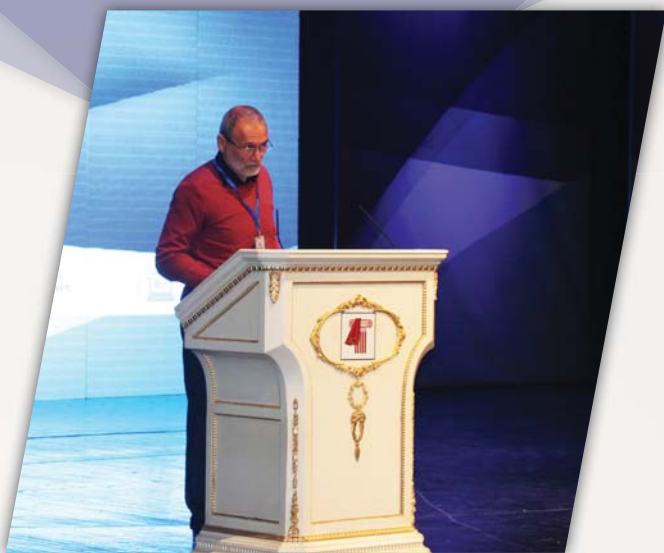
Teatr isə tamaşalar hazırlayır. Teatr xadimləri istəyirlər ki, dünya daha yaxşı, daha ədalətli, daha xeyirxah olsun. Məni skeptik saymayın. Amma biz dünyanı düzəldə bilmərik. Biz, sadəcə, tamaşaçılara xatırlada bilirik ki, dünya daha gözəl ola bilər. Şekspirdən məşhur sitatın "dünya səhnədir, insanlarsa aktyor" fikrinin Oskar Uayld yo-

zumu çox xoşuma gəlir. O deyir: "Bəli, dünya səhnədir, biz insanlarsa aktyorlarıq, amma aman Allah, truppə necə də yarıtmazdır!" Ona görə də teatr həmişə çətinliklər yaşamaqdadır. Ta qədim yunanlardan bəri... Səhnədən aktual mövzular səslənəndə bu sənət özünün əsas keyfiyyətlərindən biri olan metafizikanı itirir və qəzet buraxılışına çevrilir. Bakılı dostlarım və həmkarlarım konfrans üçün elə əhatəli mövzu seçiblər ki, insanın varolma aspektlərinin digər tərəflərinə nəzər salıb onlar haqqında danışmamaq mümkün deyil".

İki gün ərzində "Mona Liza" ilə selfi, "Teatr incəsənətində varlıq: vizual obrazlarla dolub-daşan dünyadan qaçış", "Teatrın yeni fəlsəfəsi və XXI əsrdə tədris teatri", "Əsrin teatr fəlsəfəsi – insandır!", "Müasir fəlsəfədə teatr anlayışı", "Çağdaş teatrın mövcudluq parametrləri", "XXI əsrdə başqırd teatrının fəlsəfəsi", "Ənənəvi türk kəndli teatri ənənələrinin günümüzdə mövcudluğu" və s. məruzələr maraqla dinlənildi, müzakirələr doğurdu.

"Azərbaycan dövləti teatr sənətinin inkişafına böyük diqqət yetirir. Teatrımız XXI əsrdə yeni mərhələyə qədəm qoyub. Teatrlarımız dünyanın ən məşhur festivallarında uğurla çıxış edir. Ölkəmizdə həyatın bütün sahələri kimi, mədəniyyət sahəsinə də xüsusi qayğı var. Prezident İlham Əliyevin və birinci xanım Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə ölkəmizdə keçirilən beynəlxalq tədbirlər, forumlar, konfranslar, beynəlxalq yarışlar, reallaşdırılan layihələr ümumilikdə dövlətimizin daha yaxından tanınmasına xidmət edir. Bu gün təkcə Bakıda deyil, bölgələrdəki teatrlarımız da yeni inkişaf yoluna qədəm qoyub. Bu yaxınlarda Sumqayıt Dövlət Teatrları və Mingəçevir Dövlət Dram Teatrının 50 illiyini qeyd etdik. Bizim teatr sənətimizin bir əsrdən çox yaşı var. Bu gün Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunub. Həmin yerlərdə teatr binaları, incəsənət, mədəniyyət abidələri, çoxsaylı tarixi abidələr dağıdılıb.

**“ Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti-
nin teatrşünaslıq kafedrasının müdiri Aydın Talıbzadənin
“Mona Liza” ilə selfi” adlı məruzəsi zalda və kuluarlarda
daha çox əks-səda, müzakirə yaratdı desək, yanılırdıq.
Bu da anlaşılandır.**

Aydın müəllimin məruzə-məqaləsi birbaşa XXI yüzilliyi və birbaşa mövcudluq konsepsiyasını hədəf seçən, eyni zamanda, özü də bu mətləblərin hədəfi olan fabuladadır. Təsəvvür edin ki, adı gerçək faktdan qaynaqlanmış “Mona Liza” ilə selfi”də həyəcan təbili obrazında Albert Eynşteynin “Mən qorxuram elə bir gün mütləq gəlsin ki, texnologiyalar sadə insan ünsiyyətini üstələsin. Onda dünya idiotlar nəslilə qarşı-qarşıya qalacaq” fikri çıxış edir və müəllif ən məşhur qalereyalarda, ən dəyərli tamaşalarda və s. kimi səmimi tamaşaçı marağı, gerçək seyrçi müşahidəsi tələb olunan vəqələrdə bunu smartfonlarının, ayfonlarının yüksək texnologiyaların tələblərinə nə dərəcədə cavab verməsinin sanki yarışması ilə əvəzləyən insanlardan zinhara gəlmiş halını, bunu yolverilməz hesab etdiyini gizlətmir. O dərəcədə gizlətmir ki, həmin o selfisid xəstəliyinə tutulmuş kəslərin davranışına heç bir bəraətə, məsələn, foto və selfi çəkmək aludəçilərinin çəkdikləri obyektə fəxr mənbəyi kimi təqdim etmək niyyəti ola bilmələrinə yer qoymur. Və nə yaxşı ki, məhz belə edir, çünki meşşan düşüncənin kibrilə birləşdiyi müasir dövrdə hər hansı bəraətə, doğrudan da, yer tapmaq mümkünsüzləşib.

Məruzə-məqalədən çıxarış: “...Mobil telefonlu adam daim şüalanır, daim xətdədir, daim onu izləyirlər. Bu fakt insanda onun kainatın mərkəzi olması, tanrı olması bilgisini və duyğusunu, eqosunu, nərgizliyini qüvvətləndirir. Odur ki, insan hər proyeksiyada özünü axtarır, özünü performans eləyir, telefonla musiqi bəstələyir, məktub yazır, mesajlaşır, blogger olur, bir sözlə, hər yere çatır və hər yere çatanda elə sanır ki, tanrıya bərabərdir. Ona görə də müasir seyrçi

tamaşada, konsertdə, kinoteatrda, qalereyada mütəmadi öz mobil telefonu ilə nəsə və ya kimisə çəkir və ya selfi eləyir. Bu da onu göstərir ki, müasir insan hər şeydə və hər yerdə müəllifliyə iddialıdır, telefon batareyası kimi şişmiş eqo sahibidir. Bu da bəşəriyyəti sonucda gətirib yoluxucu selfisid xəstəliyinə çıxarır. Selfisid xəstəliyinə tutulmuş adam isə artıq başqasını oxumaq, başqasına baxmaq, başqasını dinləmək iqtidarında olmur: onu yalnız özü, öz “mən”i, öz fərdi proyeksiyası, öz təsəvvüründə modelləşdirdiyi varlıq düşündürür...”

V Bakı Beynəlxalq Teatr Konfransı çərçivəsində S.Vurğun adına Rus Dram Teatrında rusiyalı aktrisa Lidiya Kopinanın ustad-dərsi, Gənc Tamaşaçılar Teatrında İvet Hardinin, Akademik Milli Dram Teatrında kanadalı tənqidçi Mişel Vaysın seminarları, Musiqili Teatrda fransalı azəri teatr xadimi Emil Salimovun ustad-dərsi baş tutdu.

Konfransın dünya teatrları fonunda Azərbaycan teatrları və Azərbaycan teatrlarına bələd olmaq istəyən dünya teatrları üçün əhəmiyyətli olacağı şübhəsizdir. Ən azı ona görə ki, bunu istisna etməyən və buna can atan teatr xadimlərinin varlığını bir daha müşahidə etdik. Mövcudluq, varolma konsepsiyasının maddi və obyektlərin indiki halının ümidverici halətini gördük, varolmanın forma müxtəlifliklərinin mövcudluq üsullarının yeni yerində saymadığının şahidi olduq... Və ən əsası, mənəviyyət və maddiyyət, subyektivlik və obyektivlik, idrak və məteriya arasındakı qarşıdurmanın teatr xadimləri tərəfindən çoxçalarlılıq kimi qavranıldığının fərqi vardıq.

P.S. Ümid edirəm, Bakı Beynəlxalq Teatr Konfransının təəssürat, məzmun dolğunluğundan doğan, bu çoxçalarlılığa köklənən üç hissəli məqaləm oxucuları yorub-usandırmadı. Çünki gerçəkdən həm konfransın özü, həm də onun müsahibə və festivaldan ibarət şaxələrinin diqqətəlayiq olduğu göz önündədir.

Emil Səlimov:

“Teatr əyləncə vasitələrindən biridir, amma...”

V Bakı Beynəlxalq Teatr Konfransının özəl qonaqlarından biri, təbii ki, 1989-cu ildən Fransada yaşayıb-yaradan teatr xadimi Emil Səlimov idi.

Dosye: Teatr rejissoru, prodüser, xoreoqraf, səhnəqrafiya mütəxəssisi, dramaturq, pedaqoq və “Səlimov metodu. Korpus hərəkətdə” aktyorların peşəkar hazırlıq üslubunun müəllifi Səlimov Emil Ənvər oğlu 1956-cı ildə Bakıda dünyaya gəlib, sonra bir müddət Ukraynada yaşayıb. 1978-ci ildə Moskva Dövlət Mədəniyyət İnstitutunun rejissorluq fakültəsinə qəbul olunub, Ənvər Behbudov və Edqar Eqadzedən dərslər alıb. Təhsil illərində mədəniyyət evlərində, park və stadionlarda pantomim və dram kompozisiyaları hazırlayıb. 1981-ci ildə E.Eqadze ilə birgə “Uşaçyovkada” teatr-studiyası, 1983-cü ildə öz uşaqlar üçün “Nağıl” studiyasını yaradır. 1985-86-cı illərdə Meyerxoldun yetirməsi olan Valentin Pluçekin Moskva Dövlət Akademik Satira Teatrının nəzdindəki emalatxanasına stajirovkaya dəvət edilir. 1986-cı ildə Gürcüstan Mədəniyyət Nazirliyinin dəvəti ilə Mesxişvili adına Kutaisi Dram Teatrında E.de Filipponun “Silindr” pyesini tamaşaya qoyur. 1987-ci ildə Moskvada “Köhnə şlyapa” adlı müstəqil peşəkar teatr yaradır. Bu teatrın truppası ilə SSRİ-də ilk dəfə E.İoneskonun “Keçəl müğənni qadın” və P.Vaysın “Marat-Sad” pyeslərini səhnələşdirir.

1994-cü ildə Parisdə “Parantez” teatr şirkətini təsis edir. 2000-ci ildən Fransanın Dram Müəllifləri və Bəstəkarlar Cəmiyyətinin üzvü, 2018-ci ildən isə fəxri üzvüdür. 2000-2001-ci illərdə müstəqil səhnələşdirmə əsasında “Lüserner” teatrında F.Kafkanın “Proses” və “Amerika” əsərlərini tamaşaya qoyub. Metodunun təqdimatını keçirmək üçün 2009 və 2011-ci illərdə Dramatik Sənətlər Milli Dövlət Konservatoriyasına dəvət edilib. 2013-cü ildə bu metodu tədris edən özəl məktəbini açıb. 40 il ərzində Emil Səlimov hazırladığı tamaşaların prodüseri, rejissoru, xoreoqrafı, dekoratoru, kostyumeri, aktyor sənəti, dramaturgiya nəzəriyyəsi, fransız və əcnəbi teatrın və opera sənətinin tarixini tədris edən pedaqoq, 20-dən çox pyes və adaptasiyanın müəllifi kimi fəaliyyət göstərir. 2010-cu ildə onun tərcümeyihəli “Rus mühacirlərinin Fransası” ensiklopediyasına daxil edilib.

Tamaşaları fəxri fərmanlar və mötəbər mükafatlarla təltiflənib.

Emil Səlimov əsl pedaqoq kimi ünsiyyətdə təzyiq və sıxıcılıq kimi əhval tanımır. Doğma dilini unutsa da (uşaqlığı sosialist Bakısının “Sovetski” məhəlləsi tərəflərdə keçdiyindən, əzəldən rusdilli olsa da), gen yaddaşı sayəsində əsl bakılılığı dərhal özünü büruzə verir: ciddiliklə zarafatçılığın harmoniyasından doğan, mütləq qaydada ədəb-ərkan qaydalarından qətiyyətlə kənara çıxmayan, eyni zamanda, qədərində səmimi ünsiyyət tərzli. Və təbii ki, bu özəl gözəlliyi təkrarsız fransız ədəlləri haşıyləyir.

- Dünyanın ən teatral şəhərlərindən biri, bəlkə də, birincisi olan Moskvanı Parislə əvəzləyəndə siz yalnız şəxsi səbəblərdən çıxış edirdiniz, yoxsa Avropa miqyasında özünü təsdiq amili də rol oynayırdı?

- Əlbəttə, şəxsi motiv var idi – mən sevdiyim qadının ardınca Parisə yollanmışdım. Amma əlbəttə ki, Avropa miqyasında özünü təsdiq amili də güclü idi. Ümumiyyətlə, bir yerdə çox qalmaqı sevmirəm. Elə buna görə də Avropanın bir neçə şəhərində fəaliyyət göstərmişəm.

- Teatra sevginizin tarixçəsi haradan qaynaqlanır? Hansısa güclü təəssürat bu sevgini doğurub?

- Bu, tamamilə təsadüfən yaranmış sevgidir. Mən əsgəri xidmətdən sonra Bakıda Rus Dili və Ədəbiyyatı İnstitutuna daxil olmuşdum. Amma o ali məktəbdə heç bir gün də oxumadım. Hər şeyi atıb Moskvaya yollandım. Əgər Moskvada əməlli-başlı teatr fəaliyyəti qurub sonra bütün bunları atıb Parisə yollanmışamsa, gənc vaxtı belə addım atmaq mənim üçün heç çətin deyildi – ürəyimin səsinə qulaq asdım və Moskvaya getdim... Orda da, bilirsiniz ki, teatrla bağlı tədris ocaqları çoxdur. Birinin qarşısından keçəndə tələbələr imtahan üçün hazırladıqları etüddə iştirakçı olmağımı xahiş etdilər. Mən də razılaşdım. Və həyatımın “Teatr” adlı hekayəti bundan sonra başladı... Moskva Dövlət Mədəniyyət İnstitutunun rejissorluq fakültəsinə daxil oldum. Ustadlarımdan biri Ənvər Behbudovla bağlı çox gözəl təəssüratlarım qalıb. O, Bakıdan gəlmiş azərbaycanlı gəncin Moskva ali məktəbinin tələbəsi adı qazanmasından son dərəcə qürurlu idi və başqalarının bunu duymayacağı tərzdə mənə həyan, arxa durmağı özünə borc bilirdi. Tələbələrin assistentlik qaydası olmasa da, onun tamaşasında assistentlik etmişdim.

- Qadın mövzusu yaradıcılığınızda nə cürsə öz əksini tapıb?

- Belə bir mövzuya misal olaraq hələlik yalnız 2005-ci ildə qoyduğum "Fridanın qanadları" tamaşasını misal çəkə bilərəm. Bu meksikalı qadın-rəssam Frida Kalo haqqında qələmə aldığım və Natali Russonun iştirakı ilə hazırladığım bir aktrisa üçün monoloq tamaşadır.

- 35 illik fasilədən sonra Bakıdan hansı təəssüratlar və qənaətləri aparırsız özünüzlə?

- Mənim üçün böyük, gözəl sürprizdir, nəhayət ki, doğma şəhərimdə olmaq... Bu hadisənin mümkünlüyü sentyabr ayında Paris Azərbaycan Evinin prezidenti, Fransada Azərbaycanın Dostları Assosiasiyasının baş katibi Mirvari Fətəliyeva ilə söhbətimin elektron mətbuatda yayılmasından sonra baş verib. O söhbəti oxuyan Musiqili Teatrın direktoru Əliqismət Lalayev mənimlə əlaqə qurdu, tanış oldu və Bakıya Teatr Konfransına dəvət etdi. Eyni zamanda, rəhbərlik etdiyi teatrda tamaşa qoymağımı istədi. Dedi ki, konfrans çərçivəsində nəzərdə tutulan ustad dərsi zamanı gələcək tamaşa üçün kastinq də keçirərəm. Sözü düz, onun şəxsi və peşə keyfiyyətlərinə bələd olmadığı rejissorla işbirliyi qurmaq istəyi məni təəccübləndirmişdi. Bu, əslində, böyük riskdir. Amma Paris teatrlarının direktorlarının qeyri-dəqiqlik tərzindən sonra Əliqismət Lalayevin sözbütövlüyü çox xoşdur.

- Və necə oldu – kastinq baş tutdu, ustad dərsi sizdə hansı təəssürat yaratdı?

- Biz bunu ustad dərsi yox, açıq dərş adlandırırıq. Ustad dərsi bir az başqa formatda olur – dəvət olunan şəxs danışır, auditoriya isə dinləyib gedişatda və ya sonda suallar verir. Yox, kastinq baş tutmadı, iki saat zaman kəsiyi yenidən tanış olduğum truppaya bələdçiliyə kifayət etmədi. Teatrın bir neçə tamaşasına baxdım. "Silva" zövqümü çox oxşadı. Ümumiyyətlə, teatrın artistlərində Avropa səviyyəsi var. Əsgər Əsgərovun rejissor yanaşmasını çox bəyəndim. Konfrans son dərəcə lazımlı təşəbbüsdür, yüksək səviyyədə təşkil olunub.

Azərbaycanın mədəniyyət naziri, hörmətli Əbülfəs Qarayevin qəbul etdiyi qonaqlar arasında mənim də olduğum ayrıca məmnunluq hissi bağışladı. Onunla görüş ərzində ümumilikdə Azərbaycanda teatr sənətinin inkişafında gerçəkdən maraqlı olmasını müşahidə etmək, mənim yaradıcılığımıza diqqət ayırmasını duymaq və konkret olaraq Bakıda tamaşa hazırlamağımı arzulaması eşitmək hər bir yaradıcı insan kimi məni də yeni ideyalara həvəsləndirdi...

Şəhər isə mədəni, təmiz, sakit ab-havası ilə ruhumu təzələdi. Səs-küylü, narahat, hətta təhlükəli Parisdən sonra bu cəhət daha qabarıq nəzərə çarpır. Bakı sakinlərinin mehribanlığı da dəyişməyib – hansısa ünvanı soruşanda məmnuniyyətlə izah edirlər, hətta ötürməyə də hazırdırlar.

- Tələbələriniz azərbaycanlı olduğunuzu bilirlər?

- Məsələ burasındadır ki, Avropada, Amerikada keçmiş SSRİ respublikalarından gəlmiş hər kəs rus kimi qəbul edilir. Məni də rus bilirlər. Amma təbii ki, yeri düşdükcə bunun heç də belə olmadığını izahına çalışıram. Ümumiyyətlə isə oralarda son yarım əsrin tarixindən xəbərsizlər çoxluq təşkil edir...

- "Səlimov metodu" gerçək teatr təcrübəsində tətbiqini tapa bilirmi? Tələbələriniz bu metod vasitəsilə özünüfdənin öhdəsindən gəlirlərmə?

- Mənim metodum Stanislavski metodu ilə Meyerxold biome-xanikasını özündə birləşdirir. Əlbəttə, bu, tamamilə başqa səhnə davranışdır. Fransada aktyorlar üçün şərait ümumilikdə çox ağırdır. Oranın mədəniyyət nazirliyindəki yeni təyinatlar həmin çətinliyi daha da kəskinləşdirib. Amma əlbəttə ki, zəhmətimin bəhrəsini, teatr sənətinə töhfə verəcək miqyasını müşahidə etməsəydim, fəaliyyətim belə uzun sürməzdi.

Bədii rəhbər Emil Səlimov
"Parantez" teatrının truppası ilə

- Siz tamaşalarınızın dekorasiyalarını özünüz qurursunuz. Bu, nədən irəli gəlir – dekorator-rəssamlara etibar etmirsiz, yoxsa başqa hansısa səbəb var?

- Birincisi, bu işlə məşğul olmağı sevirəm. Materialların seçilməsindən tutmuş detalların hazırlanmasınadək bütün prosesi özüm həyata keçirirəm və hələ bir dəfə də olsun qeyri-dəqiqlik baş verməyib. İkincisi, dekoratorla işləmək çox baha başa gəlir. Bir dəfə Gürcüstanda tamaşa qoyanda dekoratora dedim ki, o eyvan aktrisanın ağırlığına davam gətirməyəcək. Və belə də oldu – eyvan uçdu, yaxşı ki, tələfatsız ötüşdük.

- Bizim Fransada yaşayıb-yaradan Emil Səlimovun tamaşalarını görmək perspektivimiz varmı?

- İstisna etmirəm. Amma həm texniki, həm də maddi cəhətdən asan başa gələn təşəbbüs deyil. Həm də bilmirəm, Bakının tələbkər tamaşaçıları mənim tamaşalarıma necə qiymət verərlər...

- Emil Səlimovun teatr səciyyəsi nədir, bu fikri necə davam etdirərsiniz: "Teatr – ...?"

- Teatr mənim aləmində əyləncə vasitələrindən biridir, amma ehtiyatlı olun: bu əyləncə vasitəsi altında çox ciddi nəsnələrdən bəhs etmək olar. Və bir də dahi bəstəkar Hendelin sözlərini özümə çox yaxın bilirəm: "Əgər yaradıcılığım insanlara yalnız məmnunluq versəydi, bu, məni məyus edərdi. Mənim məqsədim onların olduqlarından daha yaxşı olmalarına nail olmaqdır".

M.A.P. —

YARADICILIĞIN SƏRHƏDSİZLİK MƏQAMI

M.A.P. Musiqi
İncəsənət
Performans
Festival
Bakı 2018

Beləliklə, Festivalın Teatr Konfransının davamı olaraq baş tutması nəzəriyyənin təcrübəyə, əyaniliyə ən dolğun keçidi kimi dəyərləndirilməlidir. Çünki Mədəniyyət Nazirliyinin YARAT Müasir İncəsənət Məkanı kimi mütərəqqi yaradıcılıq müstəvisi ilə əməkdaşlığından doğan M.A.P. Festivalı konfrans iştirakçılarına həm nəzəriyyə yeknəsəqliyindən uzaqda qalmaq, həm də kürsüdən açılan baxış bucağını səhnə ilə əvəzləmək, ora transfer etmək, dolayısı ilə müasir teatr tendensiyalarının Azərbaycan cəmiyyətinə integrasiyasını hazırlıqlı tamaşaçı dairəsi təmsalında görmək imkanı verdi. YARAT Müasir İncəsənət Məkanının bədii direktoru Suad Garayevanın, Mədəniyyət Nazirliyinin sektor müdiri Şaiq Səfərovun, layihənin bədii rəhbəri Kamran Şahmardanın və Bakcell şirkətinin baş icraçı direktoru Nikolai Beckersin yüksək zövqü və müstəsna təşkilatçılıq bacarığı sayəsində V Bakı Beynəlxalq Teatr Konfransının açılışında mədəniyyət naziri Əbülfəs Qarayevin söylədiyi kimi, konfransın

yaradıcı davamı olaraq baş tutan II M.A.P. Festivalı payız günlərinin ortasında bahar çılgınlığı ilə keçdi. Noyabrın 6-dan 11-dək paytaxtın müxtəlif incəsənət məkanları bu şəhərli aləmin seyrbazlarının ixtiyarına verildi. Ünsiyyət, təhsil, bilik və təcrübə mübadiləsi üçün platforma kimi xidmət edən M.A.P. festivalının adı, musiqi, incəsənət və performans terminlərinin abreviaturasıdır. Tamaşaçı auditoriyalarına müasir teatr formalarının geniş diapazonunu araşdırmağa kömək etmək məqsədilə bu festival özündə müxtəlif teatr nümunələrini birləşdirir və əhatə dairəsini davamlı olaraq genişləndirir.

Birinci pərdə

Festivalın ilk günü teatr və kino aktyoru, rejissor, ssenarist, musiqiçi, pedaqoq, Peşəkar Aktyor Təlimi məktəbinin təsisçisi Aleksandr Dzübanın "YARAT" Müasir İncəsənət Mərkəzində gerçəkləşən

"Ördək ovu" tamaşasından səhnə

peşəkar aktyor təlimi ilə başladı. DZUBİNG – psixofiziki hərəkətlər metodu ilə yaradıcılıq potensialını açmağa, inkişaf etdirməyə və reallaşdırmağa yönəlmiş üsuldur.

Həmin gün axşam Bakı Konqres Mərkəzində "No Gravit" italyan truppasının "Ariya" adlı tamaşası oynanıldı. Fizikanın qanunlarını tanımayan bu truppə, sözün əsl mənasında, havada süzür, daha dəqiq

Marina Davidova

desək, rəqs edir, pərvazlanır, uçur, mayallaq aşır, müxtəlif naxışlar və hündəsi fiqurlar yaradır... Truppanın bədii direktoru Emiliano Pellissarinin yaradıcılıq üslubu öz mənbəyini ellinizm və İntibah dövrünün mədəniyyətindən götürür və italyan "möcüzə" teatrının ənənələrini əks etdirir.

İkinci pərdə

Festivalın ikinci günü Rəngkarlıq Muzeyində "Postsovet dövründə Estoniya teatri: Sistem. Maliyyələşdirmə. Bədii istiqamətlər" mövzusunda müəhazirə ilə Yaak Allik çıxış etdi. Estoniyalı teatr tənqidçisi, teatr rəhbəri və rejissoru, siyasətçi, Estoniya SSR-in Əməkdar incəsənət xadimi olmuş, 1995-1999-cu illərdə Estoniya Respublikasının mədəniyyət naziri vəzifəsində çalışmış Yaak Allik dinləyicilərə çağdaş teatr üçün aktual olan bədii istiqamətlərin təhlilindən və maliyyələşdirmənin xüsusiyyətlərindən bəhs etdi.

Həmin gün A.Şaiq adına Dövlət Kukla Teatrında Sankt-Peterburqun "Brodyaçaya sobaçka" kukla teatrının təqdimatında A.P.Çexovun özündən də çox tanınan əsərlərindən biri "Kaştanka"nın səhnə versiyası nümayişləndi. Alfiya Abdulininin tamaşası ədibin 150 illik yubileyi münasibətilə ərsəyə gəlib.

Ayın 7-si festivalın tarixinə teatrı ixtisası və ya maraq dairəsi səbəbindən maraqlanan hər kəsə adı yaxşı tanış olan Marina Davidovanın "Postdramatik teatr nədir və ondan sonra nə olacaq?" adlı müəhazirəsi ilə də yazıldı.

Axşam isə təəssürat və bilgilərlə "silahlanmış" teatrlar "Ördək ovu"na çıxdılar. Aleksandr Vampilovun (1937-1972) eyniadlı pyesinə verdiyi quruluşla həmyerlimiz, 20 ildən çox Finlandiyada yaşayıb fəaliyyət göstərən Kamran Şahmərdan bu il 70 illik yubileyini qeyd edən Estoniya Rus Teatrının truppası ilə (Vene Teater) ömrü 70 il sürmüş SSRİ dönməni Musiqili Teatrın səhnəsində canlandırdı. Vaxtilə Andrey Tarkovski və Roman Viktyukun daimi rejissor meydanlarından olan Estoniya Rus Teatrı bu gün də yenilikçi rejissor və dramaturqların yaradıcı potensiallarını həvəslə gerçəkləşdirdikləri teatrlardandır.

35 yaşının tamamına 2 gün qalmış ürəyi dayanan A.Vampilov XX əsr rus-sovet ədəbiyyatının ən populyar, ən aktual müəlliflərindən biri olmaq kimi əbədi ömür qazanmağı bacarıb. Onun 1967-ci ildə qələmə aldığı "Ördək ovu"nun ilk səhnə təcəssümlərindən biri isə 1976-cı ildə məhz sovet rejiminin nisbətən daha mütərəqqi, daha azad-fikirli ərazisi olan Baltıqyanı ölkələrindən birində, Riqa teatrında gerçəkləşib.

Kamran Şahmərdanın həm tamaşanı, həm də zalı səhnədə qurduğu "Ördək ovu"nun zahiri əlamətləri – aktyor-personaj uyarlıqları, dekorasiya dəqiqliyi – müasir seyrçi ilə o dövr arasında assosiativ əlaqə yaratmaqda heç bir çətinliklə üz-üzə gəlmədi. Belə bir çətinlik o halda yarana bilərdi ki, sadalanan zahiri əlamətlər elə zahiri əlamətlər olaraq qalardı.

Və belə olsaydı, baş qəhrəman Viktor Zilovun (aktyor Aleksandr İvaşkeviç) özünəəmin, özünəvurğun, eyni zamanda, özündənbədgüman yaşam mövqeyinin fəsadları – güvənc hissi doğrurmaqda aciz övlad, dost, həyat yoldaşı, üstəlik işini-peşəsini sevməyən birisi obrazı tamaşaçıların təəssüratında canlanmadan, sadəcə, cəhd olaraq qalacaqdı. Səhnə əsərinin musiqili tragikomediya-fars janrı isə açılmıyacaqdı.

Üçüncü pərdə

"Kaştanka" tamaşasından səhnə

Ayın 8-i festival çərçivəsində kino və teatr dramaturqu, dramaturgiya üzrə təlimçi, bir çox dramaturgiya müsabiqələrinin laureatı Yuliya Tupikinin Rəngkarlıq Muzeyində keçirilən "Pyes necə yazılır?" mövzusunda həsr olunmuş ustad dərsi baş tutdu. Kukla Teatrında Rusiyanın "Brodyaçaya sobaçka" kukla teatrında danimarkalı rejissor Jak Matissenin qoyduğu "Çirkin ördək balası" sözsüz

tamaşası və Rus Dram Teatrında Rusiyanın "İskusstvo dlya lyudey" Prodüser Mərkəzinin "Uçan gəmi" musikalı oynanıldı. Bəzi əlavələr edilmiş bu ailə musikinin süjeti 1979-cu ildə çəkilmiş eyniadlı cizgi filminə əsaslanır. Rejissoru isə sovet uşaqlarına yaxşı tanış olan "Petrov və Vaseçkinin macəraları" filmində Vaseçkin rolunun ifaçısı Yeqor Drujinindir.

Dördüncü pərdə

Festivalın növbəti günü yapon teatri və "Çiten" teatrının nümunələri ilə tanışlıqdan ibarət "mən sənı sevirəm" demək olarmı?" sualı ilə başladı. "Çiten" teatrının rejissoru Motoi Miura Rəngkarlıq Muzeyinə toplaşanları realizmdən büsbütün imtina edən teatr kollektivinin klassik mətnləri müasir tamaşaçı üçün yenidən aktuallaşdırmağı bacarmasının yapon mədəniyyəti və teatr ənənələrindən qaynaqlanması haqqında məlumatlandırdı. Günün teatr nəbzinin intensivliyini Almaniya-Yunanıstan teatr birliyi olan "Merlin" Kukla Teatrı təmin etdi. Dimitrus Stamunun "Heç kimin torpağı" sözsüz tamaşası təxəyyülün darıxdırıcı reallığa qarşı gücünü bəyanlayan səhnə əsəridir. Ayın 9-u "Brodyaçaya sobaçka" gəzə-gəzə yenə bizlərlə görüşdü. Bu dəfə Rəngkarlıq Muzeyində kuklalar və teatr haqqında söhbət-hekayə açaraq. Söhbət-hekayənin bələdçiləri Rusiya Federasiyasının əməkdar artisti M.Şumilova, S.Qlazetski, E.Svetkova

və "Brodyaçaya sobaçka" teatrının bədii rəhbəri Alfiya Abdulina idi. Festivalın 4-cü günü Böyük Britaniyadan gəlmiş kloun, standap ənənələrini alt-üst edərək sehribaza çevrilməkdə olan Kris Linam "ÜNS" Yaradıcılıq Səhnəsində "Teatral bədheybət" adlı interaktivlik, incə akrobatik elementlər və valehedici musiqidən hazırlanmış epik və "ErikFred" adlı yüksək texnologiyalar üzərində qurulmuş valehedici, həyəcanlandırıcı hisslərə köklənən nikbin şoularını təqdim etdi. Günün ovqatını "YARAT" Müasir İncəsənət Mərkəzində teatr rejissoru və dramaturq, yoqa və meditasiya müəllimi, Avropa Ali Məktəbinin (EGS) Fəlsəfə, İncəsənət və Kritik Düşüncə fakültəsinin doktorantı, "Gənc Polşa" təqaüddçüsü Bartoş Jukovskinin "Sərhədsiz teatr. Teatrda sərhədlər" mühazirəsi və Danimarka Dans Teatrının "Sirena" rəqs tamaşası təyin etdi. Pontus Lidberqin bu yeni modern üslublu səhnə əsəri vasitəsilə Opera və Balet Teatrının səhnəsində qədim yunan mifologiyasına istinad edən adı və rəqs prizması ilə rejissor sosial media yönümlü müasir dünyada insan münasibətlərinin çətinliklərini, kommunikasiya və qaçılmaz izolyasiya problemlərini araşdırdı.

Beşinci və altıncı pərdə

Festivalın son iki günü ərzində Rəngkarlıq Muzeyində Kris Linamın və ya "planetin ən təhlükəli gülmlü adamı"nın "Klounada sənəti" ustad dərsi, Merlin Kukla Teatrının daha bir hədiyyəsi olan "Klounların evləri" adlı böyükklər üçün hazırlanmış kukla tamaşası (qur. rej. D.Stamu), 2015-ci ildə Tehran Universitetinin tələbələri tərəfindən yaradılmış "Amata" Teatr Qrupunun "YARAT" Müasir İncəsənət Mərkəzində təqdim etdiyi və janrı təxəyyül teatri ilə fiziki teatrın birləşməsi kimi müəyyənləşən "Ağa Məhəmməd Xan" tamaşası, sərbəst məkanda fəaliyyət göstərən "Balet Moskva" teatrının Gənc Tamaşaçıları Teatrının səhnəsində təqdim etdiyi "Qızıl Maska"lı "Kafe "İdiot" balet tamaşası (qur. rej. Aleksandr Pepelyayev), əfsanəvi Mariya Teatrının Musiqili Teatrda nümayişlədiyi, teatrın gənc opera artistləri akademiyasının bədii rəhbəri Larisa Abisalovna Gergiyevanın təşəbbüsü ilə qoyulmuş Yozef Haydnın "Kimsəsiz ada" (rejissoru Aleksey Smirnov, dirijoru Cavad Tağızadə olan tamaşa Heydər Əliyev Fondu və Maestro Music Azərbaycan şirkətinin dəstəyi ilə ərsəyə gəlmiş operası, "YARAT" Müasir İncəsənət Mərkəzində "Merlin" Kukla Teatrının rejissorları Dimitrus Stamunun və Demi Papadanın "İşıqla oynayaq, kölgələrin köməyi ilə yarıdaq!" ustad dərsi, yekunda isə kiçik bir tamaşası, İsveçrənin Finzi Paska Kompaniyasının Bakı Konqres Mərkəzində təqdim etdiyi, süjeti Salvador Dalinin 1940-cı illərdə "Sərsəm Tristan" baleti üçün yaratdığı pərdənin ətrafında cərəyan edən "Həqiqət" adlı şousu gerçəkləşdi.

“ Festivalın yekun müasir teatr təəssüratını Moskvanın "Qoqol-Mərkəz"inin "Rusiyada yaşamaq kimə yaxşıdır" səhnə əsəri doğurdu. Kirill Serebrennikov yaratdığı bu mərkəzi "azadlıq məkanı" adlandırır. (Adamın yadına lap "azadlıq adası" epiteti düşür...)

Bəxti gətirib bu adaya düşəni vahid dinamik məkanda mütləq

azadlıq və obyektiv reallıq hissi, dünya incəsənətinin tendensiyaları və hər bir yaradıcı insanın fərdiliyi ilə tanışlıq gözləyir.

“Qoqol-Mərkəz” Nikolay Nekrasovun “Rusiyada yaşamaq kimə yaxşıdır” poemasına müraciət etməsəydi, bu, çox qərribə görünərdi. 1861-ci ildə Rusiyada təhkimçilik hüququ ləğv ediləndən sonra qələmə almağa başladığı və nəşr tarixçəsi bütün əsərləri kimi bu nümunədə də kəskin senzura ilə üzləşən Nekrasov poemasını davam etdirmək niyyətindəymiş. Lakin səhhətinin kəskinləşən nasazlığı buna imkan verməyib. Kirill Serebrennikov “Rusiyada yaşamaq kimə yaxşıdır” tamaşasını Aleksandr Afanasyevin kolleksiyasından olan “Rus nağılları” əsasında qoyduğu səhnə əsəri ilə birgə, bir növ dillogiya olaraq repertuara daxil edib. Serebrennikov bunu tamamilə təbii sayır: “Onlar dost olublar, Nekrasovun iş masasında Afanasyevin məhz bu kitabı qalıb, poema mütləq azadlığın mümkünsüzlüyü və vərdiş, adət halını almış köləliyin rahatlığından bəhs edirsə, nağıllar insana bütün mənalarda tam bir azadlıq verir.

Bu iki yanaşmanı birləşdirən isə Rusiyaya və rusiyalılara hədsiz maraq və sevgi hissləridir. Yalnız məmləkətini sevmə, duyan, anlayan kəs bu sətirləri yazı bilər: “Sən həm acınacaqlısan, həm zənginsən, həm qüdrətlisən, həm də zəifləsən, Ana Rusiya!”

Bildirdiyimiz kimi, M.A.P. Festivalı çərçivəsində yalnız “Rusiyada yaşamaq kimə yaxşıdır” tamaşası təqdim olundu. Tamaşa üç hissədən ibarətdir: “Mübahisə”, “Sərxoş gecə” və “Bir dünyalıq qonaqlıq”. Tamaşaçıları ilk qarşılayan görüntü səhnədəki bir az keçən əsrin 30-cu illərinin həbs düşərgələrinin xronikasını andıran tikanlı məftillər, bir az kasıb təbəqənin məişətindən, güzəranından xəbər verən nimdaş əşyalar idi. Başqa sözlə, tamaşanın dekorasiyası yarı məhbusluq, yarı kasıblıq atmosferi yaratmışdı. Eyni zamanda, zalda sağ tərəfdə səhnədə müasir musiqiçilərə də yer ayrılmışdı.

“Rusiyada yaşamaq kimə yaxşıdır” tamaşasından səhnə

Qisası, hələ təkcə səhnə tərtibatının özü (tamaşanın rəssamı da K.Serebrennikovdur) bir azdan baş verəcək teatr sənətinin gerçəklikdə və gerçəkliyin teatr sənətindəki qasırgısından xəbər verirdi. Mövzunun ağırlığından, rejissor yanaşmasının bu ağırlıqdan qorxmamasından dolayı qasırga dəhşətli olduğu qədər lətif idi...

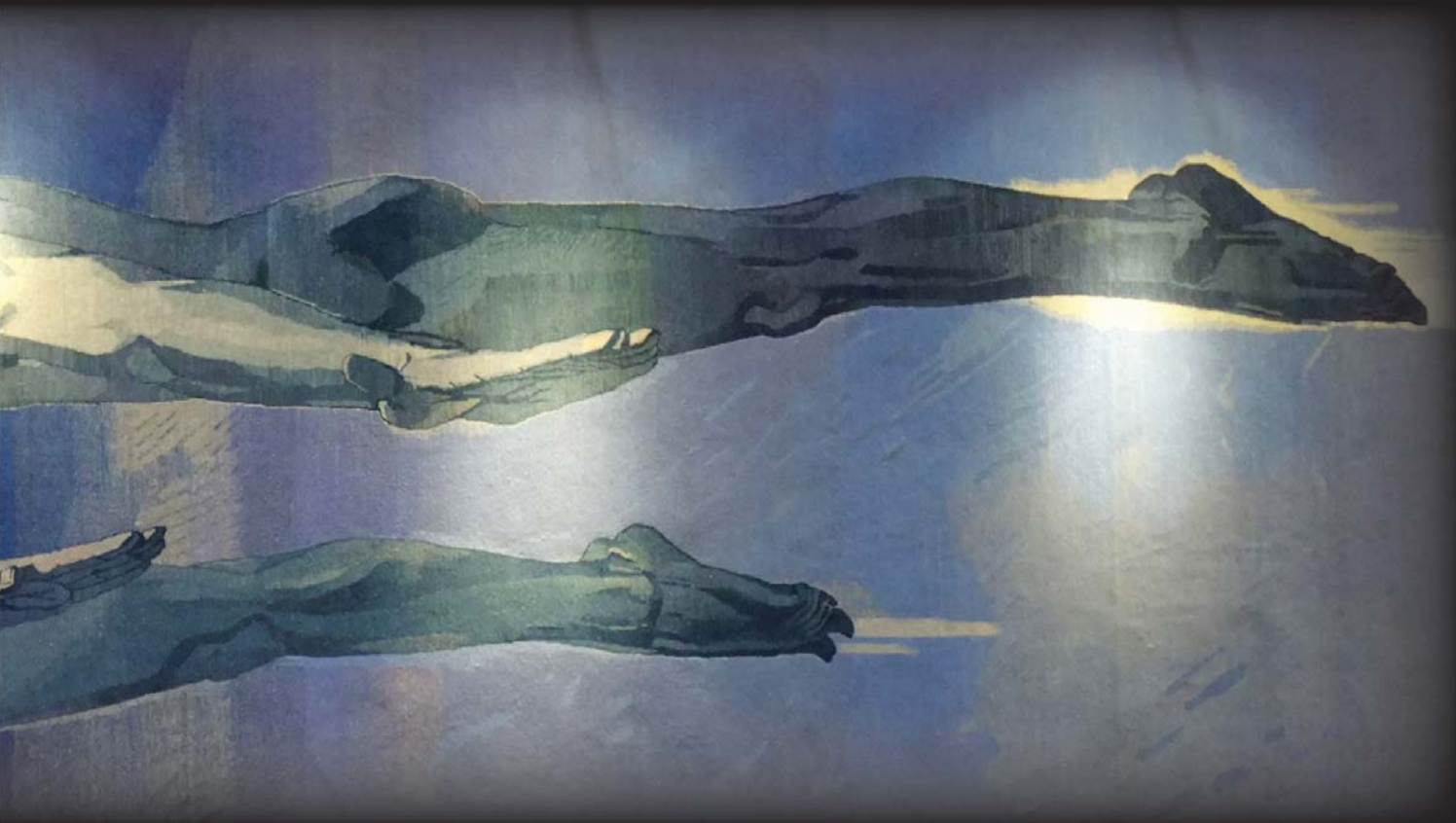
Epiloq

M.A.P. növbəti dəfə təxəyyül, təsəvvür, təəssürat, təfəkkür, qavrama sərhədlərini pozmaqla coğrafi sərhədləri bir-birinə daha da yaxınlaşdırdı. Belə zövqlü, mütərəqqi teatr bayramlarından yeni-yeni təəssürat bölüşmələrinədək! Sərhədləri pozan təkincəsənət olsun! ♦

Samirə Behbudqızı

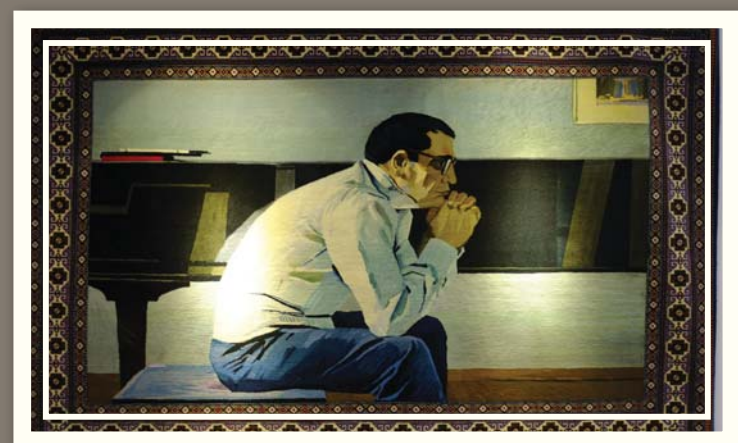

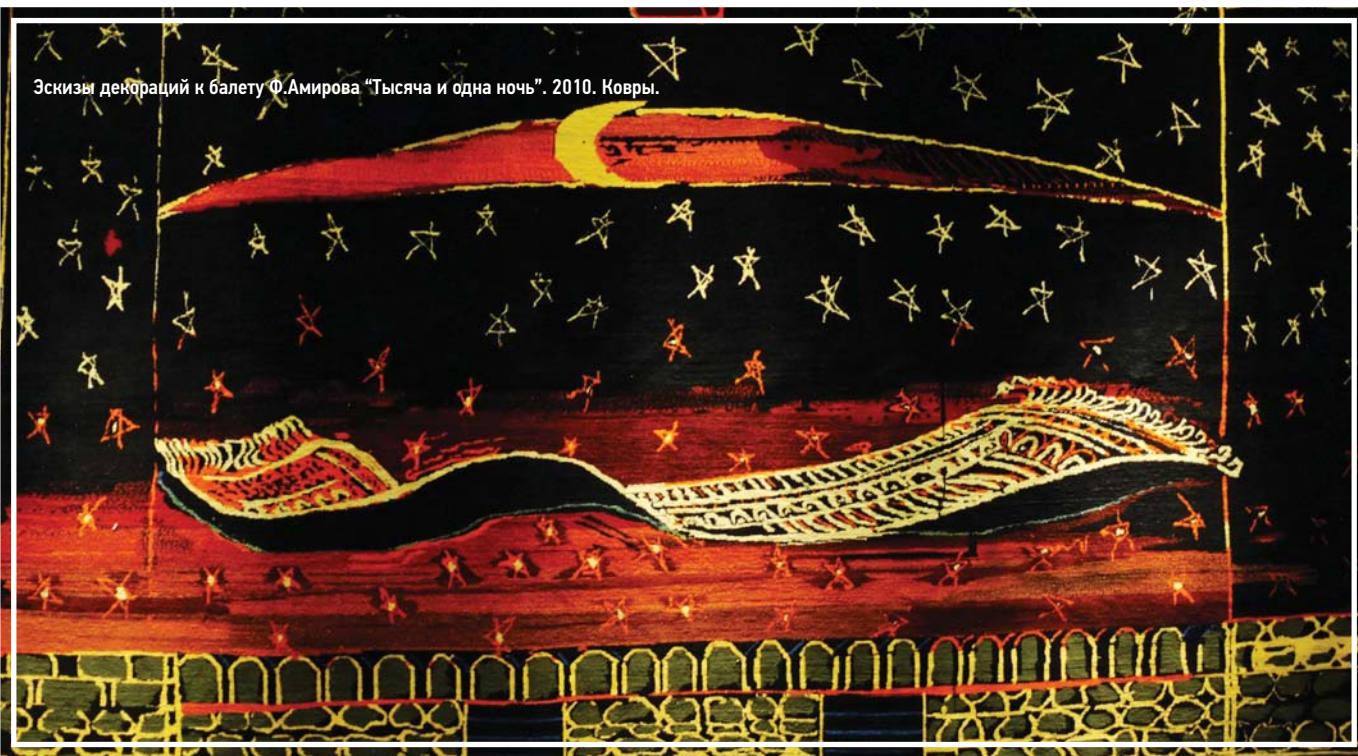

Натюрморт с сюзане. 2008. Холст, масло

Т. САЛАХОВ 2008.

Эскизы декораций к балету Ф.Амирова "Тысяча и одна ночь". 2010. Ковры.

Тебе, Человечество...

28 ноября 2018 года Указом президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева за особые заслуги в развитии азербайджанского изобразительного искусства всемирно известный азербайджанский художник Таир Салахов был награжден орденом "Труд"/ "Эмек" I степени. Награда приурочена к 90-летию художника.

Таир Салахов – художник поистине звездной судьбы. Истории искусства известны считанные примеры, когда художнику при жизни, на протяжении столь длительного времени (уже без малого – 60 лет!) доводилось бы слышать и читать столько лестных отзывов о своем творчестве. Но парадокс не в том, что художник уже при жизни получает высокую оценку своему искусству. Парадокс заключается в том, что эта высокая оценка, на самом деле, не является простой данью принятым стереотипам. Определенно: она и справедлива, и глубоко обоснованна.

Заслуженный деятель искусств Азербайджанской ССР (1960), Народный художник Азербайджанской ССР (1963), Народный художник СССР (1973), Герой Социалистического Труда (1989), Народный художник Российской Федерации (1996), кавалер орденов Трудового Красного Знамени (1971), Октябрьской Революции (1976), Дружбы народов (1981), Ордена Ленина (1989), кавалер орденов Российской Федерации - "За заслуги перед Отечеством" II степени (2003), "За заслуги перед Отечеством" III степени (1998), Ордена Дружбы (2016 года), ордена "За служение искусству" I степени (2018), Т.Салахов был также удостоен многих наград за-

рубежных стран, и о некоторых из них не сказать невозможно: Орден Кирилла и Мефодия I степени (Болгария, 1979), Офицер Ордена Искусств и литературы (Франция, 2009), Офицер ордена Почётного легиона (Франция, 2015).

Завоевав признание уже в молодые годы и уехав из Азербайджана будучи в зените своей "ранней" славы, Таир Салахов никогда не прерывал своих связей с родной землей, всем своим творчеством демонстрируя свою принадлежность древней азербайджанской культуре. Будучи безусловным "гражданином мира", художник неизменно оставался и остается прежде всего сыном Азербайджана и послом азербайджанской культуры. Этот факт нашел свое отражение в национальных наградах, полученных Т.Салаховым в период Независимости Азербайджанской Республики. Это орден "Независимость", 1998, орден Гейдара Алиева, 2008, орден Почёта и Славы 3-й степени, 2010, наконец, орден Труда I степени, 2018. В октябре 2011 года президентом Азербайджана Ильхамом Алиевым было подписано распоряжение о создании в Баку Дома-музея Таира Салахова, который был открыт в 2013 году, в дни празднования 85-летнего юбилея художника.

Одно только перечисление всех наград и регалий Т.Салахова займет немало места: он является действительным и почетным членом множества Художественных Академий и творческих союзов по всему миру (более 20), он – почетный гражданин многих городов мира и кавалер орденов и медалей целого ряда других, не названных здесь, стран Европы и Азии.

И не случайно одна из больших ретроспективных выставок, а именно – персональная выставка в Государственной Третьяковской Галерее, проходившая в 2016 году, была названа "Солнце в зените". А как же точнее определить то самое состояние, в котором по сей день пребывает 90-летний мастер? Будучи одной из ключевых фигур советского искусства 1960-х годов, он и по сей день не только "не сходит с дистанции", но и продолжает создавать произведения актуальные, отмеченные чувством современности, пронизанные аурой сегодняшнего дня. И именно об этом свидетельствуют картины, созданные художником за последние два десятилетия.

Вероятно, мы многого не знаем о жизни Т.Салахова. Хотя художник вполне открыт для

Бухта Ильича. 1960-е. Картон, масло

Новое море. 1970. Холст, масло

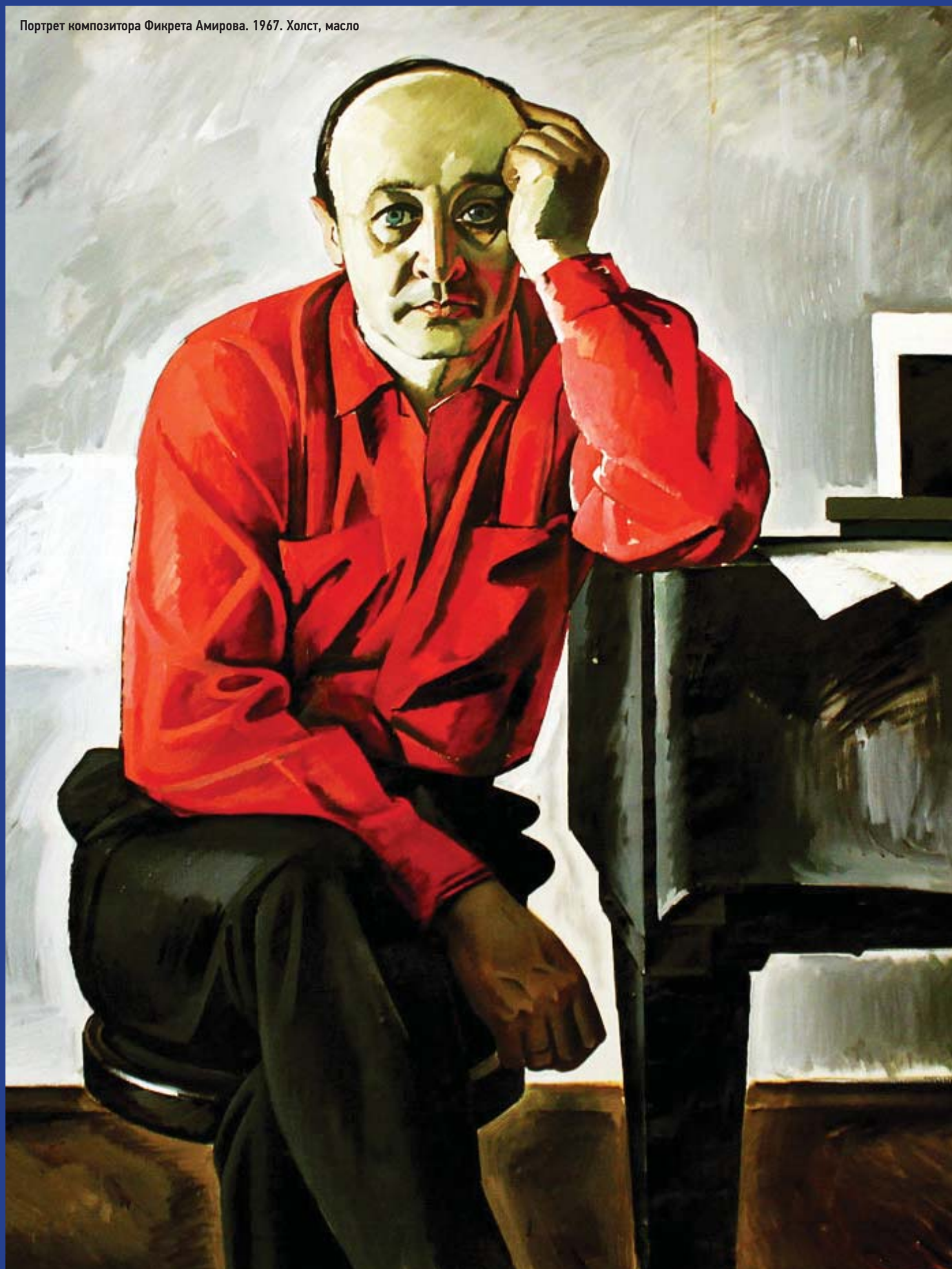

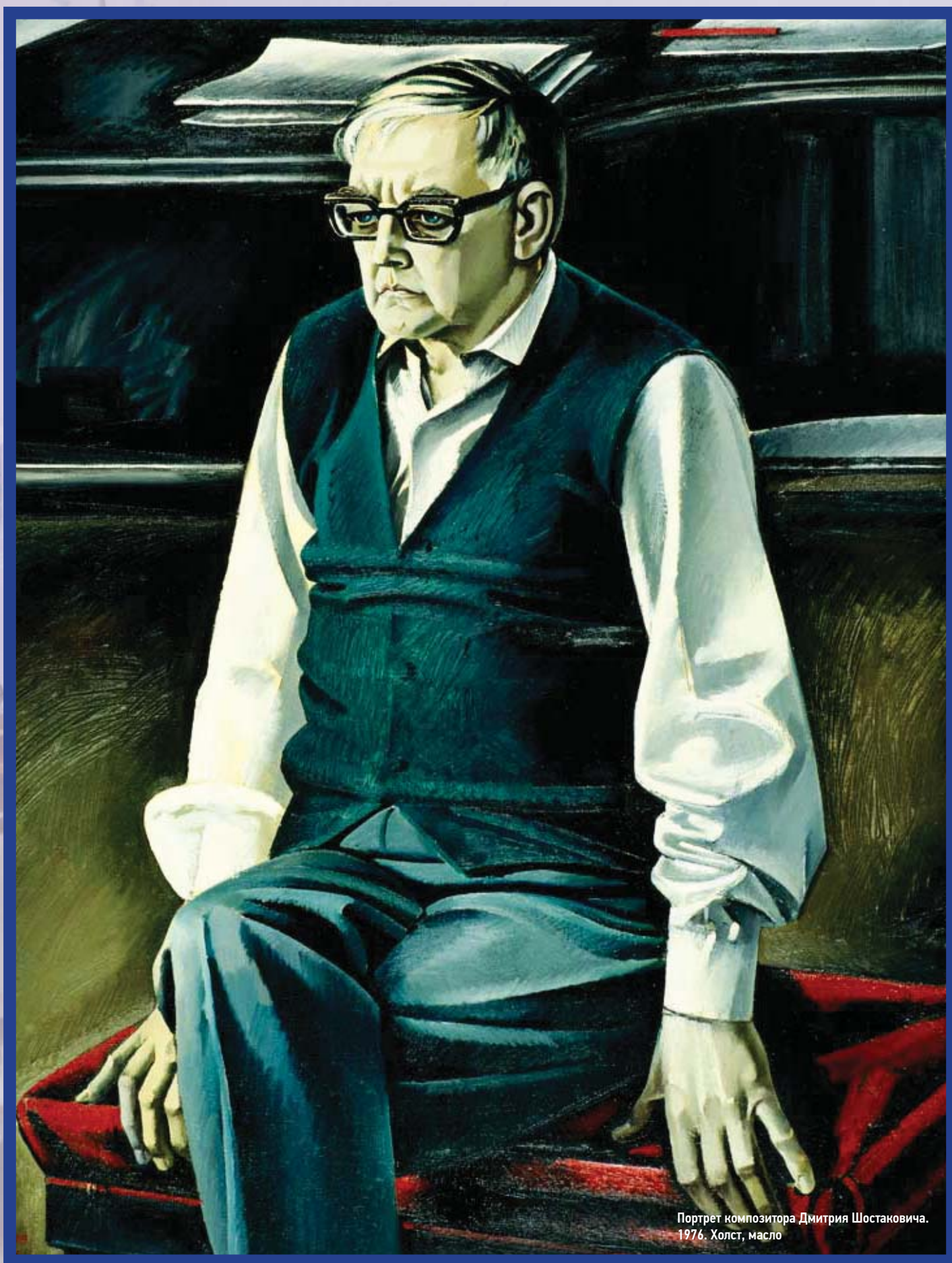
общества: своих друзей и своих зрителей. Он охотно дает интервью, открыто и просто отвечая на самые разные, зачастую бесцеремонные, вопросы журналистов. Сегодня время иное, и непрерывная переоценка ценностей зачастую зашкаливает в своей интенсивности. Но примечательно, что и сегодня, по прошествии шести десятков лет, место Т.Салахова в истории советского и азербайджанского искусства осталось непоколебимым. "Стиль Таира является школой. Своими произведениями он заложил основу нового этапа в азербайджанской живописи", - было сказано на одной из последних выставок Т.Салахова Омаром Эльдаровым - академиком, Народным Художником СССР и Азербайджана, ректором Азербайджанской Государственной Академии Художеств, так же представляющим собой культовую фигуру в

азербайджанской скульптуре за последние пол-века. Услышать такое как констатацию факта из уст своего однокашника - дорогого стоит!

Творческая карьера Т.Салахова началась в конце 1950-х годов. Она была неразрывно связана с новым в те годы молодежным течением в советском искусстве - "суровым стилем", когда, по выражению одного из критиков, "героика действительности ощущалась им как что-то личное, составляющее сущность его душевного склада и темперамента. Потому и индустриальный Азербайджан стал не только сюжетной основой полотен Салахова, но и определил внутренний строй его искусства, его мужественную интонацию, драматическую напряженность чувств". По типу своего характера и психологической конституции Т. Салахов

Портрет композитора Фикрета Амирова. 1967. Холст, масло

Портрет композитора Дмитрия Шостаковича.
1976. Холст, масло

Ветреный Нардаран. 1988. Холст, масло

полностью соответствовал духу и букве господствовавшей тогда идеологически окрашенной эстетике.

Но не только в области индустриальной тематики проявил себя этот большой художник. Автор тонких, психологических живописных и графических портретов, прекрасно скомпонованных, эмоционально насыщенных пейзажей, пронизанных чувством современности, новаторских по своему решению театральных декораций... Все, за что бы ни брался Т.Салахов, становилось большим художественным событием.

Ритм и динамика будней, романтика трудового подвига, пульс времени, поэзия современности... Все эти эпитеты, в разных интерпретациях, неизменно звучат во всех многочисленных книгах и статьях, посвященных творчеству этого художника. О Салахове писали и пишут по сей день. Его картины всегда узнаваемы. Даже, если это просто пейзаж или натюрморт...

Его имя неотъемлемо от советского и азербайджанского искусства конца 1950-х - середины 1970-х годов. Практически, каждое полотно, им созданное в этот период, стало "знаковым", "показательным", "характерным"... "С вахты" (1957), "Ремонтники" (1960), "Утренний эшелон" (1958), "Портрет нефтяника" (1959), "Гладиолусы" (1958), "Окно. Утро Москвы" (1960), "Женщины Апшерона" (1967), "Новое море" (1970), "Мексиканская коррида" (1969), портреты выдающихся деятелей культуры и искусства, по сей день являющихся знаковыми фигурами в литературе, музыке, изобразительном и театральном искусстве Азербайджана, России и мировой культуры (Кара Караев, Фикрет Амиров, Сабир, Расул Рза, Анар, Дмитрий Шостакович, Мстислав Ростропович, Юрий Любимов, Ренатто Гуттузо)... Все это давно уже как бы не принадлежит самому художнику, став не только настоящими символами своего времени, но и подлинными образцами качества, образцами высокого искусства.

В ранний период творчества индустриальная тема безусловно доминировала в творчестве Т.Салахова. Именно картины на тему

современности принесли ему первый успех. Избегая деталей, художник стремился к обобщению, отбирая наиболее важные моменты, которые раскрывали сущность изображавшегося им явления. Говоря об этой особенности своего творчества, Т.Салахов писал "...нужно порой во имя правды в искусстве отказаться от слепого подражания природе, отвлечься от частных ради цельности образа. Как раз таким путем стремился идти, создавая картину "Утренний эшелон" (1958)".

Монуменальность, острота композиционных решений, скупая гамма контрастных красных, черных, светло- и темно-серых тонов, декоративность широких цветовых плоскостей – таковы средства, с помощью которых молодой художник утверждал свое восприятие мира.

Труд нефтяников, индустриальный пейзаж – ведущие темы в его творчестве тех лет – в целом традиционны для азербайджанской живописи. Однако, в картинах Т.Салахова нефтяные установки и люди, работающие на них, обрели совершенно иное звучание. Обстановка, в которой происходит действие, дается предельно лаконично, а иногда и вовсе отсутствует. Человек, прежде всего, становится олицетворением своего труда. Суровые и лиричные, мужественные и любящие персонажи таких работ, как "Ремонтники", "Новое море", "Женщины Апшерона" стали классическими образами в азербайджанской живописи. Также и портреты, созданные Т.Салаховым – композиторов Кара Караева, Фикрета Амирова, Дмитрия Шостаковича, поэта Сабира, поэта и писателя Расула Рза, – отличаются глубоким осмыслением человеческой личности, ее духовного богатства.

Сказать о Салахове, что он обладает индивидуальной манерой письма – значит не сказать ничего. Салаховский почерк, салаховская тема – понятия, имевшие для современников такое же очевидное и емкое значение, как и любые другие общепринятые, широко применявшиеся определения в художественной критике тех лет. Традиции мирового искусства, а также русского искусства XX века, как и несомненное присутствие в работах широкого спектра черт национальной культуры – все это органично переплавлено художником в отдельно существующее, самостоятельное и яркое художественное явление. Достояние мировой культуры в самом широком смысле этого слова получило в творчестве Т.Салахова абсолютно личностную интерпретацию, ибо главное, что делает искусство искусством и что является причиной бесконечного разнообразия в нем – духовная энергия самого художника, его – и только его! – взгляд на предмет изображения.

Остро выразительный язык Салахова, его темпераментная живописная манера, неизменно предполагающая крупный масштаб изображения, как бы соответствующий "героической поступи эпохи", сделали его заметной фигурой в широкой панораме советского искусства 1960-х.

Составляя свои многофигурные композиции из портретов

реальных людей – рабочих, с которыми художник встречался во время своих многочисленных поездок на буровые, он сумел отойти от привычных, шаблонных приемов трактовки образов людей труда. В работах, принесших ему славу, свою главную задачу он видел не в описании трудового процесса, а в показе людей созидających, с их сложным духовным миром, с их внутренним порывом к трудовому подвигу. Экспрессии в изображении человеческих характеров бы созвучен и суровый пейзаж, и сдержанная колористическая тональность холстов.

Таир Салахов – многоплановый художник. Романтизация суровых будней и драматическая интерпретация сильных духов личностей – лишь одна из сторон этого большого мастера живописи. В его творчестве существует и другой, совершенно противоположный полюс. Это – красота как она есть, красота, воссоздаваемая автором с помощью все тех же средств живописной выразительности. Художник прекрасно знает возможности тех или иных композиционных приемов или тех или иных сочетаний цветов. Блестящий рисовальщик, он искусно манипулирует инструментарием живописца. И тогда рождаются такие шедевры, как портрет дочери Айдан (1967) или “Мексиканская коррида” (1969). Обе работы созданы в результате гармоничного, счастливого союза линии и цвета, и декоративная выразительность здесь сопряжена с глубочайшей духовной и эмоциональной наполненностью.

Творчество Таира Салахова обширно. Этот художник одинаково ярко проявил себя в самых разных жанрах и видах искусства. Прирожденный монументалист, он даже в малых формах (рисунки, эскизы) насыщал свои работы внутренней мощностью, наделял их высоким эстетическим потенциалом. Неудивительно поэтому, что ему неоднократно предлагали работу в области сценографии. В частности, в различных театрах им были оформлены драматические спектакли “Антоний и Клеопатра”, “Гамлет”, “Айдын”, “Кабинетная история”, “За зеленой дверью” и ряд других, а также опера “Кероглы” и балет “Бабек”. Его постановки отличаются строгим, лаконичным стилем, тяготеющим к предельному минимализму на сцене. С помощью двух-трех элементов художнику, с одной стороны, удавалось точно воссоздать дух эпохи, а с другой – придать спектаклю абсолютно современное звучание. За оформление спектакля “Антоний и Клеопатра” в Азербайджанском государственном академическом театре им.М.Азизбекова (сейчас – Академический Национальный Драматический Театр) – художник был удостоен республиканской премии им.М.Ф.Ахундова (1965).

Также и многие известные живописные произведения Т.Салахова были отмечены наградами. В частности, за портрет Кара Караева в 1962 году художник был награжден серебряной медалью Академии художеств СССР. За полотна “Ремонт-

ники”, “Портрет композитора Кара Караева”, “У Каспия” в 1968 году ему присуждена Государственная премия СССР, а за картину “Новое море” – Государственная премия Азербайджанской ССР 1970 г.

Значение Т.Салахова для развития азербайджанской живописи XX века трудно переоценить. Огромную роль он также сыграл и в формировании многих российских художников в качестве одного из ведущих преподавателей центрального российского художественного ВУЗа. Являясь членом Художественного Совета Российской Академии художеств, он принял самое непосредственное участие в осуществлении реставрационных работ в храме Христа Спасителя: оказывал консультативную и практическую помощь, особенно – в решении монументальных задач, в расчете перспективных построений многофигурных композиций и отдельных изображений святых. Именно его учениками были исполнены важные росписи в храме.

Неудивительно, что Таиру Салахову было поручено возглавить группу художников для проведения реставрационных работ в Мавзолее Мустафы Кемаля Ататюрка в Анкаре. Под руководством этого большого, обладающего колоссальным опытом работы, мастера – монументалиста было создано три диорамы (около 30 композиций), общим размером 8 м х 40м, в которых нашли отражение исторические события, сыгравшие ключевую роль в становлении турецкой государственности. На церемонии открытия Мавзолея художнику президентом страны был вручен Высший знак Главного Штаба Турции.

Авторитет художника огромен. Несмотря на большую общественную деятельность, он продолжает активно работать творчески, создавая все новые произведения. Среди работ последних двух десятилетий хочется отметить целый ряд портретов представителей творческой интеллигенции мирового уровня, в частности – портреты одного из величайших музыкантов современности Мстислава Ростроповича, великого немецкого писателя-философа XX века Германа Гессе, основоположника американского авангарда, художника Роберта Раушенберга.

Нефтяные Камни. 1960-е. Картон, масло

Новой главой в его творческой жизни стала персональная выставка в Баку, в Центре Гейдара Алиева, в ноябре 2013 года, приуроченная к празднованию его 85-летия. Название выставки – “На стыке веков” – как нельзя более точно передавало смысл и содержание показанной экспозиции, так как наряду с работами последних лет были представлены произведения прошлых десятилетий, являющиеся знаковыми и для художника, и для времени своего создания. Однако, главной особенностью данной выставки было то, что наряду с картинами, находящимися в фондах национальных государственных художественных коллекций (Азербайджанский Национальный Музей искусств, Государственная Картинная галерея), здесь было представлено огромное множество работ из собраний крупных музейных и частных коллекций мира, воспроизведенных в технике ковра.

Ковровая техника, ковровые узоры имеют свою специфику,

Салаховым в дар Азербайджану.

Практически все произведения, показанные на выставке, составляют золотой фонд не только азербайджанского, но и российского искусства советского и постсоветского периодов.

Уже отмечалось, что фактически всю свою сознательную жизнь художник провел в России, в Москве. В известном смысле, он стал здесь ключевой фигурой культурного пространства второй половины XX века. В разные периоды художественное сообщество доверяло ему важные должности, такие как пост секретаря правления Союза художников СССР, заведующего кафедрой живописи и композиции в МГХИ им. Сурикова, вице-президента Российской академии художеств. Эти должности позволяли Т.Салахову решать многие важные общественные проблемы, например – создание молодежного объединения при Союзе художников СССР.

С вахты. 1957. Холст, масло

и далеко не случайно на протяжении столетий здесь практикуются, в основном, однажды найденные композиции. Выбор Т.Салахова – художника-новатора – одновременно символичен и рационален. Есть особая острота в этом сочетании современного, подчеркнуто графического и пространственного языка картин художника с мягкой, теплой, добротной фактурой ковра, по сути предназначенного, прежде всего, для обустройства домашнего очага. В этом – не просто эпатаж художника. В своем стремлении репродуцировать свои известные работы, разбросанные по миру, с тем, чтобы консолидировать свое творческое наследие в какой-то одной точке земного шара – Азербайджан, Баку, Ичери Шехер, – мастер (осознанно или нет) выбирает такую форму искусства, которая, по сути, является долговечной. Собранные вместе в одном “доме” – доме-музее Т.Салахова – они становятся своеобразным завещанием большого мастера своему народу. В настоящее время в доме-музее имеется более 700 экспонатов – картины, ковры, личные вещи и фотоархив, переданные Таиром

Несмотря на то, что общество всегда приветствовало работы Т.Салахова, иными словами они всегда появлялись как будто “ко времени”, “кстати”, не шокируя публику, а только провоцируя зрителей на серьезные размышления, хотелось бы отметить, что в этом художнике всегда присутствовала некая “чертовщина”, новизна, стремление к неожиданным ракурсам, эффектным конструктивным приемам, необычной интерпретации. “... Я часто перечитываю повесть Гоголя “Портрет”. Кто прочитает эту повесть, тот поймет, что такое художник. Я прочел, и это для меня эталон образа художника. Чертков, о котором пишет Гоголь, всю жизнь празднично работал и плохо кончил. Нельзя в искусстве быть праздным. Потому что это себе в ущерб”, – сказал в одном из интервью художник. Возможно поэтому и сегодня он продолжает создавать работы, созвучные текущему периоду. Цвет становится более насыщенным, фактура – выразительной, а внутренний строй композиций – более свободным и разнообразным.

И не случайно, поэтому, именно благодаря Салахову состо-

Ремонтники. 1960. Холст, масло

ялись в Москве персональные выставки корифеев западного авангарда – Роберта Раушенберга, Джеймса Розенквиста, Гюнтера Юнкера, Фрэнсиса Бэкона, Жана Тэнгли, Джорджо Моранди, Янниса Кунеллиса, Гилберта и Джорджа, а также блестящие кураторские проекты “12 европейских художников” и “40 художников Нью-Йорка”.

Произведения Салахова хранятся в таких крупнейших российских художественных коллекциях, как Государственная Третьяковская галерея (Москва), Государственный Русский Музей (Санкт-Петербург), Институт русского реалистического искусства (Москва), Московский музей современного искусства, Государственный музей искусства народов Востока (Москва), наконец, находящийся в Москве Музей актуального искусства ART4.RU. В Азербайджане его работы находятся в Азербайджанском национальном Музее Искусств, Государственной Картинной Галерее, Музее Современного Искусства. Многие частные коллекции мирового уровня содержат работы Т.Салахова, о чем свидетельствуют аукционные продажи произведений художника.

В дни празднования 90-летнего юбилея Т.Салахова в Выставочном центре Экспо работала персональная выставка художника. Еще одна страница в послужном списке мастера... На огромной экспозиционной площадке Центра было представлено более 60 произведений: живопись, графика и ковровые версии картин и театральных эскизов. Также, на выставке демонстрировался фильм о художнике и была размещена небольшая инсталляция из фотографий. Характерно, как лицом к лицу здесь встретились произведения и образы разных лет (порой – с интервалом в более 40!), но при этом, экспозиция отличалась абсолютной цельностью. Как будто зритель был охвачен мощной энергетической волной, полностью заполнившей собой это единое колоссальное

пространство. И тем очевиднее проступали стилистические особенности индивидуального почерка художника: пронизанные солнечным светом натюрморты, как будто трансформирующиеся в подчеркнутую трехмерные, пространственные “постановки”, бесконечная череда портретов, создававшихся на протяжении всей жизни, когда каждый портретируемый (как правило – личность широко известная, исторического масштаба) предстает в совершенно индивидуальной, сугубо авторской интерпретации.

Вспоминается случай с портретом Дмитрия Шостаковича, про который критика впоследствии писала: “Композитор показан как человек, несущий груз всего XX века”. Но тогда, в 1976 году, чиновники из Министерства Культуры заявили художнику: “Мы смотрим на вашего Шостаковича, мы не хотели бы видеть его таким”, на что Т.Салахов ответил: “Ну это дело ваше, а я увидел его вот таким. Образ всегда должен воздействовать на человека”.

В одном из своих интервью в ответ на вопрос журналиста “Вы продолжаете работать до сих пор?” художник воскликнул: “А как же!”. Быть в действии, быть в эпицентре событий, не расслабляться – вот, как кажется, жизненный принцип Т.Салахова, составляющий секрет его молодости. И сегодня о нем говорят и пишут как о бунтаре и новаторе, и сегодня его работы, созданные 20, 30, 40 лет назад, все так же привлекают внимание и подвергаются анализу со стороны взыскательной критики.

Таков Салахов – востребованный, действенный, неутомимый... Ибо “нельзя в искусстве быть праздным. Потому что это себе в ущерб”... ❖

Диляра Вагабова,
доктор философии в области искусствоведения

Rəqslər milli sərvətimizdir

Azərbaycan rəqs sənəti də incəsənətimizin digər janrları kimi, milli dəyərlərimizin, mənəviyyatımızın təəcəssümüdür. O, təkcə əyləncə vasitəsi olmamış, öz dərin qatlarında fəlsəfi çalarlar və məzmun daşımışdır. Tarixləri adlayıb keçərək müasir dövrə gəlib çatmış rəqslərimiz sayagəlməz ifaçılar və kompozisiya quruluşları meydana gətirib, geniş mahiyyətli, zəngin çalarlı sənət olaraq dünya səhnələrini fəth edib və xalqları heyran qoyub. Birmənalı qəbul edilməlidir ki, rəqs sənəti də milli-mənəvi duyğuların təzahür formalarından biri olaraq çoxəsrlik mədəniyyətin əks-sədəsi və göstəricisidir. Odur ki, bu sənət növündən qədim mədəniyyətimizin təbliği məqsədilə istifadə olunur və hazırda da belədir. Tədqiqatlarda məqsəd rəqs sənətinin indiyə qədər açılmayan məqamlarını aydınlaşdırmaq, toxunmuş ilmələrin sirrini göstərmək, indiyə qədər tədqiqatdan kənarda qalan xüsusiyyətləri araşdırmaqdır. Həmçinin milli rəqs sənətimizə, onun inkişafına, təbliğinə, tədrisinə sədaqətlə xidmət etmiş sənətkarların adlarını tarixə köçürmək, vətənimizdə və dünyanın müxtəlif nöqtələrindəki soydaşlarımıza, millətindən asılı olmayaraq, Azərbaycan rəqsi və onun keçdiyi tarixi mərhələlərlə maraqlananlara, sənətsevərlərə tanıtmmaq bir məqsəd kimi qarşıda durmuşdur.

Hələ ibtidai icma zamanı insanlar əllərini bir-birinə vuraraq, bu səslərin ahəngi, ritmi altında əl-ələ tutaraq rəqs ediblər. Azərbaycan türkləri əsrlər boyu ahəngdar və coşqun rəqslər yaratmışlar. Xalqımızın xoreografiyasında maraqlı, müxtəlif xaraktera malik kişi və qadınların tək, qoşa, kütləvi rəqsləri, habelə oynaq mahnı ilə müşayiət olunan rəqsləri olub (16, s. 68).

Öz möhkəm rişələri ilə dərin kök atmış, yetkin və qüdrətli sənət kimi sevilmiş rəqslərimizin həqiqətən füsunkar aləmi, gözəlliyi və doğmalığı var. Rəqslərimiz xanımların ürkək, süzgün baxışlarında, gül çöhrələrində, zərif qollarında, ayaqlarla süzmələrində necə incə və gözəldirsə, kişilərin odlı baxışlarında, cəld, çevik, əl-qol, oynaq hərəkətlərində möhtəşəm və mənalıdır.

İbtidai icma quruluşu dövründə Azərbaycan ərazisində yaşayan qəbilələrin üzvləri ova çıxdıqları zaman əl çala-çala, ya da ağac və daşları bir-birinə vuraraq rəqs edirmişlər. Bu cəhətdən, Qobustan qayaları üzərindəki təsvirlər səciyyəvidir. Məkandakı qaya rəsmləri zəngin incəsənət irsimizlə yanaşı, musiqi və rəqs mədəniyyətimizin inkişaf tarixini öyrənmək üçün layiqli əyani vəsaitdir. Həmin cizgilər xəbər verir

ki, qədim əcdadlarımız ov ərəfəsində ovlamaq istədikləri heyvanların rəsmlərini qayalara çəkib ətrafında dini ayin rəqsləri ifa ediblər. Eyni vəziyyət müxtəlif xalqların və xüsusilə hindlilərin həyatında müşahidə olunur. Qobustanda iri qaya üzərində "Yallı" təsviri çox təsirlidir və böyük maraq oyadır. Aydınlaşır ki, xalq rəqsimizin - indi də qalmaqda olan, qorunan və həmişə istifadə edilən "Yallı"nın tarixi lap qədimdir (5).

Son zamanlar Ordubad rayonu Nəsirvazlı kəndindən 7 km. şimal-şərqdə, Gəmiqaya adlı yerdə arxeoloq Vəli Əliyev tərəfindən öyrənilmiş qaya təsvirləri arasındakı bir rəqs çox qiymətlidir. Qayanın mərkəzi hissəsində od və günəş rəmzi sayılan kiçik dairə, onun ətrafında isə qollarını yuxarı qaldıraraq rəqs edən insan rəsmləri verilmişdir (19).

Naxçıvan ərazisində tapılan, üç min ildən artıq tarixi olan boyalı qabın üzərində iki nəfərin rəqsi təsvir edilmişdir (15, s. 254).

Mingəçevir ərazisində arxeoloji qazıntılar zamanı tapılan və iki min ildən artıq yaşı olan bir neçə möhür və üzüyün ikisi rəqs tariximizin araşdırılması üçün çox maraqlı faktdır. Yerli ustalar tərəfindən

hazırlanmış dairəvi bir möhürün üzərində başsız insan rəqs etdiyi vəziyyətdə təsvirlənib. Üzüyün qasında isə bir kişinin rəqsi verilib. Azərbaycan ərazisində yaşamış qədim albanlara məxsus bir qabın üzərində mürəkkəb kompozisiyalı rəsm və naxışlar diqqət çəkir. Həmin qab üzərindəki rəsmlərdə rəqqasələr və çalğıçılar qabarıq cizgilərlə nəzərə çarpdırılır. Eramızın IV-V əsrlərinə aid edilən bu nadir yadigar həmin dövrdə Azərbaycanda xoreografiya sənətinin mövcudluğuna sübutdur (15, s. 255).

Alban mədəniyyətinə aid

bir sıra nümunələrdə də rəqs edənlər və çalğıçılar təsvirli mürəkkəb naxışlı kompozisiyalara təsadüf olunur. Eramızın IV-V əsrlərinə aid bu mədəniyyət nümunələri xoreografiya sənətinin Azərbaycanda lap qədim dövrlərdən geniş şəkildə yayıldığını göstərir.

Xalqın arzu və istəkləri, inancları, rituallarını yerinə yetirmək üçün bir vasitə şəklində yaradılan rəqslər dövr, zamanla bağlı səhnə sənətinə çevrilmişdir. Rəqsiz incəsənətimiz tamamlanmamış qala bilərdi. İncəsənətin janrlar silsiləsi bütöv bir orqanizm olaraq təfəkkür, düşüncə maraqlarına və zövq incəliklərinə xidmət edir.

Rəqslərdəki hərəkətlər insanın daxili ehtirasının ifadə vasitəsidir. Təbiətdəki hadisələr; səsin, rənglərin, işığın insan qəlbində əks-sədəsi var. Bütün hadisələr - dünyanın nizamı, tufanlar, qasırğalar, zamanın amansızlığı, bununla belə, təbiətin gözəllikləri, Ayın nuru, Günəşin işığı, Allahın insanlara bəxş etdikləri incəsənətdə və onun ayrılmaz hissəsi

olan rəqslərdə öz inikasını tapır. Bu qədim sənətdə insanların yaranış-dan başlayaraq ilkinliyə, təbiətə, təbiət hadisələrinə, dünyanın mövcudluğuna, insanlığa, dövrə, zamana, həyata münasibəti və yaşamaq uğrunda mübarizəsi əks olunub.

Yaşı min illərlə ölçülən "Yalli" oyunları ritual olub "Al ruhu" şərafinə bir mərasim rəqsi kimi mövcuddur. Bunlar Novruz bayramı və digər kütləvi şənliklər zamanı təşkil olunan Al/Yal ilə eyni kökdən törəmədir. İlk öncə "Al" sözünə diqqət edək: kəlmə türk mifologiyasında bir çox mənə daşıyıcısıdır. Türk tədqiqatçısı Cəlal Beydili "Türk mifoloji ensiklopedik sözlüyü"ndə adıçəkilən kəlməni əski türklərin inamına görə bir ruh və "Al" kimi, araşdırmalarda isə "Ocaq" və "Atəş Tanrısı" mənasında qeyd edir. "Al" sözü saka türklərində "Atəş Ruhu" anlamındadır. İzləri qədim Şumerlərdə belə rast gəlinən "Al Ruhu" və "Al" sözü bu kökdən törəyən fərqli anlamları ilə (məsələn, Albastı, Almaş, Almaz) türk dillərindən Qafqaz xalqlarının bir çoxunun dilinə keçmişdir (1). Başqa bir türk tədqiqatçı alimi Bahəddin Oğəl "Türk Mifoloji" kitabının II cildində "alqış" sözünün türklərdə "təbrik və kutlama mərasimi" ifadə etdiyini bildirmişdir (2).

Məşhur türk alimi Ə.Gölpınarlı "Hal" haqqında belə qeydlər verir: "Hal, lüğətdə keçmiş zamanın sonu, gələcək zamanın ilkidir; yəni içində olduğumuz zamandır. Təsəvvüfdə termin olaraq, salikə bir nəşə, bir sıxıntı, yaxud da bir səs, bir nəğmə vasitəsilə meydana gələn mənəvi bir zövq mənasındadır; fəqət bu, istəyərək, dinləyərək mümkün deyil, özlüyündən olur və həmin zövq, nəşə, sıxıntı cazibə halında salikə, sufirlərə görə, bəzi sirlər açılır. Hal gəlib keçər; salikə mal olar, salik o halı özünə mal edərsə, "məqam" adını alar (18).

Əcdadlarımızın çox sevmiş olduğu hamı, qoruyucu "Al ruhu" təsadüfi deyil ki, qırmızı rəngi, od və günəş rəngini təmsil edirdi. Qırmızı rəng "Al ruhu"nın simvolik işarəsi idi. Ulu babalarımız "Al ruhu"nu doğma yurdumuzun hərərətli, isti təbiətindən almışlar, Günəşin, odun, müqəddəs ocaqların ecəzkar qüdrətindən yaratmışlar. Qədim Azərbaycanda "Al ruhu"nın qüdrəti həm həyatı məsələlərdə (evlənmək, dünyaya övlad gətirmək, bayram şənlikləri və s.), həm də axirət dünyası ilə bağlı ayinlərdə geniş tətbiq olunurdu.

İncəsənətimizdə musiqi və rəqs sənətimizin nümunələri zaman keçdikcə qədim ruhlarla və onların rəngləri ilə bağlı animistik səciyyəsinə və dini mahiyyətini itirmişdir. Düzdür, XX əsrin I yarısından sonrakı zaman adlayan, sırf bədii keyfiyyətlərlə dolu, animistik səciyyə daşımayan "İnnabi", "Dərçini", "Çəhrayı", "Məxməri" adlı rəqs havalarımız olub. Bu rəqs havaları çox qədimlərdə yaranmasa da, animistik təsir altında "Al ruhu"nın qırmızı rənginin çalarlarına həsr edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, xalq hələ yaxın keçmişə qədər "Al ruhu" ilə əlaqədar "Qızıl gül" və "Lalə" rəqslərinin sehrkar-himayəedici qüvvəsinə inanırdı. Toylarda gəlin bu rəqs havaları ilə müşayiət edilirdi ki, gözə gəlməsin, nəzər dəyməsin, bədxah ruhlardan qoruna bilsin... (5, s. 44-46).

Qədim rəqs sənətinin bir qolu ekstaz rəqsləridir. Ekstaz, ecəz, özünü unutmaq burada ən əsas xüsusiyyət daşıyır. Həmin rəqslərin icraçıları sufi dərvişlər idilər. Bu rəqslər sufirləri daha çox məşğul edir və ürfan əhli kimi onların dini ritual vasitələrinə çevrilirdi. Orta əsrlərdə bütün türk dünyasında təsəvvüfə və ürfana aid rəqslər olub. Bu, dərin araşdırmalar tələb edir ki, təhrifə yol verilməsin. Hər fikir aydınlaşdırılıb ölçü-biçiyə təyin olunduqdan sonra təsəvvüf rəqslərinə çevrilə və müəyyən nəticələrə əsasən rəqs quruluşları verilə bilər və çoxəsrlik türk mədəniyyətinin dəyərli bir hissəsidir. Bundan əlavə, İslam mədəniyyətinə xas şəxslər və təsəvvüf qaynaqları vardır.

"Yalli" rəqs sənətinin ilkin forması olaraq eramızdan əvvəl V minilliyə aiddir. "Yalli"ya "Halay" da deyilir. Bu söz qeyd etdiyimiz kimi, Al/Hal sözündən yaranmışdır. "Birlik" və "Atəş" mənalarını ehtiva edir. Monqol "halah" felinə əsasən "sərbəst buraxmaq", "rastlaşdırmaq" mənalarına gəlir. Mancur dilində "hələ" feli də həmin anlamdadır.

"Yalli" (Halay) türk və altay mədəniyyətində mərasim rəqsidir. Kökləri miladdan əvvəlki dövrlərə gedib çıxan oyundur. Həyat enerjisini, dövrü, həmrəyliyi, hərəkəti, dayanıb yenidən davamı və ritmi ehtiva edir. "Al Hal" sözcüklüyünün odla, yəni həyat enerjisi ilə bağlılığı bu oyuna verilən əhəmiyyəti göstərir. Yakutlar bu rəqsi "Ohokay" adlandırırlar. Midiyalılar arasında "Yalli" rəqsi incəsənətin ayrıca bir sahəsinə çevrilib. Midiya ərazisində aşkarlanan və azı 4 min illik tarixə malik bir sıra materiallar bu cəhətdən daha xarakterikdir. Boyalı qablar üzərində kişilərlə yanaşı, qadınların da rəqs etdikləri tamamilə aydın görünür. Burada tək və kollektiv rəqs təsvirlərinə rast gəlinir.

"Yalli" yaranışdan indiyə qədər xalqımızın yaşam tərzini, adət-ənənəsini, mübarizəsini, cəsurluğunu, qorxmazlığını, dönməzliyini, güc və birliyi nümayiş etdirir. Bu, həmrəylik və əzəmət rəmzidir. Qədim türk tayfalarının ritual rəqsi olaraq özündə qəhrəmanlıq motivləri ilə yanaşı, tayfaların əhval-ruhiyyəsini, güc-qüvvət və birliyi əks etdirir. Araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, ritual rəqs təsvirləri arxeoloji abidələrdə realist və şərti üslubda, obrazlı rəsmlərlə səciyyələnib. Həm də inanclarımızı, musiqi, rəqs və mənəvi mədəniyyətimizi özündə əks etdirib. Bu təsvirlər əsasən müxtəlif naxış və süjetlərdən ibarətdir. Eyni zamanda, qədim tayfaların həyat məqsədlərinə, mənəvi tələblərinə, dünyagörüşlərinə və dini inanclarına xidmət edib. Kütləvi xalq rəqsləri olan "Yalli"nın təsvirləri Qobustan qayalarında, Gəmiqayada, qədim xalçalarımız üzərində də var.

"Yalli" sözünün arxak sinonimlərindən biri "Çöppü"dür. "Çöppü"yə orta əsrlər Azərbaycan şairi Qətran Təbrizinin (1012-1088) "Divan"ındakı beytlərin birində rast gəlinir. Beytin izahında "Çöppü"nin "Yalli"yə bənzər – dəstə ilə oyun olduğu aydınlaşır.

"Yalli" rəqs sənətinin ilkin formasıdır; müxtəlif növləri və adları vardır. "Qol yallısı" (Yol yallısı da adlanır), "Üçayaq yallı", "Şəki yallısı", "Naxçıvan yallısı", "Şərur yallısı", "Köçəri", "Tənzərə" və ümumiyyətlə, xeyli sayda yallılar mövcuddur. Son dövrlərə onlardan 20-si gəlib çatıb, qorunub və bunlardan istifadə olunur. Aşıq sənətində "Qol yallısı" musiqi nümunəsinə rast gəlirik. "Yalli"lara türklər "Yelli", Azərbaycanın bəzi bölgələrində isə "Ləlli" deyirlər (10, s. 11).

Araz çayının sağ və sol sahilləri Arazbar kimi tanınmışdır. Həmin ərazidə yaşayan tayfalar qədimdə "Araz" yallı rəqslərinə oynayıblar. Onların geyindiği geyim növü çəpgən, arazbar adlanırdı.

Kişi və qadınların ayrıca "Yalli" rəqsləri olmuşdur. Həmçinin kişi və qadınların birgə oynadıqları "Yalli"ya da geniş yer verilib. Bunlar müxtəlif bölgələrin adətlərinə uyğun şəkildə yerinə yetirilmişdir. Məsələn, "Yalli-başı" təyin edilmiş kişinin əlindən tutub rəqsə qoşulan birinci qadın ona yad deyil, yəni mütləq mənada məhrəm şəxsdir, nişanlısı, həyat yoldaşı, qızı, bacısı və ya anasıdır. Üçüncü əl, qol tutub yallı gedən də qadındır. Dördüncü kişidir. Sağında və solundakı ona məhrəmdir. Yəni nişanlısı, ömür-gün yoldaşı, qızı və ya ana-bacısıdır. Deməli, "Yalli"ya qoşulub rəqs edənlərin düzülüşü bu qaydada olmuşdur. Həmin qayda son dövrlərə qədər belə davam etmişdir. Xalqımız islama qədər və islamın bərqərar olmasından üzünə bəri əxlaq qaydalarına, məhrəm-naməhrəm məsələlərinə riayət etmişdir.

Əfrasiyab Bədəlbəyli "Yalli" rəqsi barədə yazır: "Çox intişar edən "Yalli" forması bütün bir elin, obanın kollektiv surətdə öz sevinci duyğula-

rını, bacarıq və istedadını təmsil edən əzəmətli bir yaradıcılığın parlaq təzahürüdür" (3).

İndiyə qədər mövcud olmuş yallıların musiqilərinin hamısı bizə gəlib çatmamışdır. Onların, demək olar ki, əksəriyyətinin musiqiləri unudulub. Bu musiqilərin müəyyən qədərini toplayıb nota köçürərək musiqiçilərin, xoreoqrafların, sənətsünasların ixtiyarına verən musiqi tədqiqatçısı Bayram Hüseynlinin "Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları" məcmuəsi dəyərli vəsait sayıla bilər (17).

Qalaya bənzər, vətənə sipər dağlarımız var ki, həmişə əzəmət və vüqar rəmzi olmuşlar. Bəlkə, qədim insanlar, ulularımız bir-biri ilə çiyin-çiyinə, qol-qola dayanan dağların külək, qar-boran, yağış, tufan, qasırğa və zəlzələyə birlikdə necə tab gətirdiklərini görüb "Yallı" rəqsini yaratmışlar?!

"Yallı" çeviklik, cəldlik, mətanət və zəhmət tələb edir və ən kütləvi oyunlardan sayılır. Yallılar oyun və rəqs tiplidir. Oyun tipli yallılar zarafat, yarışma və s. kimi öz zənginliyi ilə seçilir. Rəqs tipli yallılar isə ifa edilir və burada rəqs elementlərindən, hərəkətlərdən istifadə gərəkdir.

Adətən rəqs tipli yallını üç qrup – kişi, qadın və qarışıq uşaq qrupları ifa edirlər. Qrupların hər birinin aparıcısı, yallıbaşısı olur ki, o da əlində dəsmal və ya çubuq öz dəstəsini istiqamətləndirir. Bütün qruplar adətən dairə üzrə hərəkət edir. İştirakçılar və tamaşaçılar birlikdə mahnı oxuyurlar. Lakin əksər yallılarda zurnaçı dəstəsinin müşayiətinə də ehtiyac yaranır. Zurnanın və nağaranın möhtəşəm səsi rəqsin əzəməti, qüdrəti və emosiyasını daha da artırır. Vaxtilə Şərurda yallı oynayan qrupların 80-100 nəfər ifaçısı vardı.

Yallılar templerinə görə iki yerə bölünür. Birincilər "sındırıncı" adlanır və ağır ritm ölçülərində, təmkinlə, vüqarla, məğrur ifalanır. Hər ikisində hərəkətlərin sxemi, vəziyyəti eynidir. Lakin hərəkətlər ikincidə birinciyə nisbətən daha şən və cəldir. Adətən rəqsin birinci hissəsi asta və bir-iki dairə oynanılır. Sonra isə yallıbaşının işarəsi ilə daha cəld musiqi çalınır və hamı bu tempdə rəqsə qoşulur.

Bəzən "Yallı" ikixətli olur. Yəni ifaçılar iki xətt üzrə düzülür və hər sıra ayrıca rəqs edir. Axırda bu dəstələrin yallıbaşıları öz aralarında yarışır, hansı qalib gəlsə, onun dəstəsi qələbə çalmış sayılır (5, s. 47-48).

Haşiyyə: Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bütün rəqs ansamblarının repertuarında "Yallı" rəqs quruluşları vardır. Xalq "Yallı" rəqsini bu gün də toylarında yaşadır. Xüsusilə Bakıda məskunlaşmış Qərbi Azərbaycan türkləri və Naxçıvan əhalisinin toylarında, məclisin ən mötəbər çağında qadın-kişili "Yallı" oynanılır.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının rayon və kəndlərində xalqımızın keçmiş, tarixi ilə bağlı bir çox qədim adət və ənənələrimiz qorunub saxlanılır. Bu diyarın musiqi folkloru geniş, əhatəli və çoxşaxəli olaraq zəngin ənənələrə, ifadə vasitələrinə və ifaçılıq xüsusiyyətlərinə malikdir. Həmin janrlardan biri müasir dövrümüzdə də öz ritmini, ahəngini, birliyini və tərəvətini saxlayan xalq rəqsləridir. Bu baxımdan, Naxçıvan xalq rəqsləri folklorşünaslar, filoloqlar, etnoqraflar və arxeoloqların hər

zaman diqqətini çəkmiş, zəngin irs tədqiq olunmuş, haqqında müxtəlif məqalələr yazılmış, onların tarixi, etimologiyası, etnoqrafiyası, poetik mətni barədə müəyyən fikirlər irəli sürülmüşdür. Ən qədim tarixi dövrlərdən günümüze qədər gələrək yaşayan Naxçıvan xalq rəqsləri bu regionun spesifik musiqi üslubunu və ifaçılıq ənənələrini özündə əks etdirir. Digər tərəfdən, xalq rəqsləri insanların məişəti, əmək fəaliyyəti, həyat tərz, bayramlar və mərasimlərlə bağlı yaranmış və yaşamışdır. Naxçıvan toylarını "Yallı"sız təsəvvür etmək çətindir. "Yallı" həm də bu yerlərin musiqi rəmzinə çevrilib. "Yallı"da əl-ələ, qol-qola tutub coşğunluqla ünsiyyətdə olan insanlar öz ritmik hərəkətləri ilə ətrafdakılara da xoş təsir bağışlayırlar. İstər Qafqaz, Yaxın və Orta Şərq, istərsə də Avropa xalqları arasında Naxçıvan "yallıların vətəni", "yallıların məskəni" kimi tanınır. "Yallı" Naxçıvanın ənənəvi musiqi irsinin, rəqs incəsənətinin qədim mədəniyyət abidəsidir. Azərbaycan mədəniyyəti tarixinə dair nəşrlərdə də "Yallı" rəqsinin qədimliyi yazılmış, bu folklor rəqsinin çox qədim mərasimlərlə bağlılığı bildirilmişdir.

Naxçıvan MR-in Şərur rayonunda yallıların 100-dən artıq növü olub. Böyük sənət adamları Şərur torpağını yallıların beşiyi adlandırıblar. Bu rəqslər toy mərasimlərində, el şənliklərində yaşadıqlı. Əsrlərin sınağından çıxıb gələn, qərinələrin qaynağından süzülüb, formalaşmış düzənlənən, milli varlığını sayılan yallılara çoxsaylı misallar sadalamaq mümkündür: "Tənzərə",

"El yallısı", "Gəpü", "Qazı-qazı", "Hoynərə", "Köçəri", "Kürdün ağırı", "Şərur yallısı", "Dördəyək", "Urfanı", "Qatar məğamı", "Arazi" (digər adı Popuro), "Festivalı", "Dırqoyu" ("Siyaqutu" da adlanır), "Çöp-çöpü", "Üç pəncə", "Tello", "Xələfi", "Qənim", "Narə" (Nareyi), "Qaladan-qalaya" və sair (9, 48-83).

1937-ci ildə deputat kimi seçiləri ilə görüş zamanı Naxçıvana getmiş dahi

bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyli Şərur yallıları ilə bağlı belə deyib: "Yallı'nın vətəni Şərurdur, yallı Şərurda doğulub".

Bəzən "Yallı"nı yala bənzədirlər. Yal yan-yana durmuş kiçik təciklərdir. "Yallı"nı oynayanlar da bir və ya iki, bəzən də bir neçə cərgədə düzülür. "Yal" – cərgədir, zəncir xəttidir. Türkiyədə "Yallı"ya bizim cənub bölgəmizdəki kimi "Halay" deyirlər. Bu isə özlüyündə toylarda və bayramlarda iki zurnaçı və nağaraçının müşayiəti ilə oynanan kollektiv rəqs növüdür. Zurnasının biri solist olaraq melodiyı ifa edir, ikinci zurnaçı isə müşayiətcidir, yəni dəm (züy) tutur. Bəzən "Yallı"da bir zurnaçı və bir nağaraçalan olur. "Halay"da ifaçıların sayı 10-15 nəfərdən 80-100 nəfərədək yüksələ bilər.

Azərbaycanın digər bölgələrində yayılmış yallılar: "Üçayaq", "Üçadım", "Qobustanı", "Heratı", "Köçdü balaban", "Uzundərə", "Almalı", "Canlələ", "El yallısı", "İti yallı", "Qazax yallısı"...

Uzaq keçmişdə qarapapaqların 120 yallısı olmuşdur. Ağsaqqal və ağbircəklərin söylədiklərinə əsasən, Güney Azərbaycanın Urmiya əyalətinin Sulduz mahalında yaşayan Qarapapaq türklərinin çoxsaylı – ilin bütün günləri qədər yallı hərəkətləri vardı. İrəvandan Sulduza köçən qarapapaqlar yallılarını da unutmamış və bu günə qədər yaşatmışlar.

Məsələn, "İrəvan yallısı", "Üçayaq yallı", "Royna", "Dolan", "Tovlama", "Həlibban", "Qaraxan" və s. Bunların arasında sözlə oxunub oynanılanları da mövcuddur. Bu yallıların biri belə sözlərlə başlanır:

*İrəvan yollarında,
İpliyəm kollarında...*

Yəni İrəvandan köçürülərkən, heç istəmədim ayrı düşəm, odur ki, yollarda kollara ilişə-ilişə gəlib çıxmışam. Paltarlarım, canım kol-kosa ilişərək ipliyyə dönüb. Kütləvi qadın yallıları "Halay", "Haxışda" və "Gül-meyi" son dövrlərə qədər geniş yayılmış rəqslərdir.

Türklərin qaraman tayfalarının "Yallı"ları da möhtəşəmliyi ilə seçilir. Qaraman yallılarında kişilər öndə, qadınlar onlardan sonra dayanırlar. İki kişi əlində qılınc ortada rəqs edir. "Yallı" oxumaqladır. Oxuyan kişidir. Burada davulun ritm ölçüləri ilə, saylarla rəqs olunur.

Bir sıra xalqlarda, məsələn, türk, kürd, rumin, fin-eston və başqalarında olduğu kimi, Azərbaycanda da ta qədimdən əl-ələ tutub rəqs etmək, dəstə (kollektiv) şəkildə oxumaq ənənəsinin olduğu artıq hər kəsə məlumdur. Bunu biz "Yallı" rəqsində, "Halay" rəqs mahnılarında və s. görürük (4, s. 3).

Hazırda "Halay" və başqa mərasim mahnıları xalqın ən qiymətli irsi kimi qorunub saxlanılmaqdadır. Bəzi mütəxəssislər bu mahnıların məhdud zonalara məxsusluğunu iddia edirlər. Lakin halay üslubunda oxunan mahnılara respublikamızın müxtəlif guşələrində (Balakən, Zaqatala, Qarabağ, Naxçıvan) təsadüf olunması göstərir ki, onlar vahid mərasimlə bağlıdır və vahid silsilə təşkil etmişdir (20, s. 28).

XX əsrin 80-ci illərinin sonlarına, yəni erməni qəsbkarlarının vətənimizin Qarabağ və ətraf bölgələrində törətdiyi müharibə nəticəsində yaranmış qaçqınlıq, köçkünlük dövrünə qədər halay qismindəki mahnılar Qarabağda, Ağdam, Ağdaş və digər rayonlarda da (toyun qızköçürmə mərhələsi istisna) oxunurdu. "Halay" mahnılarının mətni əsasən bayatılardan ibarət idi.

Bayatılarımızda Şamaxı, Şirvan, Gəncə, Qarabağ, Salyan, Lənkəran, Təbriz, Ərdəbil və digər şəhər adlarının çəkilməsi də bu mahnıların Azərbaycanın müxtəlif şəhərləri ilə əlaqəsini açıq şəkildə göstərir.

*Qardaşım Gəncədadır,
Atları yoncadadır.*

və ya:

*Lənkəranda işim var,
Zərgərdə gümüşüm var.*

yaxud da:

*Gəzdim bütün Şamaxını,
De, sən kim kimi yar hanı?*

*Doğma elim Şamaxı,
Burda yar tapdım axı.*

*Bayram edir Ərdəbil,
Çalınır zurna, təbil.*

*Qonaq gəlin Təbrizə,
Yığışaq evimizə.*

*Gəlib çatdıq Salyana,
Dara zülfün, sal yana.*

"Halay" deyilişinin öz şərtləri var ki, əməl olunmalıdır. Şərtə görə, bütün qız-gəlinlər "halay"da iştirak etməlidirlər. Məsələn:

*Çəkin, halay düzülsün,
Xumar gözlər süzülsün,
Kim halaya gəlməyə,
Əli yardan üzülsün.*

Rəqs zamanı mahnıların oxunmasında daha bir xüsusiyyət diqqət mərkəzində durur; onların məzmununun və hansı mərasimə aidiyyətinin istiqamətləndirilməsində mahnı başlıqlarının (mahnı başlıqlarının) əhəmiyyəti vardır. Belə ki, ifa zamanı mətnlər həmin başlıqlara uyğunlaşdırılır. Loğman Ağayev "Tükənməz bulaq" adlandırdığı kitabında halay mahnılarını toplamışdır (9).

Respublikamızda belə mahnı-rəqsləri təbliğ edən xalq kollektivləri var ki, Masallının "Halay" qızlar ansamblı fəal nümunə olaraq göstərilə bilər. Bu ansambl respublikamızda keçirilən bayramlarda, televiziya konsertlərində, keçmiş sovet dövlətinin əksər böyük şəhərləri və vilayət mərkəzlərində çıxış etmiş, xarici ölkələrdə keçirilən festivalların iştirakçısı olmuşdur. Lənkəranın "Şənlik", Astaranın "Bənövşə" rəqs ansamblarının repertuarını da halay mahnıları zənginləşdirir.

2018-ci il 26 noyabr - 1 dekabr tarixlərində Mavriki Respublikasının paytaxtı Port Luis şəhərində YUNESKO-nun Qeyri-maddi mədəni irsin qorunması üzrə Hökumətlərarası Komitəsinin növbəti 13-cü sessiyasında qəbul edilən qərarla Naxçıvanın ənənəvi "Yallı" (Köçəri, Tənzərə) rəqsləri YUNESKO-nun Təcili Qorunma Siyahısına daxil edilmişdir. Əlbəttə, bu, çox böyük uğurdur və bizim çox qədimlərdən yol tutub gələn zəngin ənənələrə sahib milli rəqslərimizə verilən yüksək dəyərdir.

Sovetlərin son dönmində xəstə təxəyyülün sahibləri, erməni millətçiləri rus dilində irihəcmli "Армянские национальные танцы" (Erməni milli rəqsləri) adlı kitab nəşr edərək SSRİ respublikalarına yaymışdılar. Ermənilərin təxminən otuz nəfərə yaxın alimi - etnoqraf, tarixçi, coğrafiyaşünas, ədəbiyyatşünas, sənətşünas, bəstəkar, memar, rəssam, xoreoqraf və başqaları kitaba rəy verib, imza edərək bəyəndiklərini, alqışladıklarını, təqdir etdiklərini bildiriblər. Halbuki, həmin kitaba daxil edilən, haqqında məlumat verilən və adları eynilə bizim dildə qeyd olunan bütün rəqslər Azərbaycan türklərinə məxsusdur.

Bu baxımdan YUNESKO-nun son qərarı milli rəqslərimizin hüquqi cəhətdən və dünya xalqları arasında tanınması, haqqın öz yerini tapması deməkdir.

Məqalə müəllifi kimi qeyd edirik ki, "Azərbaycan milli rəqsləri" adlı elmi-sənədli kitabı bu yaxın aylarda dərs vəsaiti kimi ortaya qoymaq əzmindəyik. ❖

Əhsən Rəhmanlı
tədqiqatçı, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru
E-mail əhsanrahmanli@mail.ru

Xanlar Bəşirov
Əməkdar artist, Azərbaycan Dövlət rəqs ansamblının baletmeysteri

Z.HACIBƏYOVUN OPERA YARADICILIĞI – NAMƏLUM “ÜÇ AŞIQ VƏ YA MƏLİKMƏMMƏD” OPERASI

Fidan Nəsirova,

Ü.Hacıbəyli adına BMA-nın “Şifahi ənənəli Azərbaycan musiqisinin və yeni istiqamətlərin tədqiqi”

adlı elmi laboratoriyanın elmi işçisi, dissertant

E-mail: fidan.nasirli@mail.ru

Milli musiqili teatrımızın yaradıcılarından biri olan Zülfüqar Hacıbəyovun yarım əsrlik dövrü əhatə edən yaradıcılıq yolu var ki, burada naməlum səhifələr hələ də açılmamış qalmaqdadır. Həmin naməlum səhifələrdən biri də bəstəkarın “Üç aşıq və ya Məlikməmməd” nağıl-operasıdır. M.Füzuli adına Azərbaycan Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan Z.Hacıbəyovun şəxsi arxivindəki tərcümeyi-halından alınan məlumatlara istinadən (Avtobiografiya – Z.Hacıbəyova aiddir. Rus dilində, makina çapı, əlyazma. 28 vərəq. F-3 (25) 27650 Fond 29. S. v. 43) bəstəkar bu opera üzərində 1917-ci ildə işləyib və əsər xalq əfsanəsi süjetinə əsaslanır. “Kaspi” qəzetinin 1917-ci il, 20 oktyabr tarixli nömrəsində verilən xəbərdən bu opera haqqında belə bir məlumat əldə etmək olar: “Z.Hacıbəyov 8 şəkildən ibarət yeni fantastik süjetli “Üç aşıq” operasını bitirmişdir. Həmin dövr üçün yaxın gələcəkdə operanın tamaşaya qoyulmasına hazırlıq işləri aparılması haqqında məlumatda göstərilir ki, tamaşa üçün xüsusi kostyumlar tələb olunur və tamaşada yüz iştirakçı çıxış edəcəkdir”. Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının göstərişi ilə Böyük Dövlət Teatrının binasında 27 sentyabr 1926-cı il tarixdə “Üç aşıq” türk operasına komissiya tərəfindən baxış və dinləyiş keçirilməsi haqqında xəbər verilir.

Qulam Məmmədlinin “Üzeyir Hacıbəyov. 1885-1948. Həyat və yaradıcılığının salnaməsi” məqaləsində “Kaspi” qəzetinin 1917-ci il 20 oktyabr tarixli nömrəsinə istinadən belə bir məlumatla rastlaşırıq: “Müsəlman kompozitoru Z.b.Hacıbəyov 8 şəkildən ibarət fantastik süjetli “Üç aşıq” adlı yeni operanı yazıb qurtarmışdır. Hazırda həmin operanın tamaşaya qoyulması üçün ciddi hazırlıq gedir. Çox mənzərəli olduğu üçün ona yeni paltarlar tikilir... Milli inkişafı, bacarığı olmasa da, xorda oxumaq üçün adamlar lazımdır. Arzu edənlər N.Priyut küçəsində 63 nömrəli evdə Ü.b.Hacıbəyova müraciət edə bilərlər” (1). Lakin operanın tamaşası baş tutmur. Çünki heç bir mənbədə bu haqda məlumat yoxdur.

Beləliklə, “Üç aşıq və ya Məlikməmməd” operası ətrafında dövrü mətbuat səhifələrində olan məlumatlara 1926-cı ildə son qoyulur və opera işıq üzü görmür. Operanın səhnə taleyi yarımçıq qalır. Bizim fikrimizcə, bu, bir sıra səbəblərlə bağlı idi. İlk növbədə, Z.Hacıbəyov Azərbaycanda “təşkilat illəri” adlandırılan, 20-ci illərdə respublikanın musiqi həyatında çox fəal iştirak edirdi. Bəstəkar Azərbaycan SSR Xalq Hərbi Dəniz Komissarlığı Siyasi İdarəsinin incəsənət şöbəsinin dəftərxana müdiri kimi fəaliyyət göstərüb, az sonra klub-teatr şöbəsinin rəisi olub. Eləcə də bir çox maarifçilik işləri aparmış, xüsusi təşviqat

qatarının rəhbəri təyin edilərək, ən yaxşı aktyorları öz ətrafına toplamışdı. O, təbliğat işləri apararaq, kütlələri maarifləndirir, səyyar tamaşalar göstərirdi. Əsasən ictimai xadim və təşkilatçı kimi tanınan bəstəkar bu illərdə öz diqqətini müasir mövzularda kütləvi mahnı janrına yönəltdirmiş, Ü.Hacıbəyliyə mahnı folklorunu toplayıb nota köçürməkdə köməklik göstərmişdi.

Əlyazmalar arxivindən əldə edilən Z.Hacıbəyovun tərcümeyi-halında bəstəkarın həyat və yaradıcılığı haqqında bir sıra faktlarla yanaşı, “Üç aşıq və ya Məlikməmməd” haqqında maraqlı bir açıqlama ilə rastlaşırıq. Burada Z.Hacıbəyov xalq əfsanəsi süjeti əsasında 1919-cu ildə opera yazması haqqında məlumat verir. Bəstəkar hətta bunu da qeyd edir ki, əsər üzərində yenidən işləmişdir və rus səhnəsində çoxluq təşkil etsə də, Azərbaycan səhnəsində bu tipli opera yoxdur.

Z.Hacıbəyovun 1941-ci il 17 aprel tarixdə imzaladığı tərcümeyi-halda bu operanın adı “Üç aşıq və ya Məlikməmməd” kimi qeyd edilir. Bəstəkar baxış komissiyasının operanın librettosunu bəyəndiyini bildirsə də, bir sıra qüvvələrin əsərin tamaşaya qoyulmasına əvvəlcədən maneçilik törətməsi haqqında açıqlamalar verir. Operanın bir sıra şəxslər tərəfindən bəyənilməməsinin səbəbini onların “əsin süjeti müasir deyil” fikrinə əsaslanması ilə bağlayır. (2)

Operanın mövzusu – nağıl motivlərinin təcəssümü bu janrdə yeni idi. Bəstəkar nağıl ideyasını özünün yaratdığı librettoda qismən əks etdirməyə cəhdlə süjeti musiqi ifadə vasitələri ilə açmağa səy göstərmişdir. Real və nağıl aləminin qarşılaşması, dərvişlərlə bağlı səhnələrdə bir qədər mistika ünsürləri – nağılla yanaşı, həm də əfsanə xüsusiyyətlərinin təcəssümü – bütün bunlar operanın nəzərə çarpan cəhətləridir.

Z.Hacıbəyovun “Üç aşıq və ya Məlikməmməd” operası tamamilə yeni səpkidə nağıl mövzusuna həsr olunmuşdu. Lakin faciə ilə tamamlanır. Arxivdən əldə etdiyimiz libretto və əsərin not klaviri əsasında apardığımız təhlillər opera haqqında müəyyən mülahizələr yürütməyə imkan verir.

Operanın iştirakçıları bunlardır: Vəzir Muxtar – Quba xanlığının baş vəziri, Şəmsi Qəmə – onun qızı, Hakim, Məlikməmməd – onun oğlu, Quba xanlığının saray təbibisi, Aşıq Nəsim, Aşıq Cahan, Aşıq Sayat – saray müğənniləri, mütriblər, nazirlər və saray əyanları, Hal anası, sehrbazlar, Şeyx Hakki-Mövcud – sehrbaz, dərvişlər, Öranqala sarayının valisi, Ziba Xatun – onun qızı, Öranqala vilayətinin şahzadəsi, Öranqala vilayətinin saray təlxəyi.

Operanın qısa məzmunu belədir:

I pərdə. Quba xanlığının vəzirinin yeganə qızı Şəmsi Qəmərxatun taxt-tacın varisi Məlikməmmədə bəslədiyi güclü və gizli məhəbbətin təsirindən bihuş halda yatır. Sarayın təbibi belə, bu xəstəlik qarşısında acizdir. Şəmsi Qəmərxatun kədərini səbəbini başa düşən təbib qızın atasına sirri əyan edir. Vəzir saray hakiminə müraciətində, eyni zamanda, məkrli bir siyasət güdürək, həm də bu yolla taxt-taca sahiblənməyi arzulayır. Saray hakimi Məlikməmmədi çağıraraq taxt-tacı təklif edir, bundan əvvəl Muxtar vəzirin qızını almağı məsləhət görür. Məlikməmməd taxtda oturmağa hazır olsa da, evlənmək fikrini qəbul etmir. Ata qəzəblənərək, cəllada Şahzadənin boynunun vurulması əmrini verir. Xalq vəzirə lənət oxuyaraq hökmdardan oğlunun əfvini xahiş edir. Hakim varisi "Divlər qalası"nın zirzəmisinə salmağı tapşırır.

Operanın II pərdəsində "Divlər qalası" təsvir olunur. Ovsunçu qadın Hal anası Şahzadəni tanıyır. Hal anası varisi məcburi şəkildə evlənməkdən xilas edəcəyini söz verərək, divlərə təcili Öranqala şəhərinə getməyi və orada qızıl çarpayıda yatan Valinin gözəl qızı Zibə Xatunu zindana gətirməyi əmr edir. Divlər Zibə Xatunu gətirəndən sonra Hal anası onunla Məlikməmmədi tilsimə salır. İki gənc arasında qarşılıqlı məhəbbət yarandıqdan sonra Hal anası Zibə Xatunu geriye aparmağı divlərə əmr edir. Tilsimə düşən Məlikməmməd gözələrini açıb qarovulçulardan gözəli soruşur. Təbib bu qızın Şəmsi Qəmərxatun olduğunu düşünərək, ona evlənməyi məsləhət görür. Varis atasının qarşısında diz çökərək, bağışlanmasını xahiş edir.

II pərdənin II şəklində qaynar toy şənliyi təsvir olunur. Varis Şəmsi Qəmərxatunı gördükdə onun həmin qız olmadığını anlayır və müəyyən müddət onu tək buraxmağı xahiş edir. Məlikməmməd gizləncə ovçu paltarı geyərək, məktub yazır və çıxıb gedir. Şəmsi Qəmərxatun məktubu oxuyub, xəlvəti Məlikməmmədin ardınca yola düşür. Hakim onların axtarışına başlamağı təklif edir.

III pərdə, I şəkil. Öranqala valisinin qızı. Zibə Xatun tilsimə salınaraq, xəstə yatır. Qızın xəstəliyinə əlac tapmayan təbibləri vali edam etdirir. Təbiblərin edamından sonra münəccimə üz tuturlar. Münəccim qızın əlacının yalnız Mil düzündə Günbəzi-Dəvvarın sehrbaz dərvişi Həkki-Mövcudun əlində olduğunu deyir.

III pərdənin II şəklində gündüz vaxtı Mil düzü və fırlanan günbəz – Dəvvar piramidası görünür. Sehrbaz dərvişlər Şeyx Həkki-Mövcudun rəhbərliyi altında müxtəlif qədim alətlərdə çalır, ağlayaraq rəqs edir və piramidanın dayanması üçün dualar oxuyurlar. Münəccimlər gəlib öz məqsədləri haqqında danışdıqda şeyxin çağırdığı qara ruhların əmrinə əsasən valinin xəstə qızının taleyi ilə bağlı olan insan – Məlikməmməd gətirilir. Məlikməmməd ondan bu torpağa gəlişinin səbəbini soruşan dərvişlərlə vuruşandan sonra Şəmsi Qəmərxatun gəlir. Məlikməmməd qızı tanımır. Sonra o, Şeyxin "haradan gəlmisən" sualına itirdiyi hürisini axtardığı haqda cavab verir. Şeyx ona Öranqalaya getməyi məsləhət görür. Məlikməmməd Şeyxə inanmadığını deyərək, dərviş onu tilsimə salaraq, Zibə Xatunu on iki qızın əhatəsində göstərir, lakin şəkil itir. Məlikməmməd Öranqalaya yola düşür, Şəmsi Qəmərxatun da onun arxasınca yollanır.

IV pərdə, I şəkil. Öranqala valisinin sarayında münəccimlərin gəlişi xəbəri verilir. Münəccimlər Məlikməmmədi göstərib Zibə Xatunun həyatının bu oğlandan asılı olduğunu deyirlər. Vali Məlikməmmədə Zibə Xatunun yanına getməyi təklif edir.

IV pərdə, II şəkil. Zibə Xatunun otağı təsvir olunur. Tilsimlənmiş qız qəribə hisslər keçirir. Məlikməmməd və onun arxasınca Şəmsi Qəmərxatun bura gəlirlər. Şəmsi Qəmərxatun güclü qısqanclıq hissləri keçirir

və Zibə Xatunu intiqamla qorxudur. Zibə Xatun Məlikməmmədi görür, halı düzəlir. Vali bunu görüb çox sevinir və verdiyi əhdə sadıq qalaraq qızını onu sağaldan oğlana verəcəyini bildirir. Böyük toy şənliyi qurulur. Qızlar oxuyur və rəqs edirlər, müxtəlif içkilər verilir. Birinci qədəhi Şəmsi Qəmərxatun özü içir və həmin anda da Zibə Xatun və Məlikməmmədin qədəhlərinə zəhər qatır. (3)

Opera instrumental girişlə açılır. Bəstəkar bu instrumental girişə əlyazmada "Uvertürə" kimi qeyd edir. Uvertürə üçhissəli formadadır: A+ B+ A₁. Kənar hissələr (G-dur) bir qədər improvizə üslubundadır, möhtəşəm xarakterlidir. Əlyazmadan məlum olduğu kimi, burada bəstəkar daha çox ağac və mis nəfəs alətlərinə, eləcə də zərb alətlərinə geniş yer vermişdir. Orta bölmə (D-dur) marşvari xarakter daşıyır, təntənəlidir.

Həmin kədər içindədir. Vəzir qızı Şəmsi Qəmərxatun çəkdiyi əzab-əziyyətləri görüb təbibə müraciət edir. Onun çıxışı kədərli "Bayatı-Şiraz" ladındadır. ("Söylə, e təbib")

Nümunə 1

Andante

Vəzir

Söy - lə e tə - bib can Qə - mə - rin dər - di - nə ça - rə

Piano

Vəzirin bu ariozosu kuplet şəklində qurulur və üç kupletdən ibarətdir: aa₁a₂. Ağır Andante tempi, səlis 3/4 ölçüsü, sadə və dəqiq kvadrat quruluş ariyaya kədərli və həzin xarakter verir. Sonra xor vəzirin dərdinə şərik çıxıb, ona təsəlli vermək istəyir. Bu dördsəslili xor vəzirin çıxışının əhval-ruhiyyəsini davam etdirir. Xor orkestrin burdon kvintaları fonunda səslənir, həm də orkestr xorun melodiyasını təqlid edir. Lakin vəzirin çıxışından fərqli olaraq xor Rast ladındadır, burada işıqlı boyalar üstündür. Xor üçhissəli formadadır. Şəmsi Qəmərxatun "Könüldə bir qənimim vardır" ariozosu da yalvarışlı intonasiyalar üzərində qurulur. Sonrakı səhnədə təbib çıxış edir və hər replikanın sonunda xor ona qoşulur. Bu üslub vəzirin xorla çıxışında da saxlanılır. Növbəti xor "Sənə nə olmuş, Qəmərxatun" intonasiya baxımından "Leyli və Məcnun" operasından son tamamlayıcı xoru xatırladır.

Nümunə 2

Sə - ne... nol - muş qə - mər... söy - lə

Sə - ne... nol - muş qə - mər... söy - lə

Sə - ne... nol - muş qə - mər... söy - lə

Sə - ne... nol - muş qə - mər... söy - lə

Qəmərin böyük inkişafı səhnəsi bir neçə bölmədən qurulur. Onun partiyası əsasən rəqətiativ-deklamasiya üslubundadır.

Nümunə 3

I şəkilin final xoru – şərhçi rolu daşıyır. Bu xorda Vəzirə Şahın yanına getməsi məsləhət görülür. ("Vəzir, get, get, tez get, Şaha arz et") Xor homofon-harmonik faktura əsaslanır, səgah lədinədir.

I pərdənin II şəkil simfonik girişlə başlanır. Bu giriş "Orta mahur" muğamının intonasiyaları üzərində qurulur, lə əsasını "Rast" muğamı təşkil edir, improvizə üslubundadır. Quba hakiminin sarayı möhtəşəm, təmtəraqlı musiqi ilə təsvirlənir. Burada xor səhnələri üstünlük təşkil edir. Xəq Vəzirə təkid edir ki, dərini Şaha söyləsin. Şah və xorun çıxışı bir-biri ilə növbələşir. Şahın çıxışında 3/4 ölçülü melodiya punktir ritmə əsaslanır. Xorun çıxışı 2/4 ölçüdə cəld hərəkətli melodiya üzərində qurulur. Şah və xorun çıxışı dialoq şəklindədir. Vəzir dərini açıb söylədikdən sonra Şahın ona müraciəti ("Vəzir, elə bundan ötürü ölüm istəyirsən?") improvizə üslubunda qurulur. Xor vəzirə ata-oğul arasında fitnə törətməkdə təqsirləndirir.

Şahzadənin çıxışı rəqətiativ-deklamasiya üslubundadır. Şəmsi Qəmərlə evlənməkdən imtina etdiyi anda onun intonasiyaları daha qətiyyətli xarakter daşıyır.

II pərdə "Divlər qalası"nı təsvir edir. Şahzadənin zindana salınması səhnəsi simfonik orkestrin girişi ilə başlanır. Bu giriş iki bölmədən ibarətdir. Birinci bölmə (Andante) d-moll sakit, lirikdir. İkinci bölmə D-dur səgah lədi üzərində improvizəyə əsaslanır.

Nümunə 4

Acı taleyindən bəhs edən şahzadənin çıxışı deklamasiya tərzində verilir. Bu çıxış monotondur, eyni səs təkrarı üzərində qurulur. Divin çıxışını orkestrin dramatik intonasiyaları müşayiət edir.

Hal anasının çıxışları xorla növbələşir. Xorun melodiyası monoton və yeknəsəqdır. Xor eyni frazanı təkrarlayır: "Adam badam iysi gəlir, yağlı badam iysi gəlir".

Pərdənin II şəkil şahın sarayında toyun təsviri, təmtəraqlı instrumental girişlə başlanır. Giriş marş xarakterindədir. Sonra qızların xoru səslənir. Xor intonasiya baxımından xəq mahnılarına yaxındır. Aşıqlarla qızların xoru isə dəyişmə şəklində qurulur. Bu səhnədə aşıq musiqisinin melodik və metro-ritmik xüsusiyyətləri əks olunur. Musiqi çox gümrəh, oynaq və şən xarakterlidir. Toy səhnəsində rəqslərə də geniş yer verilir. Rəqslər bir növ M.Maqomayevin "Şah İsmayıl" operasındakı səhnələrlə assosiasiya yaradır. Ümumiyyətlə, toy səhnəsi (II şəkil) kütləvi səhnədir. Burada rəqslər, qızların xoru, aşıqların çıxışı bir-birini rəngarəng tərzdə əvəzləyir. Qızların xorları şux, oynaq və rəqsvari xarakter daşıyır. Kişilərin ifa etdiyi "Mübarək olsun" xoru marş ruhunda olub, Ü.Hacıbəylinin "O olmasın, bu olsun" musiqili komediyasından "Ey kimsən orda, aç qapını" xorunu xatırladır. Hətta bu iki xorun lə əsası da eynidir (Rast). Rəqslərdən sonra verilən Şahzadə və Qəmərin səhnəsində Qəmə aparıcı rol oynayır.

Operanın III pərdəsi valinin sarayını təsvir edir və instrumental girişlə açılır. Girişdən sonra qızların xoru səslənir. Valinin sarayında Zibənin çıxışları xorla növbələşir. Zibə Xatunun çıxışında improvizə elementləri meydana çıxır. Ümumiyyətlə, burada Zibə Xatunun inkişaf etmiş vokal nömrəsi yoxdur.

Xəlifənin çıxışı kəskin punktir ritmə əsaslanır. Onun münəccimlərlə səhnəsindəki çıxışında improvizə elementləri verilir. Xəlifənin çıxışları "Çahargah" lədinə əsaslanır.

Şeyxin çıxışından sonra səslənən rəqsləri münəccimlərin gəlişi əvəzləyir. Bu səhnədə əksər epizodlarda orkestrin tremoloları fonunda personajların deklamasiyaları səslənir. Dərvişlərin vokal partiyasında rəqətiativ üslubu üstünlük təşkil edir.

Operanın IV pərdəsinə giriş "Səgah" muğamı üzərində improvizəyə əsaslanır.

Nümunə 5

Burada dialoq səhnələrinə geniş yer verilir.

Səkkizinci şəkil instrumental girişlə açılır. Burada Xatun və Şahzadənin səhnəsi çox maraqlı bir tərzdə qurulur. Onların unison ifasından sonra Qəmərin replikaları verilir.

Opera ölüm səhnəsi ilə tamamlanır. Xəlifə qızının halının dəyişməsinə görüb çaşır. Qəmə isə ölümə sevinir. Operanın sonunda kədərli "Zəbul-səgah" muğamı ifa olunur. Səhnədə cənnətin bir guşəsi açılır. Bu epizodu simfonik orkestr müşayiət edir.

Operanın adı ətrafında bir sıra mülahizələrimizi bölüşmək istədik. İstər dramaturgiyamızda, istərsə də musiqili teatrımızda dram əsərləri, bir sıra operettaların iki adla tanınması geniş intişar tapmışdır.

Belə hallarla M.F.Axundovun komediyaları, Ü.Hacıbəylinin musiqili komediyalarında rastlaşırıq. Qeyd etməliyik ki, Z.Hacıbəyovun “Üç aşiq” (və ya “Məlikməmməd”) operası da iki ad altında tanınır. Bu məsələyə toxunmağımız təsadüfi deyildir. Məsələ ondadır ki, operaya dair 1919-cu ilin dövrü mətbuatında dərc olunan məlumatlarda əsərin adı “Üç aşiq” kimi göstərilir. 1926-cı ildə dərc olunan məlumatlarda da operanın adı “Üç aşiq” kimi qeyd olunur. Bizim fikrimizcə, əsərin məzmunu ilə bağlı operanın “Üç aşiq” adlandırılması daha məqsədəuyğundur. Süjetlə bağlı operada Şəmsi Qəmə, Şahzadə Məlikməmməd və Zibə Xatun obrazlarının hər biri sevən aşiq kimi səciyyələnir. Ona görə də əsərin süjet xətti, fabula və məzmunla bağlı operanın əsl adı “Üç aşiq”dir. Çünki əsərdəki bütün hadisələr üç sevən aşıqın obrazları ətrafında cərəyan edir. Z.Hacıbəyov klavirin əlyazması və 1941-ci ildə yazdığı tərcümeyi-halında da əsərin adını “Üç aşiq” kimi göstərir.

Operanın nağıl süjeti ilə bağlılığı məsələsinə də qısaca açıqlama vermək istədik. Burada nağıldan çox əfsanə, rəvayətə yaxınlıq özünü büruzə verir. Bununla belə, nağıllar üçün səciyyəvi div obrazı, divlərin qaranlıq səltənəti, tilsim, sehr, əfsun Azərbaycan nağıllarının səciyyəvi obrazlarından olan Dərvişlərin obrazı yaradılmışdı. Münəccim və təbib obrazı da nağıllar üçün səciyyəvidir. Ovsunlama, yatmış gözəl obrazları, ələcsiz xəstəliklərə düşər olan şahzadələrin dərdinə əlac axtarılması motivlərinə də bir sıra Azərbaycan nağıllarında rast gəlmək mümkündür.

“Üç aşiq və ya Məlikməmməd” operasını araşdırarkən əsərdə

bir sıra xüsusiyyətlər aşkarlamağa nail olduq. İlk öncə onu qeyd edək ki, bəstəkar burada Azərbaycan nağıllarının tipik, səciyyəvi obrazlarını yaratmağa cəhd göstərmiş, xalq nağıllarına xas cəhətləri canlandırmışdır. Operada əsas qəhrəmanların səciyyəsi əsasən reçitativ-deklamasiya üslublu ariozalarda açılır. Çıxışların bir çoxu kuplet formasındadır. Xor səhnələri – şərhçi rolu oynayaraq, səhnədə baş verənləri şərh edir. Bu xüsusiyyət muğam operalarından irəli gəlir. Bəzi anlarda isə xor müəyyən personajın əhval-ruhiyyəsini davam etdirir, onun dərdinə şərik çıxır. Məsələn, operanın başlanğıcında qızın dərdinə əlac axtaran Vəzirin keçirdiyi hiss və duyğuları xor davam etdirir. Bəzən xor məsləhətçi rolunda çıxış edir. Qeyd edək ki, ümumiyyətlə, bu operada xorun funksiyasını antik faciədə xorun rolu ilə müqayisə etmək olar. Operada bəstəkar bəzi vokal partiyalarda improvizə üslubuna müraciət etmişdir. Əsərdə, demək olar ki, hər şəkllə instrumental giriş verilir və bu yığcam lövhələr müəyyən emosional mühiti yaradır.

Bir nağıl operası kimi real və fantastik aləm qarşılaşır. Əksər nağıl operalardakı kimi, burada da qəhrəmanlar bir çox maneələri dəf edir, böyük sınaqlardan keçməli olurlar. Adətən nikbin sonluqla tamamlanan nağıl-operalardan fərqli, sonda qəhrəmanların taleyi çox faciəvi bitir.

Düzdür, çox əfsuslar olsun ki, bu əsər səhnələşdirilməyib, tamaşaya qoyulmamışdır. Bizim də əsas məqsədimiz bu operanı tezliklə səhnələşdirib, ictimaiyyətə təhvil verməkdir. Belə möhtəşəm əsərlərin tapılıb ictimaiyyətə təqdim edilməsi biz musiqişünasların ən ümdə borcudur. ♦

Ədəbiyyat:

1. Məmmədli Q. Üzeyir Hacıbəyov. 1885–1948 Həyat və yaradıcılığının salnaməsi. – Bakı: Yazıçı, 1984. s.228.
2. Avtobiografiya – Z.Hacıbəyova aiddir. Rus dilində, makina çapı, əlyazma. 28 vərəq. Г-3 (25) 27650 Fond 29. S. v. 43.
3. Hacıbəyov Z. “Məlikməmməd və ya üç aşiq” operasının məzmunu. Rus dilində, makina çapı və əlyazma. 26 vərəq. Г-5 (44) 27668 Fond 29. S. v. 34.
4. Not “Məlikməmməd” operasının partiturası. Azərbaycan və rus dilində əlyazması. Çap 1 ədəd. Arx. 50 Г-5 (46) 27670 Fond 29. S. v. 5.

Резюме

Автор статьи исследует малоизвестную сказку-оперу Зульфугара Гаджибейли, “Три влюбленных или Меликмамед”.

Ключевые слова: З.Гаджибеков, опера, неизвестность, газета “Каспий”, сказка, фантастика, куплет, ария, хор.

Summary

The author explores the little-known fairy-tale opera by Zulfugar Gadzhibeyli, “Three Lovers or Melikmamed”.

Key words: Z.Hajibeyov, opera, unknown, “Kaspi” newspaper, fairy tales, fiction, couplet, aria, chorus.

AZƏRBAYCAN TEATRININ AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Nərmin Tağıyeva
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin doktorantı
E-mail: narmin.tagiyeva.90@mail.ru

Teatr öz mühitinə, dövrünə uyğun olaraq dəyişən, inkişaf edən, eyni istiqamətdə stabil olaraq dayanmayan, daim hərəkətdə olan canlı orqanizmdir. Əxlaqi-tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edən, insanların mənəviyyatını zənginləşdirən sənət ocağıdır, məktəbdır. O, ruhun rahatlıq tapdığı, özünü mənəvi cəhətdən təmin etdiyi bir məkandır. İncəsənət, xüsusilə də teatr insanlarda həyatı, intellektual və əxlaqi hisslər formalaşdırır. Estetik zövqü olmayan kəs isə bu hisslərdən məhrumdur. Estetik zövq birbaşa idraki proseslərlə əlaqədardır. Görürük, eşidirik, hiss edirik, qavrayırıq və zövq alırıq. Həmin zövq bütün vücudumuzda ehtivəlanır, bir qədər sonra isə şüurumuza daxil olur, müəyyən müddətdə düşüncə tərzimizə təsir göstərir, belə demək mümkündürsə, ruhumuzun, idrakımızın əsas hissəsinə çevrilir. Ona görə də mədəni təfəkkürün sağlam strukturda inkişafını istəyiriksə, çalışmalıyıq ki, sərgilədiyimiz hər bir sənət nümunəsi sünilikdən, sxolastikadan, monotonluqdan və təqliddən uzaq olsun. Hər dövrün üslubu, reforması seyrçidə yeni hisslər formalaşdırmağı bacarmalıdır. Əgər teatr tərəqqidə olmasa, öz dövrünün, cəmiyyətinin tələbləri ilə uzaqlaşmasa, müasirlərinin düşüncə və arzularını sözə çevirib nümayiş etdirməsə, tamaşaçını özünə cəlb edə bilməz. Belə olduqda isə, tədricən öz təsir qüvvəsini itirər, sonunda isə tənəzzülə uğrayar. Təsədüfi deyildir ki, hər dövr yeniliklərə imza atır. Bu gün elm, mədəniyyət, iqtisadiyyat, siyasət, texnika, incəsənət – bütün sahələr dinamik şəkildə inkişaf etməkdədir. Bu sürətli inkişafın qarşısında teatr monoton qalarsa, tənəzzülə uğrayacağı labüddür. Teatrın inkişafını

və geriləməsini təyin edən əsas faktor tamaşaçıdır. Teatr tamaşaçı ilə yaşayır, var olur, boş tamaşaçı salonu teatrın inkişafdan qaldığının göstəricisidir.

Azərbaycan teatrları 145 illik tarixində inkişaf və tənəzzül mərhələləri keçmiş və bu proseslər tamaşaçının teatr qavrayışını müxtəlif istiqamətlərdə formalaşdırmışdır. Milli peşəkar teatrın yarandığı gündən (1873-cü ildən) müasir dövrümüzdə qədər keçdiyi ömür yolunu tədqiq edərkən hər dövrün teatrları və tamaşaçıları haqqında müfəssəl məlumat əldə edirik. Bir faktı da qeyd etmək lazımdır ki, bütün dövrlər bir-biri ilə üzvi surətdə əlaqədə olur, ənənə və müasirliyin tandemini yaradır. Milli teatr təfəkkürünün müasir dövrdə hansı formada, strukturda olduğunu bilmək istəyiriksə, onun kökünü məhz qədim dövrlərdə axtarmalıyıq. İllər ərzində teatra təsir göstərən etnik-psixoloji, ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi amillər özünü dramaturgiyada, tamaşalarda və

tamaşa xarakterli epizodlarda büruzə verib. Çünki bir millətin teatr, habelə mədəni şüurunda izlər məhz yaradıcılıq ünsürləri ilə əlaqədardır. Tamaşalar vasitəsilə seyrçi mənəvi cəhətdən qidalanır, onda yaradıcı təfəkkür formalaşır. Teatr təfəkkürünün inkişafı hər dövrdə yaranan konseptlərdən, yeni tendensiyalardan, üslublardan, janrlardan asılıdır. Cəmiyyət daxilində cərəyan edən hadisələr səhnə əsərlərinin əsas mövzunu təyin edir, teatr da öz növbəsində tamaşaçıların düşüncə tərzinə təsir göstərir və eyni zamanda, onların gözləntilərinə, tələbatlarına cavab verir. Teatr, tamaşaçı və sosial mühit bir-birindən asılıdır və biri digərinin taleyini müəyyənləşdirir.

Azərbaycan teatrı bu gün intibah deyil, keçid dövrünü yaşayır, öz axtarışlarını və eksperimentlərini davam etdirir. Dövlətimizin son illərdə teatr sahəsinə diqqət və qayğı ilə yanaşması mütləq qeyd edilməlidir. 2006-cı ildə qəbul edilmiş "Teatr və teatr fəaliyyəti haqqında" qanun, 2007-ci ildə imzalanmış "Azərbaycan teatr sənətinin inkişaf etdirilməsi haqqında" sərəncam və "Azərbaycan teatrı 2009-2019-cu illərdə" Dövlət Proqramı teatr sənətinin inkişafı ilə bağlı dövlət tərəfindən qəbul edilmiş xüsusi sənədlərdir. Hansı ki, sözügedən peşənin dövlət səviyyəsində yüksək qiymətləndirilməsi faktını üzə çıxarır. Bəs nə üçün bu gün teatr və tamaşaçı arasında rabitə bir o qədər də ürəkaçan deyil? Təbii ki, bu problemin bir sıra səbəbləri vardır. Həmin səbəbləri və onların həlli yollarını məqaləmizdə işıqlandırmaq istədik və düşünürük ki, qeyd edəcəyimiz faktlar mövzumuza adekvatdır.

Müasir dövrün milli teatr məkanında aktyorların bir qismi hələ də sovet dövrü-mühitinin təsirindən çıxıb bilməyib. Əslində bu məsələ teatrlarımızın əsas aktual problemlərindəndir. "Teatr məbəddir" konsepti orta və yaşlı nəslin bəzi nümayəndələri tərəfindən yaşadılmaqdadır. "Məndən istedadlısı yoxdur" kimi konservativ düşüncə tərz, şəxsiyyətə pərəstiş müasir dövrün teatrlarının inkişafı üçün heç də məqsəduyğun deyildir.

İkinci aktual problemlərdən biri isə aktyorların digər qisminin toylarda, el şənliklərində, məclislərdə tamada, hətta bəzən müğənni qismində iştirak edərək öz peşələrini arxa plana keçirmələridir. Məişət həyatındakı tələbatları ödəyə bilməyən aktyorların digər sahələrə meyil etməsini qeyri-adi bir hal olaraq

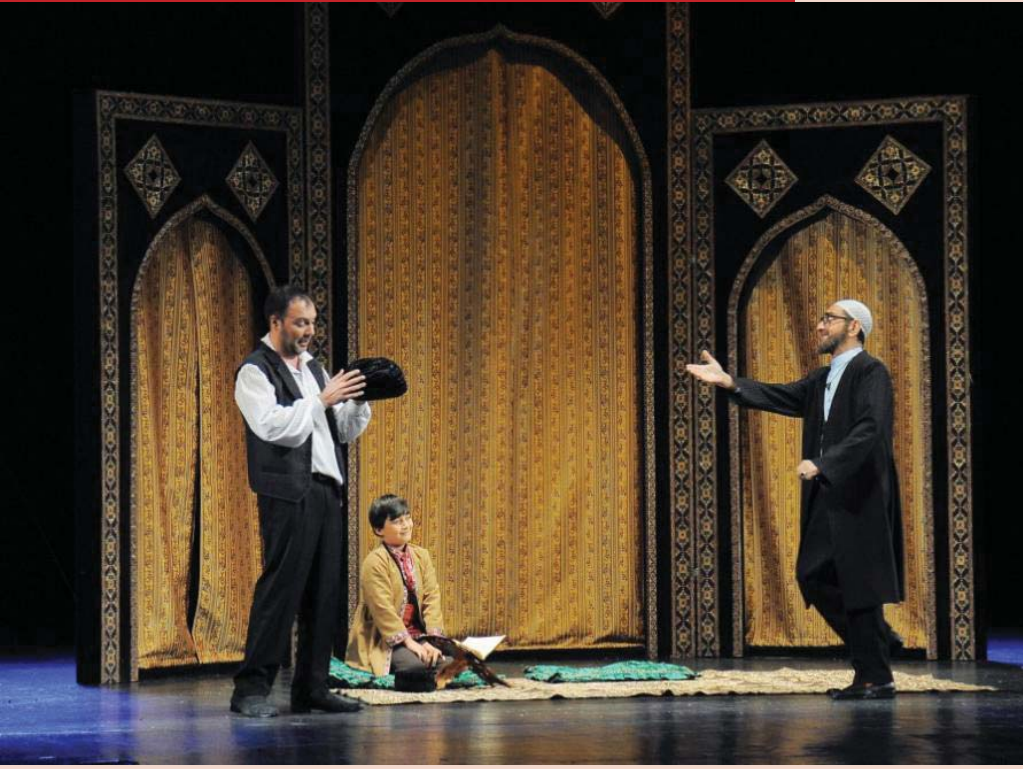

dəyərləndirə bilmərik. Lakin belə bir vəziyyət teatrlarımızın inkişaf prosesində əngəllər törədir.

Müasir dövrdə teatrlarda yaşanan teatr-tamaşaçı kommunikasiyası probleminin əsas səbəbi isə məhz 90-cı illərin ikinci yarısından qaynaqlanır. Həmin dövrdə şou-biznes məfhumunun Azərbaycanda yaranması, başqa sözlə, sənətin şou-bizneslə əvəzlənməsi teatrlara olan tamaşaçı marağını azaldaraq, həmin marağı televiziyalara və əyləncə xarakterli proqramlara yönəltdi. Son illərdə serial biznesinin qurulması ilə teatr aktyorlarının da bu sahəyə daha çox meyil göstərməsi də problemlər sırasına daxil edilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, bir çox seyrçi teatr tamaşasını izləməkdənsə, televiziya kanallarında milli və xarici serialları izləməyi üstün tutur. Çünki həm izləmək istədiyi aktyorları mavi ekranda görür, həm də heç bir əziyyət çəkmədən, maddiyyat sərf etmədən öz əyləncəsini təmin edir. Təbii ki, filmlər, seriallar teatrın bəxş etdiyi mənəvi qidana tamaşaçıya verə bilməz.

Əgər əvvəllər teatr biletləri məktəblərdə və digər təhsil müəssisələrində satılırdısa, bu gün həmin ənənə tamamilə dağıdılmışdır. Əlbəttə, biz teatrlarımızın sovet dövründən qalan pas atmış ənənələrə qayıtmasının tərəfdarı deyilik, elə bu məqamda fikrimizdə bir qədər paradoks özünü göstərəcək. Təhsil müəssisələrində tamaşa biletlərinin satılması, bir növ tamaşaların təbliğatını, çağdaş dildə desək, reklam funksiyasını həyata keçirir və düşünürük ki, bu ənənənin davam etdirilməsi teatrlarımıza tamaşaçı cəlb etmək baxımından yararlıdır. Bu üsulla bəzi passiv tamaşaçıları fəallaşdırmaq hər halda mümkün olacaqdır.

Azərbaycan teatrlarının aktual problemlərinin qaynaqlarından biri də müasir dövrün kompüterləşməsi və yeni texnologiyalara

qədəm qoymasıdır. Internetin mövcudluğu teatrlara olan marağın faizini aşağı salır. Bu gün seyrcinin istədiyi tamaşanın adını YouTube kanalında yazması kifayət edir ki, həmin tamaşanı teatra getmədən izləsin və bu tamaşa haqqında məlumat əldə etsin.

Günümüzdə insanların bir qisminin birdən daha çox işdə çalışması vaxt çatışmazlığı yaradır ki, bu da problemin digər səbəblərindən biri kimi ortaya çıxır.

Müasir dövrdə teatrların məlumatlandırma xidməti yüksək səviyyədə deyil. Tamaşaların reklamı, təbliğati, demək olar ki, yoxdur. Bir çox teatrların internet saytları hələ də mövcud deyil. İnsanların gələcək repertuarlar haqqında məlumatı üçün saytlar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə bütün teatrlar bu vacib məsələni diqqətə almalı və rəsmi saytların fəaliyyətini təmin etməlidirlər. Bu isə teatr prodüserlərinin üzərinə düşən vəzifədir. Teatr prodüserliyi, çox təəssüf ki, ölkəmizdə tam formalaşmayıb. Bu gün Azərbaycan teatrlarında bu peşə ilə məşğul olanlar azlıqdır. Akademik Milli Dram Teatrında, Musiqili Komediya Teatrında prodüser şöbələri fəaliyyət göstərir, lakin digər teatrlara gəldikdə isə, bu ştatlar, demək olar ki, yox səviyyəsindədir. Dünya teatrlarına nəzər saldıqda görürük ki, həmin işə ciddi münasibət və tələbat vardır. Əslində teatr prodüseri ştati hər bir teatr üçün əhəmiyyət kəsb edən sahələrdən biridir. Qastrol səfərlərinin təşkili, repertuarın və afişaların hazırlanması, xarici əlaqələrin qurulması, tamaşaların reklamı, bilet satışı, şirkətlərlə danışıqların aparılması, teatra aid bir sıra layihələrin hazırlanması məhz prodüser şöbəsinə məxsus vəzifələrdir. Lakin ölkəmizdə menecmentlik işi yüksək səviyyədə qurulmayıb və teatrların böyük qisminə həmin vəzifəni direktorlar icra edirlər. Azərbaycan Respublikasının "Teatr və teatr fəaliyyəti haqqında" qanununda teatr prodüserliyi işi ilə məşğul şəxslər haqqında məlumatlar

olsa da, bu peşəyə hələ də biganəlik hökm sürür. Düşünürük ki, bu həm də təcrübəsizlikdən irəli gələn bir problemdir. Teatr menecmentliyinin tam formada qurulması illər tələb edir, zaman intervalında həmin işə ciddi və diqqətli yanaşılmalıdır ki, bir müddət sonra teatrlarımız həmin peşədə yüksək təcrübə əldə etsin. Direktorlar prodüserlərin icra edəcəyi vəzifələri öz öhdəsinə götürməkdən vaz keçməli və teatrlarda bu işin kamil şəkildə formalaşması üçün şərait yaratmalıdırlar. Teatr prodüserliyi ixtisasının təbliği isə məhz ali təhsil müəssisələrindən

başlayır. Xüsusilə Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti bu məsələyə daha ciddi yanaşmalı və sözügedən sahədə yeni kadrlar yetişdirməlidir. Ayrıca teatr menecmentliyi ixtisasının yaradılması və tələbələrin buraya cəlb edilməsi mütləqdir. Müasir dövrdə dünyanın bir çox ölkələrinin tanınmış universitetlərində bu ixtisas mükəmməl şəkildə formalaşdığı üçün teatrlarda prodüserlik probleminə, demək olar ki, rast gəlinmir.

Bir çox ölkələrdə teatrla bağlı jurnallar, dərgilər nəşr olunur. Azərbaycanda isə belə bir jurnal mövcud deyil.

Hər zaman səsləndirilən, müzakirə obyektinə çevrilən problemlərdən biri də teatrların nəzdində studiyaların yoxluğu idi. Gənclərin öz istedadlarını təkmilləşdirməsi və təcrübə əldə etməsi üçün teatr-studiyalar vacib amil kimi dəyərləndirilir və bu barədə daima fikir mübadiləsi edilirdi. Son illərdə Mədəniyyət Nazirliyinin xətti ilə bir çox teatrların nəzdində studiyalar fəaliyyət göstərir və bu, o deməkdir ki, illərdir müzakirə edilən ideyalar və layihələr artıq reallığa çevrilib. Layihənin gerçəkləşdirilməsi aktyor sənətinə maraqlı istedadlı gənclər üçün olduqca əlverişli məkana, belə demək mümkündürsə, təhsil ocağına çevrilib. Bu studiyalarda hətta Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin aşağı və son kurslarında təhsil alan gənc tələbə-aktyorlar da məşğul olur, peşəkar sənətkarlardan teatr sənətinin sirlərini öyrənirlər, özlərini təsdiqləyənlər isə teatra cəlb edilir və ştata götürülür. Ümid edirik ki, yaxın gələcəkdə teatrların nəzdində studiyaların yaradılması layihəsi respublikanın bütün teatrlarına tətbiq ediləcəkdir.

Bu gün teatrımızın aktual problemləri sırasında dramaturgiyaya ögey münasibət də özünü göstərir. Məlum məsələdir ki,

teatrsız dramaturgiya mövcud ola bilər, lakin dramaturgiyasız teatr qeyri-mümkündür. Müasir dövrün dramaturgiyasında bəzi əsərlər istisna olmaqla, zəif, ədəbi janrın qanun və prinsiplərinə uyğun gəlməyən əsərlər də yer almaqdadır. Belə dramaturji ma-

terialların milli teatrların səhnəsində tamaşaya qoyulması da seyrçi marağını azaldan faktorlardan biridir.

Azərbaycan teatrlarında absurd dramaturgiyaya aid əsərlərin

tamaşaları da çoxluq təşkil etməlidir ki, seyrçidə həmin istiqamətdə təfəkkür formalaşsın. Dramaturqlarımız və rejissorlarımız məsələyə ciddi yanaşmalı, bu janrdə olan tamaşaları teatrlarımızda nümayiş etdirməkdən çəkinməməlidirlər. Bu baxımdan, görkəmli dramaturq Elçin və kreativ rejissor B.Osmanovun adını qeyd etmək mütləqdir. Gənclər görkəmli sənətkarların yaradıcı potensialından bəhrələnərək öz novator düşüncələrini yazdıqları əsərlərdə və hazırladıqları tamaşalarda təcəssüm etdirməlidirlər. Çalışmaq lazımdır ki, Azərbaycan teatrlarında, sadəcə, əyləndirən və ya kədərləndirən deyil, həm dərinə düşündürən və hadisələri analiz etməyə sövq edən tamaşalar hazırlansın.

145 illik peşəkarlıq tarixi olan teatrimızda tamaşaçı qavrayışı hələ də tam kamil deyil. Bunun əsas səbəbi məqalənin əvvəlində də vurğuladığımız kimi, milli teatrın 145 il müddətində keçdiyi inkişaf və tənəzzül mərhələləridir. Tarix boyu keşməkeşlərlə üzləşən ölkəmiz, mədəniyyətimiz və incəsənətimiz hal-hazırda inkişafdadır. Ümid edirik ki, növbəti onillikdə yuxarıda sadalanan aktual problemlər öz həllini tapacaq və Azərbaycan teatri inqilab mərhələsinə qədəm qoyacaqdır. ♦

Ədəbiyyat:

1. Rəhimli İ. Azərbaycan teatr tarixi. Bakı, Çarşıoğlu, 2005. 864 s.
2. Vəliyev Ə. Əqidə, ruh və teatr (XX əsrin II yarısında Azərbaycan mədəniyyətinin milli teatr konsepsiyalarının sosial-fəlsəfi və siyasi-ideoloji paradiqması). Bakı, 2009. 240 s.
3. Vəliyev Ə. Azərbaycan milli teatr prosesinin çağdaş təşkilatlanma problemləri. Bakı, Elm, 2003. 194 s.
4. Vəliyev Ə. Teatr sənətimiz: dünən, bu gün, sabah. Bakı, Elm, 2005. 476 s.

Резюме

Данная научная статья посвящена актуальным проблемам и компетенциям Азербайджанского театра. Автор выдвигает свои предложения и описывает своё мнение в полной мере. Каково общение между театром и аудиторией? Чего зрители ожидают от театра? Каков в настоящее время уровень восприятия в Азербайджане? Освещение данных вопросов и ответы на них даются со ссылкой на факты.

Ключевые слова: театр, аудитория, проблемы, восприятие, актуальный.

Summary

The scientific article is devoted to the actual problems and responsibilities of Azerbaijani theatre. The author gave suggestions on the subject and expressed her opinions in a comprehensive way. How is the communication between theatre and audience? What are the audiences' expectations from theatres? What is the level of the perception nowadays in Azerbaijan? Such kind of questions were responded and clarified by referring to facts.

Key words: theatre, audience, problems, perception, actual.

MÜASİR AZƏRBAYCANIN YENİLİKÇİ RƏSSAMI SAKİT MƏMMƏDOV VƏ OPALİZM

Anar İbrahimov

ADMIU-nun sənətşünaslıq fakültəsinin I kurs magistr tələbəsi

E-mail: ibrahimov.11.09.97@gmail.com

Müasir Azərbaycan təsviri sənətinin başlanğıc mərhələsi XX əsrin 90-cı illərinə təsadüf edir. Həmin dövrdə sovet ideologiyası basqısından azad olmuş incəsənətimiz yeni inkişaf yoluna qədəm qoydu. Bu tərəqqinin, irəliləyişin əldə edilməsində, şübhəsiz ki, istedadlı rəssamlarımızın mühüm rolu var. Müasirlik və milliliyi özündə birləşdirən tabloların meydana çıxması incəsənətimizin özəyini formalaşdırdı. Müasir Azərbaycan incəsənətini yeniliklərlə zənginləşdirən, təsviri sənət tarixində özünəməxsus dəstxətti ilə seçilən rəssamlarımızdan biri də Sakit Məmmədovdur. Onun yaratdığı əsərlər təsviri sənətimizdə xüsusi yer tutur.

Günəş dünyanı nura qərq etdiyi kimi, incəsənət də insanın mənəvi həyatını nurlandırır. Məhz incəsənət vasitəsilə insanların bədii zövqləri durmadan inkişaf edir. Dünyada bu tərəqqinin reallaşmasına xidmət edən yüzlərlə, minlərlə sənətkarlar olub, var və olacaq. Azərbaycanın sənət xəzinəsi Qəzənfər Xalıqov, Sadiq Şərifzadə, Mikayıl Abdullayev, Əyyub Məmmədov, Səttar Bəhlulzadə və başqa görkəmli sənətkarların ölməz irsi ilə zəngindir. Rəngkarlığımızın formalaşmasında adıçəkilən rəssamlarla yanaşı, Sakit Məmmədov da müstəsna rol oynayıb.

Sakit Məmmədov 1958-ci il avqustun 5-də Neftçala şəhərində anadan olub. Əzim Əzimzadə adına Rəssamlıq Məktəbində və 1981-1987-ci illərdə İlya Repin adına Leningrad (Sankt-Peterburq) Rəssamlıq Akademiyasının rəngkarlıq fakültəsində təhsil alıb. Rəssamlıq Akademiyasında məşhur sovet boyakarı, SSRİ Xalq rəssamı Yevsey Yevseyeviç Moiseyenko-nun sinfində oxuyub. "Sonrakı illərdə onun əsərlərində Qərblə Şərqi qovuşmasının təzahürünü görə bilərik. Və Sakitin yaradıcılığında Şərqlə Qərbin harmonik sintezi də məhz bu fonda formalaşılıb" (9).

"Sakit Məmmədov 30 ildən çoxdur ki, bədii yaradıcılıq fəaliyyəti ilə məşğuldur və dünyanın ən mötəbər sərgi salonlarında, qalereyalarında keçirilən sərgilərin iştirakçısı olub. 1988-ci ildən Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının üzvüdür" (14).

Azərbaycan tarixinə işıq salan əsərlər rəssamın yaradıcılığında xüsusi yerə malikdir. Bunların sırasında dövlətçiliyimizdə mühüm rol oynamış qızılbaş tayfalarından bəhs edən "Qızılbaşlar" (40x80,

k,y,b,2003) əsərini göstərmək mümkündür. Əsərdə qızılbaşlar döyüş zamanı təsvir olunub. Təsvirə nəzər yetirsək, orda tünd-qırmızı və tünd-qəhvəyi rəngin üstünlüyünü görə bilərik. Kompozisiyanın yuxarı hissəsinin aydınlığı parlaq gələcəyə işarədir. Burada türkçülüüyü özündə əks etdirən süjetlər mövcuddur.

Sakit Məmmədovun milli adət-ənənələrimizi özündə əks etdirən tabloları da xüsusi maraq doğurur. Belə əsərlərdən biri "Xonça apararlar" adlanır (50x70sm, k,y,b,2006). Rəsmdə milli geyimli xanımlar xonça aparırlar. Xalqımızın toy adət-ənənəsinə aid bu mərasim yeni qohumlar arasında əlaqəni daha da möhkəmləndirir.

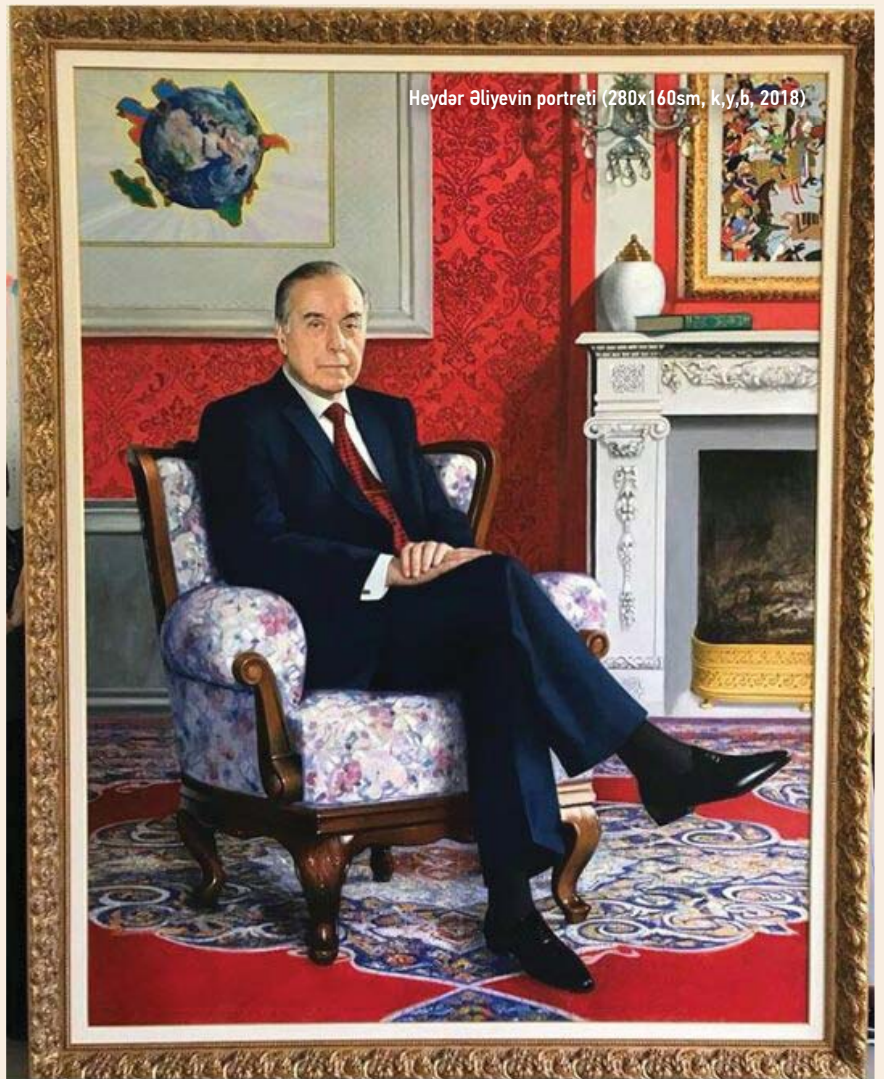
Hər bir azərbaycanlının qəlbində ümumi bir yaralı yer var – düşmən tapdağındakı torpaqlarımız, cənnətməkan Qarabağ və ona bitişik ərazilər... Hər bir azərbaycanlı Qarabağa sevgisini və ürək yanğını müxtəlif yollarla bildirir. Rəssamlar da bu hisslərini öz fırçaları vasitəsi ilə kətana köçürürlər. Təbii ki, belə bir mövzu ürəyi daim vətənə və xalqa bağlı olan Sakit Məmmədovun yaradıcılığında kənarda qala bilməzdi. "Qarabağlı qız" (70x50sm, k,y,b, 2011) tablosunda ömrünün ən şirin çağlarını səfalı təbiəti ilə hər zaman diqqətləri çəkən Qarabağda yaşamış bir xanım təsvir olunub. O, sonralar doğma yurd-yuvasından didərgin salınmışdır. Bunun ağrı-acısı onun qəmgin gözlərində və alovlu dodaqlarında hiss olunur. Daim hüzn və kədər içində olan bu qız uşaqlıq illərinin xoş xatirələrini beynində canlandıraraq özünə təsəlli verir. Ancaq bir ümid alovu onun gözlərində hələ də yanır.

Artıq XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində portret janrında yaratdığı əsərlərlə təkcə ölkəmizdə deyil, həm də dünyada məşhurlaşan Sakit Məmmədovu digərlərindən fərqləndirən cəhət özünəməxsusluğudur. Müəllifin işlərinə nəzər salsaq, bir sıra tanınmış insanların portretlərini görə bilərik. Həmin rəsmlər müstəqil Azərbaycanımızın beynəlxalq aləmdə tanınmasına və digər ölkələrlə qurulan mədəni əlaqələrə çox böyük dəstəkdir. Məsələn, Monika Beluççi, Şahzadə Diana, Ajda Pekkanın portretlərini göstərə bilərik. Məşhur şəxsiyyətlərə ithaf sırasında Roma Papası olmuş Yozef Alois Ratzingerin portreti xüsusi vurğulanmalıdır. "Roma Papasının portreti" (120x170sm, k,y,b,2004) – parad portretlərə aid bu nümunə mükəmməl həllini tapmışdır. Roma Papası oturmaq vəziyyətində təsvir

olunub. Sakit və o dərəcədə də müdrik baxışlarla tamaşaçılara baxır. Burada əsas fikir veriləsi nöqtə kompozisiyanın sol hissəsidir. Burada masa üzərindəki kitabların yerinə, əslində, xaç təsviri nəzərdə tutulurdu, ancaq rəssam səmavi müqəddəs kitabları təsvir edib. Ən üstə isə müqəddəs "Qurani-Kərim"dir. Rəssamın bu cür əlavəsi əsərin məzmununu daha da dərinləşdirir və ifadə etdiyi məna mürəkkəbləşir. "Quran" kitabının ən üstə verilməsinin əsas səbəblərindən biri ən son olaraq Yer üzünə gəlməsi və özündən əvvəlki bütün səmavi kitabların bilgilərini cəmləməsidir. Divarda isə Qərbi Avropa incəsənətinin əsasını təşkil edən ikona nümunəsi verilmişdir. Papanın boyundan asılan xaç xristianlığı simvolizə edən nümunələrdəndir. Əsərdə təsvirlənən surət tam olaraq dini liderin xarakterini canlandırır. Papanın üz cizgiləri və oturuş tərzini milyonlarca insanın sevimli hörmət bəslədiyi bir şəxsdəki sadəliyi hiss etdirir. Bunların hamısı rəssamın bacarıq və ustalığının göstəriciləridir. Müəllif təsvirdə öz ənənəsinə sadıq qalaraq milliliyi əks etdirən nümunə verib – yerdə Qarabağ xalçası təsvir olunub. Qeyd etmək lazımdır ki, rəssamın çəkdiyi "Roma Papasının portreti" Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən Vatikana hədiyyə olunub və hal-hazırda da orada saxlanılır.

Azərbaycan xalqının daim hörmətlə andığı və ağsaqqal bildiyi Dədə Qorqudun təsviri Sakit Məmmədov yaradıcılığına da xasdır. Məhəmməd peyğəmbərin zamanına yaxın Bayat boyunda "Qorqud ata" deyilən bir kişi vardı. O kişi oğuzların kamil bilicisi idi: nə deyirdisə, olurdu" (33, s.172). Təsvirdə Dədə Qorqud əlində qopuz tutmuş vəziyyətdədir. Əsərdə müəyyən monumentallıq hiss olunur. Dədə Qorqudun dərin və mənalı baxışları əsərə tamaşa edənlərə yönəlmişdir. Geyimi də həmin dövrü özündə əks etdirir. Əlindəki qopuz əzəldən musiqiyə, saz-söz sənətinə bağlılığımızı göstərir və rənglərlə notların vəhdəti duyulur. Məhz bunun nəticəsidir ki, əsərə baxarkən insanın qulağına haradasa uzaqlardan bir qopuz musiqisi gəlir. Bəlkə də, bu səslər min illər öncəki şanlı tariximizin səsidir. Dədə Qorqudun yanında üzəri naxışlı xalçanın bir parçasını görə bilərik. Əsərdə göy rəngin üstünlük təşkil etməsi türkçülü-yü simvolizə edir. Səmadan para ay asılıb, deyilənlərə görə, qədimdə boz qurd para aya baxaraq ulayırmış... İllərin təcrübə və müdrikliyinin məcmusu Qorqud ata bizim kimliyimizin göstəricisidir. Rəssamın bu mövzuya müraciəti milli mənsubiyyətimizə və tariximizə sevgidən, hörmətdən qaynaqlanır. Bununla da Sakit Məmmədov bir daha dönüb geriye baxmağımızın zəruriliyini göstərir.

Sakit Məmmədovun portretləri sırasında hələlik son əsər öz möhtəşəmliyi ilə digərlərindən seçilir. Bu, Azərbaycan xalqının tarixində silinməz iz buraxan şəxs – Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin portretidir. "Heydər Əliyevin portreti" (280x160sm, k,y,b,

2018) parad portreti xüsusiyyətlərini cəmləşdirib. Kompozisiyanın mərkəzində, əyləşərək öz xalqına qayğılı baxışlarla baxan təcrübəli rəhbər, dövlət xadimi, Ulu öndər təsvir olunub. Onun simasındakı nikbinlik və müdriklik daxili dünyasının zənginliyindən xəbər verir. Yuxarı sağ hissədə miniatür nümunəsi verilib və bu da rəssamın milli ənənələrə sadıqlığını bildirir. Eyni zamanda, tabloda müqəddəs "Qurani-Kərim"-i görə bilərik. Yuxarı sol hissədə Azərbaycan Respublikasının qədim çəkildiyi dünya xəritəsi var ki, bu da Heydər Əliyevin yüksək əməyi nəticəsində ölkəmizin dünyaya tanınması deməkdir. Aşağıda xalqımızın ən qədim maddi-mədəniyyət nümunəsi sayılan xalça təsvir olunub. Quruluş etibarilə xovlu xalçalara aiddir, qırmızı yerliklidir və mərkəzdə iri medalyon təsviri var. Bəli, Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi Azərbaycan üçün mühüm, tələyüklü məsələ idi; ölkə parçalanmaqdan, tənəzzüldən qurtuldu. Heydər Əliyev sayəsində yaddaşlardan silinmək üzrə olan milli kimliyimiz və tarixi ənənələrimizə sahib çıxmağa başladıq – divardakı miniatür nümunəsi və yerdəki xalça bunun göstəricisidir. Eyni zamanda, Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi ilə respublikamızın bütün dünyaya integrasiyasını divarda təsvirlənən xəritə təsdiqləyir. Əsərin rəng həllinə gəlincə, parlaq və isti tonların harmoniyası kompozisiyanı gözəlləşdirir. Qırmızı rəngin üstünlüyü əsərə diqqəti daha da artırır.

"4 fasil" (177x55sm, kağız pastel, 2017)

"Opalizm akademik rəssam Sakit Məmmədov tərəfindən özülü qoyulmuş bir məktəbdir, üslubdur. Opalizm sözünün etimologiyası opal daşından götürülüb. Qədim yunan dilində gözqamaşdırıcı, latın dilində valehedici görünüş, sanskrit dilində qiymətli daş kimi tərcümə edilən bu mineral daş növü özündə birləşdirdiyi rənglərlə yalnız zərgərlik məmulatı kimi deyil, müalicəvi, fəvqəladə və ilhamlandırıcı xüsusiyyəti ilə min illərdir ki, insanların zövqünü oxşamaqdadır. Opalda mövcud olan isti rəng çaləngi Sakit Məmmədovun hələ gənlik illərindən böyük rəğbətini qazanıb" (13).

Opalizmin iki əsas mahiyyəti vardır. Fəlsəfi cəhətdən izahı budur ki, rəssam özündən heç bir rəng icad edə bilməz, Tanrı bütün rəngləri təbiətə verib. Texniki cəhətdən isə parlaq rənglər və incə yaxırlarla xarakterikdir.

Rəssam Sakit Məmmədovun Azərbaycan xalqının adət-ənənəsini və tarixini özündə əks etdirən əsərləri içərisində "Cıdır düzü" (100x150, k,y,b, 2016) xüsusi yer tutur. Əzəli Azərbaycan torpağı, indi isə Ermənistanın işğalına məruz qalan Şuşa şəhəri yaxınlığında yerləşən bu gözəl ərazi rəssamın tabloları arasında olmaya bilməzdi. "Cıdır düzü" istər rəng həlli, istərsə də kompozisiya quruluşuna görə çox dərin mənalar daşıyır. Sol küncdə milli musiqi alətimiz olan tar və Qarabağ xalçası təsvir olunub. Əsər başdan-başa "Azərbaycan xalqının tarixini və mədəniyyətini özündə əks etdirən tablo" adlandırılmalıdır. Əsərə baxarkən öz adı ilə dünyaya səs salmış Qarabağ atını, milli musiqimizin şahı olan muğamı, arxa hissədə dədə-babalarımızın oynadığı çövkən oyununu, bəzi döyüş səhnələrini və ən sonda dağın yuxarisına sancılmış Azərbaycan bayrağını görürük. Rəssam bayrağı ən yüksəkdə

təsvir etməklə dövlət atributlarının nə qədər dəyərlı və üstün olduğunu göstərmək istəmişdir. Bir zaman gələcək, bu bayraq Şuşada və bütün Qarabağda dalğalanacaq. Müəllif gözəl Şuşamızın səfali təbiətini də əks etdirib. Səmadakı bəyaz buludlar aydın gələcəyin nişanəsidir. Milli adətlərimiz, musiqi alətlərimiz, növbənöv at cinsləri və Şuşanın xaribülbülü haqqında geniş məlumat verilir. "Rəssam Sakit Məmmədovun "Cıdır düzü" adlı rəsm əsəri Azərbaycan Respublikası Atçılıq Federasiyasının prezidenti Elçin Quliyev tərəfindən hədiyyə olaraq II Elizabetə təqdim edilib" (15).

Sakit Məmmədovun yaradıcılığında son dövrlər ərsəyə gələn poliptixlər xüsusi mahiyyət daşıyır. Bu əsərlərin hər biri özündə dərin fəlsəfi mənə və eyni zamanda, Opalizmin bariz xüsusiyyətlərini birləşdirir. Bu poliptixlərdən biri "4 fasil" (177x55sm, kağız pastel, 2017) adlanır. Əsər özündə təbiət fəsillərinin xüsusiyyətlərini ehtiva edir. Daha çox Şərq dünyasında ilin yaz fəslindən başladığı fikri mövcuddur. Rəssam Şərq qanı daşdığı üçün ilkin olaraq yaz fəslindən başlayıb. Yuxarı sol küncdə bahar – təbiətin oyandığı fəsilədir və rəssam yeni açan gülləri təsvir edib. Bir az aşağıda isə milli bayramımız olan Novruz bayramının atributları təsvir olunub. Öz mürəkkəb quruluşu ilə fərqlənən əsərin aşağı hissəsində donu yeni açılmış çay və onun içində üzən balıqlar təsvirlənib. Çayın yanında isə bir-birini sevən cütlüyün təsviri kompozisiyaya sevgi çalarları qatır. İkinci hissə yay fəslinə aid edilib. Burada mövsümün meyvələri yer alır. Qadın simasında verilən günəşin ətrafında təbiətin gözəlliyindən ilham alan quşlar təsvir olunub. Üçüncü hissə növbəti fəsil payıza aiddir. Burada fəsilə əlaqədar saralmış yarpaqlar, isti ölkələrə uçub gedən quşlar və ümumi kompozisiya ənənəsi olan fəslin meyvələri təsvir olunub. Dördüncü hissədə isə sonuncu – qış fəslı yer alıb. Fəslin ayrılmaz hissəsi qar və qarla əhatələnmiş, öz alovunu, demək

"Cıdır düzü" (100x150, k,y,b, 2016)

olar ki, itirmiş solğun günəş görünür. Ümumilikdə burada opal daşının müxtəlif növlərində olan rəngləri əks etdirilib. Daha çox alovlu opal daşının parlaq və isti rənglərindən istifadə olunub.

Digər gözəl poliptix nümunəsi "Yozulmamış yuxularım" (177x55sm, kağız pastel, 2017) isə yeddi hissədən ibarətdir. Özlüyündə çox dərin həyat fəlsəfəsini əks etdirən bu əsərin ərsəyə gəlməsi üçün rəssam böyük əmək sərf edib. Burada tək bacarıq deyil, həm də böyük savad və dərin düşüncə gərəkdir. Bütün bəşəriyyətin başlanğıc nöqtəsi olduqları üçün tam mərkəzdə yuxarı hissədə Adəm və Həvva təsvir edilib. Bu tabloda da opal daşının özündə əks etdirdiyi rənglərdən istifadə olunub. Tək bu dünya ilə kifayətlənməyən rəssam axirət dünyasını, cənnəti, cəhənnəmi də təsvir edib. Burada müxtəlif inanclardan gələn simvollar, ürayın mahiyyətinin əksi və sair verilib. Kompozisiyada insanlıq üçün vacib olan elmə də geniş

"Yozulmamış yuxularım" (177x55sm, kağız pastel, 2017)

yer ayrılaraq, kitablar təsvirlənib.

Sakit Məmmədovun da artıq öz məktəbi mövcuddur. Onun gənc və istedadlı tələbələri var. Bu tələbələrə ikisi onun oğulları Nizər və Cəsar Məmmədovlar, digər istedadlı tələbəsi isə Aqşin Kazımovdur. Bu tələbələrə başqa da Sakit müəllimin məktəbində yetərinə istedadlı gənclər dərs alır. Gənc tələbələrin hər biri gələcək Azərbaycan təsviri sənət tarixində öz yerlərini tutacaqlar. ♦

Ədəbiyyat:

1. Abdullayeva Gülnarə. Sakit Məmmədov yaradıcılığında qadın obrazları. "Mədəniyyət.az" jurnalı, Bakı, №12, 2015.
2. Abdullayeva S. Heydər Əliyev Mərkəzində Əməkdar rəssam Sakit Məmmədovun fərdi sərgisi açılıb. "Yeni Azərbaycan" qəz., Bakı, 2013, 03 dekabr, s.7, "525-ci" qəz., Bakı, 2013, 04 oktyabr, s.7.
3. Abdullayeva. S. Azərbaycan rəssamının əsərləri Luvrda sərgilənir, "525-ci" qəz., Bakı, 2015, 18 iyun, s.7.
4. Azəri Lalə. 55 yaş - 55 əsər. "Mədəniyyət" qəz., Bakı, 2013, 04 dekabr.
5. Azəri Lalə. Rəssam insanı kəşf etməyi bacarmalıdır. "Mədəniyyət" qəz., Bakı, 2013, 07 avqust.
6. Əsədbəyli Sahib. Qoy bilsinlər ki, Azərbaycanın tək nefti yox, incəsənəti də qiymətlidir. "Ədalət" qəz., Bakı, 2014, 30 dekabr.
7. Əsədbəyli Sahib. Sakit Məmmədov: "Dünya gözümdə elə kiçilib ki..." "Ədalət" qəz., Bakı, 2015, 20 noyabr.

8. Əsədbəyli S. Sakit Məmmədov: "Alın yazımı alın tərimlə yuyub, yenidən yazdım. " Tibb" qəz., Bakı, yanvar, s.8-9.
9. Mükərrəmoğlu M. Dünya öz rəngində olsaydı... "Xalq" qəz., Bakı, 2008. 05 avqust, s.4.
10. Mükərrəmoğlu M. Azərbaycanlı rəssama yüksək mükafat. "Xalq" qəz., Bakı, 2017, 07 iyun, s.8.
11. Mükərrəmoğlu M. Rəssam Sakit Məmmədovun fərdi sərgisi açılmışdır. "Xalq" qəz., Bakı, 2010, 04 noyabr, s.8.
12. Soltanlı S. Yaradıcılıq həyatda mənə hər şeyi unutdura bilər. "Mədəniyyət" qəz., 2015, 07 oktyabr, s.8.
13. <http://sakitmammadov.com/opalizm/>
14. <http://salamnews.org/az/news/read/183426>
15. https://azertag.az/xeber/Boyuk_Britaniya_Kralichasi_II_Elizabethin_90_illik_yubileyi_serefine_kechirilen_tedbirler_basa_chatib-951907

Резюме

Автор статьи анализирует работы Сакита Мамедова – основателя опализма и известного художника нашей современности.

Ключевые слова: Современность, национальность, Опализм, портрет произведения, сюжетные картины.

Summary

The author of the article analyzes the works of Sakit Mamedov, the builder of opalism and the famous artist of our time.

Key words: Modernity, nationalism, Opalizm, portraits paintings, works with plot.

QARABAĞIN İŞĞAL ALTINDAKİ ARXEOLOJİ ABİDƏLƏRİNİN ERMƏNİLƏŞDİRİLMƏSİ

Sadiq İmamverdiyev
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
Arxeoloji və tarixi memarlıq abidələrinin mühafizəsi ixtisası üzrə II kurs magistratura tələbəsi
E-mail: imamverdiyev321@gmail.com

Qarabağın işğal altında qalan tarix və mədəniyyət abidələrinin mühüm kateqoriyalarından biri də arxeoloji abidələrdir. "Arxeologiya abidəsi" dedikdə, əsasən maddi tarix və mədəniyyət obyektinə başa düşülür. Çox vaxt bu anlayışı latıncadan tərcümədə "süni şəkildə hazırlanmış" mənasını verən "artefakt"la da (artefactum) əvəz edirlər. Arxeologiya abidələrinin də öz təsnifatı mövcuddur. Bunlar: a) dəfn abidələri; b) məskunlaşma abidələri; c) dini-mərasim abidələri; d) spesifik növdən olan abidələrdir. Təbii ki, tarix və mədəniyyət abidələrinə xas komplekslik xüsusiyyəti arxeologiya abidələrinə də şamil edilir. Bu növlər arasındakı şərti səciyyəni də unutmaq olmaz. Məsələn, kurqanlar dəfn funksiyasını yerinə yetirməklə yanaşı, eyni zamanda, müəyyən dini vəzifəni də nəzərdə tutur. Həmin xüsusiyyətlər kurqanların memarlıq-inşaat elementlərində də özünü göstərir. Bu baxımdan kurqanlar xalqın memarlıq mədəniyyəti və mənəvi mədəniyyətinin öyrənilməsi aspektindən əhəmiyyətli arxeoloji abidələrdəndir. Qeyd edək ki, işğal olunmuş Xocalı rayonundakı Xocalı, Əsgəran, Xankəndi kurqanlarını, Ağdam rayonunun Kültəpə kurqanlarını, Laçın, Kəlbəcər rayonları ərazilərindəki onlarla kurqanı erməni qəsbkarları tamamilə dağıdaraq, hətta coğrafi xəritədən silmişlər.

Komplekslik xüsusiyyəti tarix və mədəniyyət abidələrinin bütün növləri üçün səciyyəvi sayılır. Bu cəhət tarix və mədəniyyət abidələrinin çoxcəhətliliyinin bariz sübutudur. Beləliklə, arxeologiya elmi üzrə abidələrin hər bir növünün çeşidlərini nəzərdən keçirək.

Dəfn abidələri: kurqan qəbirləri, təkadamlıq kurqan, qrunut qəbirlər, kenotaf, memorial komplekslər (qədim bütperəstlərdə qurbangahlar, qədim slavyanlarda xeyratlar və s.), nekropollar.

a) Məskunlaşma yerləri: şəhərlər, qəsəbə və kəndlər, düşərgələr, ayrı-ayrı yaşayış yerləri, emalatxanalar, istehsalat kompleksləri, mağaralar, əkinçilik kompleksləri, müdafiə tikililəri, şəhər və kənd məskunlaşmalarının mədəni təbəqələri.

b) Dini-mərasim abidələri: məbəd və məbəd kompleksləri; müqəddəs yerlər, ziyarət yerləri, labirintlər, meqalittlər (menhir, kromlex, dolmen, daş parçalarından ibarət kairnalar).

c) Spesifik növdən olan abidələr: xəzinələr, suda batmış gəmilər, uçucu aparatlar, digər nəqliyyat vasitələri və ya onların hissələri, təsadüfi tapıntılar, suda batmış şəhər və onların hissələri, tarixdən əvvəlki dövrə aid xarakterik əşyalar.

Azərbaycan Respublikasının "Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında" Qanununda (10 aprel 1998-ci il) arxeoloji abidələrə aşağıdakı kimi tərif verilir: arxeoloji abidələr - insan fəaliyyəti ilə əlaqədar yer altında olan maddi mədəniyyət nümunələri, o cümlədən ibtidai insan düşərgələri və yaşayış məskənləri, qədim qəbiristanlar, müdafiə sistemləri və istehkamlar, ziyarətgahlar, hər cür qədim əşyalar, dini və xatirə abidələri, qaya və daşüstü təsvirlər və yazılar, qədim mədəni istismar izləri, əmək alətləri, istehsalat küreləri, qədim yollar, körpü qalıqları, arxlar, ovdan və kəhrizlər, su kəmərləri və sair. Erməni işğalındakı Qarabağ bu cür arxeoloji abidələrlə zəngindir. Hazırda Qarabağ ərazisində 2261 sayda (bunlardan 7-si bəşəri əhəmiyyətlidir) müxtəlif növdən olan arxeoloji abidə təcavüz altındadır. Həmin abidələr üzərində açıq-aşkar "erməniləşdirmə" siyasəti aparılır ki, bunlardan ən məşhuru və erməni qəsbkarlarının böyük həvəslə bütün dünyaya bəyan etdikləri dünya əhəmiyyətli Azıx mağarası üzərində vandallıqdır. 1992-ci ildən Ermənistanın işğalına məruz qalan Azıx mağarası bu barbarlar tərəfindən tamamilə dağıdılmış, 2001-ci ilədək silah anbarı kimi istifadə edilmiş, 2006-cı ilədək isə mağarada arxeoloji qazıntı start verilmişdir. Bütün dünyanın diqqətini cəlb edən arxeoloji abidəni saxtalaşdırmaq - "erməniləşdirmək" üçün Ermənistan hökuməti burada yeni qazıntı işlərinin aparılmasını planlaşdıraraq həyata keçirmişdir.

Hal-hazırda düşmən ölkə mediası Azıx mağarasının erməni arxeoloji abidəsi kimi təbliğatını aparır. Erməni KİV-in məlumatına görə, 1999-cu ildən etibarən hər il Ermənistan Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun alimləri Azıx düşərgəsində başladıkları arxeoloji qazıntı işlərinə Böyük Britaniya, İspaniya, Niderland, İslan-diya ölkələrinin alimlərini, Dağlıq Qarabağın erməni əhalisini, İrəvan universitetlərinin tələbələrini də cəlb edirlər. 2003-cü il sentyabrın 29-da Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi Azıx mağarasında aparılan qeyri-qanuni qazıntılarla əlaqədar xüsusi bəyanat yayıb. Bəyanatda qeyd olunur ki, beynəlxalq hüquq normalarından çıxış edərək xarici vətəndaşların ölkənin ərazisində onun razılığı olmadan qazıntılar aparması yolverilməzdir. “Silahlı münaqişə baş verdikdə mədəni dəyərlərin qorunması haqqında” Haaqa Konvensiyasının (1961-ci il 5 oktyabr) “İşğal” adlı 5-ci maddəsində isə işğal edilmiş mədəni və tarixi obyektlərin, o cümlədən arxeoloji abidələrin qorunması məsuliyyəti haqqında deyilir: “İşğal edilmiş ərazidəki və hərbi əməliyyatların gedişində zərər çəkmiş mədəni dəyərlərin qorunub saxlanılması üçün təcili müdaxilə lazım gəldikdə və səlahiyyətli milli hakimiyyət orqanları bunu təmin edə bilmədikdə işğal edən dövlət, imkan daxilində, göstərilən hakimiyyət orqanları ilə sıx əməkdaşlıqda bu dəyərlərin mühafizəsi üzrə ən zəruri tədbirləri həyata keçirməlidir”. Göründüyü kimi, bütün beynəlxalq sənədlər istənilən bütün vəziyyətlərdə ərazisi işğal olunmuş ölkə kimi Azərbaycanın öz mədəni, tarixi dəyərlərini qoruması uğrunda fəaliyyətinin hüquqi cəhətdən obyektiv olduğunu qabardır. Beynəlxalq hüquqa görə, Ermənistanın Azıx mağarasında apardığı

qazıntılar tamamilə qanunsuzdur və hüquqi nəticələr doğurur.

Saxtalaşdırılmış faktlardan biri də 1968-ci ildə arxeoloq M.Hüseynovun Azıx mağarasından aşkar etdiyi qadın çənə sümüyünün yaş xronologiyasının azaldılması ilə bağlıdır. Belə ki, işğalçılar bu nadir maddi arxeoloji nümunənin üzünü belə görmədən 50-100 min il tarixə malik olduğunu iddia edirlər. Halbuki, dünya elmi ictimaiyyəti həmin çənə sümüyünün tarixi xronologiyasının 350-400 min illərə təsadüf etdiyi haqqında mötəbər faktlarla tanışdır. Bu fakt dəfələrlə elmi məclislərdə müzakirə edilərək təsdiqini tapmışdır.

Azıx haqqında bütün dəlillərin olmasına baxmayaraq, bəzi erməni alimləri düşərgələrin tarixinin saxtalaşdırılmasına cəhd göstərilir. Bəzi mülahizələr isə, sözün əsl mənasında, gülüş doğurur. Ş.Mkrtyan 1988-ci ildə Yerevanda çap etdirdiyi “Dağlıq Qarabağın memarlıq və tarixi abidələri” adlı kitabında Azıx düşərgəsində aşel mədəniyyətinə aid erməni qadınlarının heykəlinin tapıldığı və heykəldəki paltarın müasir erməni qadınlarının paltarına oxşarlığını iddia edir.

Bütün bu və ya digər faktlar Azərbaycanın işğal altındakı zəngin arxeoloji irsinin erməni saxtakarlarından qorunmasının aktuallığını bir daha önə çəkir. Dövlətimiz daim bu saxtakarlıqla mübarizə aparır. Qarabağın işğal altındakı arxeoloji irsinin qorunmasının əsas çıxış yollarından biri dövlətimizin beynəlxalq təşkilatlarla birgə fəaliyyətidir. Çünki Azərbaycan Respublikası bir sıra beynəlxalq təşkilatların üzvüdür. Bütün bunlar dövlətimizin öz abidələrinə biganə qalmadığının bariz nümunəsi sayıla bilər. ♦

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan arxeoloji irsinə Ermənistan təhlükəsinin qarşısı alınmalıdır: [Parisdə Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Mədəni irs üzrə altkomitəsi çərçivəsində “Təhlükədə olan arxeoloji abidələr” mövzusunda AŞPA-dakı nümayəndə heyətinin üzvü, millət vəkili Rafael Hüseynovun məruzəsi] //Respublika. 2008. 11 dekabr. S.5.
2. Daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrinin bərpası, qorunması, tarix və mədəniyyət qoruqlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və inkişafına dair 2014-2020-ci illər üzrə Dövlət Proqramı. Bakı, 2014. 15 s.
3. Ermənilər Qafqaz Albaniyası tarixini heç vaxt saxtalaşdırma bilməyəcəklər: “Qafqaz Albaniyasının Azərbaycanın və Qafqazın tarixində yeri və rolu” adlı beynəlxalq elmi konfransda səslənən fikir //Azərbaycan. 2011. 2 dekabr. S.3.

Резюме

Статья исследует новую историю археологических памятников Азербайджана.

Ключевые слова: Карабах, археологические памятники, артефакт, пещера Азых.

Summary

The article explores the new history of the archaeological sites of Azerbaijan.

Key words: Karabakh, archaeological monument, artifact, Azikh cave.

MUZEYLƏRİN MƏDƏNİ TURİZMİN İNKİŞAFINDAKI ROLUNA DAİR

Təranə Cəlilzadə
ADMİU-nun II kurs magistratura tələbəsi
E-mail: kh.tarana@gmail.com

Mədəniyyət və turizm müəssisələrinin birgə əməkdaşlıq nümunəsi özünü muzeylərin timsalında da göstərir. Bu mənada, muzeylərin ölkənin bütün mədəni irs spektrinə istiqamətlənməsi və kollektiv təcrübənin muzey ekspozisiyaları sistemi vasitəsilə yayılması, turizmə dəstək verməklə yanaşı, həm də əhəlinin sosial fəallığını, onların sosial əhəmiyyətli problemlərin həllinə diqqətini artırır və Azərbaycanın adekvat imicinin yaranmasına kömək edir. İstər muzeylərin, istərsə də digər mədəniyyət müəssisələrinin turistlərə xidmətinin keyfiyyəti və bir sıra bədii-kütləvi tədbirlərin həyata keçirilməsinin səmərəliliyi texniki vasitələrin zənginliyindən daha çox asılıdır.

Xüsusilə də, təbii və tarixi mədəniyyət sərvətlərini, mədəni fəaliyyətləri, aktual sənət əsərlərini, bəzi sosial-iqtisadi faktları turistik bir məhsul halında səyahətçilərin xidmətinə təqdim edən turizm anlayışı kimi mədəni turizmin inkişafında muzeylərin rolu gündəngünə artmaqdadır (5, s.14). Çünki maraq, dincəlmə, əyləncə, sağlamlıq, idman məqsədləri ilə yanaşı, şəxsiyyətin zənginləşdirilməsi, yeni məlumatların qazanılması məqsədilə edilən səyahətlər kimi də səciyyələndirilən mədəni turizm – muzeyləri, eləcə də turistlərin qədim sənət əsərlərini, tarixi yerləri, qədim sivilizasiyalara aid müxtəlif qalıntıları, digər cəmiyyətlərin yaşayışını öyrənmək istəyi ilə həyata keçirilən turizm fəaliyyətləridir.

Eyni zamanda, mədəni turizm “təhsil, sənət, mədəniyyət və festival turlarını, abidələri, qədim yaşayış məskənlərini və təbii gözəllikləri, ziyarətgahları, xüsusilə fəaliyyət sahəsi mədəni fəallıq olan səyahətləri əhatə edir” (3, s.14). Mütəxəssislər mədəni turizmə qatılan turisti adətən belə xarakterizə edirlər ki, o, təcrübəli səyyahdır, təhsili yüksəkdir, yüksək gəlir qrupuna aiddir, orta və daha yuxarı yaş qrupuna mənsubdur, qənaətcildir, tətillə və səyahət məsələsində dost-tanışdan məlumat alır, kəşf etməyi sevən insandır və s. Deməli, mədəni turizm mədəni instinktlərlə səyahət edən turistlərin daxil olduğu turizmdir. Digər bir geniş yanaşmaya görə isə, mədəni irs və sərvətləri ziyarət vasitəsilə, səyahətçinin duyğu və düşüncələrinə təsir göstərən yerdəyişmələr mədəni turizmi təşkil edir.

Mədəni turizm, tarixi əsərləri ziyarət məqsədilə miras turizmini, aktual sənətkarlıq fəaliyyətlərindən bəhrələnməsi məqsədilə isə sənət turizmini özündə ehtiva edir və beləliklə, yaradıcı turizmə doğru genişlənir (6, s. 6). Digər tərəfdən, mədəni turizm “mədəni qaynaqlar üzərində qurulmuş bir turizm növü olub, əsas motivasiyasını yeni yerlər tanımaq, yeni şeylər öyrənmək və ən önəmlisi də, mədəni fəaliyyətlərə aktiv qatılmaq surəti ilə, yeni təcrübələr qazanmaq ehtiyacı” (8, s. 34) kimi də dəyərləndirilir.

Muzeylərlə bağlılığı baxımından mədəni turizm bir sıra fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Hər şeydən əvvəl insanlar turizm sayəsində fərqli mədəniyyətləri görmə imkanı qazanırlar. Bu səbəbdən də mədəni turizm həyat tərzləri və zövqləri bir-birindən fərqli olan insanlar arasında bir mədəniyyət mübadiləsi üçün şərait yaradır.

Mədəni turizm çıxan turistlər öz səyahətləri müddətində qarşılaşdıqları müxtəlif mədəniyyət və sənət əsərlərini sərbəst surətdə dəyərləndirir və aralarındakı ayrılıqları görürlər. Ayrılıqları bir həyat fərqi, zənginlik və dünya gözəlliyi olaraq qəbul edirlər. Daha xoşniyyətli, tolerant və hörmətçil olmağı öyrənirlər. Beləcə özlərini, ölkə və millətlərini olduğu qədər digər ölkə və millətləri də sevməyi öyrənirlər. Başqaları üçün fədakarlıq hisslərini inkişaf etdirirlər (5, s.15).

Bütün bunlarla yanaşı, mədəniyyət və sənət əsərləri turizmin ən önəmli qaynaqlarıdır. Turistlərin böyük əksəriyyəti ölkələrə, o cümlədən Azərbaycana sənət və mədəniyyət əsərlərini görmək üçün gəlirlər ki, burada muzeylərin fəaliyyəti ön plana çıxır.

Mədəni turizm insanlarda mədəni irsə qarşı bir məsuliyyət hissi, asudə vaxtlarını xoş və mənalı keçirmələrinə şərait yaradır. Belə ki, turizm də cəlbədic faktorlardan biri də səyahət edilən bölgənin sosial, tarixi və mədəni zənginlikləridir. Bunların bir hissəsi yerli əhəlinin gündəlik yaşayışlarına da təsir edir. Əl sənətləri, məhəlli yeməklər, adət və ənənələr həmin mədəniyyətin görünən tərəfləridir. Bu təbii inkişaf, digər istehsal faktorlarını cəlb etməkdə, turizm də inkişafı artırmaqdadır. Eyni zamanda, insanlar mədəni turizmlə müxtəlif mədəniyyətləri tanımaq, öyrənmək, fərqli cəmiyyətlərin həyat tərzləri ilə tanış olmaq, öz mədəniyyətlərini artırmaq və müqayisə

aparmaq imkanı əldə edirlər. Bu səbəbdən də mədəni qaynaqlar mədəni turizm də yeri və əhəmiyyəti müzakirə edilməyən bir gerçəklikdir (4, s.32).

Hazırda mədəni turizm Azərbaycanda da inkişaf sektoru kimi nəzərdən keçirilir, çoxtərəfli və ikitərəfli himayə, habelə xarici investorların layihə yardımları ilə dəstəklənir. Azərbaycanlılar turizm məşğulluq yarada və gəlir gətirə biləcək inkişaf potensialı kimi baxırlar. Ölkədə zəngin muzey və rəsm qalereyaları, tarixi abidə və şəhərlər, məscidlər və kilsələr, məbədlər, irs parkları, karvansaralar, tarixin əbədiləşdiyi çoxlu yerlər var. Azərbaycan həmçinin güclü ənənəvi mədəniyyətə, adət və ənənələrə, hərarətli qonaqpərvərlik ruhuna malik, habelə uzun əsrlər boyu qədim ticarət yollarının üzərində yerləşmiş bir ölkədir (5, s.16).

Azərbaycanın mədəni turizm potensialına Bakıda xüsusilə muzeylər və incəsənət qalereyaları nümunə göstərilə bilər. Bakı həmçinin gözəl tarixi abidələri, müxtəlif memarlıq üslublarında ti-

mun yaşam tərzlərini görmək məqsədilə edilən səyahətdir. Müasir dövrdə insanlar qədim mədəniyyətlərin izlərini görməklə yanaşı, özlərindən fərqli yerli mədəniyyətlərə də maraq duymağa başlamışlar. Təbiət şərtlərinə bağlı olmadan turizmi bütün regiona yaymaq, turizmə bir dinamizm qazandırmaq, ölkə mədəniyyətini yerli və əcnəbilərə tanımaq, qorumaq, keçmişə və gələcəyə sahib çıxmaq üçün mədəni turizmin inkişaf etdirilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Dünyadakı turizm anlayışı dəyişməyə başlayıb. Belə ki, keçmiş mədəniyyətin izlərini yerində görmək, mədəni təmaslar, yaşam tərz, inanc sistemləri, əl sənətləri, alış-veriş mühitləri, əyləncə formaları maraq kəsb edir (1, s. 54-55).

Anonimləşən, hər yerdə ola bilən standart və şablon məhsullara və yerlərə maraq azalmaqdır. Burada mədəni turizmin əməkdaşlığa söykənəcəyi, yəni ayrı-ayrılıqda muzey fəaliyyətləri olmadan mövcudluğu aydındır. Turizm araşdırmalarında mədəni turizm artıq bir turizm növü olaraq muzeyləri, tarixi-mədəni yerləri gəzmək

kilmiş binaları, yaşıl parkları, qala divarları arasında salınmış qədim içərişəhəri ilə hamını heyran edir. Bu mədəni irs abidələri nümayiş obyektləri kimi gələn turistlərin marağını çox çəkir (4, s.35).

Muzeylər və turizm arasındakı əlaqədən bəhs edən əksər mütəxəssislərin ümumi rəyi belədir ki, bu əlaqə mədəniyyətin turizmə yol açması və turistlərin getdikləri, gəzdikləri yerlərin mədəniyyətinə təsirləri olmaqla iki şəkildə ortaya çıxır. Günümüzdə kommunikasiya vasitələrindəki inkişaf və qloballaşma insanların müxtəlif mədəniyyətləri görmə və öyrənmə marağını artırmış və bu arzu mədəni turizmi doğurmuşdur. Mədəni turizm festival, folklor, teatr, sərgi kimi sənət fəaliyyətlərinə qatılmaq, qədim və müasir sivilizasiyaları və mədəni dəyərləri tanımaq, tarixi yerləri və toplu-

və görmək kimi tərif edilir (5, s. 18-20). Müasir dövrdə maddi və mənəvi dəyərlərdən ibarət mədəni irslə bağlı tədqiqatlar və mədəni irsin mühafizəsi məqsədilə müqavilə və razılaşmalar getdikcə daha mühüm əhəmiyyət daşıyır. Mədəniyyət və təbiət sərvətləri, tarixi, arxeoloji, mədəni abidələr, müqəddəs dini yerlər və s. mədəni irsi təşkil edən ünsürlərdir. Bundan başqa, mənəvi mədəniyyət dəyərləri kimi qəbul edilən adət və ənənələr, folklor irsi, dini inanc və ibadətlər, musiqi, rəqs, yeyib-içmə vərdisləri də mədəniyyəti təşkil edən digər ünsürlər arasındadır ki, mədəni turizmi tamamlamaqla maraq cəlb edir (9, s. 3-5).

Mədəni turizmin məhsulları keçmiş və günümüzə əlaqəli fərqlənir. Qədim mədəniyyətlərə aid qalıntılarla yanaşı, həyat

tərzləri, adət və ənənələr, festivallar, musiqi və əyləncə növləri, əl sənətləri, yemək növləri və vərdisləri mədəni turizmin ən mühüm məhsulları arasındadır və xüsusilə də qloballaşan dünyada getdikcə əhəmiyyət qazanır.

İstənilən xalqın mədəni irsi yalnız rəssamların, arxitektorların, musiqiçilərin, yazıçıların, elm adamlarının əsərlərindən ibarət deyil, eyni zamanda, folklor, el deyimləri, festivallar, dini ayinlər və s. də bura daxildir. Turizmin mədəniyyət və dərkətmə növləri artıq çoxdan sərbəstləşmişdir. Onun əsasını ölkənin tarixi-mədəni potensialı (bütün sosial mədəniyyəti əhatə edən adət-ənənələr, məişət yaradıcılığı və s.) təşkil edir. Dərkətmə turizminin minimal dəsti üçün istənilən yer resurs ola bilər, lakin kütləvi təşkilə müəyyən mədəni irs obyektlərinin təyini vacibdir. Arxeoloji abidələr, mədəni və vətəndaş arxitekturası, landşaft arxitektura abidələri, böyük və kiçik tarixi şəhərlər, kənd yaşayış sahələri, muzeylər, sərgi zalları, etnoqrafiya obyektləri, el yaradıcılığı və sənətləri, tətbiqi sənət mərkəzləri və s. bu qəbildəndir (14, s. 214).

Muzeylərlə sıx bağlı dərkətmə turizmi səyahət zamanı başqa xalqların həyatı, mədəniyyəti və adətləri ilə tanışlıq üçün bütün aspektləri əhatə edir. Beləliklə, turizm mədəni əlaqələr və beynəlxalq əməkdaşlıq yaratmaq üçün ən vacib vasitələrdəndir. Ərazi daxilində mədəni faktorların mükəmməlləşməsi həmin sahəyə turist axınına gücləndirən amillərdən sayılır. Bir çox ölkələrdə turizm mədəni əlaqələr siyasətinə daxildir. Mədəni səviyyədə inkişaf həmçinin hər hansı bir ərazinin turist bazarında xoş imic qazanmasına da köməkçidir. Elementlər və mədəni faktorlar informasiya kanalları vasitəsilə turistlərin gedəcəkləri yeri təyin edə bilər. Turizmin inkişafında müvəffəqiyyət təkcə ümumi tələblərə və standartlara cavab verə bilən texniki-material bazasından deyil, həmçinin milli irsin unikallığından da asılıdır. Milli irs və mədəniyyət obyektləri ağıllı və yaradıcı təqdim olunmalıdır. Elmi-texniki inkişaf öz işini görmüşdür: bir ölkənin istehsal etdiyi məhsul başqasının məhsulundan nə praktiki, nə də analoji cəhətdən fərqlənir. Mədəniyyətdə eynilik qəbuləlməzdir. Turist axınının çoxluğu ilə populyarlıq istəyən ərazi turist bazarına çıxara biləcək unikal mədəni komplekslərə malik olmalıdır (12, s. 112).

Müxtəlif yaradıcılıq sahələri turist axınının marağına səbəb ola biləcək səyahət üçün daha güclü motiv yarada bilər. Turistlərin əksəriyyəti mədəniyyətə, incəsənətə, elmə, dinə, tarixə və s. maraq göstərirlər. Təsviri incəsənət – turist gəzintisi zamanı ən inandırıcı motiv yaradan vacib mədəni elementlərdən sayılır. Milli təsviri incəsənət əsərlərinin tanınmış istirahət evlərində, mehmanxanalardakı otaqlarda nümayişi həmin ərazinin mədəniyyətini turistlərə tanıtmmaq məqsədi daşıyır (13, s. 67). Elmi-texniki əsr dövründə elmi komplekslər də dərkətmə turizminin vacib resurslarından sayılır. Xüsusiləşdirilmiş muzeylər, sərgilər, qoruqlar və s. daha çox tanınmış obyektlər siyahısına daxildir (2, s. 96).

"Turizmin global etik kodeksi"nin birinci maddəsində turizmin cəmiyyət üzvləri arasında qarşılıqlı anlaşma və hörmətin yaranmasında rolu ayrıca bəndlərlə göstərilir. Birinci bənddə belə bir məqam mövzumuz baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir: "Bəşəriyyətin ümumi fəlsəfi və əxlaqi dəyərləri ilə dini-mədəni dəyərlərinin

müxtəlifliyini qəbul edib bunları hörmətlə qarşılamaq məsuliyyəti turizmin əsası və eyni zamanda, məqsədidir. Turizmin inkişafında təsir gücünə malik tərəflər: yerli xalqın, milli azlıqların da daxil olduğu bütün insanların mədəni və sosial dəyərlərinə hörmətlə yanaşmalıdırlar" (10). "Turizm Xartiyası və Turistin Kodeksi"nin ilk maddəsində isə göstərilir ki: "Turistlər öz əxlaqi davranışları ilə istər milli, istərsə də beynəlxalq səviyyədə xalqlar arasında qarşılıqlı anlaşma və dostluq münasibətlərinə imkan yaratmaqla dünyada sülhün qorunmasına kömək etmiş olurlar" (11).

İnsanlar turistik gəzintilərə daima içində olduqları mühitdən ayrılaraq yenilikləri və başqa xalqların həyat tərzlərini görmək üçün çıxırlar. Turizm üçün qaynaq yaradan bir xalqın və ya bölgənin incəsənət əsərlərini, mətbəxinə, sənayesini, ticarətini, təhsilini, ədəbiyyatını, dilini, elmini, dinini, tarixini və arxeologiyasını ehtiva edən mədəni zənginliklər – mədəni irs və əsərlər turizm sənayesinin ən əhəmiyyətli fokus nöqtəsidir (5, s. 30). Bu mədəni zənginlikləri görmək və keçmiş dövrlərin sivilizasiyalarını izləyib onlar haqqında bilik əldə etmək istəyən insanlar isə turistik gəzintilərə meyillənirlər.

Fərqli toplumların mədəniyyətlərini gəzərək, görərək, yaşayaraq öyrənilməsinə imkan verilməsi və ən yaddaqalan, təfərrüatı ilə xatırlanan məlumatlılıq mədəni turizmə qatılan insanların mədəni səviyyələrini artırır. Bu mənada, turizm – insanın vərdiş etdiyi gündəlik yaşantısından uzaqlaşaraq əylənmə və dincəlməsi ilə yanaşı, sənət əsərləri, tarixi abidələr, muzeylər kimi xarakterik cazibəyə malik yerlər görməsinin, mədəni mənada zənginləşdirici imkanlara sahiblənərək sənət və mədəniyyətə daha asan yaxınlaşmasını və mədəni baxımdan zənginləşməsinə təmin edən fərqli mühitlərdə olmasının yol və vasitəsidir (7, s. 41).

Mədəni turizm təhsil, incəsənət, mədəniyyət, festival turlarını, arxeoloji abidələr və qalıqları, mədəni-tarixi yerləri, dini-müqəddəs ocaqları və təbii gözəllikləri özündə ehtiva edir. Mədəni turizm fəaliyyəti kimi dəyərləndirilən muzeylər, sərgilər, musiqi salonları, teatrlar, kinoteatrlar, radio və televiziya proqramları, araşdırma və tədqiqat gəzintiləri, qısamüddətli kurslar, uzunmüddətli məktəblər və universitetlər, elmi və arxeoloji kəşf səyahətləri, ortaqların filmərin çəkilişi, konfranslar, konqreslər, toplantı və seminarlar və s. kimi bir sıra fəaliyyətlərdə məqsəd beynəlxalq bilik və fikir mübadiləsinin inkişafıdır (7, s. 44-45).

Mütəxəssislər tərəfindən mədəni turizmin iki istiqaməti qeyd edilir: 1) Tarixi-mədəni irs (keçmişə aid hər şey); 2) Yaşayan mədəniyyət (a. Adət və ənənələr, folklor, dini inanclar, mətbəx, məişət mədəniyyəti; b. Müasir mədəniyyət məhsulları, teatrlar, kinofilmlər və digər səhnə sənətləri, eləcə də digər yaradıcı, mədəni industriyaların bütün nəticələri). Problemə bu kontekstdən yanaşsaq, turizmin və ya mədəniyyət səyahətlərinin təcrübəsindən çıxış edərək turizmin adıçakılan növünə belə bir tərif verə bilərik: Mədəni turizm – təbii və tarixi mədəniyyət sərvətlərini, mədəni fəaliyyətləri və aktual sənət əsərlərini, mədəniyyət sənayələrinin nəticələrini, bəzi sosial-iqtisadi faktları turistik bir məhsul halında səyahətçilərin xidmətinə təqdim edən bir turizm anlayışıdır (5, s. 33-34). Deməli, yalnız tarixi deyil, aktual olanı da əhatələyən bir termindir.

Muzeylər, arxeoloji, tarixi mədəniyyət sərvətləri, dini tikililər,

müqəddəs yerlər, sivil memarlıq nümunələri, saraylar, qalalar, türbələr və hər cür aktual sənət əsərləri, sənətkarlıq, etnoqrafiya, folklor, ənənəvi və aktual həyat tərzləri, bir sözlə, bütün mədəni nailiyyətləri bu tərifin içərisinə daxil etmək mümkündür. Bu səbəbdən də rəsmi idman turnirlərindən kənar idman turları, təbiət gəzintiləri, inanc turizmi, konqres turizmi, yarmarka, sərgi və sağlamlıq turizmi də tərifdə özünə yer tutmaqdadır.

Mədəni turizm zamanı ziyarət edilən mədəni irs obyektləri və mədəni cəlbediciliklər – tarix öncəsi və tarixi dövrlərə aid elm, din və incəsənətlə bağlı hadisələr, yerlər (muzey, arxeoloji abidələr və s.) və əşyalar, dil, memarlıq tərz, idman və əyləncə fəaliyyətləri,

yerli mətbəx, modern populyar mədəniyyət, əl sənətləri, folklor, adət-ənənə, yarışlar, oyunlar kimi çox formalarda ortaya çıxa bilər. Qısaca, insan əməyi ilə formalaşmış və digər insanların marağını çəkə biləcək əşya və hadisələr mədəni cəlbedicilik sferasına daxildir. Mədəni turizm həm mədəni sərvətlərin aşınmasına, həm də qorunmasına (dəyər qazanmasına) yol açır. Sözügedən amil mədəni turizm təsirlərinin mərkəzi və yerli səviyyədə turizm siyasətlərində diqqətə alınmasını getdikcə daha çox aktuallaşdırır. Fəaliyyət zamanı bütün bu faktorların diqqətə alınması muzeylərin də qarşısında duran ən aktual məsələlərdəndir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Emekli Gözde. Coğrafiya, Kültür Ve Turizm: Kültürel Turizm. İzmir, Ege Coğrafiya Dergisi, 15 (2006), s. 51-59.
2. Gülcan Bilgehan. Türkiyede Kültürel Turizmin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı. Gazi Üniversitesi. İşletme Araştırmaları Dergisi 2/1 (2010) s. 99-120.
3. Kültürel Mirasın Korunmasında Üst Ölçekli Projelerin Rolü. 2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul ve Fatih Suriçi'ne Etkileri. Yüksek Lisans Tezi (Hazırlayan: Şehir plancisi Yasemin Tosun). T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008.
4. Məhişov S.E. Azərbaycanda mədəni turizmin perspektivlərinə dair. Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin elmi əsərləri. Bakı, ADMİU, 2012, 32-38.
5. Məhişov S.E. Mədəni turizmin maarifçilik mahiyyəti və onun inkişaf amilləri. Sənət. üzrə fəl. dok. ... dis. Bakı, ADMİU, 2014, 195 s.
6. Oter Zafer, Ozdogan N.Osman. Kültür Amaçlı Seyahet eden Turistlerde Destinasyon İmici: Selçuk-Efes Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, Güz : 127-138, 2005.
7. Özgören Ferahnur. Boş zaman pazarlaması ve müzecilikte bir uygulama. Marmara üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü işletme anabilim dalı. Yüksek lisans tezi. İstanbul, 2007, 266 s.
8. Sayılan Hasan. Mus ilinde Kültür Turizmi Potansiyelinin Coğrafi Yönden Degerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara – 2007 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, 262 s.
9. Süleymanlı M.A. "Mədəni irs" fənnindən bakalavr hazırlığı üçün proqram. Bakı: ADMİU, 2017, 32 s.
10. Turizmin global etik kodeksi. Duroviç A.P., Kabuşkin N.I., Serqeeva T.M. və b. Turizmin təşkili. Minsk: Novoe Znanie, 2003. <http://dtxtg4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/docpdf/azeri.pdf>
11. Turizm Xartiyası və Turistin Kodeksi. <http://www2.unwto.org/>, <http://dvdfilemndown.wordpress.com/2012/01/23/turizm-xartiyasi/>
12. Ünal Ayşe Burcu. Türkiyənin Avrupa Birliyi Turizm Politikasına Uyumu. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, 2007, 74 s.
13. Квартальнов В.А. Туризм. Москва. Финансы и кредит. 2002, 173 с.
14. Ричардс Г. Культурный туризм в Европе // Актуальные вопросы теории и практики туризма: Труды Академии туризма. Вып. 2. – СПб., 1997.

Резюме

В статье говорится о роли музеев в развитии культурного туризма. Поясняется суть культурного туризма, а также специфические особенности, которые отличают его от других видов туризма.

Ключевые слова: музей, культурное наследие, культурный туризм, культура, искусство.

Summary

The article describes the role museums play in the development of cultural tourism, clarifies the definition of cultural tourism and focuses on the peculiarities and differences of cultural tourism from other directions of tourism.

Key words: museum, cultural heritage, cultural tourism, culture, art.

ŞAH İSMAYIL XƏTƏİ VƏ AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİ

Gülzar Nəzərova

Qaradağ rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminin Mərkəzi Kitabxanası

E-mail: gulnar.nazarova.92@mail.ru

Orta əsrlər Azərbaycan mədəniyyətinin çiçəkləndiyi, mədəni sərvətlərin zənginləşdiyi bir dövr olmuşdur. Bildiyimiz kimi, vaxtilə torpaqlarımızda hökmranlıq etmiş dövlət xadimləri mədəniyyətimizin inkişafı üçün mühüm tədbirlər görmüşlər. Həmin dahi şəxsiyyətlərdən biri də siyasi görüşləri və ədəbi irsi ilə tariximizdə silinməz izlər qoymuş, yaradıcı insanların hamısına çevrilmiş dövlət xadimi və şair Şah İsmayıl Xətai olmuşdur. Səfəvilər dövlətinin banisi Şah İsmayıl Xətəinin hakimiyyət illəri mədəni həyatın müsbət yöndən inkişafı üçün yeni mərhələ sayılır. Bu irəliləyiş ilk növbədə özünü mədəniyyət sahəsində,

ədəbi yaradıcılıqda büruzə verib. Ümumiyyətlə, Səfəvi dövlətinin hökmranlıq illərində Azərbaycan mədəniyyəti xeyli inkişaf edib. Həmin zaman kəsiyində müxtəlif elmi yeniliklər ərsəyə gətirilib, incəsənətə maraq artmağa başlayıb ki, bu da mədəni həyatın yüksəlişinə böyük bir təkandır.

Səfəvi dövlətinin mövcudluğu zamanı memarlıq sənəti digər incəsənət sahələri kimi ön plana çıxdı. Memarlıq tikililəri yeni üslub qazandı, bir çox şəhərlər mədəni-ticarət mərkəzləri kimi fəaliyyət göstərməyə başladı. “Şah İsmayılın göstərişi ilə Bağdad yaxınlığında Kazimiyyə kompleksi ucaldılmışdı. Əsası XIV əsrin II yarısında qoyulmuş, 2 günbəzli və 1 minarəli türbənin yenidən qurulması əsasında 1519-cu ildə gözəl bir kompleks əmələ gətirilmişdi” (1). Demək olar ki, Şah İsmayıl Xətai Səfəvilər dövründə mədəni həyatın tərəqqisi üçün ilkin mərhələnin əsasını qoydu.

Bildiyimiz kimi, Şah babamızın incəsənətə xüsusi marağı vardı və bu sahənin inkişafı üçün xüsusi səylərini göstərirdi. Hökmdar-şair Azərbaycan filosoflarına, incəsənət xadimlərinə, sənətkarlarına himayədarlıq etmişdir. Şah İsmayılın sarayında bir çox rəssam, xəttat və musiqi sahəsi xadimlərinin yaradıcılıqla məşğulluqları üçün əlverişli şərait yaradılmışdı. Hətta siyasi xadimin özünün də rəssamlıq və xəttatlıq qabiliyyəti vardı. Ümumiyyətlə, el sənətkarları Xətəinin zamanında ordu-da və sarayda xüsusi hörmətə malik idilər. Qeyd edək ki, onun hakimiyyəti ərzində Təbrizdə çoxlu nəqqaş, rəssam, xəttat, müzəhhib və cildçi fəaliyyət göstərüb. Hətta Bağdad, Şiraz, İsfahan, Herat rəssamları Təbriz şəhərinə gəlib öz sənətkarlıq qabiliyyətlərini nümayiş etdirə biliblər. Şair-hökmdarın 26 aprel 1522-ci il tarixli fərmanına əsasən, Herat miniatür məktəbinin məşhur rəssamı Kəmaləddin Behzad Təbriz saray kitabxana-

sına rəis təyin olunub. Təbriz miniatür məktəbinin ustalarından biri, Əbülqasim Firdovsinin "Şahnamə"sinə və Hafiz Şirazinin "Divan"ına miniatürlər çəkmiş böyük rəssam Soltan Məhəmməd saray kitabxanasında çalışıb. Bunların hər biri isə Şah İsmayıl Xətəinin təsviri sənətə qayğısının sübutudur.

Səfəvilər dövründə dekorativ tətbiqi sənət növləri zənginliyi, əlvanlığı ilə seçilirdi. Hələ dövlətin ilkin zamanlarından məlum olan nümunələrdən biri də Şah İsmayıl məxsus qızıl toqqadır. Qızıl kəmə 1507-ci ilə aiddir. "Şah İsmayılın hazırda İstanbuldakı Topqapı sarayı muzeyində saxlanılan kəməri ölçüsü təxminən 58 sm olan, biri digərinə qarmaqla bənd edilən şəkəbə üsulunda zərif nəbati ornamentlərlə bəzədilmiş qızıl hissələrdən ibarətdir. Kəmərin ən gözəl hissəsini onun dairə şəkilli toqqası təşkil edir. Toqqada at belində ova çıxmış bir gənc və onu müşahidə edən şətir təsvir olunmuşdur" (2, 86). Faktə əsasən demək olar ki, təsvirin süjet xətti olduqca maraqlıdır. Süjetdə ov səhnəsi canlandırılır. Gəncin geyimi o dövr Səfəvi geyim üslubuna uyğun işlənmişdir. Burada gənc qısa qollu xəltətlə rəsm edilmiş, başında isə qızılbaşlara aid başlıq mövcuddur və həmin başlığın yan tərəfində lələk təsvir edilib. Lələk həmin gəncin yüksək rütbəyə mənsubluğunun ifadəsidir. Diqqət yetirsək, həmin maddi mədəniyyət nümunəsi süjet xətti və kompozisiyası ilə miniatür nümunəsinə bənzəyir. Zərgərlik nümunəsindən aydın olur ki, Xətəinin hakimiyyəti zamanı dekorativ tətbiqi sənət sahəsində irəliləyiş mövcud olmuşdur.

Xətəinin elmə qarşı xüsusi diqqəti danılmazdır. O, vaxtilə Uzun Həsənin Təbriz şəhərində açdığı kitabxananın nəzdində yeni kitabxana yaratmışdı. Bunu isə kitaba olan sevginin bir nümunəsi saymaq olar və şair-hökmdar dövlətin mənəvi mədəniyyətinin inkişafına təkan vermişdir. Digər tərəfdən, Şah İsmayıl Marağa rəsədxanasının bərpa işlərinin yerinə yetirilməsi üçün məşhur riyaziyyatçı və astronom Qiyasəddini Marağa şəhərinə göndərmişdi. Sadalanan faktların hər birində o dövr mədəni həyatının tərəqqisi üçün atılan addımları görürük.

Xətai özü bir şair kimi lirik janrda yazıb-yaratmış, "Nəsihətnamə" və "Dəhnamə" kimi şah əsərlərini Azərbaycan ədəbi yaradıcılığına miras qoymuşdur. "Dəhnamə" poeması şairin lirik janrda yazdığı zirvə əsərlərindən biridir ki, konkret süjetə malik poeziya nümunəsidir. "On məktub" mənasını verən əsərin adı eyni sayda məktublardan götürülüb. Əsərdə başlıca diqqət məktublara deyil, buradakı hadisələrə verilir. Ana dilində yazılmış ilk poemalardan biri kimi bu əsər bütün məziyyətlərinə görə orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı xəzinəsinin incilərindəndir" (3, 572). "Nəsihətnamə" isə, adından da aydın olduğu kimi, nəsihətlərə əsaslanan fəlsəfi poemadır.

Məlumdur ki, dil insan mədəniyyətinin əsas ünsürüdür. Şah İsmayıl Xətai Azərbaycan dilini dövlət dilinə çevirməklə dil mədəniyyətinin təkanı üçün böyük tədbirlər görmüş və Azərbaycan türkcəsinin geniş miqyasda tanınmasına kömək etmişdir. Belə ki, onun I Sultan Səlimə müraciət formasında yazdığı qəzəl dilin digər dövlətlər tərəfindən tanınması üçün çox mühümdür. "1514-cü ildə, Çaldıran döyüşü ərəfində I Sultan

Səlim Şah İsmayıl fars dilində şeir göndərmiş, Xətai isə bu şeirə azərbaycanca belə cavab vermişdi:

Diyari-eşqə sultanəm, dila, mən də zəmanimdə,
Vəzirimdir qəmə-gülsə, oturmuş iki yanimdə" (4).

Səfəvilər xanədanının başçısı zəngin poetik irsi, "Xətai" təxəllüsü ilə Azərbaycan dilində əsərlər yaratması ilə yanaşı, digər şairlərin himayədarı olmuşdur. "Şah İsmayılın sarayında "şairlərin şahı" başda olmaqla Süruri, Şahi, Matəmi, Tüfeyli, Qasimədən ibarət ədəbi məclis vardı" (5, 480). Həmin məclisə "məliküşşüəra" adını almış Həbib rəhbərlik edirdi.

Bildiyimiz üzrə, Xətai həm də hərbi, qılınc ustası olmuşdur. Xadimin tarixin səhifələrində dərin izlər qoymuş Çaldıran döyüşündəki şücaətləri və mərdliyi tədqirəlayıqdır. Çaldıran savaşı Osmanlı və Səfəvi dövlətlərinin silinməz tarixidir ki, XVI əsrin görkəmli söz ustası Məhəmməd Füzulinin də diqqətini çəkmiş, dahi şair cəngə öz hisslərini bildirmişdir. "Bu müharibədən aldığı təəssüratı Məhəmməd Füzuli "Bəngü Badə" poemasında dərin ürək ağrısı ilə qələmə almış, iki hökmdarın qürur və mənəmiyi ucbatından törənən Çaldıran müharibəsi ona ilk böyük əsərini yaratmaq üçün əsas təkanverici hadisə olmuşdur. Füzuli 1514-1524-cü illər arasında yazdığı poemanı Şah İsmayıl itəf edib, onu səmimi, ürəkdən gələn misralarla alqışlayıb.

Məclisəfruzi-bəzmgahi-Xəlil,
Cəmi-əyyam Şah İsmayıl.
Ondan asudədir ğəniyyü gəda,
Xələdəllahü mülkəhü əbəda" (6, 10-11).

Bütün faktiki məlumatlardan da aydın olur ki, dövrün söz-sənət xiridarları Şah İsmayıl və onun ədəbi yaradıcılığını, mədəniyyətə verdiyi önəmi yüksək qiymətləndirmişlər.

Səfəvi dövrünün ustaları ilə yanaşı, sonrakı zamanlarda yaşamış məşhurlar da Xətainin siyasi və ədəbi sahədəki fəaliyyəti ilə marqlanmışlar. Mirxond, İsgəndərbəy Münşi, Lütfəlibəy Azər, Rzaquluxan Hidayət, Həmid Araslı, Əzizağa Məmmədov kimi tədqiqatçılar şair-hökmdarın həyat və yaradıcılığı barədə geniş tədqiqat işləri aparmışlar. Digər tərəfdən, Ş.Ryo, E.Braun E.Gibb, V.M.Minorski, T.Gənceyi, F.Babinger və digər Avropa tədqiqatçıları; rus alimi A.E.Krımski; türk araşdırmaçılar Ə.Kölpınarlı, M.F.Koprülüzadə, İsmayıl Hikmət, Bəsim Atalay, Səədəddin Nüşət Ergün və başqaları Şah İsmayıl haqqında dəyərli məlumatlar aşkarlamış və onların bu tədqiqat işləri Xətainin həyat və fəaliyyətinin öyrənilməsi üçün əsas mənbə

olmuşdur. Şah İsmayıl haqqında ən dəyərli yazılardan biri də fars dilində yazılmış "Tarixə-şəhe-İsməile-Səfəvi"dir. Müəllifi naməlum olan bu əsərdə Xətainin bütün yaşamı, dövrün ictimai-siyasi vəziyyəti barədə ətraflı məlumat verilir.

Şairin həyat və yaradıcılığı bütün dövrlərdə maraq doğurmuşdur. Belə ki, Azərbaycanın görkəmli ədibləri onun həyatına dair əsərlər yaradıblar. "Şah İsmayıl" dastanı, Əlisə Nicatın "Qızılbaşlar", Əzizə Cəfərzadənin "Bakı-1501", Fərman Kərimzadənin "Xudafərin körpüsü" romanları bu qəbildəndir. Bununla belə, Müslüm Maqomayev "Şah İsmayıl" dastanı əsasında eyniadlı operasını bəstələmişdir.

Beləliklə, elm-sənət himayəçisi Şah İsmayıl Xətainin yeritdiyi siyasi strategiya nəinki dövlətin iqtisadi-siyasi mövqedən inkişafına kömək etdi, həmçinin Azərbaycan mədəniyyətinin tərəqqisinə güclü təsir göstərdi. Hökmdar-mütəfəkkirin qısa ömründə mədəniyyətə, elmə, yaradıcılığa göstərdiyi qayğı nəticəsində böyük nailiyyətlər qazanılmış, sonrakı dövrlərdə də onun xələfləri Xətai irsini davam etdirə bilmişlər. Eyni zamanda, bu mütərəqqi islahatlar Səfəvilər dövlətinin tərəqqisinin başlanğıcı olmuşdur. ♦

Ədəbiyyat:

1. Qasımov X. Orta əsrlərdə Azərbaycan mədəniyyəti. Bakı, 2008, 448 s. / <http://www.ebooks.az/view/ZxRbPAXo.pdf>
2. Əfəndi R. Azərbaycan incəsənəti. Bakı, "Şərq-Qərb", 2007, 160 səh. + 112 səh. (illüst.)
3. Mədəniyyət tarixi və nəzəriyyəsi. Ali məktəblər üçün dərslik / M.C.Manafova, N.T.Əfəndiyeva və S.A.Şahhüseynovanın ümumi redaktəsilə. Bakı: "Sabah" nəşriyyatı (2008), 2010, 876 s.
4. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. III cild (XIII-XVIII əsrlər). Bakı, "Elm". 2007, 592 s. + 56 səh. illüstrasiya/
<file:///C:/Users/user/Downloads/kitab20100402024749477.pdf>
5. Azərbaycan tarixi. I cild. Dərslik. Bakı, "Çıraq nəşriyyatı", 2007, 720 s.
6. Şah İsmayıl Xətai. Əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005, 384 s.

Резюме

Автор статьи в очередной раз даёт читателю возможность соприкоснуться с эпохой Шаха Исмаила Хатаи.

Ключевые слова: Шах Исмаил Хатаи, Сефевидское государство, Азербайджанская культура, миниатюра, литература.

Summary

The author of the article once again gives the reader an opportunity to get in touch with the epoch of Shah Ismail Hatai.

Key words: Shah Ismayil Khatai, The Safavid Empire, Azerbaijan culture, miniature, literature.

GƏNCƏ MOZAIKALARI

Şaiq Məmmədov
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Hələ qədim dövrlərdən Gəncənin memarlıq simasının gözəlliyini daha çox bismiş kərpicdən tikilmiş müxtəlif funksiyalı binalar müəyyənləşdirdiyi halda, sovet dönəmində həmin materialdan çox az istifadə edildi. Bunu çox vaxt yerli məkanın inşaat mədəniyyəti üçün səciyyəvi sayılmayan materialların üzərini, müxtəlif binaların eksteryerini monumental-dekorativ sənət nümunələri ilə örtməklə əvəzləməyə çalışırdılar. Həmin prosesdə əvvəllər nə qədər Bakıda yaşayan mütəxəssislərin gücündən istifadə edilibsə, tədricən bu yaradıcılıq işləri yerli monumentalçı rəssamlara həvalə olunmuşdur.

Əgər Gəncə memarlığında mozaik pannoların yer alması tarixini xronoloji ardıcılıqla izləsək, onda ilk növbədə bu sahənin tanınmış ustalarından Oqtay Şıxəliyev və Arif Ağaməlovun Gəncə şəhər internat məktəbində (1961) həyata keçirdikləri monumental işlərin adını çəkməliyik.

Mütəxəssislərin də yüksək dəyərləndirdikləri əsər Gəncənin bu təhsil ocağında "Sülh, Əmək, Azadlıq, Bərabərlik, Qardaşlıq və Səadət" mövzusunda işlənmişdir. Qeyd edək ki, dəyərləndirmənin kökündə məktəbin fasadını bəzəyən tərtibatın milli məkanı yeni olan sqraffito texnikasının mozaikənin qovşağı ilə icra edilməsi dururdu. Məlumat üçün bildirək ki, sqraffito monumental-dekorativ rəngkarlığının bir qədər fərqli texnikası olmaqla, tərtibat-kompozisiyanın yerləşdiyi divar suvağının rəng etibarilə aşağıdakıdan fərqlənən üst qatlarının dərinlən cızılması ilə həyata keçirilir. Bu mənada dərinləşdirilmiş lakonik xətlərin axıcı-dinamik ritminin mozaika ilə vəhdəti sayəsində

bütünlükdə rəngli-qrafik tutum alan ümumi görüntünün tikiliyə bəxş etdiyi duyulması estetik keyfiyyətləri o vaxt gənc olan O.Şıxəliyev və A.Ağaməlovun işıqlı arzulara həsr olunmuş sənətində görmək mümkündür...

Əsərdə adından da göründüyü kimi, bəşəri dəyərlər – sülh və azadlığın, bərabərlik və qardaşlığın bədii əksi əsas yer tutur. Bir-biri ilə əlaqəli şəkildə verilmiş süjetlərin ümumi estetikasındakı bütövlüyün nəticəsidir ki, monumentallığı əldə olunmuş bədii görüntü memarlıq məkanının ayrılmaz – üzvi tərkib hissəsi kimi qəbul edilir və ətrafdakılara zövq verir.

Yetmişinci illərdə daha bir gənc və perspektivli sənətkar – Fikrət İbrahimovun Gəncədə icra etdiyi monumental kompozisiyanı da şəhərin ümumi tərtibatına yeni töhfə saymaq mümkündür. Şəhər parkında yerləşən bu monumental-dekorativ rəngkarlıq nümunəsi dostluq mövzusunda həsr olunmuşdu. Çoxsaylı millətlərin nümayəndələrinin yer aldığı çoxfırlı kompozisiya ilk növbədə nik-

bin koloriti ilə diqqət çəkir. Monumental sənət əsərləri üçün önəmli olan bədii keyfiyyətin yüksək səviyyəli icrası pannonun parkın dominantına çevrilməsini şərtləndirmişdir...

Nizami yurdunda şəhərin memarlıq simasının zənginləşməsinə xidmət edən digər mozaik kompozisiyalar da mövcuddur. Əlavə edək ki, Gəncə respublikamızda süjetli mozaikalardan daha çox istifadə ilə seçilən şəhərlərdəndir. Həm sovet dönməində, həm də müstəqillik illərində şəhərin görkəminə özünəməxsusluq bəxş edən mozaik əsərlər ərsəyə gətirilib. Onların daşdığı bədii-estetik dəyərin yüksəkliyindəndir ki, belə tərtibatlar, sözün əsl mənasında, istifadə olunduqları məkanların tanıma nişanlarına çevrilmişlər.

Ötən əsrin səksənci illərində yaradılan monumental-dekorativ rəngkarlığı nümunələri arasında Dəmiryol mehmanxanasının (1984) və kafesinin (1984) divar tərtibatlarını vurğulamaq lazımdır. Müəllifi Adil Məmmədov və Faiq Abdullayev olan "Musiqçilər" adlı birinci mozaik panno mürəkkəb kompozisiyaya malikdir. Yeddimərtəbəli mehmanxananın yan fasadında qərarlaşan təsvir şəhərə gələnəri duz-çörəklə qarşılayan milli geyimli gənc oğlan və qızın, saz çalan el aşığının, eləcə də rəqs edən qızların fiqurlarından ibarətdir. Kompozisiyaya daxil edilmiş qədim memarlıq tikililərinin təsvirləri, fauna və flora aləmini əhatə edən detallar zənginlik bəxş etməklə, həm də ondan alınan bədii-estetik təəssüratı dolğunlaşdırır. Uğurlu sintezlə diqqət çəkən kompozisiyanın anlaşıqlı bədii həllini şərtləndirən dekorativ-şərti ifadə tərzinin tikiliyə özünəməxsusluq bəxş etməsi görünəndir. Şux koloritli smaltalarla yaradılan pannonun nikbin ovqat bəxş etməsi də aydın duyulur.

Kafenin fasadında qərarlaşan "Xəmsə" mozaik pannosunun müəllifi isə Adil Məmmədovdur. Adından da göründüyü kimi, kompozisiyanı "Xəmsə"dəki poemalardan süjetlər təşkil edir. Mil-

li naxışlarla əhatələnmiş üfqi kompozisiya təbiət motivi önündə - kətbələr daxilində təsvirlənən Nizami obrazından və poemaları əhatələyən beş süjetdən ibarətdir. Mozaikanın bədii-texniki imkanlarını əsərdə bacarıqla tətbiq edən A.Məmmədov təsvirlərin reallaşdırılmasında bədii stilizə və ümumiləşdimələrdən bəhrələnməklə, duyulan bütövlüyə, cəlbediciliyə çata bilib.

Qeyd etmək lazımdır ki, Nizami mövzusu Gəncə mozaikalarında geniş yer tutur və təbiidir. Bu mənada, Şərif Şərifovun "Yeddi gözəl" (1984), Vidadi Əhmədov, Musa İmamverdiyev və Adil Məmmədovun "Nizami Gəncəvi və müasirləri" (1984), Musa İmamverdiyevin "Yeddi gözəl" (1985), Musa İmamverdiyev və Adil Məmmədovun "Nizami Gəncəvi" (1985 və 1986), Surxay Qurbanovun "Nizami Gəncəvi" (1985), Adil Məmmədovun "Nizami" (1984) və "Nizami dünyası" (1986), eləcə də Adil Məmmədovun Hacıkənddə həyata keçirdiyi iki əsər (1986) və başqalarının adlarını çəkmək olar.

Onların arasında Yeni Gəncə qəsəbəsindəki doqquzmərtəbəli evin yan fasadını bəzəyən "Nizami Gəncəvi və müasirləri" (1984) pannonu vurğulamaq yerinə düşər. İlk növbədə demək lazımdır ki, əsərin bina səthində diqqətçəkənliyi duyulandır. Bunu şərtləndirən əsas bədii xüsusiyyət kompozisiyanın bəyaz yerlikdə yerləşdirilməsidir. Şairin obrazlarını və müasirlərini aşağıda qədim Gəncənin fonunda - ifadəli silueta malik kompozisiyada təsvir edən müəlliflər Şeyx Nizamini onlardan yuxarıda kətbə daxilində görüntüyə gətirməklə hər iki süjetin diqqətçəkənliyini qazanmışlar. Bu iki təsvir və kompozisiya fasadın yuxarisını tamamlayan tağvari naxışlarla birlikdə bir bütövlük yaradır.

Kompozisiyaların yerləşdiyi binanın gəncəlilər arasında "Nizami-Puşkin" adı ilə tanınması da ilk növbədə mozaikalara olan rəğbətdən yaranıb desək, yanlışmıq. Buna səbəb həmin binanın

əks tərəfində - digər yan fasadında elə həmin müəlliflər tərəfindən işlənən və böyük rus şairi A.S.Puşkinə həsr olunmuş mozaik pannonun mövcudluğudur. "A.S.Puşkin dünyası" adlanan kompozisiyada aşağıda görkəmli söz xiridarının əsərlərinin qəhrəmanları, yuxarıda isə şairin obrazı yerləşdirilmiş, kompozisiyanın fasadın sonluğuna yaxın hissəsi naxışlarla örtülmüşdür. Hər iki mozaik panno rənglərinin nikbinliyinə, bədii ümumiləşdirmələrə malik həllinə görə yadda qalır.

Şəhərdəki 1 saylı şərab zavodunun girişində yerləşən "Şərabçılıq" (1982) adlı mozaik pannoda (müəllifi Eldar Əfəndiyevdir) da təsvirin memarlıqla üzvi əlaqəsinin yaradılmasına səy hiss olunur. Tağvari giriş qapısını iki tərəfdən əhatələyən üfüqi kompozisiyalar qırmızı kərpicdən tikilmiş divar səthində qabarıq və cəlbedici baxılır. Sağ kompozisiyada kişi, sol tərəfdə isə qadın fiqurunu zavodun istehsal etdiyi məhsullarla qovşaqla verən müəllif bununla da obyekt barəsində müəyyən təsvirli informasiya yarada bilib. Ümumi təsvirlər üçün seçilən kərpic rənginə yaxın fon-yerlik kompozisiyanın ümumi görüntüsünə özünəməxsusluq bəxş etməklə, həm də ümumi koloritin cəlbedici bütövlüyünü şərtləndirib.

Müstəqillik illərində icra olunan mozaikalar həm də mövzu yeniliyi ilə seçilir. Sovet dönmənin ideoloji asılılığından qurtulmuş

yaradıcılar ən müxtəlif mövzularda əsərlər yaratmaqla, şəhərin mənəvi-bədii aurasını nəzərəcərpacaq dərəcədə yeniləşdirmişlər. Bu mənada Gəncənin yetişdirməsi olan görkəmli şəxsiyyətlərə həsr edilmiş silsilə portret-kompozisiyaların, çoxsaylı miniatür üslublu əsərlərin, ornament-pannoların (müəlliflər Ş.Şərifov, M.İmamverdiyev, Q.İbişov və S.İmamverdiyevdir) və s. adlarını qeyd etmək olar. ♦

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan incəsənəti (K.Kərimov, R.Əfəndiyev, N.Rzayev, N.Həbibov). Bakı, 1992. 344 səh.
2. Azərbaycan incəsənəti. II-III cildlər (Z.Əliyev və A.Xəlilov). "Letterpress". Bakı, 2011. 144 səh.
3. Monumentalçı rəssamların respublika sərgisinin kataloqu. Bakı, 1989. 16 səh.

Резюме

В статье даётся информация о городе Гянджа и его неповторимой архитектуре.

Ключевые слова: архитектура, мозаика, синтез.

Summary

The article provides information about the city of Ganja and its unique architecture.

Key words: architecture, mosaic, synthesis, beauty.

Etnomusiqişünas-alim Bayram Hüseynlinin elmi yaradıcılığında Azərbaycan xalq rəqsi mövzusu

Səbinə Əliyeva

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin "Musiqi sənəti" fakültəsinin II kurs magistr tələbəsi

E-mail: sabina_ibrahimova87@mail.ru

XX əsrdə Azərbaycan xalq rəqsi mövzusunda bir çox görkəmli musiqişünas-alimlərimiz müraciət etmişlər. Rəqslərin toplanılması, nota köçürülməsi, klassifikasiyası, melodik və ritmik təhlillər əsasında öyrənilməsi bu günə qədər musiqişünaslarımızın maraq dairəsindədir. Yeni dövrdə də Azərbaycan rəqs musiqisi istiqamətində bir çox kitablar nəşr olunmasına baxmayaraq, mövzunun öyrənilməsində Bayram Hüseynlinin elmi yaradıcılığı əsas mənbələrdən biri olaraq qalır.

Professor, etnomusiqişünas Hüseynli Bayram Xəlil oğlu (1923–1992) XX əsrin görkəmli alimi, musiqişünası V.Belyayev məktəbinin parlaq nümayəndələrindən biri olaraq, onun metodoloji prinsiplərini davam etdirib. B.X.Hüseynli Azərbaycan musiqi elmində xalq rəqs musiqisi ilə bağlı ilk fundamental tədqiqat işinin müəllifidir. O, 1959–1962-ci illərdə Azərbaycan EA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun aspiranturasında namizədlik işi üzərində çalışıb, 1966-cı ildə "Azərbaycan xalq rəqs musiqisi" mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək, sənətsünaslıq namizədi elmi dərəcəsi alıb.

1984-cü ildə B.Hüseynli tərəfindən "Azərbaycan xalq musiqi yaradıcılığı" kursu üçün tərtib olunan proqram, bibliografiya və notografiya kitabçasında müəllifin həmin dövrə qədər yaratdığı bütün əsərlərin siyahısı verilib. Bu proqramın müxtəlif bölmələrində onun 41 elmi işinin adı qeyd olunub. B.Hüseynlinin yaradıcılığında Azərbaycan xalq rəqsi mövzusu əsas xətt idi və bu mövzu istiqamətində onun fəaliyyəti çox genişdir. Alimin həmin sahədə gördüyü işlərin nəticələrini qeyd edək:

1) Bir neçə xalq məcmuəsinin redaktoru və şərhələrin müəllifi olub.

2) "Azərbaycan xalq rəqs musiqisi" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə edib (1).

3) İki dəftərdən ibarət "Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları" məcmuəsi nəşr olunub. Məcmuənin birinci dəftərinə (1965) 25 yallı nümunəsi və toy-mərasim mahnıları daxildir. İkinci dəftər (1966) Halay nümunələrindən ibarətdir.

4) Azərbaycan xalq rəqsi mövzusunda aid elmi məqalələr, konfrans

məruzələri (Bakı, Moskva şəhərlərində), metodiki işlərin müəllifidir.

XX əsrin 60-cı illərində B.Hüseynlinin elmi publikasiyaları yalnız Azərbaycan xalq rəqslərinin tədqiqinə həsr olunmuşdu. Bu mövzu ilə bağlı rus və Azərbaycan dillərində monoqrafiyalar, bir sıra dərs vəsaitləri, elmi və elmi-metodik məqalələri nəşr edilib. Onların sırasında: "Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin forma və janrı" (2), "Azərbaycan xalq rəqs musiqisi" (3), "Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları" (tədqiqat). 1-ci dəftər ("Yallı") (4), "Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları" (tədqiqat). 2-ci dəftər ("Halay") (5), "Azərbaycan xalq rəqs musiqisi" (6), "Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin janr klassifikasiyası" (7).

XX əsrin 70-ci illərində B.Hüseynlinin bir çox elmi işləri Bakı, Moskva və Alma-Ata şəhərlərində işıq üzünə görüb. Bunların arasında rəqs mövzusunda həsr olunmuş işlər üstünlük təşkil edir: "Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin janr təsnifatının sosial-tarixi əsaslandırılması məsələsi", "Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin janr təsnifatının prinsipləri" (tarixi-sosioloji əsaslara görə) (8), "Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin janr təsnifatının sosial-tarixi əsaslandırılması" (9) və "Müasir Azərbaycan xalq musiqisi yaradıcılığı" (10).

XX əsrin 80-ci illərində B. Hüseynlinin nəşr olunmuş elmi əsərlərindən "Azərbaycan xalq instrumental rəqs musiqisi" (11) oçerkinə qeyd edə bilərik.

5) Tədris proqramlarının tərtibatçısıdır.

1970-ci ildən ömrünün sonuna kimi o, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının "Xalq musiqisinin tarixi və nəzəriyyəsi" kafedrasında elmi-pedaqoji fəaliyyət göstərmiş. 1976-cı ildə kafedranın dosenti, 1991-ci ildə isə professoru seçilib. Həmin dövrdə bir çox metodik tövsiyələr və proqramlar tərtib edib. Uzun illər konservatoriyada "Azərbaycan xalq musiqi yaradıcılığı" fənnindən dərs deyib və dərslərlər üçün "Azərbaycan rəqs musiqisi" bölməsini işləyib. (12)

6) XX əsrin 70-ci illərində xalq ifaçılarının M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında keçirilmiş etnokonsertlərinin təşkilatçısı;

7) XX əsrin 70-ci illərində elmi ekspedisiyaların rəhbəri olub.

B.X.Hüseynli uzun müddət Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının "Xalq musiqisi kabineti"nə başçılıq edib. Xalq musiqisi nümunələrinin toplanması, sənədləşdirilməsi, yazıya alınması sahəsində mühüm xidmətlər göstərmiş. Elmi yaradıcılığında xalq rəqs musiqisinin araşdırılmasına böyük diqqət yetirib, yallı, halay kimi rəqs janrlarına aid nümunələri toplayaraq, sistemləşdirib, xalq rəqslərinin təsnifatını verib.

1972–1973-cü illərdə Şəki, Zaqatala, Balakən rayonlarına ekspe-

disiyaların rəhbəri kimi böyük uğurlara imza atıb. Ekspedisiyaların nəticələri bir çox elmi məqalələrdə və məruzələrdə əks olunub. “Müasir Azərbaycan xalq musiqi yaradıcılığının növləri” (13), “Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin janrlı təsnifinin prinsipləri (tarixi-sosioloji əsaslara görə)” (14) məqalələri bu qəbildəndir.

8) Bayram müəllimin bəstəkarlıq fəaliyyəti də var və bu sahədə də xalq rəqslərini diqqət mərkəzində saxlayıb. Belə ki, o, 1970-ci ildə Azərbaycan xalq çalğı alətləri orkestri üçün 10 Azərbaycan xalq rəqs melodiyasının işləmələrini yazıb (əlyazma şəklindədir, S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikasının Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivində saxlanılır. Fond № 134).

9) B.Hüseynli 1972-ci ildən SSRİ Bəstəkarlar İttifaqı Xalq musiqisi komissiyasının daimi üzvü, 1980-ci ildən Beynəlxalq folklor festivalları Sovet Komitəsinin YUNESKO tərəfindən təsdiqlənmiş fəxri üzvü məqamına yüksəlib. Bir neçə dəfə Moskva şəhərində keçirilən musiqişünaslıq müsabiqələrində münəsf kimi iştirak edib. “Raduqa” (“Göy qurşağı”) folklor musiqisi üzrə beynəlxalq festivalın münəsfilər heyətində təmsil olunub.

10) “Azərbaycan xalq rəqs musiqisi” mövzusu istiqamətində onun rəhbərliyi altında çoxsaylı diplom işləri yazılıb: S.Əlizadənin “Naxçıvan yallıları” (1971), D.Məmmədovanın “Azərbaycan lirik xalq rəqs melodiyalarında formaların bəzi xüsusiyyətləri” (1972) və başqaları.

Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin öyrənilməsi tarixində iki klassik klassifikasiya var. Biri – Əməkdar İncəsənət xadimi, professor Məmməd Saleh İsmayılova məxsusdur, rəqslərin temp xüsusiyyətlərinə əsaslanır; o biri isə rəqslərin mövzularına görə – Bayram Hüseynlinin klassifikasiyasıdır.

Bayram Hüseynli Azərbaycan xalq rəqs musiqini mövzularına görə böyük janr qruplarına bölüb: 1) əmək rəqsləri; 2) ənənəvi mərasim rəqsləri; 3) ailə və məişət rəqsləri; 4) hərbi, idman və oyun rəqsləri; 5) kütləvi xorovod (yallı) rəqsləri.

Bayram Hüseynlinin rəqs musiqisi sahəsindəki tədqiqat işlərinin bir çox davamçıları olub. Onlardan biri Əhməd İsazadədir. O, yallı melodiyalarının klassifikasiyasını yaradarkən, rəqsləri mövzularına görə 6 növə ayırmışdır.

Bayram Hüseynlinin elmi işlərində bir çox istisna, klassifikasiyasına daxil olmayan rəqs nümunələri də göstərilib. Bununla da Azərbaycan rəqs musiqisinin müasir elmi folklorşünaslığın vacib tədqiq obyektı olması vurğulanıb.

Bayram Hüseynlinin “Azərbaycan xalq rəqs musiqisi” mövzusunda gördüyü işlər, apardığı tədqiqatlar müxtəlifdir və görkəmli etnomusiqişünas ömrü boyu bu sahəni alim, pedaqoq, bəstəkar kimi öyrənərək, dərinləşdirib, təbliğ edib. ♦

Ədəbiyyat:

1. Musiqişünas A.Abduləliyevin “Bayram Hüseynli – alim, pedaqoq, bəstəkar” məqaləsində adı çəkilən dissertasiyanın quruluşu və məzmunu təhlil olunub.
2. “Материалы сессии, посвященной итогам археологических и этнографических исследований 1964 г. В СССР”. Изд. АН Азерб. ССР, Баку, 1965.
3. Биб-ка АН Азерб. ССР, Баку, 1965.
4. Azərnəşr, Bakı, 1965.
5. Azərnəşr, Bakı, 1966.
6. (автореф., дисс. на соиск.учен. степ. канд. искусствoved.). Баку, 1966.
7. “Искусство Азербайджана”, т. XII, изд. АН Азерб. ССР, Баку, 1968.

8. “Ученые записки АГК”, сер. XII, №2, Баку, 1974.

9. “Проблемы музыкального фольклора народов СССР”. Изд. “Музыка”, М., 1978.

10. “Социологические аспекты изучения музыкального фольклора”. Изд. “Наука”, Казахской ССР, Алма-Ата, 1978.

11. “Азербайджанская народная музыка” (очерки). Изд. “Наука”, Баку, 1981 (на азерб. языке).

12. Hüseynli B.X. Azərbaycan instrumental xalq rəqs musiqisi // Azərbaycan xalq musiqisi məcmuəsi. Bakı, Elm, 1981. S. 168-197.

13. Тезисы доклада. Научная конференция, посв. 50-летию Азерб. гос. консерватории им. У. Гаджибекова (“Фольклор и современность”). Баку, 1972.

14. Ученые записки АГК, сер. XII, №2. Баку, 1974.

Резюме

Автор статьи рассматривает разные аспекты научно-исследовательской работы профессора, учёного-этномузыковеда Байрама Гусейнли “Народная танцевальная музыка Азербайджана”.

Ключевые слова: этномузыколог, Байрам Гусейнли, народная танцевальная музыка, нотные записи, научные статьи, доклады конференций, методические работы, научный руководитель.

Summary

The author of the article examines various aspects of the research work of the professor, scientist and ethnomusicologist Huseynli Bayram “Folk dance music of Azerbaijan”.

Key words: ethno-musicologist, Bayram Huseynli, folk dance music, note remarks, scientific articles, conference speeches, methodical works, academic adviser.

TAĞI TAĞIYEV YARADICILIĞINA AVROPA ƏNƏNƏLƏRİNİN TƏSİRİ

Emil Ağayev

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası "Sənətsünaslıq" fakültəsinin magistri

E-mail: emilaghayev93@mail.ru

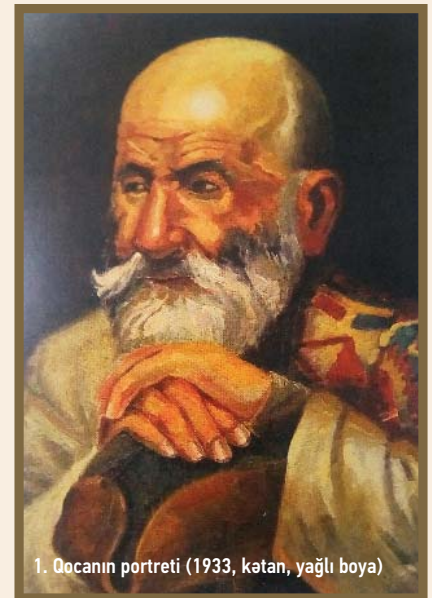
Təsviri incəsənət tarixinə nəzər yetirsək, hər bir rəssamın öz yaradıcılığını formalaşdırana qədər müəyyən dövrlərdə fəaliyyət göstərən cərəyanlardan, istiqamətlərdən və onların görkəmli nümayəndələrinin texnikalarından geniş bəhrələndiyini görürük. Azərbaycan təsviri sənətində mühüm ənənələrdən biri də rəssamlarımızın yaratdıqları əsərlərdə milliliklə bərabər, rus və Avropa məktəblərinin xüsusiyyətlərini ümumiləşmiş formaya gətirərək, bütöv bədii quruluşa malik kompozisiyalar yaratmalarıdır. Görkəmli rəssam Tağı Tağıyev (1917-1993) də belə sənətkarlarımızdandır.

Tağı Əziz oğlu Tağıyev 1917-ci ildə noyabrın 7-də Bakıda, zərgər nəslindən olan ailədə dünyaya göz açmışdır. Onun babası Məmməd Tağı Məcidov şəhərin tanınmış zərgəri olmuşdur. Elə bu səbəbdən Tağı Tağıyevin ailəsində incəsənətə yüksək qiymət verilirdi. Bütün bunlar gələcək rəssamın şəxsiyyət kimi yetişməsində böyük rol oynamışdır. Tağı Tağıyevin rəssam kimi formalaşmasında Əzim

Əzimzadənin mühüm əməyi var, 1931-1935-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Texnikumunda bu sənətin sirlərini öyrənməklə yanaşı, həm də öz dəstxəttini və gələcək yaradıcılıq istiqamətlərini müəyyənləşdirməyə çalışırdı.

Rəssamın erkən yaradıcılığına nəzər yetirsək, portret janrına üstünlük verdiyi aydın nəzərə çarpır. "Qocanın portreti" (1933), "Qadın portreti" (1939) və sair bu janrda yaratdığı əsərlərdə milli və Avropa ənənələrinin xüsusiyyətlərini, portretlərə xas olan geyim, daxili aləm və baxış istiqamətlərini hiss edə bilərik.

"Qocanın portreti" (1933, kətan, yağlı boya) (şəkil 1) əsərində kompozisiyanın mərkəzində yerləşdirilən obraz mənalı, dərin baxışlarıyla seçilir. Rəng qammlarının harmoniyası, ton keçidlərinin dəqiq verilməsi portretin xüsusiyyətləri kimi qeyd edilməlidir. Əsərdə XVII əsrin məşhur rəssamlarından sayılan Rembrantın təsviri sənət prinsiplərini görə bilərik. İşıq-kölgə, qızılı rəng sayrışığı və qoca-

5. Şəhər mənzərəsi (1946, kətan, yağlı boya)

nın əllərinin dairəvi formada verilməsi Rembrant prinsiplərindən yanaşma deməkdir. Qocanın aşağı baxış sistemi, əlindəki papağı, çiyninin bir tərəfində verilən rus və milli naxışlarımızın sintezi bu kompozisiyanı tamamlayır.

Tağı Tağıyevin ən məşhur çoxfıqurlu kompozisiyalarından olan "Konsert" (kətan, yağlı boya, 1939) adlı tablosunda rəssam üçhissəli təsvir prinsipindən istifadə etmişdir. Əsərdə tamaşaçıların geyimləri xüsusilə diqqəti cəlb edir, konsertdəki təəssürat aydın şəkildə hiss edilir. Burada impressionist rəssamlardan xüsusilə Renuarın rəngkarlıq metodunu görə bilərik. Kompozisiyadakı axıcı rənglər, çalarların bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi, sanki musiqili ifadəsi impressionizmin təsiri altında yaradıldığını bir daha təsdiqləyir.

Tağı Tağıyev Bakıda Rəssamlıq Məktəbini bitirdikdən sonra təhsilini davam etdirmək üçün 1940-cı ildə Moskvaya gedir. O, V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutuna, rus rəngkarlığında impressionizmin nümayəndələrindən olan Sergey Vasilyeviç Gerasimovun sinfinə daxil olur. Qeyd etmək lazımdır ki, rus rəngkarlıq məktəbinin ənənələri Tağı Tağıyevin yaradıcılığına çox böyük təsir göstərmiş və elə bir möhkəm təmələ çevrilmişdir ki, sonrakı illərdə rəssamın yaradıcılıq üslubu məhz onun üzərində qurulmuşdur.

Bütün deyilənlər "Çəhrayı geyimli qız portreti"ndə (kətan, yağlı boya) (şəkil 3) də əksini tapır, əsərdə rus rəssamlarının təsviri sənət ənənələrinin təsiri daha aydın hiss olunur. XIX əsr məşhur rus

7. Natürmort (1964, kətan, yağlı boya)

rəssamı Serovun "Şaftalılarla qız" əsərinə fikir versək, bu iki kompozisiyanın ümumi oxşarlığını qeyd edə bilərik. Tağı Tağıyevin əsərində qızın tamaşaçılarla baxış nöqtəsi, rəng həlli, məkanın düzgün şəkildə verilməsində rus rəngkarlıq məktəbinin təsiri aydın duyulur.

Rəssamın 40-50-ci illərdə yaratdığı mənzərələrdə də impressionizm cərəyanının təsiri çox güclüdür. "Dəniz" (1955, ağac, yağlı boya) (şəkil 4), "Şəhər mənzərəsi" (1946, kətan, yağlı boya) (şəkil 5) əsərlərində dənizin sakit formada verilməsi sanki Klod Monenin yaratdığı marina janrı nümunələrinin davamı kimi

qeyd oluna bilər. Dənizin ümumi mənzərəsi, işığın rənglər üzərində aydın şəkildə ifadəsi, mazoklar və əlvanlıq, bəzən isə nöqtələrlə təsvir edilən hər iki əsərdə puantilistlərin metodu da diqqətdən qaçmır. Ümumiyyətlə, rəssam mənzərə janrında yaratdığı əsərlərində əsas mövzu kimi Bakının ümumi gözəlliyini tamaşaçılara çatdırır. "Dənizkənarı park" (kətan, yağlı boya, 1946) (şəkil 6) çoxfıqurlu kompozisiyasında dinamika, geyimlərin dəqiqliyi, ümumiləşmiş təsvir manerasının verilməsi rəssamın öz yaradıcılıq xüsusiyyətləri haqqında müəyyən fikirlər formalaşdırır.

Tağı Tağıyev onu əhatə edən hər şeydə, bəlkə də, ilk baxışdan sezilməyən gözəlliyi axtarır və gələcək əsəri üçün mövzu görürdü. Rəssamın natürmortlarına fikir versək, Avropa təsviri sənət ustalarının dəstxəttini aydın hiss edə bilərik. Natürmort (kətan, yağlı boya, 1964) (şəkil 7) əsərində əsas mərkəz kimi güllərlə dolu güldən, ətrafına səpələnmiş gül ləçəkləri və xüsusilə XVII əsr məşhur İtaliya rəssamı Karavaconun rəng, işıq-kölgə həllini, məkan və janr münasibətləri barəsində olan rəngkarlıq qanunlarını dəqiqliklə izləyə bilərik.

Tağı Tağıyev 1993-cü ildə vəfat etmişdir. Böyük qəlbə malik insan və istedadlı rəssam dünyamızı tərk etdikdən sonra da qəlbimizdə yaşayır, şedevr əsərləri ölməz müəllifinin adından bizimlə danışır... ♦

Ədəbiyyat:

1. S.Fərəcov. "Bir rəssamın ömrü". "Mədəniyyət" qəzeti, 2017 (1 noyabr).
2. N.Həbibov. "Tağı Tağıyev". Bakı, Azərənşr, 1960.
3. Gülnaz Quliyeva. "Tağı Tağıyev". "Sərvət" toplusu, Bakı, 2013.

Резюме

Эта статья посвящена 100-летию Таги Тагиева. Мы можем видеть синтез европейских традиций в его работах, портретах.

Ключевые слова: Таги Тагиев, импрессионизм, цвет, традиция, пейзаж, композиция.

Summary

This article is dedicated to the 100th anniversary of Taghi Tagiyev. We can see the synthesis of European traditions in his creations, portraits and paintings.

Key words: Taghi Tagiyev, impressionism, color, tradition, landscape, composition.

SƏNƏDLƏRİN DƏYƏR EKSPERTİZASININ VƏZİFƏ, PRİNSİP VƏ MEYARLARI

Mina Əliyeva

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

E-mail: aliyevamina1988@gmail.com

İnsan həyat və fəaliyyətinin istənilən sahəsində sənədlərin əhəmiyyəti şübhəsizdir. İdarəetmə qərarı, elmi fikir, vətəndaşlıq vəziyyəti aktları və s. – bütün sosial əhəmiyyətli faktlar sənədlərlə təsbit olunur. Lakin yaradılan bir çox sənədlər məhdud fəaliyyət müddətinə malikdir və özlərinin operativ funksiyasını yerinə yetirdikdən sonra o qədər də lazım gəlmir. Bu baxımdan sənədlərin dəyər ekspertizasının qarşısında duran başlıca problem bu və ya digər sənədin “dəyərli” və ya “dəyərsiz”liyinin, yəni onun daimi və ya müvəqqəti saxlanılmalı olduğunun müəyyənləşdirilməsidir.

Bu, arxivşünaslıq elminin yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi ölkələr üçün ümumi problemdir və retrospektiv informasiyanın optimal tamlığı problemi kimi nəzərdən keçirilir. Sənədlərin dəyər ekspertizası nəzəriyyəsinin əsasında dayanan dəyər prinsipləri və meyarlarına uyğun olaraq ekspertiza vəzifələri yerinə yetirilir.

Müasir dövrdə tədqiqatçılar sənədlərin dəyər ekspertizasının 4 əsas vəzifəsini qeyd edirlər:

1. Ekspertizanın ilkin vəzifəsi ayrı-ayrı müəssisələrin arxivində mövcud olan xüsusi dəyərli sənədlərin dövlət arxivi üçün seçilməsi, eləcə də sənədlərin profilinin müəyyənləşdirilməsidir. Bu vəzifənin əhəmiyyəti sənədlərin saxlanması tarixi ilə müəyyənləşdirilir. Çünki bir çox hallarda dəyərli sənədlər yanğınlarda və ya kağız fabrikələrində məhv olub gedir. Sənədlərin məhvi onların həddindən artıq saxlanması hallarından çox olsa da, yadda saxlamaq lazımdır ki, ikinci hal da birincisi kimi təhlükəlidir. Belə ki, bu, arxiv fondlarının lazımsız materiallarla doldurulmasına gətirib çıxarır.

2. Daimi saxlanılan sənədlərdən başqa, arxivlərdə müvəqqəti (10 ildən az) və uzunmüddətli (10 il və ondan artıq) saxlanılan materiallar da olur [4, s.163]. Sənədlərin saxlanması müddətinin və hansısa zaman dövründə istifadə oluna biləcək informasiyanın müəyyənləşdirilməsi də ekspertizanın vacib vəzifələrindəndir.

3. Sənədlərin dəyər ekspertizasının növbəti vəzifəsi arxiv fondunun tərkibinin tamlığının təminatıdır. Bu vəzifə arxiv fondunun rekon-

struksiyası ilə, yəni onun qismən və ya tamamilə itirilmiş hissəsinin əsas məzmununun ilkin və ya ona yaxın olan formasında bərpası ilə bağlıdır. Fondun rekonstruksiyası itirilmiş sənədlərin yerinin eynitip-li, yuxarı və ya aşağı müəssisələrin fondlarından identik sənədlərin axtarılması hesabına doldurulması yolu ilə həyata keçirilir.

4. Daimi saxlanılmaq üçün daha informasiya tutumlu sənədlərin seçilməsi.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, ekspertiza nəzəriyyəsinin mərkəzində sənədin dəyərinin prinsip və meyarları anlayışı dayanır. Ekspertiza prinsipləri ilk dəfə K.Q.Mityayev tərəfindən formalaşdırılmış və keçmiş SSRİ-də 1957-ci ildə təsdiqlənmiş “Ekspertiza qaydaları”na daxil edilmişdi. Prinsiplərə elmi obyektivlik, tarixilik, hərtərəflilik və komplekslik daxildir. Sonrakı dövrlərdə sənədlərin seçilməsinə dair aparılan müxtəlif tədqiqat işlərində həmin prinsiplərin izahı daha da genişləndirilmiş və dərinləşdirilmişdir.

Elmi obyektivlik prinsipi qiymətləndirməni təmin edən nəzəri və metodoloji tələblərdən biridir ki, hər hansı arxivistlərin simpatiya və antipatiyalarından asılı olmayaraq, predmetin öyrənilməsi prosesindən irəli gəlir. Bu prinsip obyektin genezini nəzərdə tutan tarixilik prinsipi ilə sıx bağlıdır. Sənədlərin dəyər ekspertizası nəzəriyyəsində bu prinsip sənədin dəyərinin onun mənşəyinin nəzərə alınması ilə qiymətləndirilməsi tələbində ifadə olunur.

Arxivistlər sənədlərin fond daxili və fondlararası əlaqələrinin öyrənilməsinə müstəsna əhəmiyyət verirlər. Bu, dəyər ekspertizasının növbəti – hərtərəflilik və komplekslik prinsipləri ilə əlaqəlidir. Hərtərəflilik və komplekslik prinsiplərinə vahid bir tələbin iki tərəfi kimi baxmaq lazımdır. Komplekslik bir sənədin digər sənədlərlə əlaqədə baxılmasını, hərtərəflilik isə müxtəlif tələblərin nəzərə alınması ilə baxılmasını nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikasının Milli Arxiv İdarəsi tərəfindən təsdiqlənmiş “Dövlət və qeyri-dövlət idarə, müəssisə və təşkilatlarında yaranan sənədlərin dəyərinin ekspertizadan

keçirilməsi və iş nomenklaturasının hazırlanmasına dair" metodiki tövsiyələrdə sənədlərin elmi və əməli cəhətdən dəyərinin ekspertizadan keçirilməsinin əsas prinsipləri olaraq aşağıdakılar göstərilir [1]:

- Sənədlərə elmi-tarixi yanaşma, onların hərtərəfli və kompleks şəkildə qiymətləndirilməsi. Elmi-tarixi yanaşma dedikdə idarənin fəaliyyət göstərdiyi tarixi şəraitin qiymətləndirilməsi, sənədin yaranmasının səbəbinin öyrənilməsi nəzərdə tutulur. Sənədlərin hərtərəfli və kompleks şəkildə qiymətləndirilməsi zamanı onların dəyərinə yalnız bugünkü nöqtəyi-nəzərdən təsir edən amillər deyil, həmçinin perspektivdə əhəmiyyəti, başqa fondların sənədləri ilə qarşılıqlı əlaqəsi və asılılığı nəzərə alınır;

- Sistemlilik prinsipi sənədlərdəki məlumatın digər sənədlərlə əlaqədə əhəmiyyətini müəyyənləşdirir, o cümlədən idarəetmə prosesində yaranan sənədlər sisteminin tərkibindən konkret hər bir sənədin dəyərinin qiymətləndirilməsinə imkan verir;

- Tamliq prinsipi sənədlərdə verilən informasiyanın bütöv olmasına, təkrarlanmayan sənədlər seçilməsinə, informasiyanın kəmiyyətə görə deyil, keyfiyyətinə görə seçilməsini müəyyənləşdirir.

Sənədlərin daimi dəyərinin olub-olmaması haqqında mühakimə ekspertiza meyarlarının köməyi ilə işlənib hazırlanır. Bu sahəyə aid standartlarda meyarlar sənədlərin mənşəyi, məzmunu və xarici xüsusiyyətlərinin əhəmiyyətini müəyyənləşdirən əlamətlər kimi müəyyən edilir. Daha geniş açıqlamaya görə, dəyər meyarları – ekspertiza nəzəriyyəsinin sənədlərin informasiya keyfiyyətinin müəyyən etalonları qismində çıxış edən məntiqi və dəyər ölçü vahidləridir [3, s.141]. Beləliklə, ümumiləşdirilmiş şəkildə ekspertiza meyarları arxivşünaslığın sənədlərin daimi tarixi dəyərinə baxışlarıdır. Bu meyarların tətbiqi isə sənədlərin mövcud əlamətlərinin etalonun əlamətləri ilə fikrən müqayisəsini nəzərdə tutur.

Elmi ədəbiyyatda sənədlərin dəyər ekspertizasının əsas meyarları kimi aşağıdakılar qeyd edilir: sənədin məzmunu; sənəd kompleksinin olduğu kimi qalması dərəcəsi; sənədin yaranması vaxtı və yeri; sənədin müəllifi; əl yazması olub-olmaması; hüquqi qüvvəsi; paleoqrafiya və bədii xüsusiyyətləri; sənədin fiziki vəziyyəti, nüsxəsinin olub-olmaması, mənşəyi və s. [2, s.47].

Milli Arxiv İdarəsinin metodiki tövsiyələrində isə sənədlərin dəyər ekspertizasının meyarları belə göstərilir: sənədlərin məzmunu, meydana gəldikləri vaxt və yer, həmin sənədlərin yarandığı idarənin dövlət idarəetmə sistemində, cəmiyyətin sosial-mədəni və iqtisadi həyatında rolu, sənədlərin hüquqi qüvvəsi, əsil və surət olması, poliqrafik, dil, bədii və başqa xüsusiyyətləri, fiziki vəziyyətləri və s. [1].

Müasir arxivşünaslıq elmində dəyər ekspertizası meyarları 3 qrup daxilində nəzərdən keçirilir:

1. Sənədlərin yaranması ilə bağlı meyarlar. Bu qrupa təşkilat və ya şəxsin cəmiyyətin həyatındakı əhəmiyyəti, sənəddə əks olunmuş hadisə və predmetlərin əhəmiyyəti, sənədin yaradıldığı vaxt və yer kimi meyarlar aid edilir.

Təşkilatın cəmiyyətin həyatındakı əhəmiyyəti meyarının əsasında

təşkilatlar qrupları müəyyənləşdirilir ki, bəzisdən sənədlər dövlət arxivinə tam həcmdə, bəzisdən seçilərək daxil olur, bəzisdən isə, ümumiyyətlə, daxil olmur. Müəyyən şəxsin cəmiyyətin həyatındakı əhəmiyyəti meyarı arxivist üçün bir qədər çətinlik təşkil edə bilər, çünki şəxsiyyətin rolunun onun müasirləri tərəfindən qiymətləndirilməsi praktiki mümkün deyil. Bu baxımdan bu və ya digər şəxsiyyətin şəxsi sənədlərinin saxlanması məsələsinin həlli zamanı onun həmkarlarının, o cümlədən həmin sahəyə aid mütəxəssislərin fikirlərini öyrənmək və nəzərə almaq lazımdır.

Hadisənin əhəmiyyəti meyarı vacib hadisələr haqqında yeni, ümumiləşmiş və yeganə şahid olan sənədləri üzə çıxarmağa imkan verir. Arxivistlər müharibə və digər kataklizmlər dövrünə aid sənədlərə xüsusi diqqət yetirirlər, çünki belə zamanlarda bir çox sənədlər məhv edilir və ya itirilir.

Hadisələrin əhəmiyyəti sənədin yaranması vaxtı ilə sıx bağlıdır. Orta əsrlər dövründən günümüzdə qədər gəlib çatan sənədlər o qədər də çox olmadığından arxivistlər "ayırıcı" və ya "qadağanedic" tarixlər müəyyənləşdirirlər. Sənədin qadağanedic tarixi o deməkdir ki, həmin tarixdən əvvəl yaranmış sənədlər elmi və əməli dəyər ekspertizasına məruz qalmır və məhv edilmir.

2. Sənədlərin məzmunu ilə bağlı meyarlar. Arxivistlər etiraf edirlər ki, sənədin məzmunu meyarlarını dəqiq əlamətlər sisteminə əsasən müəyyənləşdirmək mümkün deyil, çünki bu halda müxtəlif mövzu və hadisələrə dair sonsuz sayda meyarlar sadalanar. Bununla bağlı məzmun meyarının yalnız ümumi əlamətləri qeyd edilir: sənəddəki informasiyanın əhəmiyyəti, sənəd informasiyanın təkrarlanması, sənədin məqsəd təyinatı, sənədin növü və variantı.

İnformasiyanın əhəmiyyəti meyarı əsasında təşkilatların sənədləri 3 qrupa bölünür: daimi saxlanılma müddəti ilə təşkilatın fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini əks etdirən sənədlər; müvəqqəti saxlanılan köməkçi, operativ və sorğu xarakterli sənədlər; şəxsi heyət üzrə sənədlər. Şəxsi heyət üzrə sənədlərin qiymətləndirilməsi zamanı informasiyanın əhəmiyyətindən başqa, bu informasiyanın aid olduğu şəxsin əhəmiyyəti də nəzərə alınmalıdır.

Sənədlərin dəyər ekspertizası təcrübəsində daha çox istifadə edilən meyarlardan biri informasiyanın təkrarlanmasıdır. Müəssisə və təşkilatlarda kargüzarlığın həyata keçirilməsi zamanı informasiya çox vaxt təkrarlanır. Bu zaman iki növ təkrardan söhbət gedir: formal – informasiyanın digər mənbədə, sadəcə, təkrarlanması və analitik-sintetik – ikincili mənbələrdə informasiyanın ümumiləşdirmə, yekunlaşdırma və ya xülasə formasında şəklini dəyişməsi. Təcrübədə formal təkrarlanan sənədlərə daha çox rast gəlinir. Burada söhbət surətçıxarma texnikalarının köməyi ilə əsil sənədin üzünün çıxarılmasından gedir. Belə sənədlərin saxlanılmasının heç bir mənası yoxdur və ona görə də onların əksəriyyəti məhv edilir.

3. Sənədlərin xarici xüsusiyyətləri ilə bağlı olan meyarlar. Bu qrupa isə sənədin həqiqiliyi və ya orijinallığı və sənədin xarici görünüşü meyarları daxildir.

Sənədin həqiqiliyi meyarına iki nöqtəyi-nəzərdən baxıla bilər:

hüquqi qüvvəsi, yəni sənədin hüquqi sübut qismində çıxış etmək qabiliyyəti kimi və sənədin əslı kimi, yəni lazımi formada hazırlanmış və təsdiqlənmiş rəsmi sənəd kimi. Sənədlərin dövlət arxivi üçün seçilməsi zamanı məhz onların əsil rəsmi sənəd olmasına üstünlük verilir.

Sənədin xarici görünüşü kimi meyarın qiymətləndirilməsi zamanı bədii, poliqrafik və dil xüsusiyyətləri o qədər də vacib sayılmır. Çünki müasir təşkilatlarda sənədlər, bir qayda olaraq, formallaşmış şəkildə yaradılır. Bu meyarın nəzərə alınması yalnız təşkilatın sənədlərin saxlanılması qaydalarına əməl etmədiyi təqdirdə lazım gəlir.

Sonda onu da bildirək ki, təcrübədə sənədlərin dəyər meyarları ayrı-ayrılıqda deyil, kompleks şəkildə tətbiq edilir. Beləliklə, dəyər ekspertizası ilə məşğul olan arxivistlərin təcrübəsində bir prinsip əldə rəhbər tutulmalıdır: sənədlərin saxlanılmaq üçün seçilməsi zamanı dəyər meyarlarına uyğun gələn əlamətlərdən heç olmasa biri kifayətdir, sənədlərin məhv edilmək üçün seçilməsi zamanı isə bütün meyarların tətbiq edilməsi zəruridir [5, s.186].

Məqalənin aktuallığı. Arxivlər hər şeydən əvvəl milli yaddaşın qo-

runub saxlanıldığı bir yerdir. Bu yaddaş arxiv rəflərində donub qalsa da, elmi dövriyyəyə daxil edildikdə ictimai əhval-ruhiyyəyə təsir göstərə biləcək bir gücə sahibdir. Arxivlərdə mövcud olan unikal materiallardan savadlı istifadə nəticəsində Azərbaycan elminə böyük töhfələr vermək mümkündür. Bu baxımdan arxivlərdə saxlanılmaq üçün sənədlərin seçilməsi zamanı onların dəyər ekspertizasından keçirilməsi məsələsi olduqca aktual bir elmi problemdir. Çünki bu gün arxivə daxil edilmiş hər hansı bir sənəd gələcək nəsillər üçün qiymətli xəzinə rolunu oynaya bilər. Sənədlərin dəyər ekspertizasının təşkili zamanı isə onun vəzifələrinin, prinsiplərinin və meyarlarının düzgün seçilməsi məsələsi olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə sənədlərin dəyər ekspertizasının vəzifələri müəyyən edilmiş, ekspertiza aparılarkən arxivistlərin hansı prinsipləri əldə rəhbər tutmalı olduqları və sənədləri hansı meyarlara əsasən seçməsi problemləri təhlil edilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə müvafiq ixtisas və istiqamətlər üzrə təhsil alan tələbə və magistrantlar tərəfindən həm tədris zamanı, həm də müəyyən tədqiqatlar aparılarkən istifadə edilə bilər. ♦

Ədəbiyyat:

1. "Dövlət və qeyri-dövlət idarə, müəssisə və təşkilatlarında yaranan sənədlərin dəyərinin ekspertizadan keçirilməsi və iş nomenklaturasının hazırlanmasına dair" metodiki tövsiyələr // <http://www.milliarxiv.gov.az/images/docs/metodiki-tovsiye-2.pdf>
2. Səfərova İ.H. Arxivşünaslıq. Dərslik. Bakı, 2015. –164 s.
3. Автократов В.Н. Теоретические проблемы отечественного архивоведения. М., 2001. –396 с.
4. Семенихин В.В. Кадровое делопроизводство // Москва: ГроссМедиа: Российский бухгалтер, 2016. –587 с.
5. Экспертиза ценности управленческих документов и комплектование ими государственных архивов (теория и методика). М.: Федер. арх. агентство; ВНИИДАД, 2007. – 224 с.

Резюме

В статье показываются задачи экспертизы ценности документов, определяются принципы экспертизы и анализируются критерии, связанные с происхождением документов, содержанием документов и критерии внешних особенностей документов.

Ключевые слова: задачи экспертизы ценности документов; принципы экспертизы; критерии, связанные с происхождением документов; критерии, связанные с содержанием документов; критерии внешних особенностей документов.

Summary

The article shows the tasks of examining the value of documents, determines the principles of examination and analyzes the criteria associated with the origin of documents, the content of documents and criteria for external features of documents.

Key words: tasks of examination of the value of documents; principles of expertise; criteria related to the origin of documents; criteria related to the content of documents; criteria of external features of documents.

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ DİLİNİN QORUNMASINDA TELEVİZYANIN ROLU

Hüseyn Cavadzadə
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin doktorantı
E-mail: cavadzad80@mail.ru

Hər bir xalqın mədəniyyətinin əsasında özünü göstərən yeganə amil məhz dildir. Xalqın tarixi, keçmiş olduğu inkişaf yolu məhz burada öz əksini tapır.

Dilin başlıca vəzifəsi yalnız məlumatlandırmaq və ünsiyyət vasitəsi olmaqla bitmir. O, etik mədəniyyətin, milli şüur və təfəkkürün vacib göstəricisidir. Dil bir sistem kimi öz ictimai funksiyasını nitq vasitəsilə reallaşdırır.

Dil cəmiyyətin aynasıdır, ekran bu aynada daha açıq şəkildə görünür. Televiziya yayımlanan proqramların əsas xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, proqramlar vasitəsilə bütün ölkə ictimaiyyətinin diqqəti kütləvi olaraq dilin təbliğinə istiqamətlənir.

Azərbaycanda müstəqil kütləvi informasiya vasitələrinin meydana gəlməsi hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun mühüm kriteriyalarından biri kimi qəbul olunmuşdur və həmişə dövlətin diqqət mərkəzindədir. Ümummilli lider Heydər Əliyev söz və informasiya sərbəstliyini, kütləvi informasiya vasitələrinin azadlığını demokratik cəmiyyət quruculuğunun mühüm kriteriyası, amili sayırdı. Azərbaycana rəhbərliyinin həm sovet, həm də müstəqillik dövrlərində Heydər Əliyev jurnalistikanın inkişafına, kütləvi informasiya vasitələrinin maddi-texniki bazasının, yaradıcılıq imkanlarının təkmilləşməsinə böyük qayğı göstərər, dövlət quruculuğunda, respublikada gedən ictimai-siyasi proseslərdə, azərbaycançılıq düşüncələrinin, milli-mənəvi dəyərlərin təbliğində televiziyanın roluna xüsusi önəm verirdi.

2001-ci ildə Heydər Əliyevə "Jurnalistlərin dostu" mükafatının təqdimat mərasimində o, çıxışı zamanı qeyd etmişdir: "Biz senzuranı ləğv etdik, Konstitusiyaya ilə təsbit olunmuş söz azadlığını, mətbuat azadlığını bütövlüklə təmin etdik, mətbuata böyük imkanlar yaratdıq. Mətbuat Azərbaycanda həqiqətən çox sərbəstdir, müstəqildir. Bu da o deməkdir ki, söz azaddır, fikir azaddır". [12; s.67]

Televiziya Azərbaycan dilinin zənginliyini, gözəlliyini daha yüksək səviyyədə nümayiş etdirmək imkanına malikdir. Azərbaycan ədəbi dilinin, düzgün danışığın və nitq mədəniyyətinin təbliğində televiziya önəmli yerlərdən birini tutur.

Televiziya, ilk növbədə, informasiya mənbəyidir. İnformasiyanın ötürülməsində məqsəd tamaşaçını məlumatlandırmaqdır. Televiziya şifahi ədəbi dilimizi ümumxalq dilinin tərəvəti, zəngin informasiya çaları, leksik-qrammatik vasitələrlə dolğunlaşdırır.

Kütləvi informasiya vasitələrinin arasında dilin informasiya, estetik, ideoloji funksiyaları daha çox televiziya qabarıq formada meydana çıxır. Bunun üçün də efirə çıxan aparıcının nitqinə fikir verilməlidir. Çünki burada hər bir aparıcı televiziya dilinin təmsilçisidir. Kamera və mikrofon qarşısında danışan şəxs böyük bir məsuliyyət daşıyır. Bu mənada tamaşaçıların böyük həssaslıqla yanaşdıqları diktor və aparıcılardan səslərin, sözlərin məharətlə, xüsusi vurğu və intonasiya ilə istifadəsi tələb olunur.

Televiziya dili qaydaya, müəyyən ölçüyə salınmış ədəbi dilin normalarına istinad edən şifahi dildir. Normaya salınmış dil o deməkdir ki, lüğət tərkibi ümumxalq dilinin zəngin söz xəzinəsindən seçilir, ayrılır, sözlərin mənası, işlənmə tərzı və yazılış qaydası müəyyən prinsiplərə tabe edilir.

XX yüzildə növbəti dəfə müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycanda demokratikləşmə milli rifahın mühüm amili kimi strateji amilə və dövlət siyasətinin prioritetinə çevrildi. 1995-ci ildə təsdiqlənmiş müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyası insan haqlarının, fikir plüralizminin, söz və mətbuat müstəqilliyinin, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının meydana gəlməsi və inkişafına lazımı bünövrə yaratdı.

Azərbaycan ədəbi dilinin təmizliyində televiziyanın rolunun qiymətləndirilməsi vacib məsələdir. Belə ki, televiziya, ümumiyyətlə, kütləvi informasiya vasitələri dilimizin normalarına uyğun fəaliyyət göstərməlidir. Bu prosesdə televiziyanın rolu dedikdə, dövlət atri-

butlarından sayılan dilin ədəbi qanunauyğunluğu başa düşülərək qorunması və saflaşdırılması nəzərdə tutulur.

Yuxarıda vurğulandığı kimi, ədəbi normaların pozulması dilin nöqsanlarından hesab edilir. Belə hallar insanların daim diqqət yönəldiyi televiziya verilişlərində özünü daha çox büruzə verir. Nə qədər peşəkar jurnalistlərimiz, diktorlarımız olsa da, yabançı ifadələrə, nitq qüsurlarına tez-tez rast gəlirik. Televiziyalarda ədəbi dilin normaları və üslubları ilə bağlı səhvlər, nöqsanlar ortaya çıxır.

Milli dövlətçiliyin əmələ gəlməsi və inkişafında dil önəmli tarixi əhəmiyyətə malikdir. Çünki xalqın özünüqoruma instinkti-ni möhkəmləndirən, onu səfərbər edən və birləşdirən, həm də bir cəmiyyəti digərlərindən fərqləndirən və qoruyan ən güvənli vasitədir. Ona görə də dövlət dilinin saflığının qorunması, inkişafı və zənginləşməsinə xüsusi qayğı göstərilməsi önəmli rola malikdir. Dilimiz nə qədər zənginləşərsə, mənəvi varlığımızı ətraflı ifadə edərsə, milli birliyimiz də bir o qədər möhkəm və sarsılmaz olar.

Əsrlərin qədim yaddaşından, "Dədə Qorqud" eposundan gəlib, analarımızın məlahətli laylalarında, bayatılarında, ata-babalarımızın müdrik nəsihətlərində zənginləşərək, minillərin tarixi dövründə tədricən müdrikləşərək bu dövrümüza gəlib çatan, milli kimliyimizin, mənəvi diriliyimizin və birliyimizin simvoluna dönüşən, xalqımızın əvəzedilməz milli xəzinəsi, ruhumuzun qidası olan doğma Azərbaycan dilini qorumaq, onu daha da inkişaf etdirib gələcək nəsillərə hədiyyə etmək hər kəsin müqəddəs öhdəliyi, əsl vətəndaşlıq borcudur. Tarixin keşməkeşli, enişli-yoxuşlu yollarından çıxaraq Azərbaycanımızın daimi müstəqilliyinin keşiyində dayanan, milli mövcudluğumuzun bünövrəsi olan ana dilimizin qorunması, onun dövlət statusuna ucalması bu gün demokratik Azərbaycan Respublikasında dövlət siyasətinin başlıca prinsiplərindən birinə

çevrilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev belə bir fikri dəfələrlə qeyd edir ki, ana dilini qorumadan, onu inkişaf etdirmədən, zənginləşdirmədən xalqın milli spesifikliyini, milli ruhunu müdafiə etmək qeyri-mümkündür.

Əlbəttə ki, KİV-də ədəbi dilin normalarının pozulmasını önəmək üçün məqsədyönlü, hərtərəfli şəkildə iş aparılmalıdır. Azərbaycan dilinin saflığının qorunması, onun inkişafının təmin olunması, bu sahəyə dövlətin göstərdiyi diqqət, qarşıya qoyduğu öhdəliklər lazımı səviyyədə yerinə yetirilməlidir. Bu məsələlər aidiyyəti yerlərdə, elmi tədqiqat müəssisələrində geniş şəkildə müzakirə olunmalı, cəmiyyətimiz bu sahədəki problemlərin həll edilməsində fəallıq nümayiş etdirməlidir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ictimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi Əli Həsənovun qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan ədəbi dilinin saflığının qorunması və inkişafı prosesində KİV ilə bərabər, ölkənin hər bir vətəndaşının üzərinə böyük öhdəlik düşür: "Hamı şüurlu şəkildə dərk etməlidir ki, Azərbaycan dilinin var olması üçün bizim yalnız bir coğrafi ərazimiz var, o da Azərbaycan Respublikasıdır. Azərbaycan dilinin mövcud olacağı bir hüquqi təsisat var, o da Azərbaycan dövlətidir. Azərbaycan dilini qoruyanlar, onun varlığı ilə fəxr edənlər və bunun üçün əllərindən gələni edənlər ölkənin vətəndaşlarıdır və ölkədən kənarda məskunlaşan soydaşlarımızdır. Azərbaycan dilinin gözəlliklərini, zənginliklərini qoruya, o dildə əsərləri yarada biləcək bir xalq var, o da biz azərbaycanlılarıq. Hamı buna xüsusi qayğı və diqqətlə yanaşmalıdır. Ölkədə sırası vətəndaşdan, QHT nümayəndəsindən, KİV idarəçisindən başlayaraq professorla, alimə qədər hamı bilməlidir ki, Azərbaycan ədəbi dilinin qorunması hər bir vətəndaşın başlıca vəzifəsidir". [2; s.18] ♦

Ədəbiyyat:

1. Bağırov Ə.H. Kütləvi informasiya və təbliğat vasitələri sisteminde televiziyanın yeri. №1, 2014.
2. Çaplı B., Kərimova A., Vəzirova L., Hüseynli N., Məmmədli Z., Hüseynova X. Televiziya jurnalistikası. Bakı, 2017, 120 s.
3. Əlibəyli E. Televiziya nəzəriyyəsinin əsasları. Bakı: Elm, 2011, 416 s.
4. Əlizadə Y.M., Məhərrəmli Q.M. Azərbaycan efiri: tarix və müasirlik. Bakı: Nurlan, 2006, 184 s.
5. Mazanlı İ. Jurnalistika və müasir dövrün global problemləri. Bakı, 2013, 416 s.
6. Məhərrəmov Q. Televiziya haqqında etüdlər. Bakı, 2006.

7. Məhərrəmli Q. Televiziya dili: spesifikasiya, funksiya və struktur. Bakı: Elm, 2002, 304 s.
8. Məmmədli C. Müasir jurnalstika. Bakı, 2003, 435 s.
9. Məmmədli C. Jurnalstikanın aktual problemləri. Bakı, 2001, 390 s.
10. Qafarlı Ə. Televiziya jurnalstikasının əsasları. Bakı, 2009, 160 s.
11. Quliyev E. Televiziya: nəzəriyyə, inkişaf meylləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 366 s.
12. Rüstəmov A. Jurnalstikanın əsasları. Bakı, 2011, 350 s.
13. Абрамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. М., 2001.
14. Ворошилов В.В. Журналистика. М., 2001.

Резюме

В этой статье подробно изучена роль телевидения в развитии и сохранении азербайджанского литературного языка.

Ключевые слова: литературный язык, телевидение, норма, культура, языковые характеристики.

Summary

In this article, the role of television in the protection of Azerbaijani literary language has been thoroughly studied. From this point of view it has been established that the preservation of the literary language is very important at the same time.

Key words: literary language, television, norm, culture, language characteristics.

SƏNƏTKAR və ZAMAN

Nəsimə Şükürova

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının dissertantı, Fəxri mədəniyyət işçisi

E-mail: s.nesibe.s@mail.ru

Zəngin tarixi ənənəyə söykənərək böyük inkişaf mərhələsi keçmiş Azərbaycan keramikasının xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən keramik məmulatların kütləvi istehsalını reallaşdıran zavodlar ötən əsrin 90-91-ci illərində – keçmiş İttifaqın dağılması ilə tədricən tənəzzülə uğradı. Buna səbəb kütləvi istehsal üçün nəzərdə tutulan xammalın başqa respublikalarda olması, zavod və müəssisələrin özəlləşdirilməsi, bütövlükdə isə bu sənətə və sahəyə laqeyd münasibətin nəticəsi idi. Hal-hazırda bədii, estetik zövqün formalaşmasında xüsusi rolə malik keramika məmulatlarının istehsal sahəsinin inkişafı növbəti mərhələsini yaşayır.

Bununla belə, müstəqillik illərində bir çox sənətkarlarımız davamlı şəkildə müxtəlif çətinliklərlə qarşılaşsalar da, öz yaradıcılıq axtarışlarını fərdi şəkildə davam etdirərək yeni sənət əsərləri ortaya çıxarmaqla Azərbaycan keramika sənətinin yeni bədii-estetik məziyyətlərlə zənginləşməsinə nail olmuşlar.

Belə sənətkarlarımızdan biri, sənaye keramikası mütəxəssisi Saleh Məmmədov haqqında söhbət açmaq yerinə düşər...

Saleh Rza oğlu Məmmədov 1955-ci ildə Gəncədə rəssam ailəsində dünyaya gəlib. 1974-cü ildə Məhsəti Gəncəvi adına Gəncə Pedaqoji Məktəbinin "Rəsm və rəsmxətin tədrisi" ixtisasını, 1985-ci ildə isə V.Muxina adına Leningrad Ali Bədii Sənaye Məktəbinin (Həzrətdə Baron Ştiqlis adına Sankt-Peterburq Bədii Sənaye Akademiyası) "Bədii keramika və şüşə" ixtisasını bitirmişdir. Böyük istedadı və yüksək peşəkarlığı sayəsində 1985-1996-cı illərdə Gəncə çini qablar zavodunda aparıcı rəssam – baş rəssam müavini, bədii laboratoriyanın rəhbəri, 1996-cı ildən isə Bakı saxsı qablar zavodunda aparıcı rəssamlardan olmuşdur. Böyük təcrübə və dərin biliyə malik sənətkar 2002-ci ildən ADRA-da başladığı pedaqoji fəaliyyəti ilə Azərbaycan keramikasının inkişafında, gənc rəssamların yetişməyində böyük rol oynayır.

Geniş fəaliyyətə malik S.Məmmədov xalq yaradıcılığı ənənələrinə sadıq qalmaqla yanaşı, həm də modern üslubda vazalar, çay-qəhvə dəstləri və müxtəlif servizlər hazırlamışdır. Rəssamın bu üslubda işlənən iki servizi xüsusilə diqqət cəkir. Piramida formalı qəhvə ser-

Saleh Məmmədov

vizi kompozisiya baxımından çox orijinaldır. Tünd qara üzərində ağ dalğavari xətlərdən ibarət bu serviz sanki kiçik piramidalardan və onlara kiçik əlavələrdən ibarətdir. Dik formada gül üçün vaza, çevrilmiş piramida formalarından ibarət fincanlar və onların kiçik altlıqları olan düz, üçbucaq şəkilli nəlbəkiləri serviz kompozisiyalarında bütün çərçivələri qıraraq yeni dizayn formaları ortaya qoyur. Digər piramida formalı serviz rənginə və bəzi formalarına görə çox fərqlənir. Bu kompozisiyada qablar ağ, bəzi yerlərdə qəhvəyi çalarlarda verilmişdir. Trapesiya təməli üzərində qoyulmuş tərsinə piramida görüntülü gül üçün vaza qəhvədən və şəkər qabının qulp və lülək formalarını özündə ümumi şəkildə əks etdirsə də, süd qabı və qabların qulpları servizlər arasındakı kəskin fərqi ortaya qoyur.

Rəssamın təxəyyülü, formalar üzərində axtarışları və bütün bunların yüksək peşəkarlıqla həlli onun bütün yaradıcılığını əhatə

edir. Saleh Məmmədovun hazırladığı göy, qırmızı və qara ləkələrlə tərtiblənmiş, dizayn formasına görə fərqlənən daha bir çay-qəhvə dəsti onun yüksək tərtibatı və bədii həlli olan kompozisiyaları sırasındadır.

Milli ornament və naxışları gözəl bilən rəssam öz yaradıcılığında bundan geniş şəkildə bəhrələnmişdir. "Şərq" çay servizində bu, aydın şəkildə özünü büruzə verir. Şərq memarlıq üslubunu xatırladan servizdə çaydan və qəndqabının qapaqları – günbəz, gül üçün vaza – minarələr, qablar isə tağlar şəklində təsvirlənmişdir. Qəhvəyi, qızılı və yaşıl tonlarda olan kompozisiya rəng çalarlarına görə tamamilə Şərqi əks etdirir. Rəng, forma və tərtibat baxımından bir-birini tamamlayan bu çay servizi yüksək sənət əsərlərindən biridir. Onun milli ornamentlərlə bəzədilmiş şərbət dəsti, su dəsti, çay dəsti və digər servisləri rəng, tərtibat, forma baxımından çox maraqlıdır. Ümumiyyətlə, rəssamın servislərinə diqqət yetirərkən mövzunun tam şəkildə ifadəsi insanda heyranat doğurur. Yüksək təxəyyül gücü, dərin düşüncə, xalq sənətinə bağlılıq, böyük ustalıq, peşəkarlıq və zəhmət sənətə bəslənən məhəbbətlə birləşib gözəllik və səmimiyyət yarada bilər ki, bu da onun hər bir əsərində özünü büruzə verir.

Daim qədim keramika ənənələrindən bəhrələnən rəssamın yaradıcılığına diqqət yetirəndə maddi-mənəvi irsə sadıqlıq özünü göstərir. Onun hazırladığı keramika nümunələri arasında qədim Alban və Orta əsr keramika nümunələrinin surətlərini, qoç, at fiqurlarını, Səlcuq, Səfəvi və Öraqala keramika nümunələrinin surətlərini görmək mümkündür. Həmin keramika nümunələri arasında həssaslıqla nimçələr üzərində yaradılmış miniatur təsvirlərindən danışmamaq

keramika nümunələrindən sayıla bilər.

Bütün istiqamətlərdə yüksək peşəkarlıq nümunələri göstərən rəssamın bir az mücərrəd, bir az da modern tərzdə portret qalereyasında son dərəcə real üslubda, şirə üstü boyalarla, nimçə üzərində təsvir etdiyi üç əsəri xüsusi vurğulamaq lazımdır. Əsərlərdən ikisi Türkiyə dövlətinin qurucusu Mustafa Kamal Atatürkün (2006), biri isə naməlum şəxsin portretidir (2008). Nimçə üzərində yüksək

akademik səviyyədə təsvirlənmiş portretlər Saleh Məmmədovun yaradıcılığının ən gözəl nümunələrindən sayıla bilər.

Saleh Məmmədov portretlərlə yanaşı, tarixi abidələrimizi, Azərbaycanın, digər dövlətlərin şəhərlərinin maraqlı təsvirlərini nimçələr üzərində, keramikanın müxtəlif texniki üsulları ilə təsvir etmişdir. Bunlardan Atəşgah, Qobustan, Kostamonu (Türkiyə), Leningrad və s. göstərmək olar. Müxtəlif texniki üsullarla işlənmiş nümunələr rəng həllinə görə

mümkün deyil. Bununla yanaşı, Saleh Məmmədovun nimçələr üzərində təsvir etdiyi üslublaşdırılmış portretlər çox maraqlıdır. Əsərlərdə lakonik rənglərlə işlənmiş N.Gəncəvinin portreti, nisbətən sərbəst üslubda "Qocanın portreti" maraqlıdır. Özünəməxsus şəkildə üslublaşdırılmış qız portretləri də diqqəti cəlb edir. Qəhrəmanlarının gözlərini iri şəkildə qabartmaqla xarakterlərini daha ifadəli şəkildə verməyə çalışmışdır. Portretlər silsiləsi müxtəlif janr və üslubda əsərlər müəllifinin yaradıcılığında orijinal şəkildə üslublaşdırılmış

də fərqlidir. Monoxrom tonlardan alınan rənglərə qədər dəyişən bu nümunələr böyük maraq doğurur.

Yaradıcılığında həmişə axtarışlara maraq göstərən rəssam keramika ilə şüşəni sintez edərək maraqlı kompozisiyalar yaratmışdır. Sintez olunan hər iki kompozisiya nar mövzusunda işlənilir. Əsərlərinin birində nimçənin mərkəzində təsvirlənən nar qırmızı şüşələr, paralanmış narın içindən çıxan kiçik dənələr isə qabarıq şəkildədir. Tünd mavi fonda qırmızı şüşələrlə işlənmiş nar və re-

duksiya nəticəsində al qırmızı rəng alan kiçik narlardan ibarət mürəkkəb texniki proseslərdən keçmiş əsər sənətkarın yüksək peşəkarlığından xəbər verir.

S.Məmmədovun modern formada hazırladığı vazalar mürəkkəb texniki prosesləri özündə əks etdirir. Bu vazalardan qadın formasında, bir-birinin içində, kürə şəklində olanlar, ikihaçalı, ağac budağı kimi haçalanan vazalar xüsusi diqqət çəkir. Müxtəlif rəng çalarları, effektlər, reduksiya və mürəkkəb texniki prosesləri yüksək səviyyədə icra edən və yeniliklər axtarışında olan sənətkar yaradıcılıq nümunələrində öz peşəkarlığını yüksək səviyyədə nümayiş etdirmişdir. Lakin bütün sadalanan janrların keramikada tətbiqinə baxmayaraq, o, fərqli üslubunu yaratmışdır ki, dəstxəttinin özünəməxsusluğu ilə seçilir. Bu, hazırladığı çaydanlar, servizlər, pialələr, şamdanlar, vazalar, çıraqlar və nimçələrin fərqli tərtibatını ortaya çıxarır. Kiçik həndəsi formalardan ibarət təsvirlər zəngin rəng palitrasına malikdir. Romb, üçbucaq, düz xətt, kvadrat və müxtəlif formalardan ibarət dekorativ kompozisiyalar təkrarsızdır. Daha çox cizma və şirə altı boyalarla işlənən kompozisiyalarla bəzədilmiş qablar insanı valeh edir. Onlardan günəşi simvolizə edən, isti rənglərdən soyuğa, soyuq rənglərdən isti rənglərə dəyişmələr çoxluqdadır. Lakin nəbatı elementli kompozisiyalar arasında zəngin ornamentlərlə haşiyələnmiş səkkizguşəli xonçanın təsviri olan nimçə öz ornament və zəngin rəng həllinə görə bir sənət nümunəsidir. Bununla yanaşı, "Həyat ağacı" təsvirli nimçə, qıraqları üslublaşdırılmış insan silueti ilə haşiyələnmiş, mərkəzdə həndəsi formalı xoruz təsviri verilmiş nimçə, mərkəzində günəşin hərəkətini ifadə edən svastika çəkilmiş nimçə rəssamın rəng və kompozisiya vəhdətinin mükəmməlliyini nümayiş etdirir.

Rəssamın sənaye keramikası ilə bəhm, həcmli keramika ilə də məşğulluğu onun keramikanın bütün janrlarında yüksək bacarığını göstərir. Bu janrdan onun "Ailə", "Atlar", "Şahmat" kompozisiyaları maraqlıdır. Dörd nəfərin portret formasından ibarət "Ailə", üç nəfərin təsvirindən ibarət "Şahmat" kompozisiyasında sifətlər üs-

lublaşdırılmış şəkildə verilib. "Şahmat" digərlərindən fərqli olaraq vaza formasından ibarətdir. Vazanın yuxarı hissəsi romb və kvadrat təsvirləri ilə bəzədilmiş şahmat fiquru, aşağı hissəsi isə baş formasında verilib. Ağ və qara rənglərdən ibarət bu iş bədii cəhətdən uğurla həll olunmuşdur. Ağ rəngdən ibarət "Atlar" kompozisiyası çox peşəkar şəkildə üslublaşdırılıb. Burada müxtəlif hərəkətlərdə olan üç atın başı təsvir olunmuşdur. Rəng seçimi, üslub və bədii həll işin üstünlüyünü təmin edir.

Hal-hazırda müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasında sənaye keramikası ilə məşğul nadir rəssamlardan olan Saleh Məmmədov yaradıcılığının bir çox nümunələri dünyanın müxtəlif muzey və şəxsi kolleksiyalarında saxlanılır. Müstəqillik dövrü sənaye keramikasının ən dəyərli nümunələrini yaradan sənətkar Azərbaycan incəsənətini yeni-yeni əsərləri ilə zənginləşdirməkdədir. ♦

Резюме

Статья дает информацию об азербайджанской промышленной керамике.

Ключевые слова: Промышленная керамика, искусство, произведение искусства.

Summary

The article provides information on Azerbaijani industrial ceramics.

Key words: Ceramic art, industry, art, art works.

Tikmə sənəti və onun özəllikləri

Sevda Məmmədova
“Şirvanşahlar Sarayı Kompleksi” Dövlət Tarix Memarlıq qoruq-muzeyinin Fond işi, muzey
əşyalarının uçotu və mühafizəsi şöbəsinin müdiri
E-mail: sevda.mamadova@mail.ru

Azərbaycan xalqı çoxəsrlik tarixi boyunca zəngin mədəni irsə malik olmuş, məhz buna görə bütün dünyada daim tanınmış və təbliğ edilmişdir. Mədəniyyətlərin içərisində kökü qədimlərə söykənən bədii tikmə sənətinin xüsusi yeri vardır. Bədii parçaların yaranması və tikmə sənətinin meydana gəlməsi Azərbaycanda toxuculuq sənətinin inkişafından asılı idi. Bədii parça istehsalı yun, pambıq, ipək və bir sıra lifli materialların, həmçinin boyaq bitkilərinin bol olduğu yerlərdə intişar tapırdı. Toxuculuq dünya xalqlarının məişət və yaşayışını əhatə etdiyindən əsas xammal hesab edilən pambıq və ipəyin istehsalının inkişaf etdirilməsi çox vacib idi. Bir çox səyyahlar öz qeydlərində pambıq və ipəyin dünya bazarlarındakı tələbatından bəhs edirdi. Həmin dövrlərin tarixinə nəzər saldıqda Beyləqanın, Şamaxının və Gəncənin pambıq, Dərbəndin isə kətançılıq məkanı olduğunu görürük. Bərdə Yaxın və Orta Şərq toxuculuğunda əsas xammal olan “xam ipəy”in istehsalçılarından hesab edilirdi. Bu barədə İtaliya səyahətçisi Marko Polo hələ XIII əsrdə Şamaxı və Bərdənin ipək məmulatlarının özəlliyindən söhbət açarkən bəhs etmişdir. XI-XII əsrlərdə Azərbaycanın müxtəlif yerlərində tədarük edilən barama ipəkçiliyin inkişafı üçün vacib olan ən mühüm xammal idi.

Xalq arasında söylənən “Cəhrə əyərsən, don sahibi olarsan”, “Gey bezi, göz düzü”, “Qız evdə tanınar, ipək dəzgahda”, “Kasıb çıxarını bilsə, geydiyi atlas olar” kimi bəzi zərbi-məsəllər və atalar sözləri toxuculuq sənətini Azərbaycan xalqının ən qədim peşələrindən biri səviyyəsində təsdiqləyir. Ümumiyyətlə, bədii parça istehsalının ən çox inkişaf etmiş dövrləri XVI-XVII əsrlərə təsadüf edir. Tarixdə Səfəvilər dövrü milli mədəniyyətin, eləcə də sənətkarlığın bütün sahələrində yüksəliş dövrü kimi nəzərə çarpır. Məhz bu dövrdə istehsal olunan tikmə məmulatları Avropa bazarlarında “səfəvi” və “qızılbaş” adı altında tanınır və şöhrət qazanırdı. Şərqi və Qərbi bir çox səyyah və alimləri Şamaxının darayı, qanovuz və cecimindən, Gəncənin zərif ipək baş örtüklərindən, Şuşanın alacasından, Şəkinin

təkəlduz tikmələrindən, Naxçıvanın qələmkar və çitindən mütəmadi söhbət açmışlar. Bu dövrün naxışlı parçaları həm ticarət, həm də hədiyyə kimi dünyanın bir çox ölkələrinə yayılmış, əksər hallarda saray adamlarının geyimini, ev və məişət əşyalarının bir qismini təşkil etmişdir. Keçmiş Sovetlər Birliyinin və Avropa muzeylərinin bir ço-

xunda XVI-XVII əsrlərə aid Azərbaycanın bədii parçalarından ibarət orijinal nümunələrə rast gəlinir. Həmin dövrün yazılı parçalarının meydana gəlməsində islam dininin çox böyük rolu olmuş və yazılar adətən parçanın gözəçarpan yerlərində həkk edilmişdir. Bunun nümunəsi 1936-cı ildə Şirvanşahlar Sarayının ailəvi türbəsində qazıntı zamanı qəbirlərin birində aşkar edilmiş və kafən yerinə istifadə olunmuş yazılı ipək parçadır. Zərif naxışları ilə diqqəti cəlb edən həmin parça hal-hazırda Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində qorunur.

Gül-çiçək rəsmli və həndəsi ornamentli parçalar Azərbaycan toxuculuq sənətində ən görkəmli yer tutur. Tafta və atlas olmaqla iki qrupa bölünən parçaların birinci qrupuna daray, mov, qanovuz, cecim, ikincisinə isə atlas toxumalar daxildir. Elə toxuma parçalar vardı ki, istehsal yerlərinə görə adlandırılırdı. Bunlara misal olaraq, Şam, Şamaxı darayısını və digərələrini göstərmək mümkündür. Daray parçaları miladdan əvvəl VI əsrdə (521-486) yaşamış İran imperatoru Daranın adı ilə əlaqələndirilir və daray sözü məlik, hökmdar mənasını verir. Kətan qrupuna aid, zolaqlı və dama-dama naxışlardan ibarət parçalar adətən qadın üst geyimlərində və çarşabların hazırlanmasında lazım gəlirdi. Kustar toxumalarda rəngi və davamlılığı ilə fərqlənən və məişətdə geniş istifadə olunan bu darayların XIX əsrdə Şamaxı, Gəncə və Şuşanın parça istehsalında mühüm yer tutduğu məlumdur. Belə bir daray nümunəsi muzeyimizin ekspozisiyasında hal-hazırda nümayiş olunmaqdadır. İri damalı naxışlara malik, kənarları tünd-qırmızı rəngli ensiz şəritle (lent) haşıyılmış, Şamaxı istehsalı daray çarşabının bir nümunəsi də hal-hazırda Moskva Tarix Muzeyində (inv.№82050, ölç. 201x220 sm) mühafizə edilir. Parçanın yerliyində göy və qırmızı rəngli enli zolaqların şaquli və üfüqi istiqamətinin əmələ gətirdiyi kvadrat formalı damaların növbələşməsi nəticəsində "qutu" formaları alınır. Buna görə də belə çarşablar xalq arasında "qutu" çarşablar adı ilə məşhurlaşmışdı. Aşıq poeziyasının böyük ustadı Aşıq Ələsgər Azərbaycan xanımlarının geyimlərinin əksəriyyətinin daray parçalardan ibarət olduğunu öz şeirlərində belə təsvir etmişdir:

Başında Herat kəlağayı,
Hər paltarı daraydır.
Bəşərə bənzətmək olmaz,
Göydə mələklər taydır.

Qələmkarlıq üsulu ilə parça üzərinə bəzək vurulması tətbiqi sənətin, xüsusilə ənənəvi nəqqaşlığın mühüm sahələrindən biri olmaqla, çox qədim bir tarixə malikdir. Adətən pambıq parçalar üzərində tətbiq edilən qələmkarlıq üsulu rəsm və ya nəqşin "rədd" adlanan mühit xətlərinin yastı uclu qarğı qələmlə boyanması ilə ərsəyə gətirilirdi.

Qələmkarlıq sənətində naxış ünsürünün tələbindən asılı olaraq, ucu müxtəlif ölçüdə yonulmuş qələmlərdən istifadə olunurdu. Belə bir üslubda işləyən ustaların rəssamlıqla yanaşı, nəqqaşlıq bacarığı da çox vacib idi. Təbriz, Marağa, Şamaxı, Gəncə və Naxçıvan qələmkarlığın əsas istehsal mərkəzləri sayılırdı. Övliya Çələbinin yazdığına görə, Naxçıvanın qələmkar parçaları, basma çit süfrələri bütün dünyada məşhur idi. Qələmkarlıq məmulatlarına həm süjetli, həm də ornamental nəqş motivləri tətbiqlənirdi. Süjetli məmulatlar çox vaxt sifarişlə hazırlandığı üçün onların istehsalı müəyyən qədər

məhdud səciyyə daşıyırdı. Adətən, bu məmulatların haşiyəsində Quran və ya Şərq şairlərinin əsərlərindən əxz olunmuş ibrətamiz kəlamlar yazılırdı. Qələmkar ustaların əlində ərəb əlifbasının müxtəlif yazı xətləri özü-özlüyündən gözəl bir axışa çevrilirdi. Şirvanşahlar Sarayının fondlarında belə bir qələmkar namazlıq parça nümunəsi (inv.№10116, ölç. 160x39sm) mühafizə edilir. Süjetli məmulatlardan fərqli olaraq, kütləvi səciyyə daşıyan və satış məqsədilə istehsal olunan məmulatlar əsasən, ornamental naxışlarla bəzədilirdi. Bəzək nümunələrinə buta, qönçə, zanbaq, budaq, badam, sərv ağacı və digər bəzək elementləri daxil idi. Bəzən isə məmulatın bəzədilməsinə həndəsi və astral səciyyəli naxış ünsürləri daxil edilirdi. Qələmkar üsullu süfrələr, pərdə, canamaz və əl dəsmalları Azərbaycanın şəhər və kəndlərində məişətdə çox geniş istifadədə idi. Qələmkarlıqda naxış motivlərinin inkişafına tətbiqi sənətin digər növlərinin, xüsusilə xalça ornamentlərinin və orta əsr miniatür sənətinin böyük təsiri vardı.

Xalq arasında "al", "ala", "alışa", "əlişə" adı ilə tanınaraq, əsasən pambıqdan və ipəkdən hasil olunmuş alaca kətan hörgülü, sıx toxunuşlu, möhkəm və davamlı qədim toxumadır. Sarı və qırmızı rəngli zolaqlardan ibarət və türkdilli xalqların toxumaları içərisində əsas yer tutan bu parçanın hələ VI-IX əsrlərdə Azərbaycanda istehsalı məlumdur. Bu, Azərbaycan xalqının oda, günəşə inamlarını özündə əks etdirən ilk əlvan naxışlı toxuma növü sayılır. Şuşa istehsalı ipək alacalardan zərif toxuma kimi qadın üst paltarları hazırlanırdı. Azərbaycan xalqının qədim mədəniyyət abidəsi "Kitabi-Dədə Qorqud"da alaca parçadan yorğaniyində istifadə edildiyi qeyd olunur. XVI-XVII əsrlərdə yaşamış ustad aşıqlar Azərbaycan qadınla-

rının alaca parçalarından hazırlanan geyimlərini yaradıcılıqlarında tərənnüm etmişlər. Orta əsrlərdə "alaca" adlanan zolaqlı, rəngli, ipək parça növlərinin Ərdəbildə də istehsalı vurğulanır. Türk yazarı Rəşat Ekrem Koçu "Türk giyim kuşam və süslenmə" adlı sözlüyündə alaca haqqında belə məlumat verir: "Alaca, ümumiyyətlə, qırmızı yerlikli sarı zolaqlı bir parçadır. Onları həm ipək, həm də pambıq alaca deyə ayırırlar. Çox dözümlü pambıq alacalardan Anadolu kəndlisi geniş istifadə etmişdir. İpək alacalar isə birbaşa Şamda toxunurdu və şam alacası deyə məşhur idi. İpək alacadan bayramlıq geyimlərində istifadə edilərdi. Övliya Çələbinin qeydlərinə görə, XVII əsrdə İstanbulda 70 alacaçı dükanının olduğu bildirilir.

Azərbaycanın cənub bölgələri – Lənkəran, Astara, Lerik, Masallı rayonları üçün xarakterik, çarpaz sayma üsulu ilə icra olunan, yerli xalq dilində "xanduz" adlanan sənət növündən əsasən süfrə məmulatları hazırlanırdı. Bu bölgələrdə "xan" süfrəyə, "duz" isə tikməyə deyilir. "Xanduz" adı ilə tanınan "sayma" üsulu ilə hazırlanan dəsmal (təlis), süfrə (xan) məmulatlarında əsasən iki kontrastdan – qara və qırmızı rəngli ipək və ya yun saplardan istifadə olunurdu. Naxışlar əsasən həndəsi fiqurlardan və ya həndəsələşdirilmiş bitki təsvirlərindən ibarətdir. Rombdan və sınıq xətt kimi, həndəsi elementlərdən ibarət naxış kompozisiyaları xalq arasında "həsiri" adlanırdı. Ümumiyyətlə, həsir toxuma ən qədim sənət növü sayıldığı üçün xanduz tikmə nümunələrində də tətbiqlənən bir sıra motivlərin məhz həsir toxuma sənətindən irəli gəldiyi bildirilir. Məşhur şairəmiz Xurşudbanu Natavan öz poeziyasında sayma ilməli tikmələrə işarə vurmuş və onları poetik dildə tərənnüm etmişdir. Onun Respublika Əlyazmalar İnstitutunda qiymətli əşya kimi mühafizə edilən

(inv.N^oM-117) şeir albomunun cildinin sayma ilmə üsulu ilə işlənilməsi buna bir nümunədir. Albomun cildi sadə kompozisiya quruluşuna malik təbiət təsvirləri ilə bəzədilmiş, üzərindəki 1886-cı il rəqəmi qara sapla toxunmuşdur.

Tədqiqatçıların fikrincə, bu sənət növünün Naxçıvan ərazisində mövcudluğunu Xarabagilan sərdəbələrində aşkarlanmış XV-XVI əsrlərə aid tikmə naxışlı qadın geyimləri də sübut etmişdir. Geyimlərin az bir qismi örtmə, güləbətin növləri ilə, əsas hissəsi isə məhz sayma, yəni xanduzla bəzədilib. Sayma ilmə üsulu Orta Asiya və Volqaboyu xalqlarının tikmə sənətində də çox geniş yer tutmuşdur və bu xalqların bəziləri xanduz və ya sayma ilməni "sanama" da adlandırmışlar.

Əsasən Bakı, Şamaxı, Şuşa və qismən Naxçıvan şəhərlərində inkişaf etmiş güləbətinli tikmələr Gəncə və Lənkəran qəzalarında da təşəkkül tapmışdır. Varlı qadınların sevimli məşğuliyyəti sayılan, "aristokrat" tikmə sənəti hesab edilən güləbətin XX əsrin əvvəllərinə kimi gənc qızların cehizlərinin bir qismini təşkil edirdi. Güləbətin işləmə hamar və qabarıq olmaqla iki cür hazırlanırdı. Hamar texnika "Zəmindüzü", qabarıq isə "Məlihəduz" adlanırdı. "Zəmindüzü" texnikasında məmulatı bəzəmək üçün düzbucaqlı çərçivəyə bənzər taxta kargah (dəzgah) və iynədən istifadə edilirdi. "Zəmindüzü" "örtmə" deyilən tikiş üsulu ilə icralanıb. Burada saplar bir-birinin yanına paralel və çox sıx bəndlənirdi. Qabarıq və hamar texnika ilə işlənən güləbətinli tikmələrdə qızılı və gümüşü saplardan istifadə olunurdu. Saplar metal tellərin rənginə uyğun seçilirdi. Zəruri elastikliyi əldə etmək üçün tellər xüsusi simkeşlər tərəfindən yüksək əyarlı gümüşdən hazırlanırdı. Qızıl tel almaqdan ötrü gümüş qızıl suyuna salınırdı. Güləbətin tikmələrin parlaqlığını, naxışların qabarıqlığını artırmaq məqsədilə əsasən tünd yerliklərdən bərləniblər. Orta əsr bədii tikmə sənətinin istehsal mərkəzləri arasında Şamaxı, Gəncə, Təbriz, Ərdəbil şəhərləri mühüm yer tuturdu. XVI əsrdə Təbrizdə Səfəvi şahlarının xüsusi toxuculuq karxanaları fəaliyyət göstərirdi. 1530-cu ildə şah Təhmasibin kənzlərindən 20 nəfəri həmin toxuculuq karxanalarında güləbətin tikmə sənətinə yiyələnmişdi.

Mürəkkəb quruluşa malik kompozisiyaları qurmaq və real üslubda təsvirlər əldə etmək məqsədi daşıyan "örtmə" üsullu tikmə texnikası müxtəlif növ saplardan istifadə edilməklə, şal, mahud, ipək, kətan kimi parçalara tətbiqlənirdi. XIX əsr Azərbaycan bədii tikmə nümunələri arasında bir və ikiüzlü örtmə üsuluna rast gəlinir. Bu üsul əsasən iri ölçülü məişət əşyalarına tətbiq edilir və bəzədilən naxışların səthi tamamilə örtmədən ibarət olurdu. Əməliyyatın mürəkkəbliyi tikişçidən təmkin və diqqətlilik istəyirdi. Hal-hazırda bu üsulla ərsəyə gətirilmiş belə tikmə nümunələri bizim Şirvanşahlar Sarayının fondlarında mühafizə edilir. Örtmə üsullu işləmələrə Naxçıvan bölgəsinin Xarabagilan sərdəbələrində aşkar edilmiş geyimlərdə də təsadüf edilir. Bu tikmə növündən XX əsrdə də istifadə edilmişdir. Məsələn, belə bir nümunə 1959-cu ildə Naxçıvana edilmiş ekspedisiya zamanı aşkara çıxarılıb. Örtmə texnikası ilə işlənmiş belə əl işi 1935-ci ildə vəfat etmiş 75 yaşlı Mina Nəsir qızına aid olmuşdur. Tünd-zoğalı rəngli şal parçadan hazırlanmış süfrənin qırmızı ipək saçqları vardır. Ornamental zənginliyi, ilmələrin zərifliyi, rənglərin şuxluğu ilə nəzər-diqqəti cəlb edən bu məmulatın küncləri tək-tək

buta təsvirləri ilə bəzədilmişdir. Ən çox nar gülü, dişli uzunsov yarpaq, müxtəlif saplaqlı bitki motivləri süfrəni daha da baxımlı etmişdir. Örtmə texnikası XIX əsr Azərbaycan bədii tikmələri içərisində ən zərif ilmə növlərindən sayılır.

Tikmələr üçün rəngarəng bəzək və təsvir vasitələrinə müxtəlif formalı muncuqlar, piləklər və digərləri daxildir. Respublikamızın ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı eramızdan əvvəlki dövrlərə aid çoxlu maddi-mədəniyyət abidələri içərisində müxtəlif bəzək növləri ilə yanaşı, metal piləklərə də rast gəlinir. Şirvanşahlar Sarayının fondlarında belə pilək nümunələri qorunub saxlanılır. Piləklər romb, üçbucaq, dairə və müxtəlif həndəsi fiqurlardan ibarət idi, əlvan metal lövhəciklərdən hazırlanırdı. Həmin piləklərdən geyimlərin bəzədilməsində; taxça, buxarı, güzgü örtükləri də daxil, araqçın, yelpik, pul və tütün kisələri kimi məişət əşyaları və aksesuarlarına tətbiq olunurdu. Metal piləklər Bakı, Şamaxı, Gəncə, Naxçıvan və digər şəhərlərdə xüsusi sənətkar və zərgərlər tərəfindən düzəldilirdi. Pilək bəzəmə əsasən məmulat üzərindəki naxış ünsürlərini doldurmaq və ya onları yalnız mühit xətləri üzərinə düzməklə iki cür hazırlanırdı. Pilək düzümləri vasitəsilə parça və ya məmulat üzərində adətən romb, üçbucaq, dairə şəklində müxtəlif cür həndəsi fiqurlar əmələ gətirilirdi.

Xalq ustalarının bədii fikir və yaradıcı təxəyyülü qədim sənət sahələrindən biri olan toxuculuq sənətimizdə daim öz əksini tapmışdır. Zəngin naxışlı, rəngarəng çeşidli toxunma parçalar, bəzək

texnikalarımız həmişə maraq çərçivəsindədir və xalqımızın bədii estetik tərbiyəsinin inkişafında mühüm rol oynamışdır. Bu baxımdan onların araşdırılması, geniş xalq kütlələrinə çatdırılması bir növ muzey əməkdaşlarının fəaliyyətində əsas məqam kimi dəyərləndirilməkdədir. Fondumuzun saxlanclarında mühafizə edilən bədii parça və tikmə nümunələrinin təmsalında Azərbaycanda toxuculuq sənətinin qədim zamanlara söykəndiyini göstərməklə, onların üzə çıxarılmasına və geniş oxucu kütləsinə çatdırılmasına kiçik də olsa öz töhfəmizi vermək niyyətindəyik. ♦

Ədəbiyyat:

1. Gülsüm Əliyeva. Azərbaycanın bədii parça və tikmələri. XIX-XX əsrlər. Bakı, Elm, 1990. (2 səh. 27), (4 səh 42), (6 səh. 113), (9 səh. 116)
2. Arif Mustafayev. Azərbaycanın maddi mədəniyyət tarixi. Bakı-2009. (3 səh. 74)
3. Rasim Əfəndiyev. Azərbaycanın maddi mədəniyyət nümunələri. Bakı-1960.
4. Azərbaycan etnoqrafiyası. Azərbaycan Milli Akademiyası. I cild, Bakı -2007. (7 səh. 472), (8 səh. 471), (10 səh. 474)
5. Türk yazar Reşat Ekrem Koçu. "Türk giyim kuşam ve süslenme" adlı sözlüyü. Sümer bank Kültür Yayınları-1969. (1 səh. 86), (5 səh. 10)

Резюме

В статье рассматриваются вышитые и тканевые образцы с цветочными узорами и геометрическими орнаментами, принадлежащие Ширванской зоне и сохраняемые в фонде музея Ширваншахов. Здесь говорится в основном о видах тканей "дарайы", вышивках, на которых сверху особой карандашной техникой расписываются узоры. Эта техника считается одним из интересных аспектов использования сура из Корана в качестве элементов узора. В статье четко обозначены различия типов вышивки друг от друга. Проведены довольно интересные исследования художественного оформления тканей и образцов вышивок.

Ключевые слова: художественные ткани, сырьё, шолк, рисунок, шитьё, хлопок, Овлиа Челеби.

Summary

The article deals with flower-pictured and geometric ornamented embroidery and fabric examples belonging to the Shirvan region protected in the fund of the Shirvanshahs museum. It is mainly talking about the "darayı" and the types of fabrics and sewing which is ornamented with a pencil. In the style of the pen the use of emblem and decorative element of the Quranic verses is considered as one of the interesting signs. Different aspects of the patterns mentioned in the article are clearly indicated. Quite interesting research has been done on artistic design of fabrics and sewing samples.

Key words: Artistic fabrik, raw material, silk, ornament, sewing, cotton, Ovliya Celebi.

MUSIQININ MÜALİCƏVİ ƏHƏMİYYƏTİ

Əsmər Ələkbərova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin I kurs magistratura tələbəsi

E-mail: esmerelekberova@gmail.com

Həyatımızı musiqisiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Demək olar ki, bütün günü musiqiyə qulaq asırıq. Musiqi beynimizdə, hisslərimizdə təsir yaradır. Psixologiyadan da bildiyimiz kimi, insan bədənində, hüceyrələrində, sinirlərində, əzələlərində emosional halətlər, hisslər təsir göstərir. Emosional halətlər olan stress, affekt, frustrasiya, əhvalar hər biri insan orqanizmində müəyyən təsirlər qoyur. Deməli, insanın bütün bədənini onun hissləri, düşüncə və emosiyalarından asılıdır. Ruhun qidası musiqidir. Əgər ruhumuz sağlamdırsa, bütün bədəniniz sağlamdır. Musiqi bizi ya mənfi, ya da müsbət hisslərə, keçmişlə bağlı xoş və ya pis hadisələrə, gələcək arzulara, xəyallara aparır. Elə musiqilər var ki, insanı motivasiya edir, cəsarətə, vətənpərvərliyə səsləyir. Buna misal olaraq hərbi hazırlıqlar, idman yarışları zamanı səsləndirilən nəğmələri, marşları misal göstərə bilərik.

Musiqi müalicəsi nədir?

Musiqi müalicəsi təsdiqlənmiş bir musiqi terapiyası proqramını tamamlayan, etimadlı professional tərəfindən terapiyik əlaqə içində, fərdi məqsədlərə nail olmaq üçün musiqi müdaxilələrinin klinik və dəlil olaraq istifadəsidir.

Musiqi terapiyası musiqinin fərdlərin fiziki, duyğusal, idrak və sosial ehtiyaclarının həlli üçün terapiyik əlaqə içində istifadə edilən sağlam peşədir. Hər bir pasiyentin ehtiyaclarını qiymətləndirdikdən sonra, həm də musiqi ixtisaslı terapevt yaradıcı, oxuma, hərəkət və

ya musiqi dinləmək daxil olmaqla göstərilən müalicəni təmin edir. Terapevtik kontekstdə musiqinin iştirakı ilə müştərilərin bacarıqları güclənir və həyatlarının digər sahələrinə köçürülür. Belə müalicə sözlərlə özünüifadəyə çətinlik çəkənlər üçün faydalı ola biləcək ünsiyyətə imkan verir.

Musiqi terapiyası sahəsində tədqiqatlar bir çox sahələrdə, məsələn, ümumi fiziki reabilitasiya və hərəkətlərin asanlaşdırılmasına, insanların müalicəsində motivasiya edilməsinə, müştərilərə və onların ailələrinə emosional dəstək göstərilməsinə və hissləri ifadə üçün bir çıxış təmininə yardımçıdır. Mahnı dinləyən, dua edən xəstələrin digərlərinə nisbətən daha tez sağaldığı məlumdur. Musiqi insan beyninə ən güclü təsir edən vasitədir. Bədənin immun sistemini artırır, stress hormonu olan kortizolu azaldır. Həmçinin parkinson xəstəliyi, əzələ fibroması, depressiya kimi xəstəliklərin ilk mərhələsində qarşısının alınmasına müsbət təsir göstərir. Aşağı tezlikli səslər alzaymer, parkinson, aritmiya xəstəliklərinin müalicəsinə kömək edə bilər. Vibroakustik terapiya vasitəsilə bu kimi xəstəliklərə qarşı tədbirlər görülür. Belə xəstələrə 4 həftə, həftədə 3 vaxt 30 dəqiqədən ibarət zamanda 40 herz musiqi səsi vibrasiyalar dinlədirlər. Bu müalicədən sonra alzaymer xəstəliyindən əziyyət çəkən qadın artıq nəvələrinin adını xatırlaya bilib. Tələbələr dərslərini oxuması, zehni, diqqəti cəmləmək üçün musiqilər mövcuddur ki, özüm də imtahanlara hazırlaşarkən bunun effektivini görmüşəm. Ney səsi,

neydə səslənən musiqilər insanı rahatlaşdırır, Allaha doğru aparır, ilahi qüvvənin dəstəyini hiss etdirir. Ney səsi altında olunan dualar nur mənbəyi və fərd arasında sanki bir cığır, yol açır. Musiqinin müalicəvi, sakitləşdirici xüsusiyyəti həm qədimdə, həm də müasir dövrdə alimlər tərəfindən sübuta yetirilib. Uzaq keçmişlərdən Şərq mütəfəkkirləri musiqinin sirlərinə bələd olub, müalicəvi vasitə kimi istifadə etmişlər. Qədim filosoflar musiqi, tibb, astronomiya üçlüyünün yaratdığı musiqi ilə müalicə üsullarını həyata keçiriblər.

Türk musiqi nəzəriyyələrində,

məsələn, “Ədvar” kitabında saz musiqilərinin tiblə əlaqəsi, müalicəvi əhəmiyyəti göstərilib. Rəvayətlərə görə, Süleyman padşahın diş xəstəliyi də musiqi vasitəsilə sağaldılıb. Musiqi alətlərinin səsi orqanizmə xeyli təsirlidir. Simli alətlərdən gitarə, arfa, skripka və s. alətlər ürək, qan-damar xəstəliklərini yaxşılaşdırır. Mərhəmət, fədakarlıq hissi yaradır. Nəfəsli alətlər tənəffüs sistemində xüsusi rol oynayır, ağciyər, bronx xəstəliklərini şəfalandırır. Zərb alətləri əzələdəki yorğunluğa azaldır, hərəkət qabiliyyətini artırır. Klassik musiqilər, məsələn, Motsart, Bethoven, Vivaldi, Qriq, Şuman və s. bəstəkarların əsərləri beynin fəaliyyəti, çalışma əzmi, informasiyanın tez bir zamanda qavranılması, diqqətin cəmlənməsi, hafizənin güclənməsində bəyəniləcək izlərini qoyur. Baş ağrısına Bethovenin “Fidelio”su, yuxusuzluğa Çaykovski, Qriq pyesləri, yaddaşa Vivaldinin “İlin fəsilləri” əsəri müsbət təsir göstərir.

Səfiəddin Urməvi, Əbdülqadir Marağayi, Əbdüllətif Şirvani kimi Azərbaycan alimləri də qədim Şərq musiqisinə həsr etdikləri elmi-fəlsəfi traktatlarda musiqi alətlərinin simlərinin, dəliklərinin sirlərindən, müalicəvi əhəmiyyətindən danışblar. Şərq alimi İbn Sinan “Nicat” əsərində başı ağrıyanlar üçün fəvvarə başında su pıçılısını, tarın səsinə dinləməyi, onunla yuxuya getməyi məsləhət görüb. “Tibnamə” əsərində simli alətlərin yuxusuzluğa, melanxoliyaya yaxşı təsir etdiyi, müalicəvi əhəmiyyətinin olduğu qeyd olunub. Orta əsrlərdə Şərqdə iş o yerə çatmışdı ki, müxtəlif müəmmaları aşkara çıxarmaq üçün musiqi təhsili almağı vacib sayırdılar.

Qədim Şərq təbabətində musiqi ilə müalicədən söhbət açılan zaman ilk ağla gələn musiqi aləti saz olur. Deyilənlərə görə, sazda ifa edilən musiqi sinir sistemini tonuslaşdırır, insanı gümrahlaşdırır,

əhval-ruhiyyəni təkmilləşdirir, mübariz ruh yaradır. Melanxoliyada olanda və ruh düşkünlüyünə uğradıqda, həmçinin bədbinliyə qapanıqda sazı dinləmək insan üçün çox faydalıdır. Sazda çalınan musiqi həmçinin baş ağrısı, yuxusuzluq, əsəb və əzələ spazmlarını aradan qaldırır. Bu alətdə ifa edilən melodiylar insanda sakitlik, fəlsəfi əhval-ruhiyyə yaradır.

Öz cövhərindən ayrılan bir zərrənin şikayəti neyin dili ilə səslənir. Nəticə budur ki, qamışdan neyə gedilən yol cahillikdən kamilliyə doğru yolun eynidir.

Mövlanənin insanı neyə bənzətmək istəyi yaradıcılığının bir neçə məqamında müşahidə olunur. Ney insana, neyə üfürülən nəfəs isə Allahın Adəmə nəfəsindən üflədiyi ruha bənzədilir. Neyin batinlərindən danışarkən onun müalicəvi xüsusiyyətlərindən də söhbət açmaq lazımdır: Ney əsəbləri sakitləşdirir, gərginliyi və yorğunluğu alır və yaxşı yuxu gətirir. Əksər hallarda, insanda sevinc, sakitlik yaradır, təbiətdən həzz almasına yardımçı olur. ❖

Ədəbiyyat:

1. Fərid Ələkbərli. “Qədim Şərq təbabəti”
2. Zemfira Səfərova. “Səfiəddin Urməvi”
3. wikipedia.org
4. www.musicastherapy.org/
5. www.psychologytoday.com/
6. wikipedia.az

Резюме

Автор статьи рассматривает музыку как элемент арт-терапии.

Ключевые слова: музыка, терапия, alzaymer, parkinson, музыкальная забота, болезнь, здоровое.

Summary

The author of the article considers music as an element of art therapy.

Key words: music, therapy, alzaymer, parkinson, musical care, illness, healing.

KEÇMİŞ YUQOSLAVİYADA MİLLİ BİBLİOQRAFIYANIN YARANMASI TARİXİNƏ DAİR

Solmaz Sadıqova
dosent, tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
BDU-nun Kitabxanaçılıq–Informasiya fakültəsi, Bibliografiyaşünaslıq kafedrası
E-mail: solmaz_bdu@mail.ru

Informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə xarici ölkələrin milli bibliografiyasının öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İndiyədək bir sıra ölkələrin milli bibliografiyasına dair məqalələr çap olunub (1;2;3). Məqalədə keçmiş Yuqoslaviya milli bibliografiyasının yaranması tarixinə bir nəzər salınır. Qeyd olunur ki, ölkənin siyasi tarixi kitab çapının inkişafına ciddi maneçiliklər törədib. Sonralar bu sahədə müəyyən addımlar atılıb. Yuqoslaviyada retrospektiv milli bibliografiya (RMB) və cari milli bibliografiya (CMB) inkişaf edib.

Serblər, xorvatlar, sloveniyalılar və digər cənubi slovyan millətləri uzunmüddətli təzyiqə məruz qalmışlar: XIV-XV əsrlərdə gələcək Yuqoslaviyanın bir hissəsi Habsburqların, digər hissəsi isə türk imperiyası altında yaşayırdı. Məhz buna görə birləşmənin çoxsaylı cəhdləri – Serbiya və ya Xorvatiya ətrafında (bu cür iki tendensiya mövcud idi) daimi və mütəmadi şəkildə artan milli müstəqillik uğrunda mübarizə fonunda keçirdi. Lakin onun əldə edilməsi üçün vaxt tələb olunurdu. Serbiya və Çernoqoriyanın azadlığı 1877–1878-ci illər rus-türk müharibəsində Türkiyənin məğlubiyyətinə gətirib çıxartdı. Lakin digər cənubi slovyan millətlər müstəqilliyi yalnız Birinci Dünya müharibəsində məğlub olan Avstro-Venger imperiyasının dağılması nəticəsində əldə etdilər. 1 dekabr 1918-ci ildə Serblərin, Xorvatların və Slovenlərin Krallığı təşkil olundu (onun tərkibinə Serbiya, Çernoqoriya, Xorvatiya, Sloveniya, Bosniya və Herseqovina daxil idi), 1929-cu ildə Yuqoslaviya kimi adlandırılmışdır (4).

Ölkənin siyasi tarixi kitab çapının inkişafını mühüm dərəcədə çətinləşdirirdi. Balkanlarda ilk tipografiya 1493-cü ildə Setinyədə (Çernoqoriya) işə başladı, XVI əsrdə isə Herseqovina, Xorvatiya,

Serbiya, Sloveniya, Bosniyada mətbəələr yarandı. Yuqoslaviyada milli bibliografiya öz inkişaf tarixini 1919-cu ildə Yuqoslav dövlətinin əmələ gəlməsindən hesablaya bilər, lakin ona qədər cənubi slovyanların XIX və XX əsrlərdə çap olunmuş bibliografik əsərləri vardı. Burada ilk növbədə serbiyalı bibliograf, tarixçi və diplomat Stoyan Novakoviç (Novakoviç Stojan, 1842–1915), xorvat tarixçisi İvan Kukuleviç-Saksinskini (Kukuleviç-Sakcinski İvan, 1816–1889), sloveniyalı bibliograflar Frans Simoniç (Simoniç Franc, 1847–1919) və Yanko Şlebingeri (Slebinger Janko, 1876–1951) qeyd etmək lazımdır. S.Novakoviç “1741–1867-ci illər üzrə yeni Serbiya ədəbiyyatının bibliografiyası”nı nəşr edib (Novakoviç S. Srpska bibliografija za noviju knjizevnost, 1741–1867, Beograd, 1869). Buraya serb dilində Serbiyada və xaricdə nəşr olunan kitablar haqqında məlumatlar daxil edilmişdir (4).

İ.Kukuleviç “Xorvat bibliografiyası” adlı kitabın müəllifi idi. Həmin kitab 1860-cı ildə nəşr olunub, əlavəsi isə 1863-cü ildə işıq üzü görmüşdür. Burada kitab çapından 1860-cı ilə qədər, Xorvatiyanın bütün kitabları və xaricdə xorvat dilində nəşr olunmuş kitablar haqqında məlumat verilmişdir (Kukuleviç-Sakcinski J. Bibliografija hrvatska. Zagreb, 1860).

1903–1905-ci illərdə Sloveniyanın matisası (1864) F.Simoniçin “Sloveniyanın bibliografiyası” adlı əsərini nəşr edir (Simoniç F. Slovenska bibliografija, Ljubljana, 1903–1905). Burada Sloveniyada çapdan çıxmış, sloveniyalılar tərəfindən və sloven dilində nəşr olunmuş kitablar, coğrafi xəritələr və musiqi notları nəzərə alınmışdır.

Y.Şlebingerin adı ilə milli ədəbiyyatın nisbətən cari qeydiyyat siste-

minin yaradılması təcrübəsini əlaqələndirmək olar. Sloveniyalı mətisanın dəstəyi ilə 1907–1912-ci illərdə nəşr edilən və nəinki kitablar, hətta jurnalların məqalələri haqqında məlumat toplanan “Sloveniyanın bibliografiyası” nəşri də ona aiddir. Bu, cənubi slovyanların tarixində yeganə cəhd idi.

Beləliklə, vahid dövlət yaradılmasına qədər serblərdə və xorvatlarda retrospektiv milli bibliografiya (RMB) sahəsində, slovenlərdə isə hətta cari milli bibliografiya (CMB) sahəsində təcrübə vardı.

Serblərin, xorvatların və slovenlərin Krallığında ilk qanunlardan biri 5 iyul 1919-cu il tarixdə ümumdövlət məcburi nüsxə haqqında verilib. 1920-ci ildə isə Belqrad universitetinin fəlsəfə fakültəsində Bibliografik institut təşkil olunmuşdur.

Bu aksiyaların hər ikisi ölkənin parçalanması ilə artıq əlaqəsi olmayan bibliografiyanın planlaşdırılmış və daimi inkişafına ümid bəsləyirdi. Lakin İkinci Dünya müharibəsinə qədər mövcud Bibliografik institut, bibliografik vəsaitlərin yaradılmasına aid geniş planlara baxmayaraq, bu sahədə əsaslı bir iş görülməmişdir. Ümumdövlət məcburi nüsxə haqqında qanunundan CMB-nin yaranmasında istifadə olunmadı. 1935-ci ildə Yuqoslaviya Elmlər Akademiyası Belqradda 1933-cü ilə dair “Yuqoslaviya bibliografiyasının illiyi”ni

dərc etmiş və bu işin hər il təkrarını planlamış, lakin reallaşdırma bilməmişdi.

İkinci Dünya müharibəsi vaxtında Yuqoslaviya faşist işğalçılar tərəfindən zəbt olunaraq bir neçə yerə parçalandı. Yuqoslaviya Milli-azadlıq ordusu və sovetlərin birgə təşəbbüsü ilə azad edildikdən sonra – 1945-ci il noyabr ayının 29-da monarxiya ləğv olundu və Yuqoslaviya Xalq Federativ Respublikası haqqında sərəncam verildi. 1963-cü il 7 aprel tarixdə isə Yuqoslaviya Sosialist Federativ Respublikası (YSFR) adını aldı (4).

YSFR – altı sosialist respublikasının federasiyası idi: Bosniya və Herseqovina, Makedoniya, Serbiya, Sloveniya, Xorvatiya, Çernoqoriya. Yuqoslaviya tərkibində bütün respublikalar və burada istifadə edilən bütün dillər (serb-xorvat, sloveniya və makedoniya dilləri) eyni hüquqlara malik idilər.

Sosialist Yuqoslaviyasında bibliografiyanın inkişafı əvvəlcədən iki istiqamət üzrə getmişdir: 1) Ümumdövlət cari milli bibliografiya (CMB); 2) ayrı-ayrı respublikalarda retrospektiv milli bibliografiya (RMB). Milli bibliografiyanın inkişafı ölkənin bütün sahələrinin informasiya təminatında mühüm rol oynayıb. ♦

Ədəbiyyat:

1. Hacıyeva Q.S. Türkiyədə milli bibliografiya: [Mətn] // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya – Elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal – Bakı, 2010. №1. S.110-115.
2. Sadiqova S.A. Hindistanda milli bibliografiya: [Mətn] // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya – Elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. Bakı, 2017. №2. S. 37-42.
3. Sadiqova S.A. Şərqi Avropa ölkələrində retrospektiv milli bibliografiya (Bolqarıstan, Macarıstan, Polşa, Rumıniya): [Mətn] //Kitabxana.az. 2015. №1-2. S. 39-42.
4. Гудовщикова И.В., Лютова К.В. Общая иностранная библиография: [Текст] Учебник. Москва: Книга, 1978. 224 с.
5. https://az.wikipedia.org/wiki/Yuqoslaviya_Sosialist_Federativ_Respublikas%C4%B1http: [Elektron resurs]

Резюме

Автор статьи уделяет внимание созданию национальной библиографии в бывшей Югославии.

Ключевые слова: Бывшая Югославия, национальная библиография, текущая, ретроспективная, информация.

Summary

The author pays attention to the creation of a national bibliography in the former Yugoslavia.

Key words: The former Yugoslavia, national bibliography, current, retrospective, information.

ПАТРИОТИЧЕСКАЯ ТЕМАТИКА В ТВОРЧЕСТВЕ АДИЛИ ГУСЕЙНЗАДЕ

Рена Иманова, диссертант Азербайджанской Национальной Консерватории

E-mail: rana.imanova@gmail.com

К числу имён выдающихся деятелей музыкальной культуры Азербайджана XX века принадлежит первая профессиональная женщина-композитор мусульманского Востока Адиля Гусейнзаде.

Адиля Гусейнзаде создавала произведения в различных жанрах и в своём творчестве часто обращалась к патриотической тематике. Образ Родины – это излюбленная тема Адили Гусейнзаде, которое прослеживается на протяжении всего творческого пути композитора. “Во время Великой Отечественной войны Адиля Гусейнзаде была частым гостем воинских частей и госпиталей, охотно выступала в составе концертных бригад исполняя” свои песни, прославляющие мужество и героизм сыновей ее Родины... О тех днях Адиле-ханум напоминает награда – медаль “За доблестный труд в Великой Отечественной войне.” [1, с. 9] Адиля Гусейнзаде автор таких песен и романсов, как “Yadigar” (“На память”), Sənmisən? (“Ты ли?”), “Məni yada salırmı?” (“Вспоминает ли меня?”), написанных о военных годах в 1946 году.

Среди произведений Адили Гусейнзаде, написанных в патриотическом духе, следует отметить кантату для смешанного хора и оркестра “Gözəl Vətən” (“Прекрасная Родина”) 1950 г., кантату для хора, солистов и симфонического оркестра “Sülhün səsi” (“Голос мира”) 1953 г., миниатюру для хора а capella “Azərbaycan bayrağı” (“Флаг Азербайджана”) 1977 г. Особенно выделяется хоровая миниатюра “Vətən” (“Родина”) на слова выдающегося азербайджанского поэта Сулеймана Рустама.

Произведение для смешанного хора а capella “Vətən” Адили Гусейнзаде написано в 1974 году¹. Музыка отражает преданную

любовь к родной земле, восклицание радости и счастья, пробуждает чувства гордости и восхищения Родиной.

Хоровая миниатюра написана в простой трехчастной форме с общим тематическим материалом в крайних разделах и контрастной серединой. В данном произведении формообразованию способствует следование за каждой фразой поэтического текста. Так, первая часть, в зависимости от литературного первоисточника, в свою очередь, состоит из 3-х разделов. Первый раздел открывают сопрано, торжественно превознося “Ey Vətən” в темпе Maestoso (əzəmətli, təntənəli) с пунктирным ритмом (), который вносит маршевость в характер произведения, а также придаёт особую остроту интонации хора. В таком же характере отвечают остальные голоса в ансамбле, создавая этим эффект эхо.

Пример № 1:

Vətən

Sözləri Süleyman Rüstəmindir Musiqisi Ədilə Hüseynzadənin

Maestoso (Əzəmətli, təntənəli)

Партия сопрано в этом разделе опережает другие голоса на две четверти и таким образом в дальнейшем развитии

образуется канон в дуэте с партией теноров.

Пример № 2:

Man or-da tap-mışəm sə-a-da-ti-mi Kö-nül-dən mahnı-lar

sə-a-da-ti-mi Kö-nül-dən mahnı-lar

Man or-da tap-mışəm sə-a-da-ti-mi Kö-nül-dən mahnı-lar

sə-a-da-ti-mi mahnı-lar

Затем эти партии (сопрано и тенора) сливаются в унисон со слов “könüldən mahnılar” (“песни сердца”) до конца раздела. Имитационно-подголосочное голосоведение, образующее переплетение музыкального и поэтического текстов, настолько полнозвучно и насыщено, что отсутствие инструментального сопровождения не ощущается. В повторном проведении фразы “Ey Vətən”, обрамляющей первую часть, в ответ сопрано, уже объединившееся с тенорами, альты с басами разделяются на первые и вторые голоса (divisi), что усиливает динамику. Повторение в третьем разделе первоначального мотива “Ey Vətən” становится своеобразной лейттемой произведения, определяя образно-смысловое значение произведения.

Первая часть, написана в ладе Махур-хинди, которое предопределяет торжественно приподнятый и возвышенный настрой произведения. Основная тональность произведения – D-dür, но в средней части музыка звучит в параллельном гармоническом h-moll. Это охарактеризовано тем, что музыка первого и последнего раздела звучит жизнеутверждающе, а средняя часть овеяна лирическим настроением.

В средней части композитор, опираясь на стихотворный текст, создаёт иную атмосферу на основе лада Сегах в темпе Lane, leno (Yumşaq, mülayim, incə). Следуя за текстом, меняется образно-эмоциональный строй произведения, приобретая “личный тон” – своего рода высказывание автора о любви к родине не первоначальным восклицанием, а искренне душевным раскрытием своей привязанности к ней. Поэтому обращение в этом разделе к ладу Сегах создает требуемую лирическую атмосферу.

Пример № 3:

Lane, leno (yumşaq, mülayim, incə)

A...

Gö-zü-mü dün-ya-ya a-çan-da il-kin

Вместо сопрано на первый план выходят тенора, в партии которых заключены основная музыкальная мысль и поэтические слова средней части. Партия тенора написана в форме периода (a1+a+b+a1), в соответствии со стихотворными строками образуются музыкальные фразы. Музыка звучит как молитва (как исповедь сердца и клятва), выражая особое почтение автора к образу Родины-матери, раскрывает её преданность к родной земле. В отличие от “гибкого” сопранового вокализа, выполняющего фоническую функцию, солирующая партия теноров звучит более статично в начале среднего раздела. Далее мелодическое движение у тенора поступенно достигает ноту “фа” второй октавы на словах “Əhdimə vəfalı bir oğul tək” (Как преданный своему завету сын), которая является кульминацией второго раздела (предкульминация), затем возвращается к начальной музыкальной фразе.

Пример № 4:

A...

Əh-di-mə və-fa-li bir o-ğul tək

Таким образом, развитие средней части сосредоточено на мелодической и поэтической линии партии теноров на фоне женского сопрано и альтового “фонического” вокализа.

Следует отметить, что в средней части альт, как и в начальном разделе, служит своеобразным дополнением к сопрано, периодически вступая в параллельное голосоведение (терцию), “подхватывает” музыкальную мысль, словно продолжая мелодическую линию сопрановой партии. (Однако партия альты становится “связующим” звеном при переходах из одного раздела в другой.)

Также интересно варьируется голосоведение в партии басов: divisi басов для придания красочности и “весомости” в крайних разделах и отсутствие басов в лирическом среднем разделе (бас присоединяется к тенорам только в конце среднего раздела в виде унисона). Таким образом, можно отметить, что контраст достигается также оригинальностью тембровой драматургии – своеобразным “противопоставлением” женского (фонового) и мужского (основного тематического материала) хора.

После лирической средней части, которая заканчивается на половинной каденции, практически внезапно начинается заключительный раздел с яркой аккордовой фактурой в D-dur. “Şöhratim, ey Vətən” (“Моя Родина, моя слава”), звучащее во всех голосах одновременно, передаёт ощущение единства и сплочённости народа, всеобщего торжества.

Пример № 5:

Şöh-rə-tim, ey Və-tən! ey Və-tən! Və-tən!

На словах “Mən şair olmazdım, sən olmasaydın” (“Не стал бы я поэтом, если б не было тебя”) достигается кульминация, ведущая к заключительным аккордам, что придаёт музыке решительный утверждающий характер в финале произведения. Таким образом, в композиционной структуре хорового произведения “Vətən”, композитор обращается к драматургическому принципу “кольцевого обрамления” (произведение начинается и заканчивается основной музыкальной фразой на словах “Ey Vətən”). Этот принцип способствует целостному художественному восприятию данного произведения для хора а capella. Одновременное дивизи уже во всех голосах образует насыщенное восьмиголосное звучание. ♦

Пример № 6:

Mən şa-ir ol-maz-dım sən ol-ma-say-dın ey Və-tən! Və-tən! Və-tən!

Ədəbiyyat:

1. Николаева Р. Адил Гусейнзаде (Монография). Б.:Ишыг, 1985, 47с.

Xülasə:

Məqalə Ədilə Hüseynzadənin yaradıcılığında vətənpərvərlik mövzusu və bəstəkarın bu ruhda yazılmış əsərlərindən olan “Vətən” a capella xor miniatürü haqqında bəhs edir. Əsər forma və struktur baxımından təhlil olunmuşdur.

Açar sözlər: Ədilə Hüseynzadə, qadın-bəstəkar, yaradıcılıq, vətənpərvərlik, vətən, xor, a capella.

Summary

The article talks about the patriotism themes of Adila Huseynzadeh's works and choral miniature “Vatan” for a capella, which has written with the same feeling. The work was analyzed in terms of forms and structure.

Key words: Adila Huseynzadeh, woman-composer, creativity, patriotic, motherland, choir, a capella.

Цикл “Азизием (Əziziyəm)” для смешанного хора а capella С.Ибрагимовой

Айла Керимова-Закарийя
диссертант Бакинской Музыкальной Академии имени У.Гаджибейли
E-mail: ayla13@mail.ru

“Фольклор – многовековая, миллионоустая лаборатория-кузница художественного воплощения народного характера, народных идеалов, национального стиля” [1]. Севда Ибрагимова принадлежит к числу выдающихся азербайджанских деятелей искусства, чьё творчество самым тесным и глубоким образом связано с национальными традициями. Культура родной страны, история Азербайджана, его герои и простые люди – всё это неисчерпаемый источник истинного вдохновения для композитора.

Данное качество композиторского искусства С.Ибрагимовой проявляется во всех аспектах её творчества, начиная от тематического содержания, заканчивая характерными особенностями музыкального языка.

Так, одно из важнейших мест в тематике музыкальных произведений композитора занимает патриотическая тема, что проявляется в частом обращении автора к историческим событиям родной страны, её выдающимся личностям, героям, составившим славу своего Отечества.

Музыкальный язык композитора также глубоко связан с традициями народного искусства. Характерные для азербайджанской народной музыки интонации, национальная ладовая основа – всегда характеризуют средства выразительности в музыке С.Ибрагимовой.

Хорошо известно, что отношение к фольклору, к фольклорным традициям у каждого конкретного композитора своё. “Одни композиторы используют фольклор сознательно, другие стихийно; кому-то он близок, кому-то чужд; одни претворяют его прямо, непосредственно, другие ассоциативно, опосредованно; для одних фольклор – основной источник творчества, для других – лишь часть многих и равноправных...” [1].

Для С.Ибрагимовой ещё одним важным проявлением глубокой связи её композиторского творчества с традициями национального искусства становится обращение композитора к образцам народной поэзии.

В 1986 году композитор создаёт цикл “Əziziyəm” для смешанного хора а capella на слова из народных баяты. Как известно, баяты – один из самых распространённых жанров

Sevda İbrahimova

азербайджанской народной поэзии, отличающийся своими характерными особенностями и в структуре, и в содержании. “Баяты служат, в основном для поэтического выражения лирико-философских чувств человека... Баяты состоят из четырех строк, а каждая строка из семи слогов. Система рифмовки, как правило, бывает в форме а-а-б-а... Обычно первая и вторая

строка баяты играют роль подготовки для выражения основного смысла" [2]. "Язык баяты отличается простотой, ясностью и лаконичностью. В нем отсутствуют сложные слова и выражения, многосложные лексические единицы, что способствует легкому запоминанию их. К основным структурным особенностям языка баяты можно отнести используемые в них слов, содержащих небольшое число слогов" [3].

В своём цикле С.Ибрагимова обращается к словам пяти народных баяты. В результате образуется цикл, состоящий из следующих пяти номеров: "Neyləsin", "Yar alması", "Qəmdən bir ev", "Yaxşı yar", "Yenə könül".

Первая миниатюра - "Neyləsin" представляет собой произведение, всё развитие которого вырастает из одного единственного мотива. Характерно, что сам этот мотив, в своей интонационной основе опирающийся на один из самых характерных и распространённых ладов в азербайджанской музыке - лад Шур, в точности соответствует продолжительности одной строки баяты, а каждый слог текста сопровождается отдельным звуком мотива. Первоначально композитор озвучивает данный мотив в одноголосном изложении в басу, которому отвечает точное его повторение, но в другом, в альтовом голосе. В итоге образуется развитие, с одной стороны напоминающее начало фугированного изложения с проведением главной темы в разных голосах по типу темы и ответа, с другой - структуру, по форме повторяющей развитие, характерное для квадратного периода повторной структуры. При этом нужно отметить, что несмотря на то, что завершаются оба проведения-предложения одинаковыми устоями, сами каденции к этим устоям отличаются.

Помимо однотемности развитие данной миниатюры также характеризуется определённой ритмической особенностью. А именно, практически все фразы анализируемой пьесы, кроме одной (той, что начинается словами "Neyləsin çaylar mənə"), начинаются синкопированным ритмом, точнее развитием с акцентом на слабой доли такта.

Характерными особенностями в данной пьесе отличаются также её тонально-ладовое развитие и структура. Вернее, именно особенное тонально-ладовое развитие миниатюры определяет её структурное оформление. Рассматриваемая пьеса, несмотря на однотемность, имеет двухчастное строение, которое связано со сменой тональности внутри развития. Изначально господствовавшая тональность е-moll сменяется gis-moll, в которой вновь проходит главная тема. При этом нельзя сказать, что данный повтор отличается от первоначального проведения только своей тональной основой. Так, изложение темы с самого начала поддерживается всеми четырьмя голосами. Тема проходит не в басу, как в первых тактах, а в сопрано. Кроме того, заключение темы внезапно переходит из одного голоса другой - в бас. Ответное проведение темы во второй части поручено тенору. Таким образом на протяжении развития главная тема миниатюры проводится во всех голосах исполнителей.

Вторая миниатюра - "Yar alması" очень многими своими характеристиками напоминает предыдущую. Как и первая пьеса, данная миниатюра отличается монотематичностью при двух-

частной структуре, связанной с тональной сменой. На этот раз главную тональность Е-dur на определённом этапе сменяет As-dur. И точно также как и в предыдущем примере, смена тональности в этой пьесе знаменует точным повтором главной темы. С этой точки зрения весьма показателен приём, который композитор использует в обоих примерах. Это передача проведения главной темы во второй части пьесы из одного голоса в другой. В данной миниатюре основная тема, начавшись в сопрано, переходит затем в тенор.

С предшествующей миниатюрой данное развитие также роднит форма самой темы. Как и там, в данном примере формой изложения темы становится квадратный период повторной структуры. Характерными с этой точки зрения являются протяжённость периода, которая в обоих примерах составляет 8 тактов, и каденционные завершения предложений, которые при единстве заключительного устоя, отличаются каденционной интонацией.

Вместе с тем наряду с чертами сходства данная миниатюра с предыдущей имеет и черты различия. Прежде всего, само изложение темы во второй пьесе сразу же начинается многоголосно. Кроме того, семисложности строки баяты в данном примере соответствует не целое предложение, а только его половина. В результате в структуре предложения во второй миниатюре образуется очень чёткое деление на два равных двухтактовых мотива. При этом композитор, оставаясь верна себе, снабжает каждый слог текста одним единственным звуком.

Третья миниатюра цикла - "Qəmdən bir ev" также как и предыдущие, монотематична, но с иной структурной формой. Здесь основной мотив, изначально озвученный двумя голосами (сопрано и альт), проходит три этапа развития. Первый этап - это первоначальное экспонирование образа в виде ставшего для этого цикла традиционным квадратного периода с чётким делением на двухтактовые мотивы. Также как и во второй миниатюре, подобное деление в данном примере обусловлено построчным воплощением текста в каждом мотиве. Характерным остаётся и семь звуков каждого мотива, соответствующих семи слогам строки. При этом важную роль и в этой пьесе играет ритмическое оформление. Точнее, наличие в развитии своего рода лейтритмики, которая остаётся неизменной в каждом мотиве на протяжении всей миниатюры.

Вторым этапом развития основной темы становится её повторение на иной высоте, на этот раз без кардинальной смены тональности, как в прежних примерах. Проведению темы целиком у сопрано на первом этапе на втором этапе отвечает переменное звучание буквально по два такта в каждом голосе (соответственно: сопрано, бас, тенор, альт).

Третий этап - этап активизации развития за счёт проведения главного мотива в виде восходящей секвенции, подводящий основной музыкальный образ к главной кульминационной точке. На этом этапе композитор вновь пользуется своим излюбленным приёмом, а именно попеременным звучанием мотива и составляющих его интонаций в различных голосах.

Четвёртая миниатюра цикла - "Yaxşı yar" также как и первые

две миниатюры по своей форме делится на две неравные части, каждая из которых проходит в отличной тональности. Меньшая первая часть звучит в As-dur, а большая вторая – в E-dur. С точки зрения тонального плана здесь мы можем наблюдать развитие, обратное развитию второй миниатюры, но с участием тех же тональностей. Главный мотив здесь по традиции имеет двухтактовую форму, наполненную семи звуками интонаций по числу слогов каждой строки.

При этом с точки зрения интонационного развития данная миниатюра гораздо более развитая, чем все рассмотренные выше. Так, во второй части помимо смены тональности по началу меняется и метрическая основа, и само интонационное развитие. И только в середине второй части вновь возвращается первоначальный шестидольный метр. С этой точки зрения смена метра способствует появлению формы второго плана, которая оказывается близка трёхчастности.

Пятая миниатюра цикла – “Yenə könül” имеет уже знакомую двухчастную структуру, в которой главным разделителем становится тональный план, на этот раз охватывающий две минорные тональности d-moll и b-moll. Вместе с тем в мелодической линии этой пьесы отчётливо выделяются два типа мотивов, для развития каждого из которых композитор выделяет отдельные эпизоды таким образом, чтобы мотивы не соприкасались друг с другом.

В первой части большую часть эпизода занимает развитие первого мотива. Отметим, что впервые в цикле на одном из слогов строки текста появляется распев из двух нот. Таким образом вместо традиционного мотива из семи звуков, мы наблюдаем

мотив из восьми звуков. В основе первой части попеременное повторение главного мотива в различных голосах. Развитию второго мотива на этом этапе отводится лишь пять тактов.

Иную структуру представляет вторая часть миниатюры. Здесь напротив после двукратного парного проведения главного мотива в сопрано всё дальнейшее развитие сосредоточено на многократном проведении в различных голосах и разной высоте второго мотива.

Таким образом подробный анализ цикла “Əziziyəm” для смешанного хора a capella на слова из народных баяты С.Ибрагимовой продемонстрировал несколько характерных приёмов, который композитор использует для каждой миниатюры цикла. Во-первых, почти все миниатюры цикла, кроме пятой монотематичны. Во-вторых, почти все пьесы, кроме третьей, состоят из двух частей, каждая из которых отличается своей тональностью. При этом нетрудно заметить, что в плане тонального соотношения композитор придерживается терцового расхождения. В-третьих, все темы миниатюр воплощены в классической форме периода, основу которых составляют двухтактовые мотивы. В-четвёртых, композитор очень чётко придерживается схемы, согласно которой каждый звук музыкальной темы соответствует слогу строки стихотворения (исключение тема заключительной миниатюры, в которой имеется один распев из двух звуков). Данные выводы позволяют нам говорить о сознательных приёмах развития, которые композитор С.Ибрагимова избирает для воплощения в своей музыке текстов народных баяты. ♦

Ədəbiyyat:

- 1.Земцовский И. “Фольклор и композитор” – сб.статей “Музыка и современность”, вып.7, М., “Музыка”, 1971г.
2. http://azerbaijan.az/portal/Culture/Literature/literature_01_r.html
- 3.<http://www.dissercat.com/content/leksika-azerbaidzhanskikh-bayaty#ixzz5VmJUhAjD>

Xülasə:

Bu məqalə Sevda İbrahimovanın “Əziziyəm” vokal silsiləsinin təhlilinə həsr olunmuşdur. Məqalə müəllifi bəstəkar musiqisi ilə folklor ladları arasında olan qarşılıqlı təsir problemini işıqlandırmışdır.

Açar sözlər: Folklor, bayatı, silsilə, miniatür, forma, musiqi dili.

Summary

This article is devoted to the analysis of the “Əziziyəm” vocal cycle by Sevda İbrahimova. The article highlights the problem of interaction between the composer and folklore.

Key words: Folklore, bayati, cycle, miniature, form, musical language.

Turizmin inkişafında mədəni irsin rolu

Turizm marşrutları üzərindəki tarixi abidələrdə geniş infrastruktur yaradılıb

Hər bir xalqın tarixinin qədimliyinin, zənginliyinin bir göstəricisi də ona məxsus olan milli mədəni irs nümunələridir. Milli mədəni irs dedikdə muzey, incəsənət, audiovizual (o cümlədən kino), teatr, kitabxana, əlyazma, arxiv, folklor, arxeologiya, etnoqrafiya, memarlıq, dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri və tarix-mədəniyyət qoruqları nəzərdə tutulur. Mədəni irs nümunələri maddi (daşınmaz və daşınar) və qeyri-maddi mədəni irs nümunələrinə bölünür.

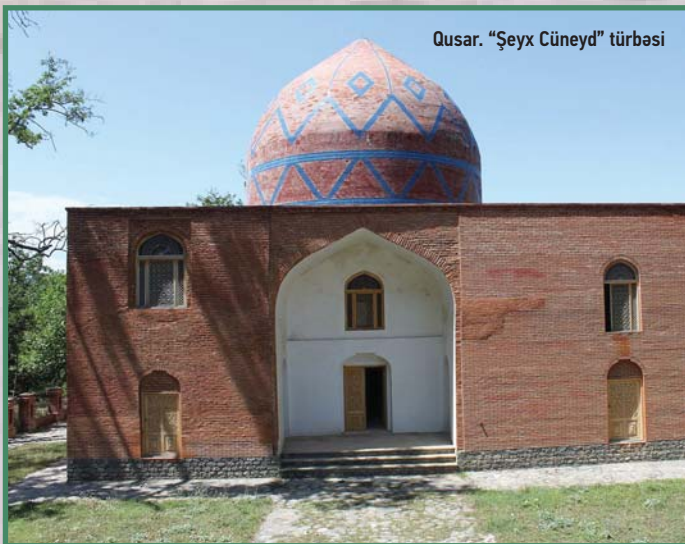
Bu yazımızda daşınmaz mədəni irsimiz və onun turizm məqsədləri üçün istifadəsinə, bu sahədə son illər görülmə işlərə toxunacağıq.

Öncə onu qeyd edək ki, mədəni irsin qorunması bütün dünyada aktualdır. Bu məsələ XX əsrdən başlayaraq beynəlxalq aləmi xüsusilə narahat etməyə başlayıb, çünki münaqişələrlə bağlı bir dövr başlayıb.

II Dünya müharibəsindən sonra bu sahədə beynəlxalq sənədlər imzalanıb, sonrakı illərdə UNESCO və quruma üzv olan ölkələrin təşəbbüsü ilə "Hərbi münaqişələr zamanı mədəni dəyərlərin qorunması haqqında" (1954), "Ümumdünya mədəni və təbii irsin qorunması haqqında" (1972) və s. konvensiyalar qəbul edilib.

Azərbaycan da bu sahədə mövcud beynəlxalq sənədlərə, o cümlədən sualtı mədəni irsin qorunması, memarlıq abidələrinin qorunması haqqında konvensiyalara qoşulub. Bir sıra tarixi abidələrimiz UNESCO-nun qeyri maddi-mədəni irs siyahısına daxil edilib. Ümumilikdə 148 ölkənin 900-dən çox mədəniyyət obyekti bu siyahıda yer alıb. Sevindirici haldır ki, onların arasında Azərbaycan mədəniyyət abidələri də var.

**Maraq doğuran özünəməxsusluq
tarixdə, mədəniyyətdədir**

Qusar. "Şeyx Cüneyd" türbəsi

Təbii ki, abidələrin qorunması ilə bağlı mövcud konvensiyaların şərtlərinə əməl olunması böyük məsuliyyət tələb edir. Elə bu səbəbdən də ölkə prezidentinin sərəncamı ilə "Daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrinin bərpası, tarix və mədəniyyət qoruqlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və inkişafına dair 2014-2020-ci illər üzrə Dövlət Proqramı" qəbul edilib. Bu sənəddə nəzərdə tutulan məsələlərdən biri də mədəni irs məkanlarının turizm məqsədli istifadəsi ilə bağlıdır.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda hazırda 6308 tarix və mədəniyyət abidəsi dövlət mühafizəsindədir, 27 dövlət tarix-mədəniyyət, memarlıq, bədii və etnoqrafiya qoruğu fəaliyyət göstərir.

Tarix və mədəniyyət qoruqlarında, turizm məqsədləri üçün istifadə edilən abidələrdə müvafiq infrastrukturun yaradılması sektorun inkişafı baxımından xüsusi aktualıq kəsb edir. Bu gün Azərbaycanda turizmin əsas infrastrukturunu qurulub, yeni hotellər istifadəyə verilir, keyfiyyətli xidmətin təşkili, kadr hazırlığı, turizm imkanlarımızın ta-

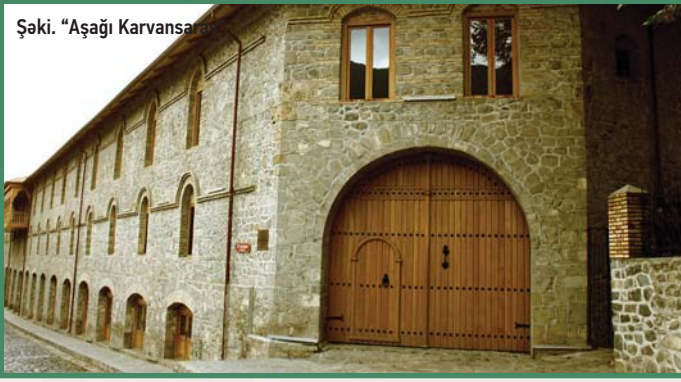
Bardə. "Allah-Allah" türbəsi

nıtımı istiqamətində işlər görülür. Turistlərin mədəni istirahəti, tarixi-mədəni məkanlara turların təşkili də bu sahədə işin növbəti mühüm mərhələsidir.

Azərbaycanda turizmin inkişafında tarixi abidələrin çox böyük rolu var. Turistlər nə üçün bu və digər ölkəyə səfər edirlər? Onları maraqlandıran, cəlb edən məqamlardan biri də yerli özünəməxsusluqdur. Bu da tarixdə, mədəniyyətdə, abidələrdədir.

Azərbaycanda çoxlu tarix-mədəniyyət abidələri varsa da, onların hamısının turizm xidmətləri göstərməyə hazır olduğunu deyə bilmərik. Bu sahədə dünya təcrübəsi mövcuddur. Arxeoloji və digər abidələr, sadəcə, abidə kimi qalsa, turist üçün elə də maraq kəsb etməyəcək. Ancaq bu, turistin başa düşə biləcəyi bir vəziyyətə gətirilsə, yol infrastrukturunu qurulsaydı, həmin abidənin yerləşdiyi ərazidə turistlərin dincəlməsi, əyləncəsi üçün şərait yaradılsa, o, əsl turizm obyektinə çevriləcək.

Şəki. "Aşağı Karvansaray"

İnfrastrukturun qurulması üçün öncə abidə bərpa olunmalıdır

Mütəxəssislərin fikrincə, infrastrukturun qurulması üçün birinci abidənin bərpası və ya konservasiyası həyata keçirilməlidir. Bunun əsasında xüsusi mühafizə zolağı formalaşdırılmalıdır. Turistlərin abidənin tarixi, memarlığı, burada aparılan bərpa işləri ilə bağlı müfəssəl məlumat alması üçün məlumat lövhəsi qoyulmalıdır, çap məhsulları hazırlanmalıdır. Turistlərin ekskursiyası üçün şərait hazırlanmalıdır. Bələdçilər müxtəlif dillərdə məlumatları onlara çatdırmaqlırlar.

Eyni zamanda, şəhər mərkəzindən uzaqda yerləşən tarixi abidələrin yaxınlığında hotellərin, motellərin olması da önəmlidir. Yəni turistin həm gəzməsi, həm də istirahəti üçün lazımı imkanlar yaradılmalıdır. Turistlər regionlarda yerləşən tarixi abidələri ziyarət edərkən o bölgənin sənətkarlığı, mətbəxi, özünəməxsus adət-ənənələri ilə də tanış olurlar. Bütün bunlarla bağlı Dövlət Proqramı çərçivəsində müvafiq işlər görüldü və hazırda davam etdirilir.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi yanında Mədəni İrsin Qorunması, İnkişafı və Bərpası üzrə Dövlət Xidməti bu sahədə kompleks işlər həyata keçirir. Xidmətdən verilən məlumatda bildirilir ki, ölkəmizdə bütün tarixi abidələr dövlət tərəfindən qorunur.

Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə daşınmaz tarix və mədəniyyət

abidələrinin əhəmiyyət dərəcəsinə görə son bölgü 2001-ci ildə təsdiqlənib. Xidmət əməkdaşları mütəmadi olaraq monitoringlər keçirirlər. Həmin siyahıya düşməyən abidələr də müəyyən edilir və qorunur. Rayonlar üzrə abidə mühafizəçiləri burada yerləşən abidələrə nəzarət edir, hər hansı qanun pozuntusu aşkarladıqları təqdirdə dərhal məlumat verirlər. Son illər ərzində ölkə ərazisində yerləşən onlarla abidədə, o cümlədən Bərdədə "Allah-Allah" türbəsi, Salyan rayonunda "Cümə" məscidi, Qusar rayonunda "Şeyx Cüneyd" türbəsi, "Yuxarı Baş"

Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğunun qala divarları, "Aşağı Karvansaray", "Şəhərxanovların evi", Quba rayonunun Xınalıq kəndində Əbu-Müslüm məscidi, "Hündür günbəzli hamam" və digər mühüm tarixi-memarlıq əhəmiyyətli abidələrdə bərpa-konservasiya işləri aparılıb. Qobustan Milli Tarix-Bədii Qoruğu, "Atəşgah" məbədi, Gəncə şəhərində Nizami Gəncəvi Məqbərəsi Kompleksi və "Pir Hüseyn" xanəqahında bərpa işləri ilə yanaşı, ərazidə geniş abadlıq işləri görüldü, həmçinin müasir texnologiyalarla təchiz olunmuş ekspozisiyalar yaradılıb. Abidə kimi qeydiyyatda götürülmüş Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrı, Nizami Kino Mərkəzi və Azərbaycan Dövlət Musiqili Teatrının binalarında müasir tələblər səviyyəsində bərpa-yenidənqurma işləri aparılıb və bu binalar təyinatı üzrə istifadə olunmaqdadır.

Milli mədəni irsin qorunması, tarixi abidələrimizin gələcək nəsillərə çatdırılması üçün həyata keçirilən işlər davam etdirilir. Hazırda Dövlət Xidməti tərəfindən Gəncədə Şah Abbas karvansarasında bərpa və Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyində təmir-bərpa işləri yekunlaşmaq üzrədir.

Qoruqların əsas vəzifələrindən biri də ərazilərin tarixi əhəmiyyətinin qorunması ilə yanaşı, eyni zamanda, bu tarixi yerlərin ziyarətçilərə düzgün təqdim olunması, habelə asudə vaxtlarının səmərəli keçirilməsi üçün beynəlxalq standartlara uyğun fəaliyyət göstərməkdir. Qo-

Gəncə. Nizami Gəncəvi məqbərəsi

bustan Milli Tarixi-Bədii Qoruğu və Qəbələ Tarixi-Bədii Qoruğu, Quba şəhərində yerləşən "Soyqırımı Memorial Kompleksi" müasir tələblərə tam cavab verən obyektlərdir. Bu qoruqlarda müasir texnologiyalarla təchiz edilmiş ekspozisiyalar yaradılıb, ziyarətçilərə yüksək səviyyəli ekskursiya xidmətləri göstərilir. Ekskursiya xidmətlərinin daha da yüksəldilməsi üçün əməkdaşlar mütəmadi olaraq təkmilləşdirmə kurslarına göndərilirlər. Artıq qoruqlarda Azərbaycan, ingilis, rus dilləri ilə yanaşı, türk, ərəb, fransız dillərində ekskursiyaların aparılması istiqamətində addımlar atılır. Bu il Hacıqabul rayonunda "Pir Hüseyn Xanəqahı" Tarix-Memarlıq Qoruğunda da infrastrukturun yaradılması istiqamətində müvafiq işlər görüldü. Ağstafada "Keşikçidağ", Qazaxda "Avey", Şabranda Çıraqqala qoruqlarının qorunması və inkişafı ilə bağlı təkliflər hazırlanaraq ölkə rəhbərliyinə təqdim olunub. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyində olan qoruqlarda abadlıq işlərinə xüsusi diqqət ayrılır. Yaxın vaxtlarda Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə birgə həmin qoruqlarda yaşıllıqların salınmasına da başlanılacaq. Eyni zamanda, Qobustan qoruğu ərazisində ziyarətçilərin rahatlığının təmini məqsədilə "Azəryolservis" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti tərəfindən yeni yol çəkiləcək. ❖

Fəxriyyə Abdullayeva

➔ Bizi burada izləyin

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi

- ▶ heydar-aliyev-foundation.org
- ▶ heydaraliyevcenter.az
- ▶ mct.gov.az
- ▶ bakuforum.az
- ▶ virtualkarabakh.az
- ▶ bakubookfair.com
- ▶ azdrama.az
- ▶ azerbaijanfilm.az
- ▶ nizamicinema.az
- ▶ museumcenter.az
- ▶ nationalmuseum.az
- ▶ azgallery.az

Mədəniyyət.AZ
jurnali

Aitf

Mədəniyyət

AZƏRBAYCAN MİLLİ İNCƏSƏNƏT MUZEYİ

- ▶ azercarpetmuseum.az
- ▶ gobustan-rockart.az
- ▶ yanardag.az
- ▶ shahdag.az
- ▶ gomap.az
- ▶ anl.az
- ▶ filarmoniya.az
- ▶ pantomima.az
- ▶ kuklateatri.az
- ▶ aduf.az
- ▶ tyuz.az
- ▶ but.az
- ▶ tob.az

▶ www.medeniyyet.info ◀

Xeş gəldin *2019*

9 772413 236000

www.medeniyyet.info